

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

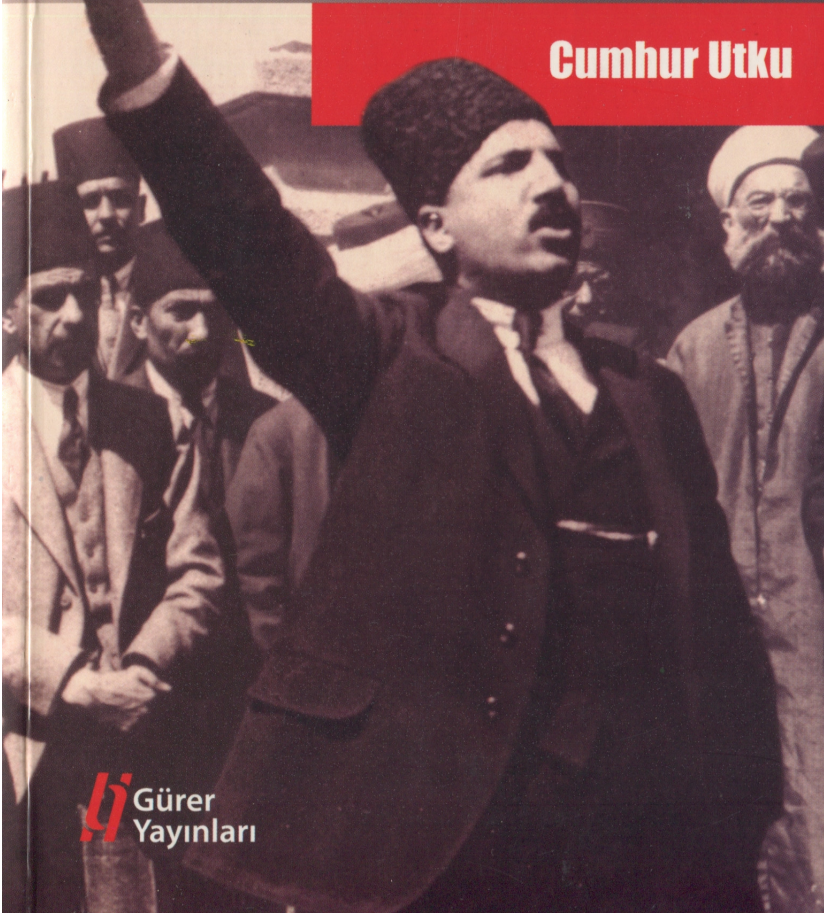
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Devrimin Çoban Yıldızı

Bir Mustafa Necati Romanı

Cumhur Utku

Gürer Yayınları: 51

Devrimin Çoban Yıldızı Mustafa Necati / Cumhuriyet Utku

**Genel Yayın Yönetmeni: Turgut Gürer
Yayın Koordinatörü: Nemika Tuğcu
Kapak Tasarım: Devrim Oral**

ISBN 978 - 605 - 5785 - 35 - 2

1. Baskı: Ekim 2010

**© Yayınevinden ve yazardan yazılı izin almadan kısmen
veya tamamen alıntı yapılamaz, kopya edilemez,
çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.**

**Gürer Yayıncılık ve Pazarlama Tic. Ltd. Şti.
Prof. Nurettin Mazhar Öktel Sokak, No: 3, Kat:5, 34381
Şişli, İstanbul.
Tel + 90 212 224 16 33 - 35 Faks + 90 212 224 92 26
e-posta info@gureryayincilik.com
www.gureryayinlari.com**

Baskı ve Cilt

**Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <http://gratis.ygsa.com.tr>
Kuruy Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti**

DEVİRİMİN ÇOBAN YILDIZI MUSTAFA NECATİ

Roman

Cumhur Utku

Cumhur UTKU, 1947 yılında İzmit'in Büyük Derbent nahiyesinde doğdu. Köy Enstitülü anne, babanın üç çocuğunun en büyüğüdür. Selimiye Askeri Ortaokulu'ndan sonra Kuleli Askeri Lisesi'nde okudu. 1967 yılında Kara Harp Okulu'ndan Piyade Asteğmen rütbesiyle mezun oldu. Bölük, Tabur, Grup Komutanlıkları ve Askeri Okullarda öğretmenlik yaptıktan sonra 1998 yılında Türk Ordusu'ndan Kıdemli Albay rütbesiyle emekli oldu. Sonra T.S.K. Mehmetçik Vakfı'nda beş yıl görev yaptı. Kurucularından olduğu "1967 Harp Okulu Mezunları Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı"nın (SODAV-67) üç yıl başkanlığını sürdürdü. Dergi, gazete ve internet sitelerinde sürekli olmayan makaleleri yayınlanmaktadır. Haziran 2006'da Kaynak Yayınlarından "14'lerden Suphi Karaman'a İhtilâl Mektupları" başlıklı bir çalışması yayınlanmıştır. Evlidir, iki çocuk, bir torunu vardır. Antalya'da oturmaktadır.

MUSTAFA NECATİ'YE DAİR...

Çabuk devrimci!

Mustafa Necati Bey, bir toplumun oluşma, biçimlenme ve gelişmesindeki süreçte yetkiler almış ve sorumluluk yüklenmiş bir devlet adamıdır. Önce İmar, İskân ve Mübadele Bakanı olarak ülke insanının bayındırlık ve barınma işlerinde, sonra Adalet Bakanlığı'nda hak ve adalet konularında, daha sonra da Milli Eğitim Bakanlığı'nda milletin biçimlenme ve gelişiminde pay sahibi olmuştur. Türkiye'nin kuruluş, kurtuluş ve devrim süreçlerine imzasını atmıştır. Otuz beş yıllık yaşantısında acaba dünyada kimler böyle şeyler yapmış ve yapacaktır?

Devrimin alçak gönüllü karıncası!

Öğretmen, okul yöneticisi, avukat, hukuk müşaviri, yazar, gazeteci ve gür sesli bir hatip... Bunlar onun İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitirdikten sonra döndüğü işgal öncesindeki İzmir'de yaptığı işlerdir. Mustafa Necati Bey'in Ulusal Kuruluş ve Ulusal Kurtuluş'ta yaptığı görevlerini sıralayacak olursak hayretlerimiz katlanarak artmaktadır. Müdafaayı Hukukçu ve gerektiğinde Kuzey Ege dağlarında Kuvvayı Milliye Müfreze Komutanı... Kurtuluş Savaşı'nın cephegerisindeki İstiklal Mahkemeleri üyesi ve başkanı... Lozan Antlaşması'nın kabulünden hemen sonraki uygulamalarda mübadele

(yer değiştirme) ve mübadillerle ilgili esasları koyan, ilk Mübadele ve İşkn bakanı... Hilafetin kaldırılmasından sonra mahkemelerin ve yargıçların görevlerini yeniden belirleyen, İşlami Hukuk döneminin sona ermesine emek veren, yönergelere uymayan bin avukatı meslekten atan ve Medeni Kanun'un son hazırlıklarını tamamlayan alışkan bir adalet bakanı... Milli Eğitim Bakanlığı süresinde bakanlık örgütünü yeniden düzenleyen, Talim ve Terbiye Kurulu'nu kuran, yeni harf, yeni rakam, yeni ölçü birimleri kanun tasarılarını hazırlayan, planlayan, kanunlaşması ve Millet Mektepleri'yle uygulanmasında öncülük eden, kendinden önceki dönemde hazırlanan Tevhidi Tedrisat Kanunu'nu eksiksiz uygulayan devrimci bir devlet adamı... Türk Devrimi nderi Gazi Paşa'nın ona verdiği her çeşit tertiplenme ve yeniden düzenlenme görevini yerine getirmekte duraklamayan, devrimin yorulmayan kolcusu, kllenmeyen ateşi, sönmeyen obanyıldızı... alışkanlığı ve yurtseverliğiyle astlarına, üstlerine ve halka güven veren, mücadeleci bir kişilik...

Eğitim demek, ğretmen demektir.

Cumhuriyet tarihimiz ayrıntılı ve derinliğine incelenmeli ve iyi öğrenilmelidir. Cumhuriyeti kuranlar halkın gücünü, milliyetçiliğin erdemini, kamuculuk ve devletçiliğin vazgeçilmezliğini, laikliğin önemini ve devrimciliğin hızını nemsemişlerdi. Mustafa Necati yeniden düzenleyeceği Milli Eğitim uygulamalarının ağdaş olması için iyice düşünmüş, ayrıntılı incelemiş ve çok çalışmıştır. O, hizmet etmeye yemin etmiş devlet adamıydı. Hedefi iktidar olmak ya da her ne pahasına iktidarını sürdürmek değildi. Biliyordu ki iktidar halkındı, egemenlik kayıtsız şartsız ulusundu. Fen bilimlerinin ve güzel sanatların ışığı, doğruluğun ve çağdaşlığın yolunu

açacaktı. Hedefi, Gazi Paşa'nın hedefiydi. Bütün ülkü, savaşlardan bezmiş, yoksun ve yoksul kalmış bir halkı ulus yapmak, ufkun ötesindeki "çağdaş uygarlığı" yakalamaktı... Maarif Vekili Mustafa Necati Bey biliyordu ki yoksulluk ve haksızlıkla savaş demek, ulusal eğitim demektir ve "Eğitim demek ise öğretmen demektir!" O yıllardaki Köy Mektepleri, Köy Enstitüleri'nin düşünsel temellerini atmıştır. Onun üç yıllık bakanlığı döneminde mecliste kavgalarla çıkarttığı yasa ve yönergeler, 1925'den 1945'e kadar ulusal eğitimde yapılan bütün uygulamaların dayanağı olmuştur.

O tam anlamıyla bir devrim süvarisidir. Yaşamı devrimcilere derslerle doludur. Kuruluş ve kurtuluşun temel taşlarından biri, hatta birkaç kilittasından biridir. O hem devletin kuruluşunda hem de milletin kurtuluşunda bu büyük olaya cephe gerisinde lojistik destek sağlayan bir savaşçıdır.

Tarihi kurmak!

Devrimciler hiçbir yere sığamazlar! Mustafa Kemal Paşa'da öyle değil miydi? Onlara ancak destan yazılır ve destanlarda yaşarlar! İnkılâp (Devrim) meclisi olan ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin tümünün yaşamı, birer romandır. İncelenmeli ve yazılmalıdır. İlk milletvekillerinden olan Mustafa Necati'nin yaşamıysa birçoklarından daha özgün, ilgi çekici ve yol göstericidir. Türk Devrimindeki hızlı ve köklü değişikliklerin örneği olan, kısa ve mücadele içinde geçen bir ömür...

Cumhur UTKU

10 Mayıs 2010, Gayrettepe

RAUF İNAN'IN KİTABI

(Ankara, 1977)

Kapının kuş cıvıltısını andıran zili çaldığında, yaşlı adam iki eliyle demetlediği kâğıtların kenarlarını topluca masaya vurarak hizalıyor ve düzelttiği demetleri tel maşayla sıkıştırıyordu. 1977 yılı yazının kupkuru ve sıcak bir Ankara günüydü. Rauf Bey iki yıldır üzerinde çalıştığı romanını bu akşam bitirmiş, sıra yayınevine teslim etmeye gelmişti. Elle yazılmış kâğıt demetini masanın köşesine yavaşça koydu ve kapıyı açmak için masadan kalktı.

Yardımcı kadın her defasında olduğu gibi ondan önce davranarak kapıyı açıp, “Buyurun, kimi aramıştınız?” diye sormuştu bile. Evinin kapısını kendi açmak isteyen emekli eğitimci Rauf Bey, kadının bu tür davranışlarına ve sanki evi sahiplenişine içten içe bozulurdu.

Gelenler kılık kıyafetleri düzgün, orta yaşlı, karı-koca oldukları belli iki kişiydi. Rauf Bey gelenleri çıkar-tamadı önce. Erkek:

“Öğretmenim nasılsınız?” diye sordu. Rauf Bey, özellikle ‘hocam’ sözcüğünü kullanmayan bu kişinin öğrencilerinden biri olduğunu anladı ve hemen her ikisini de anımsadı.

“Aa, Sami’yle Sevim! Hoş geldiniz, hoş geldiniz, buyurun!” dedi.

Konuklar kapının önünde ayakkabılarını çıkartıp salona geçtiler. Yardımcı kadın onlara birer çift terlik verdi, sonra da mutfağa, konuklara çay hazırlamaya girdi.

Sami ve Sevim, Rauf Bey’in Köy Enstitüsü müdürlüğü yıllarındaki öğrencileriydi. Aynı okuldan birlikte mezun olduktan sonra evlenmişler ve Sami’nin köyünde öğretmenliğe başlamışlardı. Aradan çok uzun yıllar geçmesine karşın öğretmenleriyle ilişkilerini kesmemişler, her bayram kutlama kartı atmışlar, Ankara’ya her geldiklerinde uğrayıp hem onun gönlünü almaya, hem de meslekî yardım istemeye devam etmişlerdi.

“Bingöl’de değil miydiniz siz, nasıl oraları, ne arıyorsunuz Ankara’da?” diye sorularını sıralamaya başladı Rauf Bey. Sonra da mutfağa doğru seslendi:

“Hatice, çay yapıyorsun değil mi kızım?”

“Elbette Rauf Amca.” dedi kadın.

Sami, Gazi Eğitim Enstitüsü’nün pedagoji bölümünü dışarıdan bitirdikten sonra ilköğretim müfettişi olarak Bingöl’e tayin olmuştu. Karısı Sevim’in de ataması Bingöl’ün içindeki bir ilkokula çıkmıştı. O günlerde öğretmenlerine uğrayıp, atamalarının yapıldığını söyledikleri için Rauf Bey onların hâlâ Bingöl’de görev yaptıklarını sanıyordu. Nasıl sanmasın ki; çünkü kendisi Bingöllüydü. Oysa Sami’yle Sevim, Bingöl’den sonra epey dolaşmış, Siverek, Viranşehir, Şanlıurfa ve Bolu’dan sonra Adapazarı’na gelmişlerdi. Artık yetmiş beşine gelen Rauf Öğretmen, doğal olarak onların görev yerlerini karıştırıyordu.

“Bingöl’den ayrılalı çok oldu, şimdi Adapazarı’ndayız.” dedi Sami Öğretmen.

“İyi, çok iyi... Çocuklarınız nasıllar?”

“İyi onlar da. Büyük oğlumuz subay çıkmıştı biliyorsunuz, geçen yıl yüzbaşı oldu. Bir yıldan beri bu kez o Bingöl’de... Küçük oğlumuz mimar oldu, kendi işini kurmak için çabalıyor... Kızımız da tıbbiyede okuyor.” dedi Sevim.

“Allah bağışlasın!”

“Siz nasılsınız, neler yapıyorsunuz? Emekliliğinizde de faydalı uğraşlar bulmuşunuzdur mutlaka kendinize!” dedi Sami.

“Evet, günlerimi boş geçirmemeye gayret ediyorum. Kitaplar, çeviriler, bazen konferanslarla zamanın nasıl geçtiğini bilemiyorum. Bakın, ancak bu akşam sonunu getirebildiğim bir kitap var elimde... Bugün yayınevine teslim edeceğim. Öğretmenimi yazdım, Mustafa Necati Bey’i yazdım. O benim öğretmenim, âmirim, vekilim ve yol gösterenimdi...”

“Günlük yaşamınız okuldaki gibi yoğun olmalı... Sizin bir de Türkçe çalışmalarınız var değil mi öğretmenim? Sonra eğitim üzerine kitaplarınız...”

“Evet, uğraşıyorum işte... Bu son yazdığım kitaptan bütün öğretmenlerin diğer kitaplarımdan daha fazla yararlanacaklarını zannediyorum. Mustafa Necati, gelmiş geçmiş en değerli Milli Eğitim Bakanlarından biridir biliyorsunuz. Bence, Hasan Âli Yücel ondan sonra gelir. Türk Milli Eğitimi’nin temelini sağlamlaştıran ve Türk Devrimi’nin sürdürülmesine ilişkin bütün önlemleri alan, yolları açan kişi odur. Bilir misiniz, o mütareke yıllarında İzmir’de öğretmenlik yapmış, avukatlık yapmış, sporla

uğraşmış, gazeteciliğini işgal yıllarında devam ettirmiştir. Balıkesir'deki Kuvayı Milliye'de müfreze komutanlığı yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın dikkatini çekmiş ve ilk meclise lâıyk görülmüştür. Sonra... Muallimler Cemiyeti başkanlığı yapmış, İmar, İskân ve Mübadele Vekâletini* kurmuş ve sonra da Adalet Vekilliği yapmıştır. Üç yıllık Milli Eğitim Bakanıken, tam Millet Mektepleri'nin açılacağı gün, otuz beş yaşında, evlenmeye bile fırsat bulamadan öldü."

"Desenize devrimin yalın kılıç süvarilerinden biriydi!" dedi Sami.

"Evet! Nasıl da benzettin? Tam öyleydi. Ben de onu devrimin 'Çoban Yıldızı'na benzetmiştim. Yaptıkları unutulmasın istiyorum. Yalnız onu değil, devrimin diğer yıldızlarını da bu halkın unutmaması gerekir. Hele öğretmenler; onları hiç unutmamalılar. Ankara'ya gelmişken gidin bakın, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin üç yiğit Milli Eğitim Bakanı, Mustafa Kemal Paşa'nın üç fikir fedaîsi Cebeci'deki mezarlıkta yatıyor. Mustafa Necati Bey'in sağında gençlik arkadaşı Vasıf Çınar, solundaysa devrim arkadaşı Dr. Reşit Galip var. Bu devrim fedaîleri bu memleket için çok şeyler yapacakken üçü de çok genç yaşta öldüler. Gazi Paşa da genç öldü... Bu erken ölümler sanki genç Cumhuriyetin kaderiydi..."

"İzin verirseniz kitabınızın adını önerebilir miyim?" dedi Sevim Öğretmen.

* Mübadele: Lozan Antlaşması'nın birinci maddesine göre, Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklularla Yunan topraklarına yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyrukluların 1 Mayıs 1923'ten başlayan zorunlu göçü.

“Elbette!” dedi Rauf Bey.

“Adını, ‘Devrimin Çoban Yıldızı’ koysanız ne güzel olur!”

“Çok iyi, bunu düşüneceğim.” dedi Rauf Bey.

Sami ile Sevim, kalkmak için davrandılar:

“Çay için çok teşekkürler...” dedi Sami Öğretmen.
“Adapazarı’na bekliyoruz sizi öğretmenim. Orada da bir eviniz olduğunu bilin... Kalkmamıza izin verir misiniz?”

“Otursaydınız biraz daha, yeni başlamıştık. Ama işiniz varsa bilmem. Ben böyle sizin gibi eğitimci dostlarım ziyaretime geldiğinde coşuyorum ve hep konuşuyorum. Konuşmak iyi geliyor bana. Galiba bütün ihtiyarlara da...” dedi gülerek Rauf Bey.

Sevim Öğretmen ayağa kalktı: “İzninizle!”

Öğretmenlerinin elini öpüp evden çıktılar. Bahçelievler semtinden Küçükesat’a belediye otobüsüyle gideceklerini bildiklerinden, Beşevler’e doğru yürümeye başladılar.

“Çok yaşlanmış gördüm Rauf Bey’i” dedi Sami Öğretmen.

“Hâlâ yurdunu, ulusunu, ulusal eğitimi ve öğretmenleri düşünüyor.” dedi karısı.

Durağa geldiklerinde Sami, kendilerinden başka kimsenin olmadığı sundurmanın altında karısına döndü ve sanki başkaları duymasın diye sesini kısıp konuyu kapatacak şekilde son sözünü söyledi:

“Öğretmenler ne zaman bağımsız, özgür ve mutlu olmuşlarsa, bu devlet, bu ülke ve bu halk da bağımsız ve mutlu olmuştur. Bu kural gelecek zamanlarda da böyle olmalıdır ve böyle olacaktır!” dedi. Yıllar önce Eskişehir’de yapılan Öğretmenler Federasyonu’nu Türkiye Öğret-

menler Sendikası'na dönüştürdükleri toplantıda yaptığı konuşmasından aklında kalan iki cümleydi bu.

Otobüs geldi. Ön camdaki tabelâda “Bahçelievler-Küçükesat” yazıyordu. Bindiler. Ayakta kimse yoktu, ama koltukların hepsi doluydu. Fakülteler durağından bindikleri belli, elleri kolları kitap ve defter dolu iki kız öğrenci kalkıp yer verdiler. Sevim Öğretmen gülümseyerek yüksek sesle gençlere teşekkür etti. Otobüsün penceresinden bu sıcakta kaldırımlarda koşuşturanları, seyyar satıcıları seyretmeye ve eşinin deminki sözlerini, Rauf İnan'ı, Mustafa Necati Bey'i düşünmeye başladı.

HALİT BEY'İN DÜŞÜ

(İzmir 1894)

Halit Bey o sabaha karşı ter içinde uyanmıştı. Gördüğü kâbus, anında unuttuğu düşlerinin aksine günlerce aklından çıkmadı. İkinci eşi Naciye Hanım hamileydi, düşünde onun bir hayli büyümüş karnından bir ağaç filizleniyor, uzuyor, büyüyor ve birden gelen bir fırtına ağacı söküp atıyordu. Nedense bunu doğacak çocuğunun başına geleceklere yormuş ve dehşete kapılmıştı. Beş altı gün sonra bir Cuma, öğle saatlerinde Naciye Hanım bebeğini doğurdu. Erkekti. Bebeğe Naciye Hanım'ın iki ay önce ölen babasının adını koydular; Mustafa Necati!

İzmir, memleketleri Darendeye ve bir yıl önce geldikleri Malatya'ya göre daha güzel ve çok değişik bir kentti. Özellikle yaz günleri oturdukları mahalleyi körfez meltemiyle birlikte çiçek kokuları sarardı. Burada yeni bir hayata başlamışlardı. Zengin Rum mahallelerindeki bahçelerden sabahları kanarya ve bülbül, akşamları da piyano sesleri duyulurdu. Buna karşın fakir Türk mahallelerinde sabah akşam kadınların kavgaları, çocukların çığlık çığlığa ağlayışları yükselirdi. Sosyal olarak ikisinin

arasında bir çevreleri olmuştı. Aşağılarda limana yakın fabrika ve atölyelerde çoğunlukla tütün, üzüm ve incir kurutulur, dizilir ve paketlenirdi. Liman her zaman çeşit çeşit yabancı bayraklı gemilerle dolu olurdu. Kuru üzüm paketlerini ve tütün balyalarını o gemiler Avrupa kentlerine götürürdü. Bu işleri yapanların çoğu Rum, birazı da Ermeni ailelerdi.

İzmir'deki Türk aileler böyle uluslararası ticaret işlerini sevmez, yabancılarla alışveriş riskine girmezlerdi. Türklerin çoğu devlet dairelerinde memur, orduda subay, şirketlerde kâtip, Kemeraltı'nda ve Karşıyaka çarşısında küçük esnaf, mahallelerde seyyar satıcı, atölyelerde işçi ya da limandaki depolarda hamaldı. Oturdıkları mahallenin arkasında fukara ve eğitimsiz insanlar yaşırdı. Kordonboyu kentin en güzel yeri idi. İzmir sosyetesinin yaşadığı yerdi burası. Sinemalar, birahaneler, şirket yazıhaneleri, bankalar, acenteler, kahveler, kulüpler hep Kordon'daydı. Frenk zenginlerinin malikâneleri ve bahçeli köşkleri de hemen Kordon'un arkasındaki mahalledeydi. İzmir'de yaşayan Türklerin akşamları ve tatil günleri buralarda gezmesi pek görülür şey değildi. Cesaret gösteren Türk dernek başkanları, bazı siyasetçiler, sivil giyimli Türk subayları ve bazı Türk gazetecileri eşlerini kollarına takıp Frenkler gibi dolaşabilirlerdi. Okulların en yetkini, matbaaların en hızlısı, gazetelerin en okunanı, spor kulüplerinin en çok karşılaşma kazananı ya Rumların ya Ermenilerin ya da Yahudilerindi. Kısaca İzmir'in baskın kültürü bir Frenk kültürüydü.

O zamanlar İzmir'e Anadolu'dan gelenler, "Gâvur İzmir!" derlerdi. Tanzimat'tan bu yana kentteki yabancı nüfus iki üç kat artmış, elli bine ulaşmıştı. Sadece

Osmanlı uyruğu olan kalabalık Rum ve Ermeni aileleri değil, İngiliz, Fransız ve hatta Amerikalı yerleşik aileler vardı kentte. Eskiden beri kendilerine verilen yasal ayrıcalıklarla yaşarlardı. Bu yakıştırmının haklılığı da yok değildi... Avrupa'yı görenlerin dediğine göre, İzmir'in Avrupa kentlerinden aşağı kalır bir yönü yoktu. Bu konuda İstanbul bile İzmir'i geçemezdi... Mustafa Necati büyüdükçe kentteki yağ, dokuma ve hava gazı fabrikalarının İngilizlere ait olduğunu, kordon tramvayının, liman ve sular idaresinin de Fransızlar tarafından işletildiğini öğrendi. Körfez vapurları ve elektrik idaresini Belçikalılar çalıştırıyordu. İzmir-Aydın Demiryolu'nu İngiliz şirketleri yapmıştı ve onlar işletiyordu. Tütün depolarının çoğunun sahibi Amerikalı şirketlerdi.

Rumlar ve Ermeniler yabancılarla kolay ilişki kurduklarından Batılılar şirketlerini bunlara devredilebiliyor ve Osmanlıların bu Hristiyan ahalisi, Müslümanlardan daha çok yabancı şirketlerde çalışma olanağı bulabiliyordu. Dolayısıyla Rumlar, Yahudiler ve Ermeniler, Türklere kıyasla ayrıcalıklı ve daha varlıklı bir konuma gelmişlerdi. Kordonboyu ve Frenk mahallesinde yaşayan yüksek gelir grubundaki yabancıların okulları, kulüpleri, lokantaları, kültür merkezleri, hastaneleri ayırıydı ve gençler buralara hep imrenerek bakarlardı.

Bütün bunlara rağmen İzmir'deki nüfusun büyük çoğunluğu Türk ve Müslüman'dı. Hüseyin Paşa Vakfı Başkanı olan Darendeli Halit Bey, geleneksel Türk aile yapısını sürdürüyordu. Varlık durumu iyi sayılırdı. Zahirecilik yapıyordu. Kentteki Türklere yol gösterip arka çıktığı ve onlara dedesinin adına kurduğu bu vakıf aracılığıyla yardım ettiği için çabucak sevilen, sayılan bir kişi

olmuştı. Aksakallı dindar bir adamdı. Halveti tarikatına bağlıydı, evine, eşine ve çocuklarına düşküdü. Halit Bey, Necati ve ondan sonra doğan dört çocuğunu böyle bir İzmir’de okutmak ve yetiştirmek durumundaydı.

Mustafa Necati on, on bir yaşlarında ele avuca sığmaz bir çocuk olmuştı. Mahallede çeteler kuruyor, savaşılar çıkartıyor ve diğer çocukları peşine takıyordu. Artık aynı yaşlardaki mahalle çocuklarının önderiydi... Okuldaki arkadaşları da mahalledekiler kadar onu hem sever hem de sayardı. Kardeşi Hüsnü ile aralarında üç yaş, Advie ile yedi yaş ve en küçükleri Sabiha ile on beş yaş fark vardı. Evde onlarla birlikte yaşayan ve çocuklara bakan kız da aileden sayılırdı. Haşarı olmasına karşın Necati’nin evde kardeşleriyle kavga ettiğini kimse görmemişti. Üç kardeşine de hep sevgiyle ağabeylik yaptı.

Değirmendağı’nda çatısız ama geniş teraslı iki katlı, bahçesinde güller olan ev kendilerininindi. Okulda ve diğer mahallelerdeki Rum çocuklarının zengin, rahat ve kendinden emin, hatta şımarık halleri Necati’nin milli duygularını tetikliyordu. O günlerde Rum-Türk zıtlaşması yeni yetme ortaokul öğrencileri arasında tehlikeli tartışmalara neden oluyor, Necati de bu tartışmaların içine girmekten geri durmuyordu.

“Gayret Mektebi”ni bitirdikten sonra “Burhan-ül Maarif’e girdi, “İzmir İdadisi”ni bitirdi. Sonra da en çok okumak istediği okul olan İstanbul Darülfünun’un Hukuk Fakültesi’nden 19 yaşında mezun oldu Mustafa Necati. İzmir’e döndüğünde öğretmenliğinin yanı sıra Frenk Mahallesindeki Bakırcıyan ferhanesinde bir yazıhane kiralayarak dava vekilliği yapmaya başladı. Bu yazıhane hem işyeri hem de arkadaşlarıyla buluşma ve dert-

leşme yeri ydi. Mal sahibini tanımıyor, kirayı yandaki bakkala veriyordu. Babası bu yazıhaneyi bakkal aracılığıyla bulmuştu. Sonraları Alsancak'taki St. Joseph Özel Kız Lisesi'nde yönetici olan Arkadaşı Hüseyin Vasıf'ın önerisiyle aynı okulda arkadaşına yardım etmeye ve yöneticiliğe başladı. İsmi sonradan Şark İdadîsi olan bu kız muallim mektebinde idari müdürlük yapıyor, tarih derslerine giriyor ve bir yandan da dava vekilliğine devam ediyordu. Güzel ve etkili konuşuyordu. Aylar geçtikçe İzmir'in dava vekilleri arasında ismi duyulmaya başladı. Dünya savaşı başlamıştı. Necati, bu arada *Ahenk* gazetesinde savaş, yıkım, memleket, yönetim ve insanlık üzerine makaleler yazıyor, gazete yönetimine de yardım ediyordu. Kısaca İstanbul'dan döner dönmez doğup büyüdüğü kent olan İzmir'de birden bire bir sürü işi olmuştu; avukatlık, öğretmenlik, okul yöneticiliği ve gazetecilik... Bir yandan da askere çağrılmayı bekliyordu.

ÖRGÜTÇÜ NECATİ

(Kordonboyu, 1918)

Bazen geçmişten, uzak anılardan gelip kulağımıza yerleşen nağmelerin ruhunuzun derinliklerine nüfuz ettiğini hissedersiniz. Bu, eskiden çok dinlediğiniz ama uzun süre duymadığınız bir müzik parçası olabilir. Aklınıza çocukluğunuz düşer... Raylar, demiryollarındaki ziftli travers tahtaları, denizin ötelerindeki ufuk çizgisi ve günbatımları düşer bir anda. İşte böyle bir müziği kulağındaki. Temposunda hüznün, seslerinde sızı olan ve onu dinlerken geçmişe götüren üzüntülü ama çok hoş bir sedaydı bu kemandan çıkan melodi. Keman birden sustu, bütün dünya sessizliğe büründü... Necati, sesin kesildiği tarafa baktığında kimseyi göremedi.

Kemancı selâm vermeden sahne ışığının altından ayrılmış, gözden kaybolmuştu. Adam sahnenin ortasında keman çalarken birden dinleyicilerine küsmüş gibi perdenin arkasındaki karanlığa dalmıştı. O kemancı buraya neden gelmişti ki? Bu müziği neden çalmıştı, kim istemişti? Sanki kemancı orada, oracıkta ve onun için bestelemişti biraz önceki parçayı. Kordon'daki gazino tenhaydı. Yalnız başına oturan Necati'den başka salon-

daki iki masada grup halinde neşeli Levantenler oturuyordu o kadar. Onlar da müziğin sesinden ve kemancının varlığından habersiz kahkahalar atıyorlardı. Osmanlı, mütareke, fukaralık, onur, gurur ve hayatın çıplak gerçekleri umurlarında değildi. Toplumun çoğunluğunun gerçeğinden, uzak apayrı bir dünyada yaşadıkları belliydi. Necati, kemancı gelmeden önce gazetedeki köşesi için başladığı yazısını bitirmek üzere defterini tekrar çıkardı ve sol elini şakağına dayayarak yazmaya başladı:

“Savaşın getirdiği birçok felâket ve üzüntüyü bir kenara bırakarak, bu günlerde gayretli ve umutlu bir şekilde yarına hazırlanmalıyız. Bunun için de yarının büyükleri olan bugünün küçüklerini düşünmek zorundayız. Bu kışın soğukunda çırpınan kimsesiz ve öksüz kalplere bizlerin yapacağı görevlerimiz vardır. Bu görev boynu bükük, bağıryanık babalara, hudutlardan evlerine döndüklerinde yavrularını onlara soğuktan donmuş ve sürünmüş bir şekilde göstermemektir. İnancın, dinin, milliyetin ahlâk ve faziletin ve vicdanın bizlere emrettiği bir görevdir bu. Küçük yetimleri, kimsesiz yavrucakları yaşatmak ve yetiştirmek!

Savaş bittiğinde artık bizim bütün görevlerimiz de bitmiş midir? Bu kimsesiz ve öksüz yetimler bizlere görevimizi hatırlatmıyorlar mı? Bu yetimlerin geleceği için mensubu olduğumuz derneklerde bizler ve devlet birimlerinde umudunu yitirmemiş memurlarla birlikte bir şeyler yapmalıyız. Sorumluluk ve vicdan sahibi olan hiçbir kimse bu yetimleri felâketin ve üzüntülerin içine asla bırakmamalıdır. O el açan yetim, hudutlarda bizim mutluluğumuz ve sevincimiz için düşman ateşiyle şehit ya da gazi olan bir babanın bize bıraktığı emanetidir. O yetimin açlıktan solmuş ölgün ve düşkün annesi de, savaştaki o babanın milletin namusuna emanet ettiği değerli bir varlıktır! Bütün o yetimler ve o kimsesiz anneler, bu milletin tarihini kanlarıyla yazanların soylu

ruh ve yüksek vicdanlarının temsilcileridir...

Ey bu vatanın soylu gençleri, bu milletin elinden tutmasını bilen öncü kamu görevlileri! Ey vatanın büyük koruyucusu ordumuzun son kalan komutanları! Ve ey bu milletin alnından akan terle kazanılan sermayenin sahibi zenginler! Şu yoksulluk ve yas karşısında gelin biraz düşünelim! Bu büyük ulusal ve görevi aklımız karışmadan, kalbimiz kin ve intikama kapılmadan, gözlerimizi hırs bürümeden sakince düşünmek gerekmektedir. Vatanın sağ kalan evlâtları gelin, güzel vatanımızın bu zengin tomurcukları solmadan bunları düşünelim! Şu küçük tomurcukları zehirli çiçeklerden kurtarmak için bir dernek kuralım! Ateş ve ölümü yaratan doğanın gücü ve varlığı karşısında şehit olan yakınlarının varlığıyla yaşamaya çalışan bu ölü canlara kan ve yaşam verelim. Hepimiz biliriz ki yarınlarımız çocuklarımızla var olacaktır. Gene biliriz ki geleceği kazanacak olan milletler, bugünün küçüklerinin ruhlarına egemen olanlardır.

Bilmem hatırlıyor musunuz kentimizde bir yetimhane vardır. O yetimhane Müdafaayı Milliye Cemiyeti'nin koruma ve yönetimindedir. O yetimhanedekiler bazen küçük trampetleriyle memleketin kara kalpli zenginlerinin önünden vatan şarkıları çağırarak geçerler. Beş yüz kişi kadar olan bu küçükler sığınacak bir mahal, ısınacak bir ocak, okuyabilecek bir yer bulmuşlardır. Ölmemeleri, hırpalanmamaları ve ezilmemeleri için sokaklardan toplanan bu çocuklar yalnız başlarına yaşamaktaydılar. Bu yetimhanede büyük bir özveriyle, güçlü bir örgütlenmeyle ve bilimsel bir yönetimle ancak bu kadarının hayata tutunmaları sağlanabilmiştir. Çünkü zenginlerimizin cebinden yalnız bu kadarı için para çıkmıştır. Bu kadarı bile onlara çok görülmektedir. Şimdi siyasi parti için uğraşanlar, geliniz şu küçükler için de biraz çalışınız. Onlara soylu bir eğitim, gerçek bir yurtseverlik, iyi bir milliyetçilik veriniz! Biraz da kendi aranızda yaygara

yapmak için kiraladığınız kişilere vereceğiniz paralarla birbiri-mizin kafasını kırmak için tuttuğunuz gizli güçlere giden liralara şu küçük yetimhaneye aksın... Bu paralar olmadan, gelecekteki gerçek gücümüzü yaşatacak yavrularımıza kol kanat germeden hiçbir iş olmaz. Memleketin sınırında, cephelerde kan döken, bir bacağını feda eden, koltuk değnekli askerler sokaklarda dilerken, öksüzler ve yetimler çığlıklarıyla kalplere elem saçarken, anneler evlâtlarının hayatları için namuslarını verirken, herkes sen mi, ben mi diye birbirine girerse hiçbir iş yürümez! Zenginler, sokaklarda heybet saçan fiyakalı arabalarının gürültüleri arasında haykıran yetim yavrucakların dilenme yalvarmalarını atlarının nallarıyla boğarsa; tazeliğin, temizliğin, namusun yüceliğine uzanan kırılmalı eller, bir kere de şu küçük yetimlere uzanmazsa; çengillerle, eğlencelerde akan servetten bir parçası şu zavallı yetimler yuvasına akmazsa; yarın biz varız diyebilecek miyiz? Artık hırs ve intikam ile yanan yüreklerimizde biraz hoşgörü ve biraz insanlık duygusu uyanmalıdır. Gerçek yollardan yürüyebilmek ve yarınımızı iyi hazırlamak için bu yabancı gözler ve yabancı güçler içinde varlığımızı kurtaracak tek güç ve biricik çare, bugünün küçüklerini yetiştirmektir. Bu binlerce çocuğun rahatını ve mutluluğunu, dirlik ve düzenini sağlamak aslında çok basittir. Yeter ki bu işi çözmek isteyelim. Emin olun bu işin olmasını istediğimiz an, bu gün sürünen binlerce yetimi kurtarmış olacağız. Yeter ki bu işi çözmeyi isteyelim ve çalışalım!

Geliniz zenginler siz servetinizin gücüyle, geliniz gençler siz de düşünce ve yüksek inancınızla çalışınız! Ve ey eğitime ve çocuklara karşı koruyucu ve şefkatli olduğumu duyduğum Vali Paşa Hazretleri, siz de bütün bunları bir araya getirerek bu yetim ordusunu kurtarınız! Emin olun işte o zaman bütün şehit babaların saf ve temiz ruhları sizleri saygıyla anacak ve sağ kalanlar da size Allah razı olsun, diyeceklerdir.”

“Bu günlük bu kadar.” dedi içinden. Yazmaya başladığı sayfayı çevirdi ve en üste aklından ilk geçen başlığı yazdı: “Unutulan Görevlerimizden Bazıları...”¹

Biraz bekledikten sonra kalktı, salon kapısının eşiğine konulmuş masada oturan dükkân sahibine içtiği biranın parasını verip çıktı ve gazeteye doğru yürüdü. Akşam başlamıştı İzmir’de. Yazıyı bu akşam verirse yarın dizilir, öbür gün de basılabilirdi. Önce *Ahenk*’e uğrayıp yazısını verdi, sonra arkadaşı Haydar Rüştü ile dertleşmek için *Anadolu* gazetesinin yolunu tuttu. Kasım aylarında pek soğuk olmazdı İzmir ve yürümek de iyi gelmişti. Dinleyeli bir saatten fazla olduğu halde hafiften ıslıkla tutturduğu o hüznü keman nağmeleri hâlâ dudaklarında asılı kalmıştı. Haydar Rüştü’nün odasına girmeden askerden yeni dönen ocakçıya seslendi: “Bize iki orta kahve getirir misin Ahmet Onbaşı?” Ahmet’i oraya işe o aldırmişti.

İzmir’deki yerel gazeteler haber ve düşünce üretmeleri bakımından İstanbul’dakileri aratmıyordu ve satış rakamları olarak da bütün Ege’de yaygın olan gazetelerdi. Necati kendini bildi bileli Türkçe gazeteler İzmir’de çoğunlukta idi. Yabancı gazetelerin hatırı sayılır baskı sayısı vardı, ama bu okur-yazarlık oranına göre doğaldı. Türkçe gazetelerin en eskisi ve baskı sayısı en yüksek olanı *Ahenk*’ti. *İttihad*’ın yerine çıkan *Anadolu*’nun ve akşam postası olan *Duygu*’nun başyazarı Haydar Rüştü’ydü. Bunlar *İttihat* ve *Terakki Partisi*’nin yayın organlarıydı ve ikisi de aynı matbaada basılıyordu. *Köylü* gazetesinin alt başlığı “Her gün sabahları çıkar, her şey hakkında yazar, esnaf, işçi, köylü kardeşlerin iyiliğine çalışır, ahali dostu Türk gazetesidir.” ibaresiyle basılırdı. Onun da sahibi Avukat İsmail Sıtkı’ydı. *Müsavat*, anlaşmacıydı ve sahibi Mehmet

Sadık'tı. Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin İzmir temsilcileri ise *Islahat* gazetesindeydiler. Bu gazetede kiler partiyi desteklemenin yanında Yunan çıkarlarını savunan yazılar yazıyor ve gazeteyi en çok Rumlar satın alıyordu. Etkili gazeteler içinde Hasan Tahsin'in ne İttihatçı ne de İtilâfçı olan, bağımsız ve sosyalist düşüncelerini yazdığı *Hukuku-beşer* gazetesi vardı. Rum gazetelerinden "*Kozmos, Esriya, Telgrafos, Vima*" bilinenlerdendi ve bazıları Yunanistan'da basılıp buraya gönderiliyordu. Fransızca yayınlanan "*Indépendant*" ve "*La Liberté*"nin sahipleri ve yazarları Rum'du ve o da Yunan milliyetçiliğine hizmet ediyordu.

Haydar Rüştü sanki konuşacak, içini dökecek birini bekliyordu.

"Hoş geldin Necati! Duymamışsan benden duy; mütareke dün imzalandı. Bizim gazetenin yarınki başlığının konusu bu olacak. Anlaşmada öngörülenlerden daha zararsız maddeler var. Kilikya'nın ve doğu illerinin işgal edileceği asılsız çıktı. Kars ve Ardahan'ı bize bırakmışlar."

Necati her zamanki ataklığının aksine habere ondan daha emniyetle yaklaştı:

"Doğrulanmadan hiçbir şeyi yazma kardeş! Nasıl olsa hükümet anlaşma metnini vilâyetlere yayınlacaktır. Madde madde incelemeli..."

"Her şeyden önemlisi de son dört yıldır memleketin çektiği sefillik sona eriyor ya, sen ona bak! Artık mütarekeyle birlikte halkın umutsuzluğuna ve fakirliğine son verilmeli, yeniden imar işlerine ve eğitimin yapılmasına girişilmelidir. Milletın sonu kötüye gidiyor, silkinmek gerekiyor."

"İyi de kardeş kimle, nasıl silkineceksin? Bu hükü-

metle mi? Savaş resmen bitiyor, ama İngilizler memleketten elini ayağını çekecekler mi? Bu hükümete ancak Avrupalı yabancılar ‘Silkin!’komutu verirlerse silkinirler, yoksa miskindirler miskin! Bunlar bu milletin ordusunun başına Almanları getirirken, yönetiminin başına da İngilizleri getirmek istemiyorlar mıydı?”

“Ben bir şeyler umuyorum. Hükümetle ters düşen subaylar ve paşalar var. Örneğin bir Mustafa Kemal Paşa var, Çanakkale’deki Sarı Paşa! Özellikle onun ne düşündüğünü ve ne yapacağını çok merak ediyorum. Umudumu yitirmedim. Hiçbirimizin de umudunu yitirmemesi gerekir!”

Haydar Rüştü’nün yanından çıkıp soluk ışıklı sokakların içinden mahallenin yolunu tutturmuş giderken düşünüyordu. Durum meydanda. Savaş bitti ama şimdi de işgal tehlikesi var. Haydar Rüştü doğruları söylerken kendi isteklerini ekliyor. Ben Mustafa Kemal’in ne yapacağını merak ediyorum. Ateşkesin maddelerinde ne yazarsa yazsın, bu anlaşma Osmanlı’nın kayıtsız ve şartsız Büyük Britanya’ya teslimi değil de ne peki? İmzayı atan nazır Hüseyin Rauf Bey, sözde İttihat ve Terakki yanlısı ama İngiltere söz konusu olduğunda sesi çıkmayan birisi. Mondros’taki anlaşma ateşkes mi olacak, yoksa teslimiyet anlaşması mı olacak halkın umurunda değil... Gazetecilere görev düşüyor. Bunun bir teslimiyet olduğu halka anlatılmalı. Yazılarımızı okuyanlar çok az. Halkı güncel ve kitlesel olarak etkilemek, yazıdan çok sözle olur. Kitleleri etkilemek için devamlı toplu konuşmalar yapmak gerek. Yazmaktan çok konferanslara ve mitinglere devam etmeli. Zaman tehlikeli bir şekilde kısıyor... Padişahıtan

yana tavırları bile şüpheli olan Rumların tutumlarının ne olacağı bu günlerde daha da önemli.

Rıhtımdaki eski gemici kahvehanesinin orta yerindeki kömür sobası gürül gürül yanıyor. İzmir'in ender soğuk günlerinden biri... Mütarekeden sonra terhis olan, birbirlerini tanıyan, tanımayan kentteki bütün yedek subaylar hep bu kahvede toplanırlar. İş arayanlar birbirlerine bu kahvehaneyi buluşma noktası olarak verirler. Burası sanki subay mahfeli gibidir. Kahveci bu parasız askerlerden şimdilik para almayan, borç defteri tutan bir Türk...

Mustafa Necati kahvehaneye girip ortalarda bir yerde boş bir sandalyeye yerleşirken kendisine bakanlara alışkanlıkla "Selâmünaleyküm!" dedi. Okulda yaptıkları toplantı ikindi saatlerinde bitmiş, Altay Spor Kulübü'nü resmen kurmuşlardı. Kurucular yirmi iki kişiydi. Haftalardır yaptıkları kulis faaliyeti sonunda İzmir'deki İttihat ve Terakki Fırkası yetkililerinin koruyuculuğunu ve Türk Ocağı'nın desteğini almışlardı. Seçilen yönetim kurulu gerekli kayıtları ve tutanakları yazacaktı. Onlardan izin alıp şu terhis edilen yedek subayların iş beklemek için topladıkları bu kahveyi bir kolağan etmek istemişti.

Kahvehanedekiler hep birlikte yeni gelene "Aleykümselâm!" dediler.

İçerdekilerin çok azı sivil kıyafetliydi. Birçoğunu olduğundan daha genç gösteren sırmalı ve apoletli üniformalarını biraz hırpanice giymiş bu insanların bir kısmı hemen çevresini sardı. Bir bakışta anlıyorlardı artık,

kimin eşraftan, kimin vilâyetten, kimin ümmetten ve kimin milletten yana olduğunu. Herkesin duyacağı gibi selâmlayarak içeri girenin de meraklı bir gazeteci olabileceğini kestirmişlerdi. İçlerinde meslek sahibi olanlar çoğunlukta idi. Askerlikten önce avukatlık, doktorluk ve öğretmenlik yapmışlardı. Hiçbirinin şu an işi yoktu ve iş bulmak için tek dayanışma yaptıkları yer de bu kahvehaneydi.

Hepsinin ayrı bir hikâyesi vardı. Necati'ye hayat hikâyesini anlatanı, diğer arkadaşları sözünü kesmeden ikinci, üçüncü kez dinliyorlardı. Çoğu askerliklerinin son zamanlarındaki sıkıntılarını ve mütareke sırasında bulunduğu askeri birliğin sefaletini anlatırken, bir kısmı hükümete ve Osmanlı'ya veryansın ediyor, savaş sonrası işsiz kalmalarının hesabını sormak istiyorlardı. Hepsi haklıydı, hepsinin halen işe yarayacak bir mesleği ve bir becerisi vardı. Uzak diyarlardan gelip bu kente ulaşmışlardı. Bazen cehennem sıcağı kayalıklarda bazen da kutup soğuğu toprak mevzilerde dört uzun yıl ölmeyi ve öldürmeyi beklemişlerdi. Genç bedenleri, top, tüfek sesleri, barut ve ter kokuları, bitmek bilmeyen uzun yürüyüşlerle yıpranmıştı. Bundan daha önemlisi sevdikleri insanlardan uzun süre uzak kalmaları, kendi kendilerine her gün ölüm üzerine düşünmeleri ve belki de bütün bu askerlikleri boyunca tek bir türkü bile söyleyememeleri onların genç ruhlarını bitirmişti. Hemen hepsi Mustafa Necati'den on beş, yirmi yaş daha fazla gösteriyordu. Oysa çoğu ortalama yirmi beş bilemedin otuz yaşındaydı.

Kahvehanedeki sigara dumanı ve havasızlık dayanılacak gibi değildi. Hem dumandan hem de duyduklarından midesi bulanmış, kusacak gibi olmuştu. Ona

diğerlerinden daha fazla ilgi gösteren bir doktorla birlikte kahvehaneden çıktılar. Yolu geçip tam deniz kenarındaki bir banka oturdular. Deniz koyu gri ve ufuk kapkara olmasına rağmen hava sakindi. Belli ki arkalarında, İzmir'in bitip dağların başladığı uzaklarda bir yerde yağmur yağıyordu. Doktor, diğerleri gibi bedbin değildi ve gözleri çakmak çakmaktı.

"Giydiğimiz tek tip elbiseler hepimizi tornadan çıkmış insanlar gibi gösterse de aramızda büyük farklılıklar vardır." dedi.

"Esasen birbirimize benzer tarafımız, ölmek ve öldürmek üzerine geçirdiğimiz büyük sınamadan sonra bir başımıza kaldığımızda ümitle hayata asılmamızdır." diyerek devam etti. Tam da Necati'nin deminden beri kafasında dolaştırıp sormadığı soruya yanıt vermişti.

"Bize, gidin çalışın, daha gençsiniz, ekmeğinizi taştan çıkartırsınız diyorlar. Ama bilmiyorlar ki parasız ve himayesiz olan bu genç insanlar ekmek parası kazanmak için başvurdukları her kapıdan geri çevriliyorlar ve savaşlarda aldıkları yaralardan daha kanlı yaralar alıyorlar."

Mustafa Necati bu umutsuz düşünceleri dağıtmak istedi:

"Sizler hepiniz savaşın içinden gelen kahramanlarınsınız. Yedek subayların varlığı ve mutluluğu memleketin umudu ve geleceği demektir. Bunu bilmeyen yoktur. Yetkililerin siz Yedek subayların düştüğü bu işsizlik ve kötü durumdan kurtulmaları için büyük bir heyecanla uğraşacaklarına inanıyorum. Kimse bu kadar ihmal ve vurdumduymazlık içinde olamaz. Devlet yöneticilerinin sizin problemlerinize göz yumacağını tahmin edemem. Ama bunun için de hemen, derhâl ve zaman kaybet-

meden teşkilâtlanmanız ve yeni savaşınızı bir disiplin içinde vermeniz gerekiyor. Yoksa bu kahvehanelerde sigara dumanı içinde boğulup gideceksiniz!”

“Doğru, yedek subaylar için yapılacak en birinci iş onların mesleklerine geri dönmelerini sağlamaktır. Dört yıldır herkes mesleğini unuttu, böyle giderse becerilerini temelli unutacaklar! Bu kadar kişiye devlet kademelerinde idarî görevler vererek seslerini kesmeyi sağlamak mantıklı olmadığı gibi memleket için verimli de değil. Zaten kimi, nereye, nasıl ve ne şekilde nahiye müdürü ya da hükümet memuru yapacaklar ki? Hükümet bu günlerde kendi memurlarını tutabilsin, yeter de artar.”

“Elimden geleni yapacağım. Tanıdığım kişilerle görüşeceğim, bildiklerime mektup yazacağım. Yazılarımla bu sorun üzerinde duracağım ve bizim gazetelerin bu sorunu devamlı gündemde tutmalarını sağlayacağım. Ama önce sizin kendinize gelip bir ‘Yedek Subay Koruma Yurdu’ adında bir teşkilât kurmanız gerekmektedir. Ne dersin?”

“Olabilir. En azından az önce dediğiniz teşkilâtlanmanın başlangıcı olur. Biraz para toplanabilir, değerlendirilir. Maddî yardımlar kabul edilir. Tüccarların ve devletin ihtiyacı olan meslek erbabı kişiler bu koruma yurdundan istenip, kayıtlarından kolayca bulunabilir. Memur bulamayan yazıhane ve şirketler buradan memur temin edebilir.”

“Evet, bu teşkilâtlanma başka bir işe de yarar: Kimsesiz, parası ve imkânı bulunmayan meslek sahibi

bu üyeler kendi yazıhane ve iş yerlerini açarlarken onlara dernekçe kefil de bulunur. Hilal-i Ahmer'in* , baronun, öğretmenler birliğinin ve diğer meslek kuruluşlarının üyelere güveni ve ilgisi daha da artar. Meslektaşlık duyguları önemlidir ve bundan yararlanılmalıdır.”

“Haklısınız!” dedi tekrar doktor. “Kamuoyu oluşturan sizlerin desteğiyle ve aramızdaki umudu tükenmemiş ve kendini bitirmemişlerin çabalarıyla bu teşkilâtı kurmalıyız. Mütarekenin neyi getireceği de artık anlaşılıyor. Bana öyle geliyor ki bu yedinci madde, o metnin içinde kaldığı sürece işgaller kaçınılmaz olacak ve biz yedeksubaylara gene savaş yolları görünecek. Bu kahvede tembel tembel oturanlar memleket yabancı ordularca işgal edilirse pineklemeye devam edebilirler mi? Bu tabiat kanunlarına aykırıdır. Herhâlde yalnız bu amaç için şimdiden teşkilâtlanmak bile Allahın emridir.”

“Çok yaşa! Benim düşündüklerimi söylüyorsun. Bu düşüncelerimizi yayalım. Konuşmaktan çekinmeyelim. Bildiklerimizin pek az kısmını aktarabilsek de devamlı küçüklü büyüklü toplantılar yapalım. Daha çok konuşalım, susmayalım. Bütün bilgi, birikim ve duygularımızı etrafımıza aktarmamız için hep konuşmalıyız. Konuşmalıyız ve konuşturmalıyız...”²

“Allahaismarladık!” diyerek ayrıldılar. Doktor tekrar kahvehaneye girerken, Necati Kordonboyu'nda gemi halatlarının ve demir halkaların üzerlerinden atlayıp denizin kenarındaki kaldırımdan yürüyerek Pasaport'a doğru uzaklaştı.

* Kızılay

Sonra doktor ve üç arkadaşı kahveden çıkıp Başdurak'taki Salepçioğlu Camii yanında bulunan Ardahan Otelindeki *İnsaniyet* gazetesi yazıhanesine doğru yürüdüler. O akşam *İnsaniyet*'teki toplantıları uzun sürdü, ama bir cemiyet olmak kararını da almışlardı. "İzmir İhtiyat Zabitleri Teavün Cemiyeti" on gün sonra Sanayi-i Nefise Mektebi'nde yapılan toplantıda resmen kuruldu. İdare merkezi, bir hayırseverin Macar Bankası yanındaki binanın bir dairesiydi.

Necati akşamüstü eve geldiğinde kardeşi Hüsnü, evlerinin girişindeki merdivenlere oturmuş bedeninden buharlar çıkarak soluklanıyordu. Üç yıldır okulun futbol takımındaydı. Maçtan yeni gelmiş, terden sıırılsıklam ve dizlerine kadar çamura batmıştı. Futbola meraklı iki üç arkadaşıyla okul bitiminde bulabildikleri çocukları toplar, birlikte maç yaparlardı. Ancak bu günkü karşılaşma başkaydı. Punta Çayırı'ndaki karşılaşma, resmi bir maçı. Mektebi Sultani ile İttihat ve Terakki mektepleri arasındaki mücadeleyi Hüsnü'nün takımı, Mektebi Sultani 6-0 kazanmış, takıma törenle bir meşin futbol topu ve bir takdirname verilmişti. Bütün futbolcu arkadaşları gibi o da okul takımında oynamak yerine Rumların ve İngilizlerinki gibi profesyonel bir kulüp takımında oynamak istiyordu artık.

Mustafa Necati gür sesiyle, bahçe kapısından merdivenlerdeki kardeşine seslendi:

"Hadi topçu, gözün aydın kulübü kurduk bu gün!"

“Yapma be ağabey! Helâl olsun size! Artık Rumcuklarla da maç yapabilecek miyiz yani? Kulübün adını ne koydunuz?”

“Artık herkesle maç yapabileceksiniz. Adı Altay! Altay Spor Kulübü! Adını Orta Asya’daki Altay dağlarından aldık. Vasıf ağabeyini kulüp başkanı yaptık. Kulübün yönetim yeri de şimdilik benim okuldaki odam.”

“Renkleri ne oldu?”

“Siyah-beyaz! Şimdi futbolcuların hemen takım kadrosunu saptayıp yönetim kuruluna bu kadroyu önermesi gerekiyor. Acele edin de bu yılın yarışmalarına yetişin.”

Hüsnü, on sekiz yaşındaydı. Altay Kulübünün futbolcuları arasında ilk yerini alanlardan oldu. Kulüp kurulduktan sonra kentteki deneyimli Rum ve Ermeni futbolcular da takımda top koşturmaya başladılar. O yıl, sonraki yıl ve daha sonraki yıl İzmir şampiyonu olduklarında Hüsnü’nün ilk onbirdeki yeri hiç değişmemiş, sağ açıkta oynamaya devam etmişti.

TEŞKİLÂTLANMALIYIZ!

(Türk Ocağı Binası 1919)

Türk Ocağı İzmir Şubesi, daha Necati İstanbul'da okurken açılmıştı. Mütarekeden iki ay sonra eylemlere başlamış ve adı duyulur olmuştu. Milli Kütüphane'nin sinema salonunda yapılan toplantıya "Memleketiyle alâkadar bütün gençler!" yeniden teşkilâtlanmak için davet edilmişti. Mustafa Necati yönetim kuruluna seçildi. Önceki yıllar sekiz on kişinin toplanıp zaman öldürdüğü bir kulüp özelliğindeki ocak, bu toplantı ve bu yönetimle hareketli bir teşkilat durumuna geliyordu.

Konuşma sırası Necati'ye geldiğinde oturum başkanı,

"Buyurun Mustafa Necati Bey kardeşim!" dedi.

Necati hızlı adımlarla kahvehanenin köşesinde kürsü haline getirilmiş masanın üstüne çıktı ve konuşmaya başladı. Eşraftan birkaç kişi gelmişti toplantıya ama genelde gelenlerin çoğu öğretmenler, askerden yeni dönen işsizler ve biraz da işletmeden şikâyetçi demiryolu işçileriydi. Konuya hemen ve yüksek sesle girdiğinde, uğultu mırıltıya sonra fısıltıya dönüştü. Bir iki saniye sonra da salonda yalnız Necati'nin gür sesi duyuluyordu.

"Arkadaşlarım, esasen millet olmuş topluluklar, yenil-

diklerinde ve esir alındıklarında sessiz kalamazlar! Böyle bir durumda kurtarıcı olarak milli teşkilâtlara sarılmak gerekir. Üzülerek belirtmeliyim ki bizler sessiz kalmaktayız ve hiçbir zaman teşkilâatlanamamaktayız.”

“Bizim dedelerimiz tarihin sayfalarını bin bir zorluklar, belâlar, felâketler ve çetin koşullar karşısında, kararlı ve bilinçli davranarak yazmışlardır. Oysa bizler en ufak bir güçlükte bile ellerimiz böğrümüzde kala kalıyoruz. Sanki felâket ve yıkıma uğramamışız, sanki eskisi gibi güçlü ve dayanıklıymışız gibi olaylar karşısında neden tembelce ve ilgisiz kalıyoruz bilmiyorum? Daha dün bizim himayemizdeki ve idareimizdeki topluluklar, şimdi maddî ve manevî bütün güçleriyle altı yüz yıllık bu bağı kopartmaktadırlar. Sultan Osman Bey, yıkılan Selçuklu egemenliğinden sonra dört yüz hane halkıyla birlikte Anadolu’nun geniş ve yemyeşil alanlarında büyük bir hükümdarlık kurmuştu. O, bu hükümdarlığı kurarken Köse Mihail ve arkadaşları bu yüce kudret karşısında eğilmiş ve bağlılığını bildirmişlerdi. Bu gün işte o hükümdarlığın merhametli kucağında yıllarca himaye görmüş olanlar bu sevgiyi, bu korumayı ve tarihi gerçekleri reddetmektedirler. Sultan Osman’ın torunu ve Türkün yenilgi görmeyen muzaffer hükümdarı Fatih ise akıllara durgunluk veren, karadan gemiler indirerek o mağrur ve azametli Bizans saltanatını yok etmiştir. O, atının önünde eğilen yenilmiş bir kavme mutluluk ve refah vaat etmiştir. Türkün ulu hükümdarı Fatih Sultan Mehmet Han, yenilenlere iyilikler yaparak ve onların kaderlerini paylaşarak zaferini taçlandırmıştır. Gene Türk’ün hak ve adalet dağıtmakla ünlü padişahı Kanuni Sultan Süleyman, en güçlü zamanında Fransa imparatoruna dostluk göstermiş ve ona yardım elini uzatmıştı. Osmanlı Padişahlığı gücünün bittiği bir döneminde Fransa’yı ayağa kaldıracak yardımı yapmış ve kuvvetini paylaşmaktan çekinme-

miştir. Osmanlı, bütün dünyaya ahlâk dersi vererek Batılılara kapitülasyonları bile bahşetmiştir. Görkemli tarihimiz bütün bunların canlı, gerçek ve ağırbaşlı tanığıdır.

Şimdi bütün bunları unutuyor ve tarihimizin hakkını verememenin beceriksizliğini yaşamak zorunda kalıyoruz. Çanak-kale tabyalarında Türk'ün zafer, onur ve namusu uğrunda döktüğü kanlar henüz kurumamıştır. Türk askeri uzak Kafkasya topraklarında onuru ve memleketi için canını vermiştir. Bütün bunlara rağmen, kara kalpli insanlar bize cinayet işlediğimizi söylemektedirler. Suçlu olduğumuz yalanını kusmaktadırlar. Biz ise vatan savunmasında saf ve günahsız evlâtlarını feda etmiş bir kavim olduğumuzu onlara anlatmaktan kaçınıyoruz. Bunu benim aklım almıyor! Bir memleketteki dört-beş kişinin siyasal hatasını fırsat bilerek yapılan cinayetler ve alçaklıklar o milletin boyunduruk altına girmesine neden olabilir mi? Bizim adalet ve onurumuzu geri isteme hakkımız yok mudur? Bundan neden kaçınıyoruz? Hükümet her emrini uysalca yerine getiren bu milletin gururuna çamur sıçratan elleri niçin kırmıyor? Kişilik ve yüceliğine küfür eden ağızları kapatmayı neden bilmiyor? Neden biz bütün dünyaya egemenliğimizin gururunu ve saygınlığını anlatamıyoruz?

Çünkü bizler daha henüz birlikte düşünmeyi ve birlikte özveride bulunmayı gerektiren bir devirde yaşadığımızı bilmiyoruz da ondan... Bizim özverili, yüksek ahlâklı ve yardımsever zengin bir devlet teşkilâtımız yok! Bizi bin kez kahreden ve bir kez de öldüren, işte bu teşkilâtsızlığımızdır! Bizim geleceğimizde sabırlı olmak, güçlü olmak ve kararlı olmak vardır. Oysa birleşmek ve dertleşmek alışkanlığımız yoktur. Ben zenginlerimizin her birinin yardımlarını esirgemeyeceğine inanıyorum. Herkes bir başkasının ilk adımı atmasını bekliyor. Söylediğim gibi bizlerin bir tüccar kulübümüz ya da bir zenginler kulü-

bümüz olmadığından birleşemiyoruz ve sorunlara çare bulamıyoruz. Bu birleşememek ve sosyal yaşamdan uzak olmak bizi teşkilâtsiz ve dolayısıyla güçsüz bırakıyor. Bu durum karşısında üzülmemek ve verdiği zararları görmemek imkânsız...

Kardeşlerim; yıkıcılığa, fukaralığa, işsizliğe ve cahillığe karşı teşkilâtlanalım! Eğer teşkilâtlanırsak, etrafımızdaki kötülüklerden ve belâlardan hemen kurtulacağımızı hep birlikte göreceğiz...

Sizlere güveniyor ve hepinize saygılarımı sunuyorum!"³

Necati'nin aldığı alkış, önceki konuşmacılardan daha kuvvetliydi. Hiç kırpmadan bakan iri gözleri biraz kısıldı ve esmerimsi yüzü hafifçe kızardı. Alkışların şiddeti onu şaşırtmıştı. Kürsüden inip oturduğu sandalyeye yöneldiğinde, en öndeki yaşlı, sakallı bey omzuna dostça vurup,

"Ne kadar haklısın Necati Bey!" dedi. "Bu teşkilâtlanma işini hemen burada bu toplantı sonrası yapalım. Daha sonra eşraf ve ulema katılır ya da katılmaz... Yeter ki teşkilât ismini duyursun." diyerek sarılıp Mustafa Necati'yi öptü.

Ocak, İttihat ve Terakki kulübünün bir odasını kullanıyordu. Sonra Köylü Gazetesi'nin salonunu kullanmaya başladı. Daha sonra da Kemeraltı'ndaki Hacı Hasan Han pasajındaki ilk müstakil yerlerine yerleştiler.

İzmir'in Türk eşrafından bazı önemli kişiler Türk Ocağı'nda yapılan toplantılara katılmaya ve buradaki millici gençlerle birlikte düşünce üretmeye başlamışlardı. Bunlar bir yönüyle de diğer yabancı tüccarla birlikte İzmir'in kalburüstü kesimini, yani burjuvasını oluşturunuyordu. İtilâf Fırkası ve yabancılar toplantılara katılan bu tür eşrafın millîcilik yapacaklarını akıllarına

getiremezlerdi. Oysa bu kişiler etkili oldukları ve parasal destek sağladıkları “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin adını daha güvenilir olsun diye “Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti” şeklinde değiştirmişlerdi. Dernek tüzüğündeki, “*Vatan savunması yapacaktır*” maddesi yerine de “*Wilson prensipleri doğrultusunda bilimsel çalışmalar yapacaktır*” ibaresinin konmasını istemişlerdi. Desteklerini çekmesinler diye de cemiyetin eski kurucuları bu tür isteklerini kabul etmek zorunda kalmışlardı. Belki de İzmir eşrafından bazıları daha şimdiden vatan savunması anlayışlarını himayeciliğe sürükler gibiydi, ama Türkler arasındaki birlik bozulmasın diye şimdilik hiç kimse zenginlerin bu isteklerine karışmıyordu.

O gün Frenk Mahallesi’ndeki İzmir Tiyatrosu salonu tıklım tıklım doluydu. “Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti”nin kurultayı vardı. Kürsüde Necati’nin can yoldaşı Vasıf Bey konuşuyor ve coşkulu sözleri alkışlarla kesiliyordu...

Özellikle onun, “Ne yaparlarsa yapsınlar İzmir Türk’tür ve Türk kalacaktır!” cümlesi salondakilerin çılgınca alkışlarına neden olmuştu. Kongre sonunda Türk Ocağı başkanı ve yönetim kurulu imzaları ile İzmir’deki İtilâf Devletleri temsilciliklerine verilmek üzere bir bildirge yazıldı. Üç maddelik bu bildirgeden ileriki günlerde hatta ileriki yıllarda çok söz edilecekti. Buna göre, İzmir ve Aydın vilâyetlerinde yaşayan nüfusun büyük çoğunluğu Türk’tü ve Wilson Prensipleri’nin on ikinci maddesine göre bütün Ege Bölgesi’nde başka bir

milletin yönetimi kabul edilemezdi. Türk egemenliğinin buralardan kaldırılamayacağına inandıklarını belirtmekteydiler. Bu vilâyetlerdeki bütün Türklerin insanca ve uygarca teşkilatlanmalar içinde olacaklarını ve memleketlerinde yabancı hiçbir egemenliği kabul etmeyeceklerini bildiriyorlardı. Bildirgenin altında isim ve imzası bulunan kişi, kurum ve kuruluşlar Milletler Cemiyeti'ni oluşturan devletlerden adalet bekliyorlardı.

Türk Ocağı'nda yapılan Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti'nin genel kurul toplantısında Necati gene ateş gibiydi ve bu konuşmasının sonundaki önerisi de müthişti:

"Tehlike yaklaştı. Rumlar harıl harıl silâhlanıyor ve bir şeyler bekliyorlar. Biz ise yazıyla, bildiriyle ve söylevlerle, gösteri ve nümayişle iş yapmaya çalışıyoruz. Bu doğru değildir. Her olasılığa karşı bütün Türklüğün silâha sarılması gerekmektedir. Yani 'Silâhlı Direniş' gerekmektedir. Ona göre teşkilâtlanmalıyız! Arkadaşlar, tehlike çok yaklaşmıştır!"⁴

Hazır bulunanların tamamı alkışlarla onaylamışlardı söylediklerini. Ancak bu silâhlanma sözü orada bulunanların bir kısmını ürküttü. Necati önerinin oy birliği ile kabul edilmeyeceğini sezmişti. Eğer önerisi oy birliği ile kabul edilmezse istifa edeceğini kürsüden bütün salona söyledi. Ancak gerçekten önerinin oylanmasında çoğunluk sağlanamadı ve öneri azınlıkta kalarak kabul edilemedi. Haydar Rüştü üzülmüştü. Necati kızgındı. İkisi de kararlaştırdıkları gibi yönetim kurulundan istifa ettiklerini söyleyip Türk Ocağı binasından ayrıldılar. Onların istifası özellikle cemiyetin geri kalan yöneticilerini keyiflendirmişti.

İzmir mütarekeden beri huzurlu değildi. Kentin

üzerinde üç yıldır kara bulutlar geziyordu. Vali değişmişti. Rahmi Bey yerine Nurettin Paşa vali olmuştu ve bütün üstünlüğü kendinde toplayarak tam bir merkezi yönetim şekli uygulamaya başlamıştı. İtilâf Fırkası Genel Sekreteri Celal Bey'le ilişkisini devam ettiriyordu, ama başkalarına danışmadan, kararsız adımlarla temelsiz ve derinliği olmayan davranışlar içindeydi. Valinin kendini beğenmiş, kuruntulu ve kasıtlı davranışları İzmir gibi okuryazarı bol bir kentte düşman kazanmaktan başka bir işe yaramıyordu. Yunan askerlerinin İzmir'e çıkacağı söylentisi gittikçe artmıştı. Paris Barış Konferansı'nda Ege Bölgesi'nin Yunan ordusunun komutasına verileceği kararının alındığı kulaktan kulağa fısıldanıyordu. Artık her İzmirli, Yunanlıların bu günlerde İzmir'e geleceğine inanmaya başlamıştı. Bu da Yunan ordusunun İzmir'e çıkmadan önce yumuşatma ve kabullendirmeye yönelik, yerli halkta yaratılmaya çalışılan bir çeşit ön psikolojik hazırlıktı. Halk arasında mütarekeden önceki kent civarında mevcut savunma mevzilerinin hükümetçe itilâf devletlerinin kontrolüne verileceği de duyulmuştu. Derken, İzmir'deki İngiliz Amirali Calthrope, 14 Mayıs sabahı vilâyete gelerek valiye tabyaların kendi kontrolünde olması gerektiğine dair bir nota sundu. Aynı amiral, Vali Nurettin Paşa'ya ertesi sabah Yunan askeri birliklerinin İzmir Limanı'na gemilerle tahliyelerinin yapılacağını bildirdi.

İzmir Vilâyeti'nin üst yönetiminde bu telâş, kıyamet yaşanırken, aynı gün yani 14 Mayıs'ta Sultanî binasında

Türk Ocağı'nın bir toplantısı daha oldu. Necati'nin "Müdafaayı Vatan" örgütünün adının "Reddi İlhak Heyeti Milliyesi" olarak değiştirilmesi önerisi kabul edildi. Sonra toplantı, daha çok katılımın sağlanması amacıyla kentin merkezinde bulunan Türk Ocağı'nın binasında devam etti. Cemiyetlerin yöneticileri, eşraftan kişiler, muvazzaf ve yedek subaylar vardı bu son toplantıda. Hiçbir cemiyete üye olmayan halktan kişiler de çoğunlukta idi. Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti yöneticilerinden bir kişinin çok iyi haber aldığını ve yarın Yunan gemilerinin limana gelerek asker boşaltmaya başlayacağını söylemesi ile toplantının tansiyonu yükseldi. Herkes heyecanlıydı ve herkes konuşmak istiyordu. Düşüncelerini söyleyenler kürsüde konuşurlarken ağıyorlardı. O akşam hemen Yahudi Mezarlığında bir miting düzenlenmesini isteyen bir kişinin önerisini herkesin kabul etmekten başka çaresi yoktu. Bir bildirgenin yayınlanması istendi. Kabul edilen bildirgeyi Necati kaleme almış, akşamüstü de Haydar Rüştü Anadolu matbaasında basıp Türk Ocağı binasına getirmişti. Bildirge burada da hep birlikte bağırarak okundu:

*"Ey bahtsız Türk! Wilson Prensipleri insan hakları beyannamesi altında senin hakkın zorla alınıyor ve namusun zede-
leniyor. Buralarda Rumların çok olduğu ve Türklerin de Yunan
ordusunu sevinçle kabul edeceği söylendi. Bunun sonucu olarak
güzel memleketin Yunana verildi. Şimdi sana soruyoruz; Rum
senden daha mı çoktur? Yunan egemenliğini kabule taraftar
mısın?"*

*Artık kendini göster, bütün kardeşlerin maşatlıktadır.
Oraya yüz binlerle toplan ve ezici çoğunluğunu orada bütün
dünyaya göster. Kendini tanı ve kanıtla! Burada zengin, fakir,*

*bilgin, cahil yoktur! Fakat Yunan egemenliğini istemeyen bir çoğunluk, bir halk vardır. Bu, sana düşen en büyük görevdir! Geri kalma! Üzülmek ve 'Kader!' demek, fayda vermez! Binlerle, yüz binlerle maşatlığa koş ve İlhakı Red Heyeti Milliye'nin emirlerine itaat et!"*⁵

Mahallelerde davullu tellâl dolaştırılarak bütün İzmirliilerin çağrıldığı bu toplantıya vali de müdahale edemedi. Maşatlıkta o akşam büyük bir miting yapıldı. Katılım beklenenin üstündeydi. Ancak, düzensiz ve kitlesel birliği olmayan bir kalabalıktı. Herkes bağırdı çağırdı, davullar çalındı, gece ateşler yakıldı...

Necati ve Haydar Rüştü mitingin yapıldığı alanı gören yüksek bir yerde gürültülerin ve zaman zaman alevlerin yükseldiği maşatlık karanlığına doğru oturmuşlar, yarın ve sonraki günlerde oluşabilecek gelişmeleri kestirmeye çalışıyorlardı. Bildiriyi hazırladıkları, mitingi teşvik ettikleri halde bu kontrolsüz kalabalığın içine girmek istememişlerdi. Yarın sabah kanlı ve maceralı bir günün başlayacağını biliyorlardı artık. Saat gece on bire doğru kalabalık iyice dağıldığında kalktılar ve Konak Meydanı'na doğru yürüdüler. Alsancak'a kadar yürüyüp Necati'nin dava vekili yazıhanesine uğradılar. Ertesi gün ve sonraki günler buraya uğrayamayabileceği için evrak ve kıymetli kâğıtlarını yanına almak ve eve götürmek istemişti.

Necatilerin Değirmendağı'ndaki evlerine geldiklerinde saat ikiydi ve her zamankinden farklı olarak Necati'nin annesiyle birlikte bu kez babası da onları bekliyordu. Babasının merakını giderecek şekilde olan bitenden söz ettiler ve sabaha karşı yattılar.

O gün evden dışarı çıkmadılar. Necati tekrar yazı-

hanesine bakmak ve limanda neler olup bittiğini görmek istiyor, Haydar Rüştü de matbaayı merak ediyordu. Ertesi sabah evden beraberce çıkıp doğruca dava vekili yazıhanesine gittiler. Frenk mahallesinde ikinci kattaki yazıhanenin kapısı kilidi kırılarak açılmış, yarı aralık bırakılmıştı. Dolaptaki kitapların tümü açılıp saçılmış, yerlere atılmış, masanın çekmeceleri açık, duvardaki tabloların ikisi de yerlerdeydi... Belli ki üç-beş kişi birden girip bir şeyler aramışlar. Yazıhaneyi bu hale getirenler Yunanlı askerler değilse onlara yataklık eden ve onu tanıyan Rumlardan birileriydi. Yerdeki döşeme tahtaları bile altına bakmak için sökülmüştü. Balkondaki teneke devrilmiş, su küpü kırılmıştı, mutfak alt-üst, bütün tabak-çanak yerlerde... Mustafa Necati dava vekilliği yazıhanesine geldiğinde daha içeri girmeden tedirgin olmuş, kapı aralığında baktığında bunları görmüştü. Özellikle bürodaki toplantı masasının üzerine serdiği küçük boy Türk bayrağı yerinde yoktu. Haydar Rüştü ile birlikte maşatlıktaki miting gecesi uğradıkları yazıhanede alacaklarını almış, bayrağı masaya sermiş ve kapıyı kilitleyip eve gitmişlerdi. Mütarekeden beri her fırsatta ve her yerde Padişaha, hükümete, İngilizlere ve Yunanlılara verip veriyor, Reddi İlhak Cemiyeti'ni kuranlardan olduğu herkes tarafından biliniyordu. İşbirlikçi Rumların Yunanlı komutanlara verecekleri isimlerin başında kendisinin de olacağı belliydi. Daha ikinci günden yazıhanesinin kapısının kırılarak aranması da bunun kanıtıydı. Yakalanması an meselesiydi. İri cüssesi ve uzun boyuyla eşkâlinin yabancılara tarif edilmesi kolaydı. Binadan geldiği gibi gene gizlice çıktı ve başı önde hızlı adımlarla Eşref paşa'ya doğru yürüdü.

İZMİR İŞGAL EDİLİYOR

(Konak Meydanı, 1919)

Sarı bir kedi, kaldırıma oturmuş iki çocuğun yuvarlandığı misketlere dokunmadan ustalıklı ve salınarak yürümesine devam etti. Dün yağın yağmurun birikintisine bir, iki kez dilini uzattı, daha sonra da hızla yolun karşı tarafındaki kaldırıma geçiverdi. Kedinin tedirginliği belli oluyordu. Sokakların tenhâlığı ve çocukların şimdiye kadar hiç görmediği bu sessiz misket oyunu onu endişelendirmişti. Bir şeylerin değişmekte olduğunu o bile hissetmiş gibiydi... Kedilerin önsezileri güçlüdür derler. Necati, gördüğü bu sarı kedinin neden korktuğunu, neler sezinlemiş olabileceğini geçirdi aklından, durdu etrafı dinledi, değişik bir ses duyamadı. Kedi kamburunu çıkarttı, hızlandı ve bir hamlede hemen oracımdaki evin arkasında kayboldu.

Birden, arka sokaklardan birinden bir kadın çığlığı yükseldi. Kedi tekrar kaldırıma fırladı, misket oynayan çocuklar da kalkıp dört bir yana kaçıştılar. Uzun çığlık giderek söndü, bağrıışmaları duyuldu. Necati, adımlarını hızlandırdı ve sesin geldiği yere doğru yürüdü. Dört beş kişi, yerde yatan birinin üzerine abanmış dövünüyordu.

Yaklaştığında yerde yatanın bir erkek cesedi olduğunu, üzerinin gazetelerle örtüldüğünü gördü. Epeydir orada yattığı belli olan bu cansız vücuttan akan kan taşların üstünde kurumuştur. Feryat figan ağlayanların ölünün yakınları olduğunu ve yerde yatanın da babaları olabileceğini konuşmalarından anladı.

“İki gündür eve gelmediydi. Endişelendik, akıbetini soracak yetkili birini de bulamadık. Polis karakolları ya kapalıydı ya da dil bilmez Yunan askerleri karşımıza çıktı. Evimize gitmemizi söyleyip durdular iki gün önce. İşte burada şimdi böylece bulduk babacığımı. Onu kallesçe arkadan vurmuşlar. Mavzerle yani asker silâhı ile vurulduğu belli. Ne zaman vurmuşlar, kim vurmuş, neden vurmuşlar bilemiyorum, Allahım!” diyerek çığlıklar atıyordu genç kadın.

Yine de içlerinde kendini en erken toparlayabilen ve aklı başında olan bu genç kadındır. Annesi ve iki erkek kardeşi babalarının cesedi başında şaşkın bakınıyorlardı. Derken bir kamyonet girdi sokağın başından. Mahalledeki evlerden birkaç insan da gelince ölünün etrafı epey kalabalıklaştı. Kamyonet durdu, içinden üç Yunan askeri indi. İki ölüyü kol ve bacaklarından tutup kamyonetin arka kasasına koydu.

“Nereye götürüyorsunuz onu?” diye çılgınca bağırdı genç kadın. Belki de hayatlarında ilk kez ölü bir beden taşıyan Yunanlı askerlerin üçünün de rengi bembeyaz oldu. Korktukları belliydi. Biraz kısa boylusu Yunanca bir şeyler söyledi. Kalabalığın içinden Rumca bilen bir mahalleli bir kez daha yineletti söylediklerini askere ve sonra ölünün yakınlarına döndü:

“Sabaha karşı devriyelerin ihtarını dinlemeyip

kaçarken vurulmuş. Hastane morguna götürmek üzere emir almışlar. Sizin de oraya gitmenizi söylüyor.” diye tercüme etti. Büyük oğlan babasının cesedinin yanına, arkaya bindi ve kamyonet hareket etti. Karısı, kızı ve öteki oğlunu bir iki kişi teselli ederek birlikte hastaneye doğru yürüdüler.

Kalabalık dağıldı. Uzaklardan biri tiz biri pes iki vapur düdüğü öttü peş peşe. Necati ölünün yerde kalan kurumuş kanından iki metre uzakta, duvar dibinde çökmüş, kala kalmıştı. Midesi bulandı, yığılır gibiydi, evin duvarına dayandı. Biraz önce ölüyü örten gazete sayfalarından birini İzmir’in sabah meltemi uçurdu ve Necati’nin dizlerinin dibine bıraktı. *Köylü* gazetesinin bir hafta önceki birinci sayfasıydı. Sayfanın kan bulaşmamış tarafında bir yazı dikkatini çekti, elini gazeteye değdirmen başını eğip yazıyı okudu:

“Bazı bedhahlar, İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edileceği tarzında şayialar çıkarmışlardır. Yalandır. Tekzip olunur.”

Yokuşu çıktı ve evlerinin olduğu mahalleye, Değirmendağı’na geldi. Sokaklarda kimseler görünmüyordu. Sanki bahar sabahı değil de İzmir’in sıcak bir yaz günüyümüş gibi kimse evinden dışarı çıkmamıştı. Birkaç çocuk ve mahalle çeşmesinden su taşıyan bir iki kadın hariç...

“Protesto gibi...” diye düşündü. “Neye ve kime karşı protesto ki? Korkaklık mı yoksa?” diye geçirdi içinden. Eve geldiğinde daha bahçe kapısını vurmadan yolunu gözleyen küçük kız kardeşi Sabiha teli çekmiş, kapıyı açmıştı. Babası, annesi, Hüsnü ve kız kardeşleri onu bekliyorlardı. Haydar Rüştü de daha dönmemişti.

Babası Halit Bey, hayata büyük bir olgunlukla

bağlı, telâşsız ve iyi niyetli bir adamdı. Evinin önünde iki gündür devriye gezen düşman askerlerini gördüğü ve bildiği halde gene iyi niyeti elden bırakmıyordu. Ertesi gün güler yüzlü Halit Bey nöbetçi Yunan askerleri ile samimiyeti kurmuş, onlara börekler, çörekler vererek güvenlerini kazanmıştı. Önceki günden beri evin önünde nöbet tutan üç Yunanlı asker, evlerini aramak için gelen Yunan subayına evde yaşlı ve zararsız bir çift karı-kocanın olduğunu, zaman kaybetmemelerini söylerken Necati küçük odanın penceresindeki tülünün arkasından olanları izliyordu. Babası ev halkını Yunanlılara karşı gene Yunanlı nöbetçiler aracılığıyla korumaya almıştı. Bir kez daha babasına hayranlık duydu.

Yarım saat sonra Haydar Rüştü geldi, soluk soluyordu. Babası ve Hüsnü de onun haberlerini merakla bekliyorlardı. Göztepe'deki evinde karısını yalnız bırakmış, kendisini soranlara da Ödemiş'e gittiğinin söylenmesini istemişti. Yunan askerleri Haydar Rüştü'nün evine gelmişler, evi aramışlar, karısından onun nerede olduğunu sormuşlar, gene uğrayacaklarını söyleyerek evdeki gazete nüshalarını toplayıp gitmişler. Onlar da bir süre daha eve uğramamasının iyi olacağına eşiyle birlikte karar vermişlerdi. Cebinden dörde katlanmış, Osmanlıca yazılmış, yabancı ama kaliteli bir matbaada basıldığı belli olan bir bildiri çıkardı.

"Yunanlı askerler bu bildiriye sokaklarda dağıtıyor ve duvarlara yapıştırıyorlar. Sarı kışlaya Yunan bayrağı asmışlar. Kolordu komutanı, diğer subaylar ve askerler bir yerlere götürülmüş ama kimse bilmiyor. Validen ve hükümetten hâlâ ses yok. Halk ne yapacağını bilmez vaziyette. Rumlar papazlarla birlikte Yunan askerlerine yol göste-

riyor. Papazlar zaten bu günü bekliyorlarmış. İslâm'a ve Türk'e karşı fırsat yakaladılar." dedi ve okumaya başladı:

*"Müttefiklerin uygun görmesiyle hareket eden Yunan hükümetinden aldığım emir gereğince İzmir ve çevresinin askeri işgaline giriyorum. İşgalde amaç, var olan yasaların korunması ve himayesi suretiyle bütün halkın refahını güven altına almaktır. Bununla birlikte 3000 yıldan beri Yunanistan'a çeşitli nedenlerden dolayı bağlı bulunan şu topraklar hakkında devletlerin görüşerek bir karara varmalarını bekleriz. Bu karardan önce herhangi bir düşünce ve uygulamamız olmayacaktır. Eskisi gibi görevlerine devam edecek olan sivil devlet daireleri memurları ile din adamları bu görevlerini yaparken kolaylık ve güvenlik sağlamak bakımından her an için Yunan askeri kuvvetlerinin yardımını isteyebilirler. Askerin kendisine temasta bulunacaklara dinsel inanış, görgü ve kurallara, geleneklere saygılı bulunacağına herkes emin olsun. Komutanlığın kapısı, herkesin başvuru ve şikâyetlerine açıktır. Herkesin sakın bir şekilde, işiyle gücüyle uğraşmaları ve güzel vatanları hakkında devletlerin verecekleri kararı güvenle beklemelerini, din ve cins farkı gözetmeksizin bütün halka tavsiye ederim. İmza: Albay Zafiru"*⁶

Necati'nin babası sessizce yerinden kalktı. Üçü de onun ne diyeceğini merakla bekliyordu. Annesi ve kız kardeşleri de salona gelmişler, yüzlerini Halit Bey'e çevirip yan yana yere oturmuşlardı. Halit Bey sanki başkalarına duyurmak istemiyor gibi yavaşça ve yaşına yakışan bir bilgelikle konuşmaya başladı:

"Belli değil miydi birilerinin İzmir'i işgal edeceği? Rumların son zamanlardaki şımarıklarından belli olmuyor muydu? Hem de nasıl belliydi! Emri veren ve Yunanlıları buraya süren de zaten İngilizler değil mi? İngiliz askerleri yerine Yunanlı askerler geldi. Londra'da

karar aldıklarını sizler gazetelerde yazmadınız mı? Mütareke şartlarının uygulanacağı, işgalin devam edeceği ve baba ocağımız Darende'yi de içine alacak bütün Anadolu topraklarına bir Haçlı hareketi olacağı belli oldu. Yüzyıllardır Hristiyan âleminin Anadolu topraklarında gözlerinin olduğunu sizler benden daha iyi biliyorsunuz. Bu konuda da mücadele ediyorsunuz sağ olun. Haçlı bayraklarıyla savaş gemileri beş gündür limanda değil mi? Necati, geçen akşam eve geldiğinde söz ettiğin İngiliz amiralinin, adı neydi? Gardorap mı ne, her neyse... İzmir valiliğine bir nota verdiğini söylemiştin ya ne anlam ifade ediyordu o?"

"Mütarekenin yedinci maddesi gereğince İzmir istihkâmları ve çevresindeki bazı kritik arazi arızalarının Yunan askeri kuvvetlerince kontrol edileceği ve bu konuda karşı konulmaması gerektiği validen isteniyordu." dedi Necati. Hüsnü alçak sesle ekledi:

"Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'nın bu durum karşısında İstanbul'dan yapılması gerekeni sorduğu ve karşı konulmaması hatta yardım edilmesi yollu da bir yanıt aldığı söyleniyordu."

"Doğru. Aynen öyle olmuştu, ama ben bunu gazeteye yazmayı uygun görmediydim." dedi Haydar Rüştü.

"Yani baba..." diyerek söze girdi Necati. "Satmışlar memleketin anasını da bizler yumurta kapıya gelince yeni öğrendik durumu, doğru mu?"

"Evet doğru! Ama umutsuzluğa yer yok. Düşmanlar zalim olur, zalimler de korkak! Korkak zalimlerin ise ayakları dolanır, basireti bağlanır. Düşmanın avuçları içinde olsanız bile size zarar veremeyecektir. Korkmayın ve galip geleceğinize inanın! Bizler toprağımızı ve müca-

dele azmimizi elimizden bırakmamalıyız.” dedi Halit Bey.

“Halit Amca sağ ol! Bizlere güç verdin. Hiç yaşıt-larına benzemiyorsun.”dedi Haydar Rüştü. “Size kısaca duyduklarımı aktarmaya devam edeyim. Bildiğiniz gibi *Hukukubeşer*’in sahibi Hasan Tahsin şehit edildi. Tabanca-sını çekmiş, Yunan birliğinin üzerine yürümüş Konak’ta tek başına... Bunun yanında tüccardan Bakırcızade Hafız Sabri Bey’in de şehit edildiği söyleniyor. Beş altı polis memuru ve otuzdan fazla yüksek rütbeli subay da şehit edilmiş. Kötü haber tez ulaşır, askerlik şube başkanı Albay Süleyman Fethi Bey ise ‘Zito Venizelos!’ diye bağır-madığı için işkence edildiğini ve bu gün hastanede öldü-ğünü söyledi tanıdığım bir subay. Gelirken gördüm ki özellikle Türk tüccarlardan Süleyman Şevket’in, Kırzade-lerin, Zaimzadelerin, Şeyhzadelerin ve Alaiyeli Mahmut Bey’in dükkânları yağmalanmıştı. Kemeraltı’nda kapı-sında Türkçe tabelâ olan bütün dükkânların kapıları kırık, içleri yağmalanmış ve talan edilmiş durumda.”

Annesinin hazırladığı yemek kızların kurduğu masada hep birlikte yendi. Halit Bey aptes almak üzere bahçeye çıktı, kızlar odalarına çekildiler. Mustafa Necati, kardeşi Hüsnü ve arkadaşı Haydar Rüştü salonda Naciye Hanım’ın getirdiği çayı içerek işgalden, hükümetten, derneklerden konuşmaya devam ettiler. Haydar Rüştü arandığı için birkaç gün daha misafirleri olacaktı.

İSTANBUL'A GEÇİŞ

(Bandırma Limanı, 1919)

Yunan askerlerinin rıhtıma çıkıp halka zulmetmeye başlamasından bu yana beş gün geçmişti. İzmir körfezi, Yunan bandıralı yük gemileri ve hangi millettten olduğu belli olmayan savaş gemileriyle daha da doldu. Halit Bey,

“Necati, İzmir’de kalırsan bunlar seni eninde sonunda bulacaklar. Evde saklandığın öğrenilecek. Burarlardan kaybolmalısın! Akşamüstü yola çık. İstanbul’a, halanlara git. Bir süre orada kal. Biz de uygun bir zamanda geliriz yanına. Oğlum; tanıdığım bir istasyon görevlisi var, yola çıkarken istersen sana yardımcı olabilir.” dedi.

Yerli halk babasına hürmet gösterirdi. Şimdilik İzmir’de kalmalarında gerçekten bir sakınca yoktu. Mustafa Necati işgal yönetiminin Halit Bey ve ailesine pek bir şey yapmayacağını ya da yapamayacağı kestirebiliyordu. Necati’nin İzmir’de kalması onlara da zarar verebilirdi, ama futbolcu olan kardeşi Hüsnü, onların haklarını gereği gibi koruyabilirdi. “Gitmeli miyim, kalmalı mıyım?” sorusu kafasının içinde durdukça karar verme eşiğindeki beyninin kıvrımları, kafatasını çatlatacak gibi basınç yapıyordu. “Gidersem nereye gideceğim? Kalırsam ne yapabilirim?” diyordu. Gazeteci arkadaşı Haydar Rüştü

işgal güçlerinin ilânlarında resmen aranıyordu ve ondan daha beter durumdaydı. Evliydi ve üç çocuğu vardı. Hem eşi ve çocuklarından hem de matbaasından ayrılmak istemiyor, ne yapıp edip İzmir’de mücadeleye devam etmek istiyordu. Hedef şaşırtarak ailesi dahil herkese Ödemiş’e gideceğini söyledi. Oysa gitmedi. Kent içinde tanıdık güvenilir evlerde dört beş günde bir yer değiştirerek saklanmaya ve İzmir’de kalmaya devam etti. Bu konuda da gene Mustafa Necati’nin babası ona gizliden gizliye yardım ediyordu. Necati bir yandan arkadaşını İşgal İzmir’inde yalnız bırakmak istemiyor, bir yandan da yakalanma ve en çok da hapsedilerek etkisiz bırakılma tehlikesini göze alamıyordu. Sonunda babasının ve Haydar Rüştü’nün öğütlerini yerine getirmeye karar verdi.

O gece Değirmendağı’ndaki evlerinden vedalaşarak çıktı. Basmahane’deki bir kumaşçı dükkânında babasının tanımı üzerine bulduğu kişinin neden ona yardım ettiğini bilmiyordu, ama adamın doğal davranışları Necati’ye güven verdi. İlk bakışta içten olduğu anlaşılabilen insanlardan biri gibiydi. İstanbul’a gidebilmesi için bir yüzbaşıya yardım etmekte olduğunu öğrendiğinde adama olan güveni daha da arttı. Yolculuk boyunca beraber olacakları sivil giyimli Yüzbaşı Ali Hikmet Bey’le ayaküstü tanıştılar; o da iyi birine benziyordu. İstasyona gitmek üzere üçü birlikte dükkândan çıktı.

Gar binasının önü at ve eşek arabalarıyla doluydu, içerisi kalabalıktı ve çoğunluğu Rum’du. Öbeklenmiş çöpler eşelenmiş, sağa sola dağılmış, bir kısmı ağzı açık, yamulmuş pis teneke bidonlara tıktırılmıştı. Binanın üst kat pencere kepenkleri sımsıkı kapalıydı. Anlaşılan, demiryolu memurlarının lojman olarak kullan-

dıkları binada oturan aileler çoktan evlerini terk etmişlerdi. Herkes bir yerlere doğru koşuşturuyor, kimi bilet gişelerini, kimi kalkacak treninin bulunduğu peronu soruyordu... Onlara yardımcı olan adam biletleri daha önceden almıştı. Bilet parasını adama verip teşekkür etti, kompartımanını bulup bavulunu yukarıdaki fileye yerleştirdiğinde aklına su almak geldi. Tekrar indi, annesinin verdiği su şişesini meydandaki çeşmeden doldurdu. Askere gönderir gibi yanına poğaça ve börek koymuştu annesi, yol uzundu. Kasaba, Menemen, Manisa, Balıkesir ve Bandırma... En az on iki saat sürecekti. Mutlaka tren şefi ya da kondüktörlerden biri tanıdık çıkacaktı. Dernek-teki çalışmalarını bilirlerdi. Yüzbaşı Ali Hikmet Bey'le ayrı ayrı kompartımanlarda oturmayı salık vermişti onlara yardım eden kişi. Biri izleniyorsa diğeri de onun yüzünden yakalanmasın diye değişik yerlere oturmaları daha iyi olurdu. Bunun yanında, biri tehlikedeyse diğeri onun yardıma koşacak kadar birbirlerini kollamaları da gerekiyordu.

Şu işe bak! Halk ne yapacağını, nereye gideceğini bilmiyor. Köylüler şaşkın, kentliler perişan, subaylar darmadağın olmuş... İşte kendisi de Fransız şimendiferiyle bir sabaha karşı kuzeye doğru hareket ediyordu. İstanbul'a varabilecek miydi? Yunan askerlerinin kontrol noktalarını geride bırakmıştı. Vagondaki herkesten kuşkuluyor, gelecek günlerin neye gebe olduğunu bilmiyor, endişe içinde, ilerde nasıl davranacağını kestiremiyordu. Koca bir ülke çöküyor, işgal genişliyor, insanlar göçüyor ve insanlık savruluyordu... İzmir'in valisi de kolordu komutanı da kenti savunmayı becerememiş, işgale ses çıkartamamışlardı.

Daha büyükler ne yapıyorlar, ne düşünüyorlardı? Talat, Enver, Mustafa Kemal ve diğer paşalar nerdediler? İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'da hiç vatansever kalmamış mıydı? Bütün Avrupa'nın biz Müslüman Türk toplumuna karşı olduğu artık iyice belliydi. Bu işgalle birlikte memleketin sosyal dokusunun bozulacağını, herkesin kendini kurtarmaya bakacağını, kimsenin kimseyi dinlemeyeceğini ve toplumda var olan ahlâkî disiplinin de çökeceğini düşündü. Yıllardır savaşımlardan, göçlerden bıkmış ve yılmış bir toplum! Devletin otoritesinin bozulmaya başladığı kesindi. İstanbul Hükümeti artık bu dirayeti gösteremeyecekti. Kişisel çıkarlar öne çıkacak, fukaralık artacak, çeteler peydahlanacak diye düşündü. Eşkıyalık, rüşvetçilik ve hırsızlıklar belki de açık açık yapılacak.

Artık millete, dine ve devlete sahip çıkanlar da yoktu! Vatan olmayınca vatanseverleri nerede bulacaktı? Belki köy ve kasabalarda Müslümanlık ve Türklük duygularını öne çıkarabilecek yerel önderlerle bozulmakta olan toplumsal düzen korunabilirdi. Bütün bunları aklından geçirirken sanki kırk yıllık toplum bilimci gibiydi. Yaşına göre kendini aşan konulara dalmıştı, ama bunları düşünebilecek kadar da birikimi vardı.

Yirmi beş yaşındaydı. Annesini, babasını, ailesini, arkadaşlarını, postacının kızını ve her şeyi geride bırakmıştı artık. Avnullah amcasının kızı Halide Nusret, iki sokak aşağıda evleri olan postacının kızını hep kıskanmıştı. Oysa üç kez bakışmışlar, bilemedin iki kez de konuşmuşlardı, hepsi bu. İstanbul'da Halide Nusret'i de görecekti. İzmir'i, bütün güzellikleriyle canım İzmir'i bırakıp yola çıkmıştı.

Kendini sanki bitmez bir yolda kilometrelerce koşacak bir uzun koşucuya benzetti. Tren hızlanıyor, hızlandıkça sarsıntısı artıyor, sarsıntılar da Necati'nin düşüncelerinden kopup düşlere dalmasına neden oluyordu. Koşmak istiyor, bağırmak istiyor, eline bir makineli tüfek alıp dağları, ovaları taramak istiyordu. Bir an önce bir yerlere gitmeli, güç toplamalı ve bir an önce İzmir'e dönmeliydi. "Bir yerlere gitmek, birileriyle görüşmek, insanları örgütlemek gerek!" diye tekrarladı içinden. Gergin, yorgun ve uykusuz olmasına ve kompartımanda biteviye sarsılmasına rağmen çok geç uyuya kaldı. Uyandığında tren Bandırma İstasyonu'na gelmek üzereydi; gürültülü ve kuvvetli sarsıntılarla makas değiştiriyordu.

MİLLİ DİRENİŞ BAŞLIYOR

(Tophane rıhtımı, 1919)

Bandırma'dan sabah şafak sökerken bindiği yolcu gemisi Tophane iskelesine yanaştığında, Şirketi Hayriye'nin rıhtımdaki süslü binasının duvarındaki büyük saat üçü gösteriyordu. İstanbul'un gece yarısından sonraki o serin havası geminin küpeştesinde daha da çok hissediliyor, ama üşütmüyordu... Açıkta demirlemiş dört beş savaş gemisinin ışıkları, karşı yakadaki Üsküdar'ın sokak lâmbalarından daha parlaktı. Bandırma'dan kalktıklarında tanıştığı elli yaşlarındaki yol arkadaşı, bunlar "İngiliz destroyerleri!" dedi ve konunun Mustafa Necati'nin ilgisini çekeceğini tahmin ettiği için devam etti:

"Mütarekeden beri buradalar. İzmir işgal edildi ya, bunların da buradan hiç ayrılmaya niyetleri yok. Yedinci madde deyip duruyorlar. Mütarekeye göre İstanbul'u da İngilizler işgal edecekmiş diyorlar. Padişaha saygısızlık olmasın diye mi karaya çıkmıyorlar yoksa padişah efendimizden bir icazet mi bekliyorlar, bilmiyorum. Bu İtilâf Devletleri için İzmir tehlikeliymiş de İstanbul tehlikesizmiş demek ki... Bizim iş hanında dükkân sahi-

binden sırtçısına, müşterisinden toptancısına kadar herkes vahvahlanıp duruyor... Bu yabancı savaş gemilerinin Boğaz girişinde salınışlarından halk rahatsız, bunu kimse gururuna yediremiyor. Herkes birbirine tüh deyip duruyor da bu gemilerin milletin karşısında dizilmelerine sebep olanların yüzlerine hep birlikte tükürülemiyor işte... Öte yandan padişah efendimiz hazretleri de sadarettteki paşalarımız da bir 'tüh!' çekecek kadar rahatsızlık duymuyorlar. Efendiler bu gemilerden rahatsızlık duysalardı bizim işitmemiz gerekirdi! Halka işittirilemeyen bir hareket fayda sağlayacak etkili bir hareket değildir. Bu gemiler iki yıl önce Çanakkale'den geçemediler, geçirmedi. Ama şimdi Mondros'ta atılan bir imza bakın nelere sebep oluyor! Dört yüz yıl önceki Cenevizlilerin intikamını alıyor bu gemiler. İngilizlere hiç zarar vermeyecek olanlar padişah efendimiz ve onun hükümedir. İngilizler de bizim millet de padişahın ve bu yeni hükümetin kılını kıpırdatmayacaklarını biliyor bence arkadaş! Bütün bu olanlara umursamamak ancak hainlikle izah edilebilir. Gaflet, vatana hıyanettir ve cezalandırılmalıdır. Bu gidişle onlar değil halk cezalandırılacak herhâlde... Yazık ettiler koca Osmanlı'ya, yazık!"

Daha konuşacaktı, ama halatlar bağlanmış, iskele sürülmüş ve yolcular inmeye başlamıştı. Adamın Perşembepazarı'nda inşaat malzemeleri sattığı bir dükkânı vardı. Biga'ya mal götürmüş geri dönüyordu. Sözü bitecek gibi değildi. Mustafa Necati tokalaşıp vedalaşmak için elini uzattı, sonra adresini sordu, uğrayacağını söyledi. Yol arkadaşı olan adam merdivenleri indi ve el sallayıp Karaköy istikametinde uzaklaştı. Necati, kocaman yolcu binasının o çok geniş bekleme salonuna

geçti. Köşedeki tahta kanepenin açık tarafına bavulunu koyarak kendine uzanacak bir yer yaptı. Burada bir iki saat kestirecek, sonra Beyoğlu'na çıkacak, öğrenciyken hep gittiği temiz aşevinde bir çorba içecek, daha sonra da Kadıköy'e geçecekti. Sabahın köründe Nazlı Hanım'ı uyandırmak ve evdeki diğer kişileri rahatsız etmek olmazdı. Sonra Erenköy'de öyle sabah sabah yabancılar gibi elde bavul dolaşılmazdı. Rengârenk çiçek tarhlarının süslediği o güzelim köşklerin pencerelerinden dantelli başörtüleriyle, sabah mahmuru beyaz tenli kızlar kendisine kuşkuyla baksın istemiyordu.

Necati ve kardeşlerinin "Hanım yenge" dedikleri Nazlı hanım, yatalak yaşlı babası ve iki kızıyla Erenköy'de bu köşklere birinde oturuyordu. Eşi Avnullah Bey öldükten sonra harp yıllarında ailece çok zorluk çekmelerine rağmen kendi ayaklarının üzerinde kalmaya devam edebilmişlerdi. Mustafa Necati'nin babası Halit Bey ile rahmetli Avnullah Bey'in yakınlıkları, her ikisinin babalarının görev yaptıkları Musul'daki derin arkadaşlıklarından kaynaklandığı bilinirdi. Halit Bey İzmir'den onlara sahip çıkmaya çalışır, "Bana onlar Avnullah'ın yadigârlarıdır, benden başka kimseleri yoktur." derdi.

Avnullah Bey, Mustafa Necati'nin öz amcası, Nazlı Hanım da öz yengesi gibiydi. İki kızları da kendi kız kardeşlerinden farksızdı. Kızların büyüğü Necati'den yedi yaş küçük olan Halide Nusret'ti. Halide Nusret'in doğduğunu öğrenen Halit Bey, arkadaşı Avnullah Bey'e bir mektup yazmış, büyüyünce evlendirmek üzere yeni doğan kızını oğlu Necati'ye istemiş, Avnullah Bey de bu "beşik kertmesi" teklifini kabul ettiğini bir mektupla yanıtlamıştı. Halide Nusret büyüüp serpiildiğinde

de annesi oğluna bu olayı anlatmış ve “O artık senin sözlündür.” demişti. Şimdilerde Halide Nusret on sekizindeydi ve şiirler yazan, ince ruhlu, güzel bir kızdı. Mustafa Necati’ye ağabey diyordu, ama bir taraftan da ona karşı duyduğu ilgiyi ve özlemi de başkalarından saklayamıyordu.

Akşamüstüne doğru Kadıköy’den bindiği fayton kestirmelerden geçip çamlar arasındaki sokaklardan yol aldı. Arabayı, nallarıyla şarkı söyleyen iki at çekiyor, sürücü de atlara kıyamadığından uzun kamçısını havada fiyakayla şaklatıyordu. Bu işin ustası olduğu belli olan paytoncu evini geçindiremediğinden, oğlundan ve damadından şikâyet etti durdu. Erenköy’e vardıklarında dış cephesi pembeye boyanmış cumbalı evin önünde indi. Yol boyu sohbet ettiği Lüleburgazlı paytoncuya parasını verip vedalaştı. Kapının zili çalındığında üst kattaki odanın penceresinden bakan Halide Nusret, Mustafa Necati’yi tanır tanımaz çılgılığı bastı.

“Anneciğim, anneciğim Necati ağabeyim geldi!” Hanım yenge koştı kapıyı açtı Necati’nin boynuna sarıldı. Şaşkındı. Kekeleyerek konuşuyordu.

“Necaticiğim, oğlum, hoş geldin! Nereden geliyorsun? Neler oldu? Nerelerdeydin? Annenlerden de haber alamadık. İzmir’de Yunan askerleri seni yakalayıp öldürmüşler, seni parçalamışlar, yazıhaneni ateşe vermişler, Halit ağabeyimi de hapse atmışlar diye duyduktuk. Allahıma şükürler olsun sen sağlamışsın!” derken ağlıyordu.

Mustafa Necati ağlayanlara dayanamazdı, gözleri buğulandı:

“Hanım yengeciğim bir mucize oldu. Yunanlı asker-

lerin gözü önünde trene bindim. Bereket tanımadılar. Babam, 'Senin burada bulunman doğru olmaz, İstanbul'a yengenlere git. Orada seni bulamazlar. Belki biz de sonra geliriz.' diyerek uğurladı beni. Hepsinin selâmları var."

Nazlı Hanım sessizce ağlamasını sürdürürken Necati'ye misafir odasını hazırlıyordu. Sofada Halide Nusret, kardeşi ve dadılar karşısına oturmuş Necati'yi seyrediyorlardı. Necati de bir yandan yengesinin öbür odadan bağırarak sorduğu sorulara yanıtlar veriyordu. Annesi ve kız kardeşleri iyiydi, selâmları vardı, Hüsnü Almanya'dan dönmek üzereydi. Hepsi iyilerdi, ev, mahalle, İzmir, Yunan askerlerine rağmen gene güzel, gene her şey yerli yerindeydi.

İstanbul'a geleli üç ay kadar olmuştu. Bu arada Mustafa Necati'nin ailesi ve İzmir'deki samimî arkadaşlarından Vasıf ve kardeşi Esat da İstanbul'a gelmişlerdi. Onlar ailece Hanım- yenge'nin Erenköy'deki çok odalı köşkünde kalıyor, arkadaşları da iki günde bir, akşamları onlara geliyordu. Evin geniş salonunda toplanıyor, sabahlara kadar devam eden sohbetlerde işgal, işgalcilerin işbirlikçileri, hükümet, paşaların düşünceleri ve gelecek hakkında değerlendirmelerde bulunuyorlardı. Bu akşam sohbetlerine arada bir Kadıköy yakasında oturan, hukuk mektebinden bazı arkadaşları da katılıyor, sonra onlar sabaha karşı evlerine dönerken dikkat çekmemeye çalışıyorlardı. Konuştukları konulara kızlar ve kadınlar karışmaz, ama odalarında onların yüksek sesle tartışmalarını endişeyle dinlerlerdi. Mustafa Necati'ye annesi hiç sesini çıkartmazdı. Bu konular evinde konuşulduğu için değil, gençlerin tutuklanması endişesiyle bir iki kez Hanım Yenge sızlanmıştı. Ne de olsa Halide Nusret'in annesi

Nazlı Hanım, Necati'nin annesi Naciye Hanım'dan daha görmüş geçirmiş olduğundan, "Yapmayın, size mi düştü, sizden başka bu memleketi seven yok mu sanıyorsunuz?" gibilerden birkaç söz söylemek ihtiyacını duymuştu. Oysa Hanım yengenin bu iyi niyetli yakarışları, aksine gençleri daha da fütursuz davranmaya itiyordu. Haydar Rüştü'nün iki aydır Akhisar'da olduğunu, bir fırsatını bulup gazetesini tekrar basmak ve dağıtmak için uğraştığını öğrenmişlerdi. Sonunda İzmirli gençler ne yapacaklarına karar vermiş gibiydiler. Vasıf ve Esat, Reddi İlhak Cemiyet'ine girecekler ve Hacim Muhittin Bey'in örgütlenmesini hızlandırmak için Balıkesir'e gideceklerdi. Hüsnü İstanbul'da her iki ailenin başında kalacaktı. Necati de Balıkesir'den Vasıfların vereceği habere kadar Dâhiliye Nazırlığında geçen hafta başladığı memuriyete devam edecek ve onlara Ege Bölgesi için durum değerlendirmelerine esas olacak hükümet haberlerini gönderecekti.

Babasının önerilerinden biri de İstanbul'a vardığında bir devlet dairesinde mesleğiyle ilgili işe girmek için uğraşmasının önemi idi. Geldikten bir ay sonra artık her gün Beyoğlu tarafına gidip iş aramaya başlamıştı. Geleceği belirsiz bir toplumda en iyi iş devlet mekanizmasında memur olmaktı. İster vatansever, ister vatan haini ve ister işgalci, yönetimde kim olursa olsun yönetmeye kalkanların devlet çarkına, devlet çarkının da devlet memurlarına ihtiyacı olacaktı. Hiçbir tanıdık bulmadan cesaretle nazırlıkları gezip her birine kendisini, tahsilini anlatan dilekçeler bırakıyordu. Büyük savaşta yenilen ve mütareke koşullarıyla da İzmir'in işgaline ses çıkartamayan hükümette nazırların istifaları ve görevden alınmaları

yoğundu, ama memurlar değişmiyordu. Demek babası bu gerçeği çok önceden görmüştü. Devlet düzeneğine kim egemen olursa olsun mevcut memurlara ihtiyaç duyacaktı. Dünyanın bütün işgallerinde ve ihtilallerinde bu böyle olmamış mıydı? Dâhiliye Nezaretine uğradığı gün kalemdeki kâtiplerden biri müfettişlik kadrosu açıldığını söyledi. Yeni Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey, Ege bölgesindeki milli kalkışmaların önlenmesi için hukuk mektebi mezunlarının alınacağı müfettiş kadrosu oluşturmuştu. Yeni nazırın ana düşüncesi Yunan işgaline silâhla değil, siyasetle direnmek ve emir verilmediği halde direniş için kolorduların asker toplamalarını engellemekti. Necati, dilekçesini bu işle ilgili âmire o gün bizzat kendisi vermiş ve daha binadan dışarı çıkarken arkasından koşup gelen bir kâtip, ona işe alındığını yarın nezarete olmasını söylemişti. Ailesi, özellikle Halide Nusret buna pek sevinememişti, ama o bu memuriyetin düşündüğü işleri yapabilmesi için çok işe yarayacağını biliyor ve memnuniyetini arkadaşlarıyla heyecan içinde paylaşıyordu.

BİR EVLENME TEKLİFİ

(Erenköy'deki köşk, 1919)

Ağustos sonunda Vasıf'tan bir mektup geldi. Mustafa Necati'nin Balıkesir'e resmi bir sıfatla gelmesinin yararlarını sıralıyor, geldikten ve cemiyetin ileri gelenleriyle tanıştıktan sonra Balıkesir'de kalabilme olanaklarını anlatıyor, gazete çıkartmak için uygun koşulların hazırlanabileceğini belirtiyordu. Ailece gelebileceklerini, kentte yaşayabilecekleri evlerin var olduğunu da yazıyordu. Hükümet, Kuvayı Milliyecileri inzibat göreviyle ve yalnızca padişahın direktifleri doğrultusunda hareket ederek, Yunan askerlerinin sivil halka yapabileceği zulmü önlemek için görevlendirmek istiyordu. Tam o günlerde dâhiliye nazırının Ege Bölgesi'nde yapılmakta olan Kuvayı Milliye kongreleri için iki memur göndereceğini öğrendi. Necati, nazırlık kalemine bu görevi kendisinin yapabileceğine ilişkin bir dilekçe daha bıraktı. Bu arada annesi ve yengesine de hep birlikte Balıkesir'e gidip orada yerleşmeyi önerdi. Balıkesir, İstanbul'a göre daha güvenliydi. İşgal söz konusu olursa Balıkesir'den önce İstanbul işgal edilirdi. Ancak ertesi gün Hanım yenge Balıkesir'e gelmeyeceğini, İstanbul'daki kurulu düze-

nini her ne pahasına olursa olsun bozmak istemediğini, kızların okullarının burada olduğunu, yeni bir okula alışmalarının zor olacağını öne sürdü.

Mustafa Necati o gün akşamüstü bahçede, güllerin arasındaki tahta kanepeye oturmuş Halide Nusret'le konuşuyor ve genç kıza sakladığı duygularını ilk kez açıyordu. Bunu nasıl yapacağını günlerdir düşünmüş, sonunda bu gün, bir bahaneyle uzak köşede yalnız kalabilmişlerdi. Erenköy'deki bu köşk, bu çiçekli bahçe ve akşamüstleri esen bu hafif rüzgâr, Necati'nin kalbinde bir şeyler kıpırdatmışa benziyordu. Kendine güvenen bir edayla, çekingenliğini gizleyerek söze girdi:

“Bak Nusret, Balıkesir'e gitmem gerektiğini biliyorsun. Bir yandan da senden ayrılmak çok zor gelecek bana. Bizimle beraber gelersen eğer, daha sonra annenin gönlünü eder, deden ve kardeşinle birlikte onları da yanımıza alırız. On iki yaşından beri benim kalbimde ayrı bir yerin var. Kalbime yer ettin... İlerde seninle evlenmeyi düşünüyorum. Sen de evlenmemizi istiyor musun?”

Halide Nusret şaşırmıştı. Hep bir ilgi beklediği ama bir türlü elini tutmayan, bir kez olsun aşktan, sevgiden söz etmeyen, gizli de olsa bakışlarıyla ona bir şeyler hissettirmeyen Necati ağabeyi şimdi birdenbire neler diyordu... Kekeleydi, bir an yanıtlayamadı, yarım adım geri çekildi ve uzaklara bakakaldı. Necati'den duymak istedikleri bunlar değildi. Hüzünlendi. “İlerde seninle evlenmeyi düşünüyorum.” demek de ne demekti? Seven insan düşünür müydü? Bu bir ilânı aşk değil, evlenme teklifiydi. Evlenme teklifi bile değil, evlenmek için verilen bir direktifti. Hüznü kızgınlığa dönüştü. Alımlıydı, güzeldi ve üstelik Mustafa Necati onu biri subay iki kişinin de

istediğini biliyordu. Kırılmıştı, hem de çok kırılmıştı, ama belli etmemeye çalıştı. Oysa biraz daha ısrar ve biraz daha iltifat beklemişti.

Günlerdir ondan beklediği sözler bunlar değildi. İntikam alır gibi,

“Annemi ve kardeşimi burada nasıl yalnız bırakabilirim ki?” dedi. “Hem senin İzmir’de güzel öğretmen bayanlarla arkadaşlık yaptığını biliyorum. Gönlünün o postacının kızında olmadığı ne malûm?” dedi.

Necati, “Bunları da nereden çıkartıyorsun?” diye yanıtladı şaşkınlıkla, “Benim kimsede gönlüm yok! Gene de sen bilirsin.”

Güzel konuşup güzel yazmasına rağmen sevdiklerine karşı kompliman yapmayı ve onlardan sevgi sözleriyle özür dilemeyi beceremiyordu Necati. Belli ki Nusret aşk konusunda onu biraz köylü tavırlı buluyordu. Yıllar geçse, kuşaklar değişse de Anadolu’nun bir kasabasından kopup gelenler büyük kentlerin sosyetesine karışamaz, kolay kolay kentlileşemez ve kendilerini hep göçmen hissederler. Karşısındaki bir İstanbul delikanlısı olsaydı şimdi bu söylediklerini daha başka, daha inceden söylerdi diye düşündü... Halide Nusret’in gözleri doldu, yüzünü yana çevirip rüzgârın gözlerini yaşarttığı zannını yaratmaya çalıştı. Onun hem kalbi hem de yüzü güzeldi ve Necati bunun farkındaydı.

Yaz bitti bitiyordu. Erenköy’de evlerin bahçelerinde adını bilmedikleri ağaçlar sararmaya, çiçekler boynunu bükmeye başlamış ve öğle sonrası esintileri insanı üsütür olmuştu. Eylülün on beşinde evin önüne gelen bir paytona bavullar yüklendi. Balıkesir’e gitmek için Hanım- yenge’nin evinden ayrılıyorlardı. Anne-

sini de burada kalmaya ikna edememişti. Zaten Hanım-yenge'yle ne zaman çok uzun birlikte olsalar her seferinde hır gür çıkardı. İki elti uzun süre beraber yaşayamazlardı. Ayrıca herkes Naciye Hanım'ın oğlu Mustafa Necati'ye aşırı düşkün olduğunu ve çocuğundan ayrı kalmayı hiç istemediğini de biliyordu. Necati savaşa gitse annesi de onun peşinden muharebe meydanlarına giderdi...

Vasıf, Balıkesir'de ev tutmuştu. Hüsnü İstanbul'da kalıyor, Necati iki kız kardeşi ve annesiyle birlikte yola çıkıyordu. Erkekler hariç herkes ağlıyor ve eltiler birbirlerine sarılarak vedalaşıyorlardı. Necati kimseye hissettirmeden Halide Nusret'in yüzüne baktı, gözleri kıpkırmızıydı. Belli ki içerde yalnız başına epey ağlamış ama buradaki vedada dik durmaya çalışıyordu. Paytoncu sol eliyle tuttuğu kayışı silkeleyip sağ elindeki kamçısını atların üzerinde şaklattı...

O akşam Halide Nusret odasında sabaha kadar üç uzun şiir yazdı. Sabah erkenden kalkıp, geçen hafta Mustafa Necati'yle konuştukları köşeye gitti, kanepeye oturdu ve yazdıklarını bir kez daha okudu. Sonra kalktı, mutfaktan bir kibrit aldı ve elindeki kâğıtların hepsini bahçenin o köşesinde yaktı.

KÂZIM BEY'İN MİLİSİ

(Balıkesir, 1919)

Vasıf Bey kapıyı vurdu, içerden gelen sesi bekleyip Hacim Muhittin Bey'in odasına girdi.

"Size dün sözünü ettiğim arkadaşlar İstanbul'dan geldiler efendim." dedi.

Odanın kapısında bekleyenler Vasıf'ın çocukluk arkadaşı Mustafa Necati ve Necati'nin İstanbul'daki âmiri eski Mutasarrıf Fatin Bey'di. İkisi de İstanbul Hükümeti'nin yeni dâhiliye nazırı tarafından müfettiş olarak görevlendirilmişlerdi.

Hacim Muhittin Bey aslen Uşaklıydı ve büyük savaşta Suriye'de mutasarrıflık yapmıştı. Geçen yıl Karesi mutasarrıfıyken, İttihatçılığı yüzünden Damat Ferit Hükümeti'nce görevden alınmış o da Karakol Cemiyeti aracılığı ile Balıkesir Reddi İlhak Cemiyeti'ni kurmuştu. Karesi ve Saruhan Havalisi Hareketi Milliye Reddi İlhak Heyeti Merkeziyesi reisiydi. Hacim Beyin maiyetiyle birlikte bağlarda, bahçelerde eşraftan kimselerle yemekler tertipleyip sabahlara kadar yaptığı sohbetleri, candan ve babacan davranışları, halk gözünde onu sözü dinlenen bir kişi yapmıştı. Necati'yi işaret ederek,

“Demek şu meşhur İzmirli okul müdürü sensin!” dedi. “Bu Vasıf Bey seni çok seviyor. Söylesene nereden aklına geldi İzmir’den gidip dâhiliye nazırlığında memur olmak?”

“Sayın beyim, İzmir’e Yunan askerlerinin çıkmasından beş gün sonra İstanbul’a hareket ettim. Öğretmenlikten sonra yapabileceğim en iyi iş devlette memur olmaktı. Bütün nazırlıklara verdiğim gibi Dâhiliye nazırına da dilekçe vermiştim. Avukat arıyorlarmış, hemen kabul ettiler. Görevli olarak sayın mutasarrıfın yardımcısı olarak buraya gönderilmemi uygun buldular. Dâhiliye Nazırı Adil Bey size selâm ve sevgilerini söylediler efendim.” dedi Necati.

Hacim Muhittin, Fatin Bey’e döndü ve “Siz de hoş gelmişsiniz mutasarrıf bey!” dedi. Gelmeden önce Fatin Bey’i anlatmışlardı ona. Hükümetin adamı ve siyasetçilerin evet efendimcisi olması bir yana, iki taraflı oynayabilen ve düşüncelerini kolayca değıştirerek toplantılarda sorun çıkartan bir kişi olduğunu söylemişlerdi.

Necati, ertesi gün Vasıf’tan 61nci Tümen Komutan’lığına yeni atandığını öğrendiğı Köprülü Kâzım Bey’i makamında ziyarete gitti. Yanında Fatin Bey yoktu ve albayı ziyaret edeceğini ona da söylemeyi uygun bulmamıştı. Kâzım Bey’le geçtiğimiz mayıs ayının başlarında İzmir’de tanışmışlardı. İzmir valisinin ve kolordu komutanının teslimiyetçi tutumlarını birkaç gazeteci arkadaşıyla sohbet anında ona söylemiş, o da hak vermişti. Kahveler içildikten sonra Albay Kâzım Bey, emir subayına bir işaret yaptı ve subay kutu içinde kahve-rengi ağaç kabzalı, kısa namlulu bir parabellum tabanca, kılıfı ve iki kutu mermiyi getirip sehpanın üzerine koydu.

Necati heyecanlanmış, bunların kendisi için hazırlandığını anlamış ve gözü yepyeni tabancaya takılı kalmıştı.

Elini dizine sertçe vurup "Sevgili Necati kardeşim," diyerek sohbetin sonuna geldiğini hissettirdi Kâzım Bey. Bu ziyareti sanki bir törenle sona erdirmek istiyordu.

"Senin gibi vatanseverlere bu toprakların ihtiyacı var. Askerliğini yapmadığını biliyorum. Seni İzmir'deki mücadelenden tanıyorum. Kendimce de tahkikatını yaptırdım. Balıkesir'e Dâhiliye Vekâleti teftişi bahanesiyle gelmenin asıl nedeninin milli misak kuvvetlerine yardım etmek istemenden dolayı olduğunu biliyorum. Artık asker sayılırsın. Bu görevleri yaparken benim emrimde çalışan bir milis komutanı olmak ister misin?" diye sordu.

"Emriniz olur sayın komutanım!" dedi Necati.

Kısa bir konuşma yapmak zorunda olduğunu hissetti. İşgale karşı direnmenin en çıkar yol olduğunu, teşkilâtlanmanın direnmeyi daha da güçlendireceğini ve cemiyetlerdeki mücadeleyi eylemlerle sürdürmenin zamanının geldiğini falan söyledi. Kâzım Bey, "Ben aracıyım, bunlar sana Heyet-i Temsiliye'nin armağanlarıdır." diyerek sehpadaki tabanca ve diğer teçhizatı alıp Necati'ye uzattı.

Odadan çıktığında kafasındaki soruların yanıtları biraz daha netleşmişti, Kâzım Bey ona olayları biraz daha açmış, kişileri biraz daha tanıtmıştı. Hacim Muhittin'in kontrolünde ve kendisinin komutasındaki örgütlerde çalışmanın ve savaşmanın onun için en doğru hareket biçimi olduğunu, bu arada gazetecilik, avukatlık ve öğretmenlikle ilgili çalışmalarını da sürdürebileceğini söyledi. Kâzım Bey, gerek Dâhiliye Nazırı Adil Bey'in, gerekse

Necati'yle birlikte İstanbul'dan gelen Fatin Bey'in düşüncelerinin İngiliz mandasından yana olduğunu biliyordu. Bu kişinin asıl görevinin Balıkesir Kongresi'ne katılanların Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğini yaptığı Heyet-i Temsiliye ile birleşmesini önlemek olduğunu söylemişti. Necati şüphelerinde haklı çıkmış ve rahatlamıştı. Böylece Tümen Komutanı Kâzım Bey'in ve Kolordu Komutan Vekili Bekir Sami Bey'in Mustafa Kemal Paşa ile bağlantılı olduklarını, onun emrine girerek direnişin içinde olduklarını da öğrenmiş oluyordu. Hacim Muhittin Bey'in ise geçmişi nedeniyle Heyet-i Temsiliye ile birleşmekten yana tavır almaktan başka yapacağı bir şey yoktu. Mustafa Necati, kendi siyasal görüşlerini ulu orta söylerken, kendisinden daha deneyimli insanların düşüncelerini kapalı kapılar arkasında beyan etmelerinin nedenini de anlar gibi olmuştu.

Dâhiliye Nezareti'ndeki görevini bırakacaktı. Bundan sonra Fatin Bey'le çalışamazdı, ama nasıl yapmalıydı? Kâzım Bey'le konuştuktan sonra kişiler üzerinde daha da dikkatli çözümler yapar olmuştu. Fatin Bey ikide bir Kuvayı Milliye'nin, İstanbul Hükümeti'nin jandarma teşkilâtına dönüştürülmesini gündeme getiriyor ve insanların kafasını karıştırıyor ve direniş hareketinden kuşku duymalarına neden oluyordu. Buna karşılık işgale ve Mustafa Kemal Paşa'ya ilişkin tek kelime yorumda bulunamıyordu. Heyet-i Merkeziye adına üç kişinin İstanbul'a gitmesini sağlamalı, sonra Fatin Bey'i buralardan uzaklaştırmalı ve kendisi de İstanbul'a dönmeyip burada kalmalıydı. Zaten İstanbul'dan hareket ettiğinde de geri dönmeyeceğini plânlamıştı. Ayrıca nazır Adil Bey'in düşüncelerinde içten olmadığı ve onu

kendi çıkarı doğrultusunda kullanmakta olduğunu ancak Balıkesir'e gelip bu iki yetkin kişiyle yaptığı görüşmeden sonra anlamıştı.

Balıkesir'e geleli bir ayı geçmişti... Gece gündüz yapılan bütün toplantılara katılıyor, hiç konuşmuyor, yalnızca konuşulanları dinliyordu. Gerek toplantılarda gerekse sohbet yemeklerinde sorulara yanıt veriyor, sorulmadan pek konuşmuyordu. İzmir'den can arkadaşı Vasıf'tan başka herkesi yeni tanıyor, herkesin de onu ölçüp biçtiğini anlayabiliyordu. Zaten Vasıf, başta Hacim Muhittin Bey olmak üzere herkesin onu değerlendireceğini ve böyle bir saftan geçmekte olduğunu daha ilk günden anlamıştı.

Bu arada Mustafa Necati, civardaki Kuvayı Milliye komutanlarını ve önderlerini tanımaya başladı. Ali Bey, Köprülülü Hamdi, Özdemiroğlu Salim Bey, hemşerisi Yüzbaşı Halit Bey ve Bulgurcu Mehmet Efe...

Darendeli Bulgurcu Mehmet Efe'nin bir akşam kendisinden dinlediği ilginç bir öyküsü vardı. Dul kalan annesini amcasının oğluyla evlendirdiklerinde çok üzülmüş ve Mehmet Efe çok küçük yaşta evini ve memleketini terk etmiş... Savaştepe'ye gelmiş, orada Nene Ayşe diye bir kadıncağız onu saklamış ve büyütmüş. Sonra onu Kadirioğulları denen meşhur bir aileye evlâtlık vermiş. Onlar Bulgurcu Mehmet'i, Emin Efe'nin kızı Fadime'yle genç yaşta evlendirmişler. Daha yirmisindeyken üç çocuğu olmuş. En büyük oğlu Osman, çeteymiş, sonraları bir çatışmada öldürülmüş. Bundan iki üç yıl sonra da Bulgurcu, Savaştepe'ye adam toplamaya gelen Kuvayı Milliyeciler'e Savaştepelilerin reisi olarak katılmış. Bu günlerde ise Dursunbey, Kepsut, Bigadiç, Pamukçu gibi

yörelerden yük, erzak ve para toplayıp veznedar Keçeci Hafız Efendi'ye teslim etmekteymiş...

Milis Komutanlığı yapan herkesin bir hikâyesi vardı ve gerçekten de Heyeti Merkeziye'nin Balıkesir Merkez Heyeti'nde herkes sessiz ama saygın birer kahramandı. En azından Necati daha herkesi iyice tanımadan çoğunu kahraman yerine koymuş, bu kadar çok kahraman insanın içinde kendisinin nasıl bir iş becereceğini düşünür olmuştı.

Hacım Muhittin Bey, Tümen Komutanı Kâzım Bey'in aksine, hem eşkıya mizaçlı hem de yemeyi içmeyi seven ve böylece de ahalinin gönlünü bu yoldan kazanan önder kişilikli ve deneyimli eski bir valiydi. Bir akşam, civardaki ağaların birinin bağında yemekten Hacım Muhittin Bey, Fatin Bey'e dönerek,

"Sayın Mutasarrıf, bizi görmekle görevinizi yaptınız. Artık Dersaadet'e dönüp dâhiliye nazırınıza hakkımızdaki raporunuzu sunabilirsiniz..." deyivermiş, "Mustafa Necati Bey burada bize yardım etmeye devam edecektir." diye de ekledi.

Reis, adamı resmen ve ansızın kovuyordu. Necati, Hacım Muhittin Bey'e iki gün önce burada kalabilmesi ve mücadeleye katılabilmesi için dert yanmış, o da "Merak etme, ben hallederim." demişti. Hacım Bey bu tür işleri hep böyle damdan düşer gibi hallederdi. O günden sonra bütün efeler ve komutanlar her gördüklerinde ona "Balıkesir Yaranı Necati Bey!" demeye ve kendilerinden olduğunu, ona güvendiklerini hissettirmeye başladılar. Anlaşılan sınama dönemini atlatmıştı. Artık heyeti merkeziye üyesiydi. Balıkesir Merkez Heyeti'nin mal sorumlusundan bir mavzer teslim aldı. Albay Kâzım Bey'in arma-

ğanı olan parabellumu artık açıktan açığa beline takmaya başladı. Önceleri Bulgurcu Mehmet Efe'nin yanında müfreze komutan yardımcısı olarak takibe çıkmaya başladı. O sırada da dağda bayırda tabancasını ve tüfeğini denedi, atış talimleri yaptı. Daha sonra ona teslim ettikleri yirmi kişinin müfreze komutanı olarak bağımsız görevlere gitmeye, takibe çıkmaya başlamıştı.

İlk takip on gün sürdü. On gün içinde bazen silâhlı çatışmaya da girmişlerdi. Bu görevlerin zorluğu, silâhlı ölümcül çatışmadan çok sonu bilinmeyen uzun yürüyüşlerdi. Bu yürüyüşlerin öyle yolda yürür gibi değil, her an Yunanlıların ya da eşkıyanın pususuna düşme olasılığına karşı tedbiri elden bırakmadan arazide ilerlemenin insanı daha çok yorduğunu yaşayarak anlamıştı. İlk takipten Balıkesir'e döndüğünde leş gibiydi. Yıkandı ve hemen uyudu. Daha sonra dağlara gene gidecek, Yunan kuvvetlerinin buralara gelmemesi ve işgalcilere yakın duran bazı çetelerin alaşağı edilmesi için gene silâhlı kızanlarla beraber olacaktı.

Hacım Muhittin Bey, takipten dönenlerin şerefine her zaman sofrı kurdururdu. Mustafa Necati rakıyı sevmez, hele yorgunken hiç içemezdi. Vasıf, komutan Kâzım Bey, hükümetle ters düşen ve İzmir'den gelip buraya yerleşen eski yüksek rütbeli memurlar da yemekte olurlardı. Kâtibi mesul* Celâl Bey ve Salihli'den Çerkez Ethem Bey'in de aralarında olduğu, ismi duyulmuş herkes Balıkesir'e uğrar olmuştı. Misafirler için akşamları sofrı hazırlanır, görüşmeler, değerlendirmeler,

* Başkâtip

düşünce ve bilgi alışverişleri bu yâren sofralarında yapı-
lırdı. Yayınlamak istedikleri gazeteye kaynak ve destek
aramak için Haydar Rüştü bile iki arkadaşıyla Balıkesir'e
gelmiş, birkaç gün kalıp Akhisar'a dönmüştü.

Ekim ayı başlarında, Sivas'taki heyeti temsiliyeden,
Heyeti Merkeziye'ye Mustafa Kemal Paşa imzalı bir
telgraf gelmiş ve herkesin bulunduğu bir toplantıda Vasıf
tarafından okunmuştu. Telgrafta Mustafa Kemal Paşa,
Hacim Bey'e Balıkesir Kuvayı Milliye reisi olarak sesle-
niyordu. Damat Ferit Hükümeti'nden sonra kurulan Ali
Rıza Paşa Hükümeti'ne dikkatle yaklaşılması gerektiğini,
alınan bölgesel önlemlerin ve var olan düzenin bozul-
mamasının önemini ve bu konularda onlardan haber
beklenmesini bildiriyordu. İngiliz kuvvetlerinin Samsun
ve Merzifon'dan tamamen çekildiğini, İngiliz hüküme-
tinin içişlerimize karışmama ve milli iradeye saygılı olma
kararı aldıklarını belirterek, Aydın'ın Yunan birlikle-
rine teslim edilmemesi için elden gelen gayretin göste-
rilmesini istiyordu. Mustafa Necati daha telgrafın okun-
ması bitmeden şunu anlamıştı ki artık Mustafa Kemal
Paşa, Ege dâhil bütün Anadolu'da emir komutayı eline
geçirmek üzereydi. Sivas Kongresi'nin kararları ne olursa
olsun milli direniş başlamıştı. Artık buralardaki toplan-
tılara katılan İngiliz subaylarının gözlemciliği de önemli
değildi.

Hacim Muhittin Bey, o günkü toplantıda Mustafa
Kemal Paşa'nın imzasıyla gelen bu telgrafı yüksek sesle
yorumladı. Herkese "Dikkatlerinizi çekerim!" dedi.
"Bakın, 'Düzeninizi ve teşkilâtınızı koruyun, duraksa-
mayın, bizden haber bekleyin.' diyor. Bu çok önemli!"
Oysa hep bu tür telgrafları kimden gelirse gelsin küçüm-

seyici bir edayla yorumlar, herkesin önünde fütursuz değerlendirmelerde bulunur ve çoğunluk konuyu boş verirdi. Yalnız,

“Göreceksiniz bu İngilizler buralardan da tek silâh atmadan çekileceklerdir. Onların özelliğidir, kendileri savaştırmaz, başkalarını savaştırırlar. Samsun’dan ve Merzifon’dan askerlerini almaları, çok güzel bir haber...” dedi. Sonra da Vasıf’a dönüp,

“Telgraf emrini aldığımıza ve gereğinin yapılacağına dair hemen bir yanıt verelim Paşa hazretlerine.” diye ekledi.⁷

Bu haberleri ve emirleri Sivas Kongresi’nde alınan kararların duyulması izledi. Bir hafta sonra gelen bir telgrafta da Mustafa Kemal Paşa bütün Kuvayı Milliye teşkilâtlarının artık İstanbul Hükümeti’yle olan bağlantılarını kesmelerini ve milli seçimler için hazırlanmalarını resmen emrediyordu.

Balıkesir’de günler çok çabuk geçiyor, dağlarda ve kentte geçirdiği zaman Necati’ye yetmiyordu. Uyku, durak yoktu... Miralay Kâzım, Hacim Muhittin’den daha çok etkilemişti Mustafa Necati’yi. Hacim Muhittin Bey’in deneyimi tamamdı da sanki kendini beğenmişliği yurtseverliğinden daha ağır basıyordu... Oysa Kâzım Bey, hem olaylara ondan daha ciddi yaklaşıyor, hem de Selanik ve Harbiye’den sınıf arkadaşı olan Mustafa Kemal Paşa’yı çok daha ciddiye alıyordu. Her ikisinin de devamlı yanında olan Mustafa Necati’yse bu ayrıntıları tarafsızca gözleyebiliyordu. Miralay Kâzım Bey için vazife denildi-

ğinde akan sular duruyordu. Ayrıca Kâzım Bey’de yalnız Yunan’a karşı durmak değil dünyadaki bütün haksızlıklara karşı durmak gibi bir özgüven vardı.

Bu arada Mustafa Necati, arkadaşları Vasıf ve Esat’ birlikte, hedefleri ve özlemleri olan “İzmir’e Doğru” gazetesinin ilk nüshasını basıp civarköy ve kentlere dağıtmayı da başarmışlardı. Gazeteye en fazla desteği ve ilgiyi Miralay Kâzım Bey gösteriyordu. Heyeti Merkezîye genel kurulu, “İzmir’e Doğru” gazetesinin bütün Ege’deki milli hareketin yayın organı olması için aynı zamanda gazete sahibi olan Esat Bey’e bu maksatla yüz lira sermaye vermeyi kararlaştırmıştı. Yörede böyle bir gazeteye hem gereksinme hem de istek vardı. Gazete kısa zamanda tuttu ve tahminlerden çok satmaya başladı. Esat gazetenin sahibi, Vasıf ise yayın müdürüydü. Başyazılar Necati’nindi ve milli hareket, milli direnme ve milli mücadele üzerineydi...

19 Kasım da Balıkesir’de dördüncü kez kongre toplandı ve “Reddi İlhak” ismi Mustafa Kemal Paşa’dan gelen emirle “Müdafaa-i Hukuk” olarak değiştirildi. İki üç gün sonra Balıkesir’e kötü bir haber geldi. Gökçen Efe’yi Yunanlılar Fata bucağında (Şimdiki Gökçen) şehit etmişlerdi. Gökçen Efe Ödemişliydi. Galip Hoca’nın* iyi adamlarındandı ve Çakırcalı Mehmet Efe’nin sağ koluydu. Deneyimli ve daha birçok kahramanlıklar yapabilecek bir efeydi. Haziran ayında Köşk bölgesinde Yunan ilerlemesini kızanlarıyla durdurduğunda ünlenmişti. Yazık oldu... Kimi Kuvayı Milliyeci kimi padişahçı bütün Batı Anadolu dağlarına çeteler hâkimdi. Kimin

* İttihat ve Terakki Başkâtibi Mahmut Celâl Bey

neci olduğu da kısa sürede belli olmuştu. Bir iki gündür Gönen'in telgrafhanesini elinde tutan Ahmet Anzavur'u oraya yetişen Ethem Bey kuvvetleri onun Bayramiç yönüne çekilmesini sağlamıştı.

Heyeti Merkeziye üyelerinin birçoğu karargâh binasının ziyaretçi odasında toplantı için Miralay Kâzım Bey'i bekliyorlardı. Komutan ve Hacim Muhittin Bey bir saat içinde kentte olacaklar ve toplantıya geleceklerdi. Komutanlık karargâhı olarak kullanılan evin bekleme odasındaydılar. Bin gün önce Mustafa Kemal Paşa'dan gelen telgrafta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin mahalle ve köylere kadar yayılması isteniyordu. Toplantının konusu buydu. Bekleyenlerden Müftü Nennicizâde Abdullah Efendi zaman geçsin diye eskilerden söz ediyordu. Genç bir asker çay getirdi. Nennicizade'nin anlatmayı ve anlatırken de kendini övmeyi seven bir hoca olduğu belliydi. Mustafa Necati sordu:

"Hocam siz köklü Balıkesirlisiniz, şu Balıkesir'in adı nereden gelir bilir misiniz?"

"Evet, bazıları baldan börekten falan bahsederve Balıkesir, arı balı kesilen şehir anlamına gelir derler ya palavradır. Balıkesir dolaylarındaki en eski şehir Agiros'dur. Kalıntıları henüz durur. Daha sonra İmparator Hadrianus burada bir şato yaptırır. Burası Paleo Kastro diye ünlenir. Yani Eski Hisar'dır Türkçesi. Sonraları bu şato etrafında oluşan yerleşim yerine bu Paleokastro'dan bozma olarak 'Balıkesir' denilmeye başlanmıştır."

Nennicizade yakın geçmişten bahsetmeyi daha çok seviyordu:

"Necati Bey, ben size daha yakın zamanı arz edeyim. Daha yirmi yıl kadar önce burada büyük bir deprem

oldu. O zaman mutasarrıf Ömer Ali Bey'in çabalarıyla Balıkesir âdeta yeniden kuruldu. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti iyi çalışmıştı. Hep öyle olur, yıkımların ve savaşların acısı bir iki yıl sonra unutulur ve yaşam normale döner. Oysa epey insan ölmüştü. Sonra biliyor musun, Türkiye'de ilk işçi grevi de Balıkesir'de oldu. Balya-Karaaydın Maden Kumpanyası'na karşı ayaklanmıştı maden işçileri. 1908 yılıydı... Şimdi o yerlerdeki madenler kapanmaya yüz tuttu, kimse girmiyor kuyulara. Yedi-sekiz yıl önce de büyük bir göçmen grubu geldi bu yöreye. Boşnaklardı gelenler. Zaten yıllardır Balıkesir civarı ve Marmara'nın güneyine hep göçmen gelmiştir. Bunların kimi Kafkaslardan kimi de Balkanlardan geldi. O zamanlar Hüda-vendigar Vilâyeti'nden yeni ayrılmış ve sancak olmuştu Karesi..."

"Şu dört yıl önceki çekirge felâketi buralara dokundu mu?"

"Dokunmaz olur mu? Hem belki de en çok bizim bu bölgeyi etkiledi. Kavun, karpuz, buğday, arpa koymadı, tüm ovayı, tarlaları işgal etti nah böyle el kadar kıvılcık çekirgeler... Dört yıl önceydi. Çekirge felâketi iki yıl sürdü. Bir tarafta insanlar cephelerde kırılırken diğer yanda onların köylerinde bıraktıkları yakınları kıtlıktan kırıldı. O zamanki çekirge bulutları şimdiki Yunan askerlerinden beterdi."

"Bu geçen savaş yıllarında hiç iyi şeyler olmadı mı?"

"Bilmem? Pek aklıma gelmiyor iyilikler. Haa, tiyatro binası açtık. Temmuz ayı falandı. Çok sıcak bir günde ilk oyun oynanmıştı. Ben gene müftüydüm. Mutasarrıf, başkan, öğretmenler falan açmıştık. Cuma öğlesinde cemaatten birkaç kişi bozuk atmışlar, müftünün

ne işi varmış tiyatrodaki demişlerdi. Zaten pek seyretmeye giden de yoktu. Gençler yoktu, ihtiyarlar da dediğim gibi anlamaz ve karşı çıkarlardı. Kadınlara ayıptı gidip tiyatro seyretmek.”

“Asıl önemlisi o aylardan itibaren Çanakkale’den gelen yaralıları için Balıkesir Ovası’nda binlerce çadır kuruldu. Çanakkale muharebelerinin cephe gerisi hastaneleri buralarda kuruldu. Erdek, Bandırma, Gönen, Susurluk ve Balya’da çadırlar dolusu seyyar harp hastaneleri açılmıştı.”

“Mayıs ayında Yunan İzmir’e çıktığında ne yaptınız buralarda?”

“Herkes heyecanlanmıştı elbette. İzmir’de sizler değil yalnız, bizler de burada zaten ilk işgal hareketinin İzmir’den başlayacağını tahmin edebiliyorduk. Yunan ordusunun gelmesi beklenmedik bir şey değildi ki! Paris konferansındaki kararlar yayınlanmış, gazete haberleri Balıkesir’e kadar ulaşmıştı. Herkes biliyordu... Önce Belediye’de daha sonra Okuma Yurdu’nda* toplantılar yapıldı. 18 Mayıs günü ikindi namazından sonra kalabalık bir cemaat Alaca Mescit’te mevlit okuma bahanesiyle gizlice toplandık. Karesi Milletvekili Vehbi Bey ayağa kalkarak cemaate hitaben bir konuşma yaptı. Konuşmasında İzmir’deki faciaların Balıkesir’in başına gelmesi için bir Reddi İlhak Cemiyeti kurulması gerekti-

* Okuma yurdu, Osmanlı eğitim sisteminde köy odası gibi ama ondan daha kapsamlı ve daha çok Türkçe okuma yazma eğitimi yapılan kültürel bir mekândı. Balıkesir’deki de kentin ileri gelenlerinin dini ve siyasî sohbetler yaptıkları ahşap ve geniş bir konaktı.

ğini söyledi. Diğer konuşmalardan sonra her türlü kararı almaya yetkili kırk kadar kişi belirlenerek toplantı sona erdi. Kırk kişi içinde kimler yoktu ki?”

Müftü konuşmasına devam edecekti ki onları dinleyen Vasıf söze girdi:

“Dur bak kimler varmış buradan okuyayım.” deyip elindeki Heyeti Merkeziye’nin karar defterinin üçüncü sayfasındaki imzaların üstlerindeki isimleri okumaya başladı.

Vasıf’ın sesi kesildiğinde “Neden beni okumadın? O listede ben de varım.” diye sordu Nennicizade.

“Siz henüz buradasınız da ondan. Halen silâhlı mücadele içinde yer alıyorsunuz. Gerçi diğerlerinin çoğu da bizlerle birlikte devam ediyorlar, ama ben sizin dikkatinizi de sınamak istedim affınızla!” dedi Vasıf.

“Bir de bu okuduklarının içinde sonradan ayrılanların yerine gelenler var. Toplam kırk kişiden fazladır oradaki isimler. Asıl ilk gün imzalayanlar kırk bir kişiydik ve Balıkesir Reddi İlhak Cemiyeti’nin çekirdeği bu kişilerdir ” diye ekledi Müftü Nennicizâde Abdullah Efendi.

Derken, deminki asker tekrar geldi ve “Komutan geldi, sizleri büyük salona davet ediyor.” dediğinde saat epey geç olmuştu.

Ankara’dan gelen telgraf emrinin halkın tek elden ve daha iyi duymasını sağlamak ve aynı zamanda Yunan kuvvetlerinin kuzeye doğru yayılmasına toplumsal direnmeyi güçlendirmek için cuma günü bir miting düzenleme kararı alarak dağıldılar. Cuma namazı çıkışında epey kalabalık olan mitingde Necati’nin coşkulu konuşmasını diğer konuşmacılar da tebrik etti. Bu onun meydanlardaki ilk konuşmasıydı.

MİLLİ GÜÇLERLE BİRLİKTE

(Balıkesir dağlarında, 1919)

Bütün kış Anzavur kuvvetleri Manyas, Gönen, Biga ve Bandırma civarını kasıp kavurdu. Aksi gibi bu kış geçen yıllara oranla çok sert geçiyordu. İdman Yurdu'nu ve Balıkesir Barosu'nu kurmuşlardı. Necati on beş gün takipte kalıyor bir hafta da Balıkesir'de gazeteyle ve baroyla ilgiliniyordu. Milis görevindeki eşkıya takibi dışında yönetici olarak bu kuruluşların toplantılarına, kararlarına ve törenlerine katılmak zorundaydı.

Bu arada, aralık ayı sonunda Mustafa Kemal Paşa'nın Heyeti Temsiliye ile birlikte Ankara'ya geldiği ve görüşmek üzere İstanbul'daki milletvekilleri Ankara'ya davet ettiği öğrenilmişti. Bütün bu haberleri ve bu haberlere uygun milli tepkiyi harekete geçirebilecek yorumları duyurmak için gazetesinin sayfa sayısını arttırmak bir zorunluluktu. "İzmir'e Doğru" gazetesi artık Balıkesir'den Aydın'a kadar bütün Kuvayı Milliye kuvvetlerinin ve Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin tek haber ve irtibat kaynağı olmaya başlamıştı.

Mustafa Necati ve müfrezesi takibe çıktıkları o hafta Akbaş cephaneliğinden Lâpseki kıyısına getirilen

cephane sandıklarını bütün kış muhafaza edecek uygun yer aradılar. Onlar köylerde dolaşırken Balıkesir’de Zağanos Paşa Camisi’nde Mehmet Akif Bey bir vaaz vermiş, bütün Balıkesirliler bu vaazı konuşur olmuştu. Mehmet Akif Bey’in özetle “Bu gün hepimiz vatan savunmasında olmalıyız...” dediğini pazardan dönen köylülerden işitmişti.

Balya’da üç gün kaldıktan sonra Balıkesir’e gelmişlerdi. Akbaş cephaneliğine baskın yaparak taşıdıkları bu cephaneyi kıyıya getiren Köprülü Hamdi Bey’in Biga yakınlarındaki İnova köyünde pusuya düşürüldüğünü, Anzavur kuvvetlerince esir alındıktan sonra da insanlık dışı bir şekilde katledildiğini öğrendiler. Hamdi Bey’in beraberindeki iki yardımcısı da şehit edilmişti. Her üçünün de ölü bedenleri Biga’ya getirilip belediye bahçesine atılmıştı. Ne İngiliz askerleri ne yerli halktan hiç kimse cesaret edip cenazeleri gömemedi. Halkın çoğu daha önce Biga’yı terk etmiş olduğundan çarşı pazarda kimsecikler yoktu. Bir hafta sonra Biga’ya gelen Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa artık kokmaya başlayan üç cenazeyi de caminin bahçesinde askerlerine kazdırdığı mezarlarda toprağa verdi ve mevlit okutturdu. Kuvayı Milliye bu haberlerle zayıflamak yerine iyice bileniyor ve kuvvetleniyordu. Esat Bey gazetede konuyla ilgili etkili bir yazı yazdı. Özetle,

“On gün evvel Biga’da, hain ve katil Biga kara toprakları üzerinde memleketin büyük ve fedakâr bir evlâdı vatandaş kurşunuyla can verdi... Hamdi Bey’in hayatı başlı başına bir destandı. İlim ve irfanıyla, zekâ ve hafızasıyla, nüfuz ve cesaretiyle vatanına daha pek çok hizmetler edecekti...” diyordu. Bu yazıyı kesip saklayanlar çok oldu.

Balıkesir'deki savaş günlerinde yalnız Köprülü Hamdi Bey'i tanımadı Necati. Dramalı Rıza Bey adındaki kahraman bir müfreze komutanıyla da üç dört gün at sırtında yârenlik etmişti. Akbaş cephaneliğinden kaçırılan silâh ve mühimmatın bir kısmının kokusunu alan ve bunları ele geçirmek için Yeniceköy'ü saran Anzavur ve Gâvur İmam kuvvetlerine karşı oraların savunmasıyla görevli Dramalı köyde direniyordu. Binbaşı Muhtar Bey'in ve Mustafa Necati'nin müfrezeleri Balıkesir'den birlikte hareket ettiler ve köye beş altı kilometre yaklaştıklarında büyük bir patlama duyduklar. Kendilerini emniyete alıp yaklaşıp kadar köyün etrafını kuşatan Anzavur çetesi, onların geldiklerini öğrenmiş kuşatmayı bırakıp kaçmıştı. Yolda duydukları o güçlü patlamanın nede-nini de Yeniceköy'e girdiklerinde anladılar. Ona yardıma gelen müfrezelerin düşmanı püskürttüğünden ve tehli-kenin savuşturulduğundan habersiz olan Dramalı Rıza Bey, teslim olmadan önce Anzavur isyancılarının eline geçmemesi için son anda bütün silâhları yakıp mühim-matın tümünü havaya uçurarak imha etmişti. Olayı öğrendikten sonra da silah ve mühimmatı kendi elle-riyle boşu boşuna imha ettiği için çok kahretmişti Rıza Bey... Kendince şeref ve haysiyet kırıcı bir olaydı bu. Mustafa Necati ve Muhtar Bey'le birlikte atlara atlayıp köyden çıkıp yola koyulduklarında bir ara gökyüzüne bakıp yüksek sesle, Yeniceköy'ün öcünü alacağına yemin etti Dramalı... Sanki yanındaki iki müfreze komuta-nını şahit gösterir gibiydi yeminine. Şehit bıraktığı arka-daşlarının ve imha ettiği cephanenin öcünü, Anzavur'u değil Damat Ferit'i ortadan kaldırmakla alacağını da sözlerine eklemişti. O günlerde Damat Ferit Hükümeti

Anzavur Ahmet'e paşalık unvanını vermiş ve sözde onu Balıkesir mutasarrıflığına atamıştı. Necati o gün Dramalı Rıza'nın o yeminini savaş hırsının doruğundaki bir savaşçının duygusallığına yormuştu. Sonradan duyacakları ki, Dramalı Rıza Bey İstanbul'a geçmiş, plânını uygulayacakken yakalanmış, hemen kurulan divanı harpte yapacaklarını itiraf etmiş ve yakalandığının ertesi günü asılmıştı... Yalnızca üç gün dostluk yaptığı Dramalı, Mustafa Necati'nin gönlünde bütün yaşamı boyunca örnek bir kahraman olarak kaldı... Plânını gerçekleştirebilseydi siyasal gelişmeler nasıl bir seyre girerdi diye de hep düşündü.

Şubat ayının son günlerinde Yunan Ordusu Başkomutanlığı'nın Selanik'ten İzmir'e taşındığı duyuldu. Yunan Genel Karargâhı, işgal altındaki yerlerde Rum nüfus için resmen seferberlik ilân etmişti. 20-21 yaşlarındaki Rum erkeklerin askere yazılmalarını istiyordu. Martın başında 58 kişinin katılımıyla Balıkesir 5'inci kongresini yaptılar. Kuvayı Milliye'nin Merkez Heyeti yerel bir devlet gibi hareket ediyordu. Onlar da halka vergi koymuş, asker toplamış ve seferberlik ilân etmişlerdi. Artık Ankara'ya gelen Heyeti Temsiliye emrinde hareket eden Balıkesir'deki Heyeti Temsiliye, güvenliğı sağıyor ve diplomatik temaslarda bile bulunabiliyordu.

Balıkesir'de yapılan son kongreden altı gün sonra Meclisi Mebusan basıldığı, İstanbul'da saray hariç bütün devlet dairelerine el konarak kentin işgal edildiğı ve yüz elli iki yüz kadar vekil, paşa ve yüksek rütbeli devlet memurunun toplanıp gemilere bindirildiğı haberi geldi. Teslim olmayan ve zorla götürülmeyen vekil, gazeteci ve paşaların bir kısmının Geyve Boğazı'ndan Ankara'ya

geçmeye çalıştıkları söyleniyordu. Bazılarının ise kendi-
liklerinden İngiliz makamlarına teslim oldukları dediko-
dusu da yayılıyordu. Kâzım Bey, işgalin ve hükümetin
düşmesinin ardından Balıkesir ve civarındaki devlet
kurumlarının kendisine bağlı olduğuna dair bir bildiri
yayınladı. Yasal hükümetin tanınmasına kadar Heyeti
Merkeziye bölgesel hükümet olarak hareket edecekti.
Bu arada Kastamonu valisinin Ankara'ya bağlılığına
dair bir telgraf çektiği duyuldu. Mustafa Kemal Paşa'dan
gelen, seçimlerin yapılmasını emreden ve *"Ankara'da
olağanüstü yetkilere sahip bir meclis, işleri yönetmek ve denet-
lemek üzere toplanacaktır..."* diyen telgrafı hepsini rahat-
lattı. Bütün bunlar olurken bölgede de 174ncü Alay
Komutanı Yarbay Rahmi, Anzavur kuvvetleri tarafından
pusuya düşürülmüş ve parçalanarak şehit edilmişti. Bu
olaydan sonra çok üzülen Kâzım Bey az ve öz konuşur
olmuş ve hep birlikte kederli günler geçirmişlerdi. Kâzım
Bey Ankara'ya telgraf çekerek, 14ncü Kolordu'nun emir
komutasından çıktığını ve doğrudan Heyeti Temsiliye
emrinde olduğunu bildirdi. Zaten dört beş gün sonra da
14ncü Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa, Bursa'daki
karargâhından Ankara'ya çağrıldı. Miralay Kâzım Bey'in
isteği üzerine Çerkez Ethem Bey, kalabalık müfreze-
siyle Akhisar'dan Biga'ya gelmişti. Takip görevindeki
Ethem Bey kuvvetleri Susurluk ve Gönen civarlarında
Anzavur kuvvetlerini kısıtırmıştı. Çarpışmalar günlerce
sürdü... Ahmet Anzavur ancak iki ay sonra saf dışı bıra-
kılabilirdi. Yaralandı ve yaralı vaziyette ortadan kayboldu.
Sonra İstanbul'a kaçtığı ortaya çıktı. Necati, müfrezsiyle
bazen yalnız bazen da bir başka müfrezeyle birlikte ortak
görevler alıp takiplere çıkmaya devam ediyordu.

Ankara, Hacim Muhittin Bey'i isyancılara karşı, olağanüstü yetkilerle Bursa valiliğine atamıştı. Mustafa Kemal Paşa, 61nci Tümen Komutanı Kâzım Bey'e gönderdiği telgrafta:

"Büyük Millet Meclisi'nin açılışından sonra Anadolu'nun kazanacağı olağanüstü önem nedeniyle İstanbul halkının buradaki olaylardan uzak kalmamaları için, Anadolu Ajansı günlük bildirilerinin Bandırma'dan kayıkçılar ya da vapur kaptanlarıyla düzenli olarak İstanbul'a ulaştırılmasını..."⁸ emretmişti.

Kâzım Bey bu konuyla ilgili Bandırma'da deniz nakliyatının bulunması ve Balıkesir'deki 61. Tümen Komutanlığı ile irtibat kurulması için Mustafa Necati'yi görevlendirmişti. Necati müfrezesinden beş kişi seçerek hareket etti. Yolda hem emniyet ve irtibat görevlerini yaptı, hem de Balıkesir Bandırma yolunun devamlı açık bulunması için nerelerde emniyet müfrezelerinin olması gerektiğine dair keşif yapıp Tümene rapor hazırladı. Bandırma'da bir hafta kaldı. Güvenilir gemi adamlarını buldu. Onlara destek olunması ve gerektiğinde maddî yardımda bulunması için telkinlerde bulundu ve kendilerini kaymakamla tanıştırdı. Adamlarından iki kişiyi de takip ve kontrol için birkaç gün daha Bandırma'da bırakarak tekrar Balıkesir'e döndü.

MİLLET MECLİSİNE GİDİŞ

(Ankara, 1920)

Mustafa Necati akşam yorgun argın eve gelip annesiyle hasret giderdi, birlikte yemek yediler, sonra hemen yattı. On beş gündür yollarda ve dağlardaydı. Tam on beş saat uyudu. Naciye Hanım aylardır uykusuz kalan oğlunu uyandırmaya kıyamamıştı. Kahvaltıyı acele yapıp bu kez silâh ve kuşamını yanına almadan avlu kapısına yöneldiğinde annesi arkasından bağırdı.

“Necati’ım, dün seni Kâzım Bey arattırıydı, haberin olsun!”

Belediyeye gidecekti, ama annesinin bu sözüyle vazgeçti ve komutanlık karargâhının olduğu yöne yürümeye başladı. Seçimler ne olmuştu? Ankara’ya kimler gitmişti? Meclis açılmış mıydı? Miralay neden gitmemişti? Neden onu arattırmıştı, müfrezenin Bandırma tarafında olduğunu bilmiyor muydu? Ne seçimlere, ne kimlerin seçildiğine, ne de Ankara’daki milli meclisin açılıp açılmadığına dair bir bilgisi yoktu. Olağanüstü yetkiler taşıyacak bir Meclis’in Ankara’da toplanacağı, vilâyet ve sancaklardan on beş gün içinde seçim yapılarak üyelerin isimlerinin bildirilmesi istenmişti. Daha önceleri Hacim Bey de Kâzım Bey de kendisine özel

olarak sormuşlar o da meclise gitmek istediğini belirtmişti. Mutlaka miralayın görüşme isteği bu seçimle ilgili idi. Seçimlerin bir hafta önce yapılmış olması gerekirdi. Miralay Kâzım Bey Mustafa Necati'ye seni göndere-medik sen burada bize gerekdisin mi diyecekti?

Karargâhta Kâzım Bey onu kapıda karşıladı. Son görevi ile ilgili raporu karargâh subayından aldığını söyledi. Her zamankinden daha bir yakınlık göstererek yaptığı bu görev için teşekkür etti. Oturdular. Miralay:

"Necati Bey, vekilliğiniz onaylandı. Siz yokken biz sizi aday göstermiştik ve arkadaşlar da sizi seçmişlerdi. Tebrik ederim!" dedi tekrar.

Mustafa Necati Bandırma'dayken Keresi Sancağı ve Balıkesir Kuvâyı Milliyesi'nin denetimi altında bulunan Saruhan Sancağı'nda ancak seçim yapılabilmişti. Milletvekili adayı olarak Akhisar Cephe Komutanı Mahmut Celâlettin Bey ile Mustafa Necati ve Hüseyin Vasıf Beyler düşünülmüş, fakat Hüseyin Vasıf Bey'in yaşı tutmayınca sadece Mahmut Celâlettin Bey ile Mustafa Necati Bey Saruhan milletvekili seçilmişlerdi. Seçilenler gitmişlerdi. O ancak şimdi yola çıkabilecekti. Kâzım Bey,

"Millet Meclisi geçen cuma günü Ankara'da açıldı. Hemen yola çıkmalısınız. Ben de açılışa gidemedim. Bir ara gidip yemin eder, sonra gene Reis Paşa'nın emriyle görevimize döneriz herhâlde. Ancak siz Ankara'da sürekli kalacak ve meclisin çalışmalarına her gün katılabileceksiniz. Memlekete ve şahsınıza hayırlı ve uğurlu olsun!" dedi.

Mustafa Necati, kendisi için Vasıf'ın uğraştığını, onun önerilerinin etkili olduğunu geçirdi aklından. "Gene borçlandırıdın beni!" dedi içinden. Tam, "Sağ olun,

teveccüh buyurmuşsunuz bu övgülere lâayık olmaya çalışacağım” diyecekti ki Kâzım Bey,

“Umarım annenizi hemen götüremezsiniz. Bir müddet bizim hanımın gözetiminde ve desteğinde kalabilir, merak etmeyin.” dedi.

Ertesi gün yola çıktı. Annesini sonra getirecekti, zaten Naciye Hanım da hemen gelmek istememişti. Kadıncağız uzun ayrılıklara ve yalnızlıklara alışmıştı. Önce oğlu Ankara’yı keşfetsin, bir görsün, alıssın, kendisi sonra yerleşirdi. Ertesi güne bırakmadan önce yakın arkadaşları Esat ve Vasıf’a sonra da emrinde çalıştığı ve emir verdiği diğere müfreze arkadaşlarına uğradı.

“Balıkesir düşmeyecektir, düşmemelidir ve sizler burada olduğunuz sürece de düşemez.” dedi her birine.

Subayları, eşrafı, barodaki, gazetedeki ve İdman Yurdu’ndaki gençleri ve dostlarını dolaştı. Onlara Ankara’dan isteklerini bekleyeceğini söyledi.

Savaş onun için yeniden ve değişik bir cephede başlıyordu. İki gün sonra aradaki kasabalarda konaklayarak Bursa ve Bilecik yoluyla Eskişehir’e geldi. Oradan trenle ancak ertesi gün Ankara’ya hareket edebildi. Uzun yolculuk sıkıntılı geçti. Demiryolu bir aydır artık Fransa adına değil Heyeti Temsiliye adına işletiliyordu. Eski çalışanların çoğu işletmeyi terk etmişti, vagonlar pislik içindeydi, bir sürü işletme hatası vardı ve tren Ankara’ya yedi saat gecikmeli varmıştı. Sincan İstasyonu’nu geçip sağ yamaçta evlerinin arasında ağaçların güzelleştirdiği Etimesgut köyü görüldüğünde derin bir iç geçirdi Mustafa Necati.

“Nihayet geldik işte!” dedi. Bu tren oflaya puflaya da olsa Ankara’ya vardığına göre daha çok katarlar buralara gelebilecekti.

TAŞHAN MEYDANI

(Ulus, 1920)

Mustafa Necati, sabah dokuzda elinde iki bavulla tren istasyonundaydı. Yolculuğu süresinde birilerinin kendisini karşılayacağını, belki de bir görevlinin “Ankara’ya hoş geldiniz!” diyerek bir buket çiçek vereceğini bile düşünmüştü, ama görünürde kimseler yoktu.

İstasyon binası arkasında bekleyen paytonlardan birine bindi ve arabacıya “Millet Meclisine çek!” dedi. Meclis binası dedikleri, Balıkesir’deki belediye binasından küçük bir salon, dört ya da beş odalı ve çatısı onarılmakta olan tek katlı bir yapıydı. Dört beş basamaklı merdivenden çıkarak içeri girdi. Salondan gelen yoğun gürültüden o günkü görüşmelerin başladığını anlamıştı. Girişteki odasında evraklara boğulmuş çil suratlı genç bir kâtip Necati’nin gelen milletvekillerinden biri olduğunu anlayıp sandalyesinden kalktı ve “Hoş geldiniz!” dedi. Tokalaşırken de şu anda salonda vatan hainliği kanun tasarısının görüşüldüğünü söyledi. Reis Paşa’nın birazdan oturuma katılmak üzere geleceğini ama Necati’yle tanışabileceğini sanmadığını da ekledi. Nasıl olsa bir iki gün içinde tanışacaklardı. Çift kanatlı

yarı açık kapıdan salonun içini süzdü, tahta mektep sıralarında oturanların kürsüdeki konuşmacıyı da pek dinlemeyip birbirleriyle konuştuklarını gördü.

Vekillerin hepsi erkekti ve kapalı yerde olmalarına rağmen hiçbirisi başındakileri çıkartmamıştı; karışık oturdukları halde başlıklarına göre sanki üç gruba ayrılmış gibiydiler. Her konuşmasına besmeleyle başlayan ve bilge görüntüsü vermeyi seven sarıklı din ulemaları orada da vardı. Avrupa görmüş, bürokrat havalarındaki demokrat düşünceli fesliler sarıklılardan daha azdı. Diğerleri de Osmanlı zabitlerinden ya da kasaba eşrafından olan kalpaklılardı... Kendisi de bir yıl önce kafasındaki Osmanlı fesini çıkarmış kalpak giymeye başlamıştı. Balıkesir'deki eşkıya takibi günlerinde giymişti kalpağı. "Grubumuz şimdiden belli..." diye geçirdi içinden.

Bavullarını daha sonra aldırarak üzere girişteki sahanlığa bırakıp meclis kâtibinin tarif ettiği mektep binasına gitmek üzere çıktı. Millet Meclisi'nin altı gün önce törenlerle açılmış olduğunu biliyordu, ama Taşhan Meydanı'nda gördüğü tören hazırlığına ve binaların bayraklarla donatılmakta olduğuna bir anlam veremedi. Meydana bakan eczanenin önünde dikilen mavi önlüklü eczacıya neler olduğunu sordu. Eczacı her şeyden haberdardı. Osmanlı Hükümeti'nin Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak Paşa bu gün Ankara'ya gelecekti. Törenler ve kutlamalar onun için düzenleniyordu. Sonradan öğrenecekti ki Fevzi Paşa Ankara'ya bin bir güçlkle ve Mustafa Kemal Paşa'nın garantisiyle ve gizlice gelmişti.

Kendisinden önce taşradan gelen vekiller misafirhane düzenine getirilen muallim mektebi binasında kalıyorlardı. Meclis kâtibinin yanına verdiği on üç, on dört

yaşındaki çocuk, üst kattaki koğuşun pencerelerinin birinin yanındaki boş bir ranzayı işaret etti. Yeri şimdilik burasıydı, dolabı da karşıdaydı. İstanbul'daki Hukuk Mektebi'nin yatakhanesi aklına geldi. Koğuş biraz orayı andırıyordu ya da bütün koğuşlar birbirine benziyordu.

"Tabldot aşağıdaki salonda." dedi çocuk. "Üç kap yemek yetmiş kuruş..." Bu küçük Ankara delikanlısı diğer vekilleri de karşıladığı için deneyimliydi ve onun neyi merak ettiğini kestirebiliyordu. Necati'nin uzattığı bahşişi almadı, sağ elini göğsüne bastırıp güleç yüzüyle "Sağ olun!" dedi. Beyaz yüzlüydü ve sanki çabucak büyümüş gibiydi. Saygılı davranışlarından ve sizli bizli konuşmasından hiç köylü çocuğuna benzemiyor, memur çocuğunu andırıyordu. "Biraz sonra bavullarınızı getirip dolabınızın üstüne koyarım. Reis Paşa karşı yamaçtaki Ziraat Mektebi'nde kalıyor, karargâhı orası. Sizin vekilliğiniz de şimdiden hayırlı olsun!" dedi. Son kez gülümseyerek tahta merdivenleri ikişer ikişer atladı, aşağı indi ve gitti. Ankara'da ona ilk kalpten davranan kişi olan bu çocuğu Necati hiç unutmayacaktı. O gün meclise tekrar gitmediği için ne tanıdık bir kişiye ne de başka bir yol gösterene denk gelmedi. Tren yorgunluğunu atmak için ranzaya uzandı, biraz kestirdi.

Akşamüstü meclis görüşmelerini bitiren milletvekillerinin bir kısmı muallim mektebine geldiler. Gelenlerden sarıklı ve diğer sakallılara göre daha sevimli olan elli yaşlarında biri yanındaki yatağa uzanırken, "Hoş geldin delikanlı, nerenin vekilisin?" diye sordu. Kendi-

sinin Malatya Milletvekili Müderris Fevzi Efendi olduğunu söyleyerek anlatmaya başladı. En az 300 milletvekili olması gerekirken küşat* günü 115 kişi varmış mecliste. Bu günlerde ise böyle tek tük gelenlerle 180 kişi olabilirlerse iyiymiş. Milletvekili seçilip gelemeyecek, görev başındaki paşalar ve valiler gibi milletvekilliğini uzaktan yapacak olanlarsa en az elli kişi kadarmış. 23 Nisan günü Hacıbayram Camii'nde kılınan cuma namazından sonra hep birlikte meclis binasına gidilmiş. Bina, İttihat ve Terakki'nin kulüp binasıymış. Onun da tanımadığı en yaşlı üye bir konuşma yaparak açmış meclisi. 24 Nisanda Mustafa Kemal Paşa meclis başkanı seçilmiş ve ona artık herkes Reis Paşa diyormuş...

Malatya Milletvekili Fevzi Efendi, geçen bir haftalık süre içinde mecliste öğrendiklerini genç milletvekiline aktarmaya, onu bir an önce bilgilendirmeye çalışıyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın ağzından çıkan her sözü sanki ezberlemişti. *"Saltanat ve Hilâfet merkezi fiilen işgal altındadır. Eğer bu milleti insan olarak, namus ve şerefiyle yaşatmak istiyorsak, kabul edeceğimiz husus, bütün kuvvet ve vasıtalarımızı gereğine göre kullanarak bizi yok etmeye çalışan düşmanların haince emellerini kırmaktır."* Reis Paşa'nın bu sözünü Fevzi Efendi aynı coşkuyla aktarmaya çalışıyordu. Düşmanın yapacağı yıkıcı propagandalara inanılmaması için bir beyanname yayımlanmıştı. Geçen hafta Sovyet Rusya Halk Komiserliği'ne bir mektup gönderilerek ilk dış siyasi teşebbüs yapılmış, padişaha bir sadakat yazısı gönderilmişti. Perşembe günü Men'i Müskirat* kanunu çıkarıl-

* Açılış

** İçilmesi ve kullanılması Allah tarafından yasaklanmış sarhoş-

mişti. Bu gün de çok önemli olan “Hıyanet-ı Vatanîye” kanunu çıkarıldı. Fevzi Efendi’ye göre bu son kanun yeni devletin kuruluşunu, milletin düşmanlardan kurtuluşunu sağlayacak bir inkılâp kanunuydu. Yapılanların hepsini çok önemsiyor ve şu bir hafta içinde alınan kararların uygulanmasıyla memleketin kurtulacağına inanıyordu. Mustafa Necati’nin sülâlesinin Darendeli olduğunu öğrenince ona daha içten ve kendince gizli şeyler söylemeye başladı. Hem mecliste hem de cephede daha genç vatanseverlerin görev alması gerekiyordu. Onun gibi öğretmen kökenli milletvekillerinin, öğretmenlerin örgütlemesini teşvik etmesi gerektiğini, kurtuluşun cephede subaylar, geride ise öğretmenlerin vatanseverliğinden geçtiğini, Mustafa Kemal Paşa’nın da bu gerçeğin farkında olduğunu söyledi.

“Senin gibi öğretmen kökenli genç bir vekilin aynı zamanda muallimler cemiyetinde yönetici olması gerekir.” dedi.

Koğuştaki konuşmayı yemekhanede ve bahçede de sürdürerek üç saati aşkın lafladılar. Bir din adamının ağzından bütün bunları duymak Necati’yi şaşkına çevirmişti. Fevzi Efendi onun meclise uyumunu sağlayacak çok iyi bilgiler veriyordu. Mustafa Necati meclisteki düşünce gruplarının hangileri olduğunu ve kimlerden meydana geldiğini de öğrenmişti. Artık “İttihatçı Grubu, Yeşil Ordu Grubu, Tesanüt Grubu, İstiklal Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi Grubu, Halk Zümresi Grubu ve Islahat Grubu” gibi grupların ne istediklerini ve ne düşündükle-

luk veren maddeleri yasaklayan kanun.

rini biliyordu. İlk tanıştığı vekil olan Fevzi Efendi'yi de hiç unutamayacaktı.

Necati, nisan ayının otuzuncu günü "Amerika Birleşik Devletleri ve İtilâf Devletleri Hariciye vekillerine birer nota verilmesi" konusundaki teklife olumlu oy vererek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki ilk oyunu kullandı. Ertesi gün ilk milletvekili maaşı olan yüz lirayı alırken parayı veren mutemede "Sağ ol, ihtiyacım yok!" diyemedi. Üzerinde hiç para kalmamıştı... Üç gün sonra İcra Vekilleri Heyeti için oylama yapıldı. Hükümet, başkan dâhil on üç kişiydi ve Mustafa Necati hükümet üyelerinin birçoğunu tanımıyordu. Mecliste gizli bir oturum yapıldı. Mustafa Kemal Paşa iç ve dış durum hakkında bilgi verdi. Necati toplantıdan çıktığında patlayacak gibiydi. İçini boşaltacak birini aradı, bulamadı. Çok karamsar tablolar çizmişti Mustafa Kemal Paşa ve kurtuluş epey uzaktı...

DIŞARIDA SEVR, İÇERİDE İSYANLAR (Millet Meclisi Binası, 1920)

Reis Paşa, meclis binasına girip başkanlık odasına geçerken toplantı salonundaki kürsüde konuşanın gür sesi dikkatini çekti. Biraz kulak kesildi. Konu cephede savaşanlarla mecliste konuşanlar arasındaki görev paylaşımıyla ilgiliydi. Yaverine “Konuşan kimmiş bir öğren?” dedi. İçerden Türkçeyi gayet net ve hatasız konuşan genç bir ses duyuluyordu. Yaver odaya geri döndü ve “Saruhan Milletvekili Mustafa Necati Bey konuşuyor efendim.” dedi. Kalktı, koridora çıktı, salona girip dikkat dağıtmak yerine çift kanatlı kapının önünde bir müddet dikildi ve içerden gelen sesi daha iyi dinlemeye başladı. Mustafa Necati, Bolu Milletvekili Abdullah Bey’in ramazan dolaşısıyla meclisin kapatılıp vekillerin seçim bölgelerine giderek halkı aydınlatması gerektiğine dair verdiği önerenin yanlışlığı üzerine konuşuyordu.

Mustafa Kemal Paşa tekrar başkanlık odasına döndü ve kalemdeki memura Mustafa Necati Bey’le görüşmek istediğini söyledi. Mustafa Necati’yi onbeş gün önce bölgelerinden gelen milletvekilleriyle üçer, beşer kişilik gruplarla görüşürken tanımıştı. Bu genç ve idealist

öğretmenin aynı zamanda güvenilir bir avukat ve iyi bir hatip olduğunu sınıf arkadaşı Miralay Kâzım Bey kendisine söylemişti. İttihat ve Terakki'nin İzmir sorumlusu Galip Hoca da övmüştü bu genç adamı. Onu kazanmak ve diğer gruplara kaptırmamak önemliydi. Necati Bey gibi gençlerin kesinlikle onunla birlikte düşünmesi ve onunla birlikte hareket etmesi gerekmekteydi.

“Mustafa Necati Bey, güzel konuşuyorsunuz. Bu meclisin sizin gibi arkadaşlara ihtiyacı var. Demin salona girmeden sizi dinledim. Düşüncelerinize tamamen katılıyorum. Düşüncelerinizde tamamen haklısınız. İşini gücünü bırakıp Ankara'ya gelen ve bize katılan vekillerin tamamı cephedeki komutanları ve önderleri desteklemek, onlara maddi ve manevi kuvvet vermek üzere geldiklerini bilmelidirler. Onlar da oradaki halkla birliktedirler. Hemen meclisin tatile girmesinin ve vekillerin halkı bilgilendirmeye çalışmasının bence de zamanı değil. Benim gibi düşünen arkadaşlarımla çalışmaktan büyük zevk alacağımı zannediyorum. Size tekrar teşekkür ederim!”dedi.

Necati kendisine yapılan iltifatı “Sağ olun Paşa Hazretleri, hepimiz sizin ve milletimizin emrindeyiz.” diyerek yanıtladı.

Bu her ikisi arasındaki ilk samimi görüşmeydi. Reis Paşa sohbeti biraz uzatmak istedi. Necati'nin geçmişi ve ailesi hakkında sorular sordu. Bilinen bazı düşüncelerini Necati'ye tekrarladı. Sözleri bitirdiğinde de Mustafa Necati “Sizi fazla meşgul etmeyeyim efendim. Bana güç verdiniz.” diyerek odadan ayrıldı.

Dışarı çıktığında hava kararmıştı. Neşeliydi. Dün kiraladığı evine doğru yürüdü. Bu görüşme ona gerçekten

güç vermişti. O günden sonra Millet Meclisi'ndeki hiçbir oturumu kaçırmadı ve görüşme konuları üzerinde çekinmeden söz alıp düşüncelerini rahatlıkla söyler oldu. Kısa sürede çekingenliğini üzerinden attı ve en fazla kürsüye çıkanlardan oldu. Üç dört ay sonra Reis Paşa onu Ziraat Mektebi veya istasyon binasındaki karargaha çağırıp, az sayıdaki bilge milletvekilleri gibi bazı konularda düşüncelerini almaya başlamıştı. Mustafa Necati, artık hem Ankara'ya hem de meclise iyice alışmıştı. Alışmıştı alışmasına da etrafında güven duyacağı kişilerin sayısı bir türlü artmıyordu. Düzce isyancıları Bolu'yu ele geçirmişlerdi. Mutasarrıf vekilini öldürdükleri, subayları esir aldıkları ve birçok evi yağmaladıkları haberleri geliyordu. Kuvayı Milliye'nin 400 kişilik Kızılcahamam Birliği'nin de bu isyancılara yenilip dağıldığı duyuldu. Padişahın yegâne kuvveti iyileşip padişaha tekrar bağlılığını sunan Aznavur, "Kuvâyi Muhammediye Umum Kumandanı" unvanını kullanıyordu. Adapazarı'ndan Gerede'ye kadar her köy ve kasaba padişah taraftarı dinci isyancılarının egemenliğine geçmişti. Tokat taraflarında da Postacı Nazım ve Çerkez Kara Mustafa ayaklanma başlatmışlardı. Mustafa Necati bütün bu bilgilerin çoğunu gizli meclis görüşmelerinde öğreniyor ve kahroluyordu. Derken, Siirt'e bağlı Garzan yöresinde Cemil Çeto ayaklanması başladı. Çerkez Ethem Bey'in 1300 kişilik birliği Sapanca ve Adapazarı'ndaki isyanı bastırmakla uğraşıyordu. Kuvâyi İnzibatiye, onların bölgeden uzaklaşmasını fırsat bilip Karamürsel'i işgal etti. Kuvâyi İnzibatiye'yi teftiş için İzmit'e gelen Sadrazam Damat Ferit Paşa hayal kırıklığına uğradı. İzmit halkı yapılan karşılama törenine katılmamıştı. Bu arada İstanbul'da Nemrut Mustafa Paşa

başkanlığındaki Divanıharp Mustafa Kemal Paşa'yla diğer bazı Kuvâyi Milliye önderlerini ölüm cezasına çarptırdı. Buna karşılık Türkiye Büyük Millet Meclisi vatan hainliği kesinleşen Damat Ferit Paşa'nın yargılanmasına ve vatan-daşlıktan çıkarılmasına karar verdi. Karar bir genelge ile bütün yurda duyuruldu. Amerika Birleşik Devletleri Senatosu'nun Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilme-sini uygun gören bir karar aldığı öğrenildi. İstanbul'da tramvay ve tünel işçileri grev başlattılar. İstanbul Hükü-meti işçilerin isteklerini bir hafta sonra kabul etmek zorunda kaldı. Ankara'ya gelen Fransız heyeti Mustafa Kemal Paşa'yla görüştü. Reis Paşa, Fransız kuvvetlerinin Türkiye'yi tamamen terk etmesini istedi.

Mustafa Necati, İstanbul'dan Ankara'ya gelen haberleri de hep mecliste öğrenebiliyordu. Paris'te bulunan Tevfik Paşa, Damat Ferit Paşa'ya gönderdiği yazıda, barış antlaşması olarak teklif edilen şartların Osmanlı Devleti'ni çökerttiğini bildiriyordu. Şartlar değiştirilmediği takdirde antlaşmanın imzalanma-sının mümkün olmadığını bildirdi. 11 Mayıs'ta Paris'te tebliğ edilen Sevr Antlaşması'nın şartları, İngiliz işbirlikçileri tarafından bile çok ağır bulunuyor, İstanbul'da Sultanahmet alanında Hürriyet ve İtilâf Fırkası tara-fından düzenlenen bir mitingde konuşmacılar barış şart-larının ağırlığından yakınıyorlardı. Antlaşmanın taslağı San Remo Konferansı'nda hazırlanmıştı. İtilâf Devlet-leri Yunan ordusunun taarruzlarına izin vererek İstanbul Hükümeti'ne gözdağı veriyorlar ve bu antlaşmayı onlara imzalatmaya çalışıyorlardı. 22 Mayıs günü Sevr Antlaş-ması metni, Ankara'da Meclis'te okundu. Konuyla ilgili konuşma yapan milletvekillerinden Nebil Efendi:

*"Boşuna yorulmuşlar, Türkiye yok diyeydiler iyi ederlerdi"*⁹ dedi.

Meclisteki konuşmacılardan biri de Mustafa Necati'ydi. Bütün insanlık âleminin utanacağı bir belgenin Lloyd George tarafından sunulduğunu ve bunu da bu millete mensup olmayan Damat Ferit ve çevresince imzalanarak vatana ihanet edildiğini söylemişti.

Yunan askeri birlikleri Temmuz ayı başında Balıkesir, Bandırma ve Bursa'yı işgal etti. Edirne, Tekirdağ ve Çorlu da Yunanlılar tarafından ele geçirildi. Mudanya ve Karamürsel'e kadar gelmişlerdi ki 10 Ağustos 1920'de Osmanlı temsilcileri dayatılan antlaşmayı toplanan saltanat şurası buyruğu ile imzalayıverdiler. Osmanlı Devleti, İstanbul ve çevresi ile Anadolu'da küçük bir toprak parçası ile sınırlandırılıyordu. Boğazlar bütün gemilere açık tutulacak ve bir Avrupa komisyonu tarafından yönetilecekti. İzmir ve çevresi ile Midye - Büyük Çekmece hattının doğusu Yunanistan verilecek. Doğu Anadolu'da Ermenistan ve Kürdistan adında iki devlet kurulacak. Antalya ve Konya dâhil Güneybatı Anadolu İtalya'ya bırakılacak. Adana, Sivas ve Malatya hattını birleştiren bölge Fransızların olacak. Mısır, Suriye ve Filistin, İngilizler ve Fransızlar arasında paylaşılacak ve Hicaz bağımsız bir devlet olacaktı. Kapitülâsyonlardan itilâf devletleri ve dostları faydalanacaklar ve Türkiye ekonomisinin kontrolü itilâf devletlerine bırakılacaktı. Mustafa Necati ve Ankara'daki milletvekillerinin tamamı bu antlaşmanın uygulanmasının yok olmakla eşdeğer olduğunu biliyorlardı.

Ağustosun sonuna gelinmişti. Ankara'da derme çatma binaların odalarında kurulmakta olan, etlenmemiş

ve daha canlanmamış bir devlet örgütü vardı. Kurulmakta olan bu devlete başlangıçta çok yararları olabilecek İstanbul'daki bağımsızlık ve özgürlük yanlısı 150 asker, siyasetçi ve gözü kara yurtseverin Malta'da sürgüne gönderilmesi umutsuzluğu arttırmıştı. Oysa Ankara'nın bu yurtseverlerin deneyiminden yararlanılması gerekiyordu. Yunanlıların hedefinin Ankara olacağı, Avrupa'yı arkalarına aldıkları, Kuvayı Milliye içindeki önderlerin başıbozuk tavırları, halkın uzun süren savaşımlardan sonra yılgınlık, bezginlik ve umutsuzluğu dâhil hepsi Reis Paşa'nın önünde dağ gibi yükseliyordu.

Mustafa Necati, Sevr Antlaşması'nın imzalandığının duyulduğu günün akşamı yattığında hem anlaşmanın içeriğindeki oldubittilerden, hem de sivrisineklerin saldırılarından uyuyamamıştı. Muallim mektebi misafirhanesinde kalan mebuslardan* çok azının bu koşullar karşısında azimli davranabileceği, bir bozgun anında çoğu mebusun memleketine gidip başının çaresine bakacağı gibi bir senaryoyu zihninden geçirdi. Yatağına yatıp ince pikeyi başına çekerek sivrisineklerden korunmaya çalışırken Balıkesir'de Vasıf'ın kıpkırmızı kesilerek haykırdığı söz aklına geldi.

“Yılmayacağım arkadaş!”

O, Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da kurmakta olduğu yeni devletin aracılığı ile düze çıkılacağına ve kurtuluşa erişileceğine inananlardandı. Karamsarlık ve kötü koşullardan yılmak, yıkılmak ve yok olmak demekti. Bütün bu sürede Mustafa Kemal Paşa'yı yakından çözüm-

* Milletvekili

lemişti. Onda da bu yılmaz inancın varlığını görüyordu. En belirgin özelliği, istek ve kararını etrafındakilere aynı heyecanla aktarabilme becerisiydi. Öyle anlaşıyor ki ilerde yaşayabileceği kötü günlerde, bir Mustafa Kemal Paşa'nın bir de arkadaşı Vasıf'ın kararlılıklarını örnek alabilecekti. "Yılmak yok, arkadaş!" dedi içinden gene...

Yozgat'ı geçip Akdağmadeni'nde konaklamak için durdular. Ankara'ya gelip milletvekilliğine başlamasından yaklaşık beş ay sonraydı. Önceki hafta mecliste kabul edilen İstiklâl Mahkemeleri Kanunu'na göre yapılan seçimde Reis Paşa'nın isteğiyle aday olmuştu. Sivas ve Samsun yörelerinden sorumlu istiklâl mahkemesi üyeliğine 87 oyla seçildi. Üç arkadaş yola çıkmak için bir hafta beklemişler ancak bir araba bulabilmişlerdi. Konaklayacakları han, yol kenarında ahırdan bozma taş bir yapıydı. Hanın önüne yanaştıklarında hava iyice kararmıştı. Geniş iç avlunun köşesinde bir âşık saz çalıyor beş altı kişi de çaylarıyla sigaralarını içerek onu dinliyorlardı.

"Sefil baykuş ne gezersin bu yerde / Yok mudur vatanın illerin hani / Küsmüş müsün selâmımı almazsın / Şeyda bülbül gibi dillerin hani..." diyerek sazın teline vuran aşığı yalnız etrafındakiler değil yeni gelenler dâhil, handakilerin tümü susmuş, dinlemeye başlamıştı. Yanık bir türküydü...

"Ecel tuzağını açamaz mısın / Açıp da içinden kaçamaz mısın / Azat eyleseler uçamaz mısın / Kırık mı kanadın kolların hani..."

Duygulu bir yalnızlık türküsüydü. Türküsünü bittirip gözünü açtığı anda dinleyenleri ancak fark eden

âşığı herkes alkışladı. Necati biraz daha yaklaştı ve

“Şu çaldığın türkünün hikâyesini biliyorsan bir anlat be ozanım.” dedi.

Ozan sol eliyle sazını sıvazlayıp anlatmaya başladı.

“Bu türkü büyük bir aşkı anlatır beyim. Leyla ile Mecnun aşkının her yerde bir benzeri vardır ya bu da Hıfzı ile Suna’nın aşklarını anlatıyor. Hıfzı gurbette... Gözlerini kapasa, rüyasında Suna’sı... Zaten gurbetin hayrı yok. Eli görüyor cebi görmüyor, aynı bizim gibi. Hasretlik de çabası. Karar veriyor dönmeye... Şura senin, bura benim dolanıyor, günlerce yol tepip sonunda memleketine ulaşıyor. Tez varıp köy kahvesine Sunasını soruyor. Ahlayıp ahlayarak durumu anlatıyorlar. Olduğu yere yıkılıyor Hıfzı... Baş ellerinin arasında, saatlerce öylece kalıyor, kimse dokunamıyor... Sonra sazını alıp Suna’nın mezarına gidiyor. O an mezar taşına bir baykuş konmuş çığlık, figan ötmektedir. Hıfzı bir kenara çekiliyor, vuruyor sazın teline... İşte oracıkta, Sunasının mezarı başında bu türküyü yakıyor.”

Herkesin Sunası kendine der gibi gülümsedi Necati, geçmişe gitti, daldı. Sessizlik epey sürdü. Ozan onlarla birlikte kahvesini içip diğer köşeye geçti, oradaki yolculara başka türküler çalmaya devam etti.

Mustafa Necati, iki istiklâl mahkemesi üyesi arkadaşına duygularını bastırsın ve biraz da düşünce ortamı yaratsın diye anlatmaya başladı. Gece uzundu nasıl olsa.

“Bence bizi derinden etkileyen bu ozan ilâhî bir ruh taşıyor. Anadolu ozanlarının dürüst ve soylu kişiliklerinin yanında gizemli bir tarafları da var... Bu ozan da bütün bu toprakların kültürünü yaratan ve taşıyanlardan biri bence... Ozanlar Tanrı’ya bizden daha yakın

dururlar hep. Hayır, belki de yakın değil Tanrı'nın bir parçası olmuş insanlardır onlar. Bizim görmek isteyip göremediklerimizi gören, duymak isteyip duyamadıklarımızı duyan insanlar..." diye devam etti.

"Güzellikleri yaratanlar ve yaratılmış güzellikleri bize ulaştıranlar Tanrı'nın bizden daha çok sevdiği kulları değil kendi parçalarıdır bence. Tanrı'nın bu sevgili kullarını ya da parçalarını yeni görevlerimizde bizimle birlikte hareket etmeye çağırmalıyız. Halk onların dediklerine padişahın dediklerinden daha çok inanır. Padişah onlara doğrudan söylemez söyleyeceklerini ama ozan şiirini ve türkülerini doğrudan halkın gözüne baka baka söylemektedir. Mesele, inanmak ve inandırıcı olmak meselesi... Vatanseverlik ve vatan hainliği meselesi de öyle... Hıyaneti Vataniye Kanunu'nun uygulanması zor, onu takip etmek de uygulamak da vilayetlerdeki yetkili asayiş sorumlularına bırakılmayacak kadar da önemli bir iş. Önemli olan eski alışkanlıkları yok edip bütün Anadolu'da otoriteyi Ankara Hükümeti adına kurabilmek. Yabancılar adına casusluk, bozgunculuk, eşkıya ve asker kaçakları, padişahçılık, ekonomik bozukluk, hükümete güvensizlik devam ettiği sürece tehlike de devam edecektir bence... Yeni kurulmakta olan devletin otoritesini zayıflatmak için yeni nifak tohumları atılıyor. İstiklâl Mahkemeleri bütün bunların üstesinden gelmelidir. Sizi bilmem ama ben bu konuda çok heyecanlıyım. Mahkemeler sırasında heyecanımı yatıştırıp nasıl soğukkanlı olabileceğim bilmiyorum. Cephedeki birliklere asker takviyesi gerektiğini biliyoruz. Bence yerel makamların önünü alamadığı firar ve asker kaçakları meselesini halletmek bizim ilk görevimiz olmalıdır. Vilâyetlerdeki mahkemeler bu

olağanüstü zamanın gereklerini yerine getiremez. Zaten onların kararları hep gecikmiş kararlardır ve geciken adalet de âdil değildir. Onların asker kaçaklarına verdikleri cezalar, aksine firar olaylarını daha da arttırmaktadır. Asker kaçağı, cepheden kaçtığında memleketinde kendisine hayat hakkı tanımayan bir güç olduğuna inanmalı ki kaçmasın. Bu durumda bütün vatan sathında Milli Mücadele'nin otoritesini sağlamak bizlere düşmektedir. Fevzi Paşa'nın bu konudaki önergesi bence çok yerindeydi. Önergede mevcut harp divanlarının ve yargıçların bu görevi yapacak durumda olmadıkları; cezanın derhâl uygulanması gerektiği anlatılıyordu. Hıyaneti Harbiye Kanunu'na* göre 'cezalandırılırlar' sözü yerine 'idam olunurlar' şeklinde değiştirilmesi de işimizi kolaylaştırdı."

Necati, sözünü bitirdiğinde iki arkadaşı, hancı ve hancının oğlu devam etmesini isteyen gözlerle beklediler. Sonra birer çay daha içip sabah erken kalkmak üzere odalarına çekildiler. Gece aysız, yıldızsız, zifiri karanlıktı.

"Gözlerini kapasa rüyasında Suna..."

Aşığın türküsünden daha çok türkünün sözleri etki-lemişti onu. Gözlerini kapattığında karşısında Halide Nusret vardı... Durup dururken bunca sorun, bunca görev arasında nereden çıkmıştı şimdi Halide Nusret? İçinden,

"Demek ki ben de âşık olduğumu bilmiyormuşum, şimdi anladım." dedi.

* Asker Kaçaklarına verilecek cezalar kanunu.

KÖR TALİH YA DA MAVRİ MİRA

(Samsun, 1921)

Gün ışıyordu. On yedi mahkeme dosyasını sabaha kadar okumuş bitirmişti Necati. Dışarıda, kar vardı ve oda çoktan soğuduğundan kalın paltosunu giymişti. Kalktı, gaz lâmbasının fitilini biraz daha indirerek ışığı kıstı. Ufkun aydınlanmasını seyrederken pencerenin dışındaki rüzgârın çırpıntılı denizin üzerinden soğuğu karaya taşıdığını hissetti. Döndü, masaya oturdu. Düşüncelerini yazdığı ve günlük gibi tuttuğu defteri karıştırmaya başladı. Yazmayı seviyordu, zaman bulamıyordu. Kahvaltıya kadar yazacaktı.

"Dünden beri Samsun'dayız. Pontus'çuları tespit etmek, ortaya çıkartmak ve suçluları yargılamakla görevliyiz. Dosyaların incelenmesini sabaha karşı bitirdim; öğrendiklerimi ve hissettiklerimi unutmadan not etmek istiyorum.

Memleket elden gitmiş de haberimiz yok! Bu topraklar bizim diyorduk, ama bu günlerde fark ettirmeden elimizden alındığını anladım! Buraya gelip yaşananları görmeden heyetteki hiçbirimiz bu Pontus olayının bu kadar feci ve bu kadar vahim olduğunu bilmiyorduk. Türkleri devlet değil Tanrı korumuş! Bu dosyaları sekiz gündür inceliyorum. Daha sonra dosyaları

tekrar inceleyenler çıkarsa onların da benim gibi düşüneceklerine eminim.

Mavri Mira'nın kuruluş gayesi sözde fakir ve fukaraya hayır ve yardım yapmakmış. Oysa merkezi Trabzon'da olacak ve yeniden kurulacak Pontus Devleti uğrunda çalışan, onun için silah ve cephane biriktiren bir dernek olduğu dosyaların hemen başında belli oluyor. Belli ki Rum fitne ve fesadının başı olan eski Etniki Eterya'nın buralardaki yeni ismidir Mavri Mira. Kör talih anlamına geliyor. Asıl kör talih, asıl kara kader Türk milletine biçilmiş meğerse... Türkler bunun farkında değil ama bütün dünyaya yayılmış olan Rumların tamamının bu devletin kuruluşunu hasretle bekledikleri anlaşılıyor. Sahte belgeler o kadar inandırıcı hazırlanmış ki, bunları gören ama buraları bilmeyen yabancılar tarihi karalayan yalan ve iftiralara hemen inanabilirler. Bu Rum propagandaları yalnız İstanbul, İzmir ve Anadolu'da değil bütün dünyada sürdürülürken bizim devletin sorumsuz davrandığını anladım. Yetişkin Türk aydınlarıysa milli akım ve cereyanlardan habersizmiş. Osmanlı Devleti de Türk milleti de bu konuda uyumuş... Yarın mahkeme karşısına çıkacak olanların arasında iyi bir propagandacı olduğu söylenen bir Rum doktor var. Bakalım neler söyleyecek?"

Mustafa Necati, yazdıklarını yeniden okudu, hataları düzelterip kalemini masaya bıraktı ve oturduğu yerden denizin üzerindeki yağmur bulutlarını seyretmeye başladı. İki yıldır Karadeniz kıyıları ve daha içerlek yerleşim alanlarında Pontus'çu Rum çeteleri dehşet saçıyordu. Bu çetelerin destekçileriye bölgede yıllardan beri dini görevlerini yapmaları için serbest bırakılmış ve denetlenmemiş Ortodoks kiliseler ve onların papazlarıydı. O şimdi Sivas'taki görevinin yanı sıra Samsun civarındaki Rum çetelerinin takibi ve soruşturması için

görevlendirilmişti. Bütün bu mahkemelerdeki anılarımı yazmalıyım diye geçirdi içinden. Sonra gazetelere tefrika halinde bastıramasam bile tekrar okuduğumda haklı olup olmadığımı değerlendiririm en azından diye düşündü.

Defterine ertesi gün ve daha ertesi gün iki not daha yazabilme olanağı buldu:

"Bu gün 9 Aralık... Pontus'çuları sabahtan beri mahkeme ediyoruz. Mazhar Müfit Bey sabah 'Bu adamların hiçbiri yaptıklarını inkâr etmeyecekler, itiraf edeceklerdir bak göreceksin!' demişti. Mazhar Müfit Bey'in mahkemelerdeki deneyimini biliyordum, ama bu kadarını bilmiyordum. Gerçekten dedikleri çıktı. Pontus'çuların cesaretlerini ve ülküleri uğruna ölmeyi göze almış kişiler olduğunu bütün mahkeme heyeti bugün gördük. Cinayet, haydutluk, vefasızlık ve ihanet adamların en belirgin özellikleriydi elbette. Kendi milletlerinin geleceği ve ırklarının buralarda egemen olması için her şeyi göze alabilirlerdi. İnancıydılar ve biz mahkeme üyeleri bütün gün onlar aracılığıyla milli bir inancın nasıl olması gerektiğini gözleyebilmiştik.

Doktor otuz sekiz yaşında, Türkçe ve Rumcadan başka üç yabancı dil bilen, tıp eğitimini Amerika'da yapmış birisiydi. Sorularımıza en pervasızca yanıtları o veriyordu. Bazen soruları yanıtlarken hepimize gözdağı verircesine yaptıklarına gene devam edeceğini, hedefinden vazgeçmeyeceğini ve yılmayacağını söyleyebiliyordu. Kızıl haç örgütüne nasıl girdiğini anlattığında öğrendik ki, bu Hristiyan sağlık yardım kuruluşunun içindeki en etkin kişiler Yunanlılardı. Onların kuracakları Pontus Devleti'nde Yunanlılar olmayacaktı. Onlar Pontus'u Bizans İmparatorluğu'nun devamı olarak kurmak istiyorlardı. Öte yandan İstanbul Rumlarının da Ortodoks başpapazları vasıtasıyla Yunanistan dâhil bütün dünya Rumlarının manevî koruyucusu olacaklarını söylediklerini duymuştum. İnsan, ister

istememez bütün bunları öğrendikten sonra şu soruyu sormaktan kendini alamıyor. Bu insanların bu kadar örgütlü, kapsamlı ve etkili büyük hazırlıklara rağmen bizleri kolayca ezememiş ve yok edememiş olmalarının nedeni kendi aralarındaki bölünme ve ayrışma mıdır?"

"11 Aralık cumartesi: Heyet halinde Aya Triyonda Kilisesi'ne gittik. Kilisenin mahzenlerinde yakalanan kaçak silâh yüklerini inceledik ve tespit ettik. Bu silâhlar buraya nasıl gelmişti? Kilisenin rahip odası duvarlarında tesadüfen bulunan gizli bölmeler ne anlama geliyordu? Bu kiliselerdeki papazlarının künyelerini incelediğimizde hepsinin Mavri Mira üyesi olduğunu anladık. Karadeniz sahilindeki kentlerin büyük çoğunluğunda Rum Ortodoks kiliseleri vardı. Bu papazlar arasında askerlik mesleğinin çeşitli rütbelerine ve çeşitli sınıflarına kadar uzmanlaşmış olanlar da bulunuyordu. Zangoçların ve papazların çoğu subay gibi yetiştirilmiş ve istenildiğinde bir savaş örgütlenmesinde görev alabilecek yetenek ve kabiliyette, yaş ortalaması genç kişilerdi. Bu gün bölgedeki değişik kiliselerdeki papazların not defterlerini inceledik. Her papazın tuttuğu notlar bir diğerini doğruluyordu. Rumca kayıtları incelemek için tercüme ettirdiğimizde örgüt yapısından kendilerinin dahi ayrıntılı bilgileri olmadığını öğrendik."

Aradan beş altı gün daha geçti. Aya Triyonda Kilisesi'ndeki papazı tutuklamışlardı, ama öncelikle mahkeme edecekleri başka bir papaz sıradaydı. Duruşma saatleri dışında kalan zamanda ve uzun geceler boyu toplanır, sohbet ederlerdi. İstiklâl mahkemesi üyeleri, savcılar ve diğer görevlileri akşamları yaptıkları bu özel sohbetlerde hep Rum Pontus Devleti hazırlıkları konusunda şaşkınlıklarını gizleyemiyorlardı. Mahkeme üyelerinden Canik Milletvekili Nafiz Bey özel bir sohbette,

savcılık görevindeki Mustafa Necati'ye "Zanlılar arasında bir papaz var. Adı Pavlos Hristidis'dir. Bu adamı ve ailesini tanırım. Eğer dosyasını dikkatle incellerseniz sizin bazı tespitlerinizde işinize yarayacaktır." demişti.

Mahkeme Samsun'un en güzel yapılarından biri olan Rum okulundaydı ve binanın içinde bulunan kilisenin salonu, değiştirilmeden mahkeme salonu haline getirilmişti. Necati, bu dosyayı incelemek için birkaç gecesini verdi. Gerçekten de dosya tam bir ibret vesikasıydı. Papazın dosyasında özel günlük şeklinde tutulan ve belge olarak eklenen bir öğretmenin notlarını okudukça dehşete düşüyordu. Onlara kızmak değil aksine örnek alarak ders çıkartmak gerekiyordu. Nafiz Bey'in uyarısı olmasaydı da dosyayı okuyacaktı elbette ama onun uyarısıyla daha dikkatli inceleme gereğini duydu. Böylece memleketin acı sonucunu hazırlayan örnek olayların birinden ayrıntılarıyla haberi oldu.

Pontus'çu Papaz Pavlos Hristidis, Lâdik merkez okulu öğretmenlerinden Ali Murtaza Bey'in ölümüne neden olmakla suçlanıyordu. Dosyadaki günlükler bu vatansever öğretmene aitti. Papaz, kasabayı basan Pontus'çu eşkıyalara öğretmenin Türk milliyetçisi olduğunu ihbar etmiş, onlar da öğretmeni sorguya çekmişler. Öğretmen sorgusunda "Evet ben bir Türk Milliyetçisiyim!" deyince hakaret etmişler ve oracıkta hemen bir mahkeme kurarak yargılamaya başlamışlar. Sözde halk temsilcisi olarak Anzavur'cu bir sarıklı hocayı da üye yapmışlar. Ona öğretmenin padişah ve halife karşıtı olduğunu söyletmişler. Murtaza Öğretmen padişah ve halife karşıtı olmadığını, vatanseverlik ve ulusun geleceği için savaşıp padişahın asla karşısında olmadığını, ancak

millete başbuğluk edemeyen bir kişinin padişah ve halife olmasının olanaksız olduğunu söylemiş. Bu savunması sonunda ona sürgüne mahkûm olduğunu bildirmişler ve Ünye'ye götürüyoruz diyerek yola çıkmışlar. Yolda Murtaza Bey'in ayağına taş bağlayıp denize atmışlar. Bir zaman sonra da bu genç şehit öğretmenin cesedini balıklar bulmuş.

Öğretmenin sarı deftere yazdıkları, başımıza gelenlerin rastlantı olmadığını, Rumların milli gayeleri için uğraştıklarını ve kendi aramızdaki kavgalarımızdan nasıl yararlandıklarını anlatıyordu. Mustafa Necati okudukça gözyaşlarını tutamıyordu.

"Burası benim memleketim. Benim memleketimde devletim ve hükümetim dururken beni eşkıyalar ve haydutlar mahkeme ediyor. Biliyorum ki beni ölüme mahkûm ettiklerini söyleyecekler... Bütün ümidim ve duam şu yazdıklarımın bir vicdan sahibinin eline geçmesi ve 14 yaşındaki oğlum Hasan'la 9 yaşındaki oğlum Salim'e büyüdüleri zaman okumaları ve babalarının hangi yolda öldüğünü bilmeleri içindir..."

"Dün benim padişah ve halife düşmanı olduğumu söylediklerinde tanıkların içinde yalnız kunduracı Asım usta buna itiraz etti. 'Ben, öğretmenimizi böyle şeylerle uğraşmaz, çocuklarımıza okuma-yazma öğretir bilirim. Hiç böyle dediğini duymadım.' dedi. Oysa beni onaylamasını beklerdim, ama önüne bakarak benden gözlerini kaçırın Hoca'ya ne demeli? Sesini çıkartamadı, hep önüne baktı... Ne diyebilirim ki? Bir de beni oraya sürükleyen Papaz Pavlos'u düşünüyorum. Bizler için hain, nankör ve diğer kötü sıfatları yakıştıran ama kendi ülkesi için alkışlanacak bir adam o papaz..."

"Koynumuzda yılan beslemişiz. Gaflete düştüğümü ve onun bu davranışının kutsal görevi olduğunu şimdi anladım. Onlar

kiliselerinde milli ülküleri doğrultusunda vaazlar verirlerken biz uydur, kaydır işlerle zaman kaybettik. Kiliselerinde okudukları ilâhilerle bile tarihe gömülmüş eski devletlerinin hayal ve özlemini aşıladılar. Beni de ülküleri karşısında engel gördüklerinden ezmek istediler. Gayeleri için bütün araçları kullandılar. Onlara neden kızalım ve neden hayret edelim ki? Benim çocuklarıma ve bütün milletime miras bırakacağım vasiyetim olacak; böylesine bir gaflete bir daha düşmemeliler. Tabii bu gidişat içinde bağımsızlık ve özgürlüğümüzü koruyabilirsek... ”

İşte bu Papaz Pavlos şimdi tutuklular arasında mahkeme edilmeyi bekliyordu. İstiklâl mahkemesi önce başka konuları ele almış, esas davayı sonra ele alacaktı. Necati, savcı olarak bizzat zanlıyı sorguya çekebilirdi. Dosyadaki evraklar ve özellikle şehit öğretmenin notları onda papazı görme isteği uyandırmıştı. Karşısındakinin sıradan bir insan ve bildiğimiz anlamda bir eşkıya olmayacağını kestirebiliyordu.

Jandarma kumandanına, papazı duruşmaların arasında bir ara odasına getirmesini söyledi. Adam odaya geldiğinde önce siması ve görünüşüne hayret etti. Simsiyah sakalı vardı ve tahmin ettiğinden çok daha gençti. Papaz sorduklarına kısa yanıtlar veriyordu. Otuz sekiz yaşındaymış. İyi derecede Fransızca biliyormuş, İngilizceyi anlayacak ve anlatacak kadar konuşabiliyormuş. Ailedeki üç kardeşin en küçüğüymüş. Bir ağabeyi doktormuş. Doğum yeri Trabzon... Heybeliada Rum Ruhban Okulu’nu bitirdikten sonra Aynaroz’da, daha sonra da Atina’da birer yıl geçirmiş... Türkçesi mükemmeldi. Geleceğinden kaygılanan ve korkan bir hali yoktu. Necati, din ile siyaseti nasıl bağdaştırdığını, yaptığı işin yaşadığı memlekete ihanet olup olmadığını, dini hoşgö-

rüye sığıp sığmadığını ve bu olayın bir haydutluk ve cinayet olup olmadığını sordu. Sakindi, soğukkanlıydı ve başına gelecek her sonuca razı gelen bir tavrı vardı. Rahat konuşuyordu:

“Biz sizlerle ortak bir mücadele içinde değiliz. Biz Ortodoks kilisesi mensubu olarak dinimizin geçmişte dayandığı ve üzerinde yükseldiği tarihi varlığın tekrar geri gelmesi için mücadele vermekteyiz.”

Ne geri gelecekti? Kavrayamadığı için Mustafa Necati tekrar sordu:

“Bu, ‘dininizin geçmişte dayandığı şey’ dediğin varlık nedir?”

“Bu şey, Rum Pontus Devletidir efendim. Bana bunu okul sıralarında öğrettiler ve muhabbetle bu ülkeye inanırım. Bilgi ve görgümü bu yönde oluşturdum. En büyük ülküm budur. Ona ulaşabilmek için her yol benim için mubahtır. Bütün hayatımı bu gaye için adadım. Göreceksiniz, bu söylediklerimi mahkeme huzurunda da söyleyeceğim. Türk öğretmen Ali Murtaza Bey’in yok edilmesi şarttı. O, gayemize erişmek için yolumuzun üzerindeki engellerden biriydi. Mahkemenizden korkmuyorum ve ben de sizi meşru saymıyorum. Gerekirse yaptığım bu eylemi on kez yapar, aynı yola yüz kez başvurabilirim. Sizin dava adamlarınız vardır. Onlar da ‘hedefe ulaşmak için gerekli bütün araçların mubah olduğunu bilirler. Sizler bunu uygulamıyorsanız kabahat bizim mi?”

Mustafa Necati’nin Ortodoks Papazı Hristidis’le bu sohbeti gece yarısına kadar devam etti. Ona karşı kin ve öfke duyacağı yerde, takdir ve özen duyduğunu itiraf edebilirdi. Genç papaz içini dökmüş, hücrelerine dönmüş ve rahat rahat uyumuştur. Necati gözleri kapalı, uyumadan

sabahı etti. Bu milletin gözünü açabilmesi için ne yapmalıydı, nasıl yapmalıydı ve kimlerle birlikte yapmalıydı? Uyuyamadı, kalktı defterini aldı ve yazmaya başladı:

“Ortodoksların çok tutucu ve çok inatçı olduklarını bu gün öğrendim ancak...” dedi, sonunu getiremedi. Tekrar yatağa uzandığında gün ışıyordu ve kafasındaki gürültü dinmek bilmiyordu...¹⁰

İSTİKLÂL MAHKEMELERİ

(Millet Meclisi, 1921)

Sivas ve Samsun istiklâl mahkemesi heyetinin görevi bitmişti. Şubat ortalarında döndüler. Ankara'daki gelişmeler çok hızlıydı. Anadolu topraklarında hem doğuda hem de batıda savaş devam ediyordu. İki cephede muharebeler sürerken TBMM'de de çalışmalar ve tartışmalar dişe diş devam ediyordu. Mustafa Necati döndükten üç gün sonra meclis kürsüsünden düşüncelerini aktarma fırsatı bulabilmişti:

"Efendiler, ordumuzu bu duruma getiren kararlı komutanlarımıza ve düşman vahşeti karşısında göğüslerini siper eden ordumuzun genç, fazilet sahibi kahraman evlâtlarına teşekkürü ve onları kutlamayı bir görev bilirim. Bizim böyle inançlı ve güçlü bir orduya sahip olmamızı sağlayan büyük kumandanlarımızın ve o kumandanların dayanağı olan Büyük Millet Meclisi'nin tarihi görevi esas şimdi başlamaktadır. Arkadaşlar, bu günden sonra Türk Milleti yeni savaşına başlıyor. Bu savaş bizim yüzümüzü Doğu'ya doğru döndürecek ve Batı'nın zulmüne karşı isyan eden gücümüzün etkisini gösterecektir. İslâm ve Doğu dünyası dirilmektedir. Batı dünyası utansın. Batı'nın barbar ve vahşi ordusu bu şerefsiz ve hain tavrıyla denize döküldükten

*sonra bizim onurumuzun yüksekliğini dünya tekrar onaylamak zorunda kalacaktır. Efendiler, inşallah bugün türbesinin yakınında düşman sesleri yükselen Osman Gazi'nin ruhu ve onun arkasındaki bütün şehitlerin ruhları bizi bu durumda yalnız bırakmayacaklardır. O ruhların maneviyatına ve milletimizin kararlılığına güvenen ordumuza başarılar dileyelim."*¹¹

Konuşması bittiğinde yerine oturmadı, salondan çıktı bahçeye indi. Söyledikleri bu kadarla kalmamalıydı. Daha fazla konuşamamanın ve derdini anlatamamanın sıkıntısı vardı içinde. Taşhan Meydanı'nı geçti, yürümek istiyordu. İstiklâl mahkemeleri ikinci kez çalışmaya başladığında birçok düzenlemelerin yapılması gerekiyordu. Mahkemelerin talimatnamesi iyi hazırlanmalı esasları çok iyi belirlenmeli, mahkeme üyeleri, Büyük Meclis adına yargılama yaptıklarının bilincinde olmalıydılar. Mahkeme bir memuru yargılarken dahi meclisten onay alınmasının adaleti geciktireceğini, mecliste herkesin bilmesi gerekirdi. Bunlar ayrıntılı bir şekilde anlatılmıyordu. Bu mahkemelerin diğer mahkemelere benzemediğini, benzemeyeceğini ve istiklal mahkemelerinin memleketi hainlik yapan herkesi sindirmekle görevli olduklarını anlatmalıydı. Örneğin, yolsuzlukları saptanmış bir mutasarrıfın derhâl tutuklanması gerektiğini, ancak böyle yapılırsa mahkemelerin etkili olacağını söylemeliydi. Mahkemelerinin kararlarında serbest olmalarına ve üyelerinin çalışma şekil ve yöntemlerinin bağımsız olması gerektiğine inanıyordu. Mahkemelere TBMM'den ya da başka bir kurum, kuruluş ve kişiden herhangi bir sınırlama getirilmesine karşı olduğunu herkese söyleyecekti.

Temmuz ayına kadar mecliste kavgalarla geçti günleri. Temmuz sonunda Fevzi Paşa meclisten Kasta-

monu ve Konya'da istiklâl mahkemeleri kurulmasını istemişti. Mustafa Necati, bu kez de Kastamonu İstiklâl Mahkemesi başkanlığına seçildi. Üyeliklere ise Çankırı Milletvekili Neşet Nâzım, Canik Milletvekili Hamdi, Trabzon Milletvekili Nebizâde Hamdi beyler seçildiler. Kastamonu'ya gitmeden önceki günlerde son bir oturuma daha katıldı. Mustafa Kemal Paşa'ya başkumandanlık görevinin verilmesi konuşuluyordu. Meclis'te de bazılarına ümitsizlik çökmüştü. Bir milletvekili:

"Bu iş çetelerle yürümez dedik, Kuvayı Milliye'yi dağıttık. Ordu başarılı olmazsa, korkarım bu iş burada biter." diyordu.

Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Bey,

"Ne münasebet! Bir muharebe kaybedilmekle harp biter mi?" dedi.

Erzurum Milletvekili Celâlettin Arif Bey,

"Bence, Londra Konferansı'nda biraz esnek davranmalıydık. Eğer yenilirsek, yeni önerileri de geri alır bu adamlar." diye ekledi.

Mustafa Necati,

"Onlar öneri değildi ki geri alsınlar! Onlar sadakaydı beyefendi!" diyerek oturduğu yerden söze karışmıştı.

Celâlettin Arif Bey kızdığını hissettirmeden,

"Ödün vermeden, uzlaşma olmaz delikanlı." dediğinde Necati gene dayanamadı:

"Bağımsızlıktan ödün verilir mi beyefendi?" diye yanıtladı. "Siz bu gün Artin Kemal gibi konuşuyorsunuz!" diye de ekledi.

Gazeteci Ali Kemal gibi konuşmak! Ali Kemal, İzmir'in işgalinden beri teslimiyetçi, İngiltere sevgisi ve padişah yanlısı yazılarıyla dolduruyordu gazetesini.

Mustafa Kemal Paşa'nın idam edilmesini isteyen tam bir vatan hainiydi. Bu benzetme Celâlettin Arif Bey'in çok ağırlına gitti. Necati'ye döndü ve

"Seni affetmeyeceğim!" diye bağırdı.

Kimsenin başka bir şey diyecek hali kalmamıştı.

O gün Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutanlığı onaylandı. Beş gün sonra da beş istiklâl mahkemesinden biri olan Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'nin yargıçları, Mustafa Necati'nin başkanlığında Ankara'dan yola çıktılar. Şubat ayında geldiği Ankara'dan beş ay sonra gene yollara düşmüştü. Bu beş ayda neler oldu, neler yapmıştı diye düşünüyordu yol boyunca. Afganistan, Ankara'yı tanıyan ilk ülke oldu. Sonra Fransız heyeti gelmişti. Yeni kurulan Sovyet Rusya ile de Moskova Antlaşması yapılmıştı. Bu ülkelerle yapılan antlaşmalar hükümeti rahatlatmış, meclisteki tansiyonu biraz olsun düşürmüştü ve cephedeki muharebelere dönük çalışmalar hızlanmıştı. Kimseye ödün de verilmiyor, kimseden sadaka da alınmıyordu işte...

Mehmet Akif'in yazdığı milli marş, mecliste kabul edildikten üç gün sonra Talat Paşa'nın Berlin'de vurularak öldürüldüğü haberi gelmişti. Bu arada Yunan ordusu Bursa ve Uşak üzerinden olmak üzere iki koldan saldırıya geçmişti. İnönü ve Bozüyük civarında Yunanlıların aldığı mevziler yirmi gün sonra tekrar geri alınmıştı, ama bu arada meclisteki muhalefet de saldırılarına devam etmişti. Bu arada Mustafa Necati İstiklâl Madalyası'nın şekli, ayrıntıları, yasası ve yönergesinin oluşumuyla da uğraştı. Madalya hem yaşanan süreçte hem de gelecek günlerde önemliydi. Madalyanın şekli mecliste uzun tartışmalar sonucu belirlenmişti. Güney- batıdaki Aslı-

hanlar muharebeleri zaferle tamamlanmış, Yunanlılar eski mevzilerine çekilmek zorunda kalmışlardı. Nisan ayı ortalarında Anzavur Ahmet bir Arnavut tarafından Biga'da öldürüldü. Kâzım Paşa komutasındaki Doğu Cephesi birlikleri, hükümetin kararı üzerine, Ermenistan topraklarını boşaltarak Moskova Antlaşması'nda belirlenen sınırın batısına çekilmeye başlamıştı.

Bütün bunlara paralel olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi milletvekilleri içinde "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk" adında bir grup kurulduğu konusunda Reis Paşa imzalı bir bildiri yayınlandı. Güvenilir ve devrimci fikirlere sahip milletvekillerinden oluşturulan grup iki maddelik bir program da yayınlanmıştı. İçlerinde elbette Mustafa Necati vardı ve Ankara'dan ayrılana kadar da grubun genel sekreterliğini yapmaktaydı. Kuvayi Milliye'nin düzenli orduya geçişi sırasında ve sonrasında bölgelerdeki milli düşüncelerin devamı ve birlikteliği için silâhlı mücadele yerine düşünsel mücadelede de merkezîleşmek gerekiyordu. Heyeti Merkeziyelerin Mustafa Kemal Paşa'yla doğrudan haberleşmesi ve irtibatta bulunması hem onların, hem de Mustafa Kemal Paşa'nın otoriter gücünü arttırması ve elde bulundurmasını sağlayacaktı. Milli hükümetin korunmasını, rahat çalışabilmesini ve TBMM'deki düşünce keşmekeşinin etkisizleştirilmesini bu grup sağlayabilecekti. Tüzüğünde, *"Cemiyet kuvvetini, karşılıklı kardeşlik ve bağımsızlık sevgisinden kaynaklı bir faziletten alır."* denmekteydi.

Mayıs ayında Mustafa Sagir, Ankara'da Karaoğlan Çarşısı'nda büyük bir kalabalık önünde İngiltere adına casusluk yapmak suçundan asılarak idam edildi. Hazi-ranın sonunda şehitlerin ve savaşta zarar görenlerin

çocuklarını korumak amacıyla Himaye-i Etfal Cemiyeti * kuruldu. Derneğin onursal başkanlığını Mustafa Kemal Paşa üstlendi. Derneğin kurucuları arasında Dr. Adnan, Dr. Refik, İbrahim Süreyya, Yunus Nadi, Fevzi Paşa ve Mustafa Necati vardı.

* Çocuk Esirgeme Kurumu

MAHKEME BAŞKANI NECATİ

(Kastamonu, 1921)

Kastamonu'ya gitmek üzere yola çıktıklarının ikinci günü Çankırı'ya varmışlardı. Dört beş gün burada kalıp daha önce gönderilen telgrafta liman namesinin* uygulanıp uygulanmadığına bakacaklar ve gerekirse duruşma yapacaklardı. Bir otomobil, bir kamyonetle gelmişler ve kentin ortasındaki bir ilkokul binasına geçici olarak yerleşmişlerdi. Kamyonetteki eşyaların arasında Mustafa Necati'nin Ankara'da bir tabelacıya yaptırıp yüklediği ve her gittiği yerde duruşmaların yapılacağı salonun duvarına astıracağı bir koca levha da vardı. Siyah fon üzerinde beyaz, eski harflerle şöyle yazıyordu:

"Mücadelesinde Yalnız Allah'dan Korkar!"

Mahkeme heyetinin merkezi Kastamonu'ydu. Çankırı'da kaldıkları beş günde gerekli adli incelemeleri yapmışlar, duruşma yapmaya gerek duymadan Kastamonu'ya gelmişlerdi. Bir yıl Kastamonu'da kalacaklara mayetkialanları içindeki Bolu, Çankırı, Zonguldak ve Sinop illerine ve bu illerin ilçelerinde de gezici görev

* Yönetmelik

yapacaklardı. Yerinde hüküm vermek ve hemen orada hükmü yerine getirmek en iyi uygulama yöntemi idi. Kastamonu bir akarsuyun iki yanında oluşmuş mahalleleriyle, Hititlerden Romalılara, onlardan da Bizans'a ve sonra Osmanlı'na kalan tarihi bir kentti. Eski kalesinden bütün kent kuş bakışı görülebiliyordu. Müslüman olmayan aileler yok denecek kadar azdı. Her mahallede özenle yapılmış camiler, cumbalı ahşap evler ve tepelerdeki çam ağaçlarının her birinin altındaki aile kabristanları kente gelen yabancıların dikkatini ve ilgisini çekiyordu. Mahkeme binası olarak vilayet binasının yanındaki konak kullanılmaya başlandı. Koruma ve hizmet için emirlerine kırk elli kişilik bir jandarma birliği verilmişti. Vali Refet Bey, Olukbaşı mahallesindeki terzi Mehmet Emin Ağa'nın konağını hizmetlileriyle birlikte Mustafa Necati'ye tahsis etti.

Gelmeden önce Kastamonu'nun sosyal yapısı hakkında meclisteki milletvekillerinden epey bilgi toplamıştı. Kastamonu'daki ilk günlerinde Mustafa Necati'nin en yakını okul arkadaşı olan Kastamonu Sultanisi'nin edebiyat öğretmenini İsmail Habip Bey oldu. Geceleri *Açıksöz* gazetesinin yazıhanesinde buluşuyorlar ve nargile içerek sohbet ediyorlardı. İkisi de İstanbul Hukuk Mektebi'ndendi ve ikisi de aynı yaşlardaydı. İsmail Habip'in tayini iki ay sonra Kastamonu'dan Ankara'ya çıktığında ikisi de üzülmüştü. *Açıksöz* gazetesi Kastamonu'daki aydınların toplanma ve sohbet etme yeri idi. İdadî öğretmenlerinden Uzunçarşılı İsmail Hakkı Bey'i de burada tanıdı Mustafa Necati. Zaman zaman kavgaya varacak münakaşalara rağmen, bu iki İsmail Öğretmen'den çok şeyler öğrendi. Edebiyat ve

tarih konularında onda derin izler yaratan arkadaşlarıydı. Her ikisiyle de dostluklarını devam ettirdi.

Gene ilk geldiği günlerde *Açıksöz* gazetesinin yazıhanesinde sivil kıyafetli ama yüzbaşı olduğunu söyledikleri birisini tanıştırmışlardı kendisine. Karşısındaki “Yüzbaşı Selahattin!” diyerek kendini takdim edince, biraz durakladı ve “Sizinle tanışıyoruz.” dedi Necati. Yüzbaşı pek ihtimal veremedi, ama “Nereden?” diye de sordu.

“Bakın, nereden.” diye anlatmaya başladı Necati:

“İzmir işgal edildikten beş, altı gün sonra trenle Bandırma’ya gelmiştim. Niyetim İstanbul’a geçmek ve daha sonra bir yolunu bulup işgale direnen ya da direnecek olanlara katılmaktı. Bandırmada iki gün beklemiştim. İlk gün orada gördüklerimden yıkılmıştım. Daha Yunan askeri gelmeden bütün kent Yunan bayraklarıyla donatılmış ve Bandırma âdeta Yunanistan’a döndürülmüştü...”

“Biliyorum. Biz de Albay Bekir Sami’yle birlikte İstanbul’dan oraya gelmiştik.” dedi Yüzbaşı. Necati devam etti:

“Ben bandırma’da vapur beklediğim ikinci gün, Bekir Sami Beyin yanında gördüm sizi. O gün Bekir Sami Beyin geldiğini duyanlar Yunan bayraklarını saklamışlar, kent gene Türk kenti görünümüne dönmüştü. Yerli Rumların öteye beriye kaçıştıklarını görmüştüm. Ben Bekir Sami adındaki kumandanı o güne kadar hiç duymamıştım. Camide konuşma yapacak dediklerinde görmeye gittim. O konuşurken sen kumandanın yanında duru-

yordun. Onu koruyacak gibi tetikte duruşun dikkatimi çekmişti. Sonra Kolordu karargâhına gittim. İzmir'deki son durumu gören birisi olarak Bekir Sami Beye bilgi sunacaktım. Beni sana gönderdiler. Dinledin ve bir suru soru sorarak benim verdiğim bilgileri önemsedin. “

“Evet, şimdi anımsadım. Notlar almıştım. Sonra da kısa bir sohbetimiz olmuştu.”

“Doğru, sana ‘Şimdi ne yapacaksınız?’ diye sorduşumda ‘İzmir’e gideceğiz!’ demiştin. ‘Ordunuz var mı?’ diye sorduşumda, ‘Bizimle gelersen olup olmadığını görürsün!’ demiştin. Beni utandırmıştın, oysa ben tam tersini yapıyor, İzmir’i terk ediyordum.”

“Boş verin, bakın şimdi burada beraberiz ya!” dedi yüzbaşı.

Yüzbaşı Selahattin, ittihatçı olduğı için bir yıl süredir Ankara Hükümeti’nce Kastamonu’da gözetim altında tutuluyordu.¹²

Kastamonu, Ankara’ya bağı devlet memurları, aydın öğretmenleri ve milliyetçi esnafıyla “Müdafaa-i Hukuk” çizgisinde bir kentti. Osmanlı İmparatorluğu’nun kurulduğundan bu yana hiç düşman işgali görmemişti. Buna karşın yıllardır dünyanın öbür ucundaki savaşı devamlı asker gönderen bir halkı vardı. 22 ağustos günü çarşıda, Nasrullah Camii Meydanı’nda bir miting yapıldı. Mustafa Necati ve mahkeme heyeti Açıkğöz gazetesinin meydanı gören ikinci kattaki yazıhanesinde mitingi izlediler. Konuşmacıların içinde en etkili, en açık ve en net konuşmayı İsmail Habip Bey yapmıştı. Onun konuş-

masından sonra halkın coşkusunu ancak Ankara'ya bir telgraf çekilmesi konusunda alınan karar durdurabildi. Miting komitesi başkanlığı yapan genç bir öğretmen başkumandanlığa ve meclise çekilecek telgrafı kürsüden halka okudu. Telgraf,

"Son kesin kararımız şudur: Zafer istiyoruz. Bunun için her şeyi yapacağız!" diye bitiyordu.

Necati, ne işgal gören İzmir'de, ne de işgale yakın Balıkesir'de böyle coşkulu bir miting görmediğini anımsadı. Hele İzmir'de mitinglere katılacak kalabalıkları önceden organize etmek çok zor oluyordu. Bazen halkın çoğunlukla katıldığı kalabalıkların yerine yüz, iki yüz aydınla miting düzenliyorlardı. Kastamonu'daysa minarelerde imamların ezandan sonra miting duyurusu yapması yetip artıyordu bile. Vali Refet Bey, İzmir'in işgalinden sonraki aralık ayının onuncu günü Anadolu'da ilk olarak bir kadın mitingi yapıldığını ve Kastamonulu kadınların işgali buradan kınadıklarını söylemişti. Bunun düşman işgaliyle bir ilgisi olmasa gerek dedi kendi kendine. Olay, yöre halkının ve o halkı yaratan anaların toprakla daha haşır neşir olmasıyla ilgiliydi. Toprağı kullananlar, ticaret yapanlardan daha memleket sever oluyorlardı.

Bu arada "tekâlif-i milliye" emirleri yayınlanmaya başlanmış, emirlere aykırı olarak silâh ve cephane saklayanlara ek süre verilmiş ve bu süre içerisinde silâh ve cephanelerini göstermeyenlerin cezalandırılacağı belirtilmişti. Emirlerle aykırı olarak halkın elinde bulunan vasıta, giyecek ve yiyecek maddelerini alan görevlilere karşı da sert tedbirler alınacağı belirtilmekteydi. General Papulas, Yunan ordusuna ileri yürüyüş emri vermiş, Sivrihisar işgal edilmiş, gizli oturumda Ankara'daki

TBMM'nin Kayseri'ye nakledilmesi kararı alınmış ve Sakarya Meydan Savaşı başlamıştı. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği önemli bir savaş direktifi iki gün sonra Kastamonu'da duyulmuştu: *"Hattı müdafaa yoktur; sathı müdafaa vardır. O satıh ki bütün vatandır; vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça, terk olunamaz."** Yunan ordusu Ankara'ya doğru ilerliyordu. Kastamonu'dan geçen İnebolu-Ankara yolu her zaman-
kinden çok daha önem kazanmıştı.

Sakarya Meydan Savaşı'nın devam ettiği o yirmi iki günden biriydi. Kastamonu'da ilk duruşma yapılmış, mahkemeye sevk edilen iki yüz kişiye yakın asker kaçığa idam cezası verilmişti. Hepsi gençti ve hepsinin bu günlerde cephede olması gerekiyordu. Necati ve diğer üyeler bu hükmü gönülsüzce vermişlerdi. Zorunlu olarak verdikleri bu hükmün iki gün içinde yerine getirilmesi gerekiyordu. Necati hepsini sırayla sorguladığı bu iki yüz genç köylünün yüzlerini tek tek hatırlıyordu. Suçları aynıydı. Ya hepsi idam edilecek ya da hiçbirine kıyılayamayaktı. Mahkeme heyetindeki arkadaşlarına açtı sıkıntısını önce sonra da birlikte düşünüp birlikte bir oyun kurdular. Ulemadan ve eşraftan birkaç kişi akşamüstü mahkeme binasına çağrıldı.

"Sizlerle birlikte bir oyun oynayacağız." dedi Mustafa Necati. "Mahkemede idama mahkûm edilen asker kaçaklarının yarın cezaları infaz edilirken sizler mahkemeden af dileyebilirsiniz. Mahkeme affedecek ve gençleri hemen

* "Savunma düzlemi yoktur, savunma yüzeyi vardır. O yüzey bütün vatandır. Vatan toprakları, vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça bırakılamaz!"

oradan doğru cepheye gönderecek.”

Ertesi gün erkenden Nasrullah Meydanı ile Taş Köprü arasında idam sehpaları kurulmaya başlandı. Sabahın kör karanlığında cellâtlar yağlı urganlarını hazırlıyorlar, mübaşirler ise yüksek sesle mahkemenin kararını tek tek okuyorlardı. Kışla önünden zincirlere vurulmuş genç mahkûmlar meydana getirilmeye ve onların anne, baba ve yakınlarıyla kent halkı da çevrede toplanmaya başlamışlardı. Tam bu sırada Tekkealtı Mahallesi tarafından on beş, yirmi kişilik ulema ve eşraf kalabalığı tekbir getirmeye ve mahkûmların serbest bırakılması için bağırıp çağırmaya başladılar.

“Reis Bey buraya gelsin! Bu gençlerin hesabını versin!” diyorlardı.

Ne olduğunu anlayamayan halk da, mahkûmlar da heyecanlanmıştı... Mustafa Necati evinden çıkıp Nasrullah Köprüsü başına kadar geldi ve ne istediklerini sordu. Grup halinde bağırانlar sustu. Sarıklı bir hoca öne çıkarak,

“Mustafa Necati Bey, bu çocukları asmayalım. Ne olursunuz yeniden yargılayalım ve onları cepheye göndereyim!” dedi.

Mustafa Necati ilk kez böyle bir istekle karşılaşılıyor ve konuşana büyük hürmet duyuyor gibi yaparak önce durakladı ve sonra herkesin duyabileceği şekilde önceden düşündüklerini o an aklına gelmiş gibi sıralamaya başladı:

“Ey ölümün eşiğinde olan delikanlılar! Henüz bahrınızda iken bu suçu işlediniz. Hangi yüzle Huzuru İlâhî’ye çıkacaksınız? Orada da sizin yeriniz yok... Sizler düşmandan yüz çevirdiniz, ondan korktunuz. Türk düşmandan kaçır mı hiç? Kardeşleriniz şahadet merte-

besine yükselirken sizler korkak, hain ve kaçak oldunuz! Kimden kaçıyorsunuz? Siz düşmandan kaçarsanız o sizi analarınızın, karılarınızın koynunda kesecektir... Köyler, kasabalar yanıyor, kanlar dökülüyor, mallar yağma ediliyor. Devletin temelleri yıkılıyor. Siz ise vicdanınız sızlamadan bütün millî duygulardan mahrum bir insan olarak kaçaklığı ve de alçaklığı tercih ediyorsunuz! Bu suçu size cahilliğiniz işletti. Kentin büyükleri şefaate geldiler, biz onların hürmetine sizi affediyoruz. Tanrıdan af dileyin. Sonra da al bayrağın ardından cepheye gidip ya gazi, ya şehit olun!"¹³ diyerek sözlerini tamamladı.

Mahkûmlar, yakınları, halk ve eşraf herkes ağlıyordu. Necati, bağışlandıklarının işaretini verdi ve görevli askerler çarçabuk prangaların kilitlerini açarken cellâtlar yağlı urganları tekrar çuvallara doldurup, sabah kurdukları darağaçlarını yıkmaya başlamışlardı... O anda hazır bulunan üç davul ve üç zurnanın "*Ey gaziler yol göründü yine garip serime...*" havasını çalarken bayraktarın arkasında, ellerinde çıkınları bütün mahkûmlar Ankara'ya doğru yürüyüş düzeni almaya başlamışlardı... Hedefleri önce Ankara, sonra Sakarya idi. Yakınları, anne ve babaları arkalarından hem ağlıyorlar hem de sevinçle el sallıyorlardı. Ölümün eşiğindeki bu defkânlılar da yarı utanç, yarı sevinç yarı hüznün içinde önlerine bakarak ve birbirlerine ayak uydurmaya çalışarak yanlarında çavuşları, Ankara şosesinden yukarı yürüdüler ve gözden kayboldular.

Asker adaylarını uğurlama töreninden sonra kalabalığın içinde kentin merkezine dönerlerken yanındaki mahkeme üyesi arkadaşına,

"Gidenlerden kaç kişi bu yokuştan geri gelip

Kastamonu'ya dönebilecek kardeş?" dedi hüznle. Arkadaşı "Bilinmez; Allah bilir!" diye yanıtladı Necati'yi. Sonra devam etti,

"Doğru bir iş yaptık galiba... Bu halk artık bizi sevmeye ve sözümüzü dinlemeye başlar. Hep korkutmak yola getirmez milleti, sevecenlik ve yüreklice iyilikler daha çok etkiler. Bir şey daha söyleyeyim mi? Buranın insanı bana İzmir'in insanından daha yakın geliyor. Gelirken Ankara'da, Kastamonu Milletvekili Abdulkadir Kemali Bey Kastamonuluları seveceksin demişti. Doğru demiş... Bu saf ve temiz insanlara gittikçe hayranlığım artıyor. Bak göreceksin diğer yerlere kıyasla, cepheye en çok askeri buranın halkı gönderecek. Biz bu işi zorla değil güzellikle yapacağız. Ne dersin?"

YARGICIN VİCDANI VE YARGILANANIN ONURU (İnebolu, 1921)

İnebolu, Ankara için çok önemliydi. İstanbul ve dünyayla irtibat buradan sağlanıyordu. Necati, hiç tanımadığı ve ilk kez gördüğü bu şirin ilçeye mahkeme heyetiyle birlikte eylül ayının başında geldi. İnebolu insanı, geçimini denizden ve dağlardan çıkartan kendi halinde, içine kapalı yaşayan bir halktı. Çarşıda yanık yüzlü, keskin bakışlı kayıkçılar, ilk göze çarpan adamlardı. Bir de kahvehane önlerinde namaz saatini bekleyen uzun cübbeli, bilge görünümlü yaşlı insanlar dikkati çekerdi. Sanki bütün İnebolu iyi insanların denizden gelip yerleştiği bir kıyı kasabası gibiydi. Denizden uzaklaşıp dağlara girdiğinizde insanların kötülerıyla karşılaşma olasılığınız da çoktu.

İlk oturum hükümet konağında yapılıyordu. Kel Raif denilen eşkıya kısa boylu sıska görünümlü biriydi, ama adı dağ yollarında korku salmıştı. Mustafa Necati diğer suçlulara bakmadan doğrudan Kel Raif'e sordu:

“Çuha dağında kırk subay ailesini soymuşsunuz. Nasıl oldu bu hepsini birden mi soydunuz? Anlat bakalım Kel Raif!”

Kel Raif biraz safça yanıtladı:

“Yok, be beyim, beşer beşer soyduk!” deyince Mustafa Necati gülmemek için kendini zor tutmuştu.

Mahkeme iki gün sürdü. Rum Vasili, Katil Süleyman ve Civa Hüseyin de aynı mahkemede yargılandılar. Kel Raif diğerlerine göre daha saf ve daha soğukkanlıydı. Civa Hüseyin devamlı ağlıyor ve yalvarıyordu. Katil Süleyman yüz bir sene ceza yedi ve idamdan kurtuldu. Diğerlerinin cezaları kararın verildiği günün ertesi sabahı infaz edildi. Kel Raif, Yahya Paşa Camii önünde, Civa Hüseyin Şadırvanlı Meydan’da, Pontus’çu Vasili de yıkılan minarenin dibinde asıldılar. Sabah mahkeme heyeti üyeleri Şeref Otel’inden çıkıp hükümet konağına gelirlerken darağaçlarında üç eşkıya sallanıyordu...¹⁴

İstanbul-Ankara arasındaki yol, itilâf devletleri askerleri ve isyancıların denetiminde olduğundan İstanbul’daki silâh ve cephane, deniz yoluyla İnebolu’ya oradan da Anadolu’daki kolorduların ikmal noktalarına geliyordu. İnebolu-Kastamonu-Ankara hattı Millî Mücadele’nin en önemli yolu olmuştu. İnebolu, Küre, Ecevit, Seydiler, Devrekâni, Halkacılar, Şeker Köprü, Kastamonu, Beşdeğirmenler, Ilgazdibi, Ilgaz, Çomar Köy, Yenice Köy, Kazancı, İnköy, Gündoğdu, Çankırı, Çandır, Kızılkaya, Kalecik ve Ankara...

Başkomutanlığın gözü Sakarya’daysa kulağı da bu yollardaydı. Yabancı ülkelerin görevlileri bu güzergâhtan Ankara’ya geçiyor, diplomatik görüşme için dış dünyaya gidecekler İnebolu, Köstence yolunu tercih etmek zorunda kalıyorlardı. İnebolu-Ankara hattında Yolcu konaklaması ve güvenlik için çok sayıda han, otel ve karakol bulunmaktaydı. İnebolu’da Sübyan Çavuş’un

oteli, Küre'de Ahmet  avuş'un oteli, Ecevit'te Herif K mil Hanı,  demiş Hanı, Seydiler'de Yumurtacı Hüseyin A a Hanı, Beşde irmenler'de Ilgaz Dibi otelleri, Ilgaz doru unda jandarma karakolu, en iyi konaklama yerleriydi. Franklin Bouillon başkanlığındaki Fransız heyeti de eylül ayında buraya gelip Ankara'ya geçmişti. Karadeniz kıyıları işgal edilememişti. İşgal yoktu, ama yerli Rum  eteleri ve diğer eşkıyalardan halk ill allah demiş, işgalden beter hale gelmişti. Huzur ve güven kaybolmuş, devlet otoritesi sa lanamıyordu. şimdi istiklâl mahkemesi heyetinin bu yöredeki kasabaları dolaşmaya başladığının duyulmasıyla asayiş kendiliğinden d zeliyordu. İngilizler ve Yunanlılar, İnebolu'nun ikmal ve irtibatı sağlayan en önemli kasaba olduğunu biliyorlar, ama buralara kadar g  leri yetmiyordu. Haziran ayında İnebolu açıklarına gelen iki Yunan torpidosu temmuz ayı sonlarına doğru deniz ufkunda gene g r nm şti. Karaya çıkmayı gözü yemeyen Yunanlılar birkaç yayl m atış yapıp uzaklaşmışlar ve bayrak göstererek sözde g zda ı vermişlerdi halka. Gece yarıları, bazen mehtaplı durgun sularda, bazen fırtınalı karanlıklarda cephane yüklerini denk kayıklarıyla İnebolu kıyılarına taşıyan kayıkçılar gülüp geçmişlerdi bu titrek top seslerine...

Bunları ve denk kayık ılarının diğer kahramanlık öykülerini sahildeki mavnacı başından dinleyen Mustafa Necati, madalyalar tek tek kahramanlara verilir de bir kahramanlar topluluğu olan böyle bir kasabaya neden verilmez diye içinden geçirdi. Geçen yıl mecliste İstiklâl Madalyası Kanunu'ndan madalyanın şekline kadar hep o u raşmıştı. İnebolu'nun Mavnacılar Loncası'na İstiklâl Madalyası verilmesini Ankara'ya d nd  nde meclise

önermeyi düşündü. Defterini çıkartıp yazmaya başladı:

"Burada kayık yalnız denizde ve deniz kıyısında bulunmaz. Uzun halatlara bağlanarak, "Hayda!" sesleriyle sokakların ortasına ve evlerin bahçesine kadar girer. Kayıklar sahiplerince bir çocuk gibi evden denize, denizden eve taşınır durur. Bu uzun halatlı kayıkların öylesine gürbüz ve güçlü sahipleri vardır ki, demir bilekleri ve sağlam elleriyle o kocaman kayığı evinden denize taşıdığı gibi Karadeniz'in kuduran dalgalarında onu denizin içlerinden de kıyıya esenlikle getirir...

Dört yaşındaki çocuklardan yetmişlik ihtiyarlara kadar kimi ararsanız denizdedir. Sanki bu kasabada çocuklar beşikten çıktıktan sonra ve ihtiyarlar mezara girmeden önce kayıkta yaşarlar. Deniz burada bir ev, bir bahçe gibi bir şeydir. İnebolulular ve deniz, yüzyıllardan beri öpüşerek, sevişerek, kucak kucağa yaşamış candan iki sevgilidir. Bu deniz çocuklarının su gibi duru bir ruhu vardır. Yaşamı hiçe saymak ve özverili olmak bu kasaba çocuklarının en önemli özellikleridir. Fırtına içinde doğmuş, bora içinde yaşamış insanların ruhları da fırtınalı ve boralıdır.

İzmir'den Anadolu'ya imdat sesi yükseldiği günlerden bu yana İneboluluların tümü bu memleket için yorulmadan savaşmış ve çalışmışlardır. Acaba başka ülke insanlarında bu özellik var mıdır? İnebolu'ya ilk kez gelen konuk, gecenin derin sessizliği içinde, denizin kıyısından ve içinden gelen seslerle uyanır. Bu karışık ve garip gürültüler arasında anlaşılabilen tek bir sözcük vardır: 'Haydaa!' Bu ses, gelen bir motorun içinden geceleyin taşınması gereken emanetleri teslim alanları yüreklendirme sesidir. Silâhlar ve cephane düşman karşısında bir kardeşten diğer kardeşin eline verilmesi gereken kutsal emanetlerdir sanki... Bu emanetler ne denli çok olursa olsun bir gecede taşınır. Gene aynı gece binlerce el onları deniz kıyısından yuka-

rılardaki ormanın içine taşır. O ne yüce duygudur ki bu kutsal emanetler bir gecede denizden çıkartılarak kadınların, ihtiyarların ve çocukların sırtlarında karaların içlerine götürülür, saklanır. Bu inancı görenler bu ulusun kutsal davasını mutlaka kazanacağına kesinlikle inanırlar. Kutsal işlerini ibadet eder gibi sessiz ve sabırla yapan bu temiz insanların yaptıklarını görebilen her insanoğlu Türk ulusunun niçin ve nasıl zafere ulaşacağını hemen kavrayabilir.

İnebolu'dan dışarı çıktığınızda hangi yöne doğru olursa olsun doğanın güzelleştiğini görürsünüz. Küçük ve güzel köyler, kasabanın çevresine onu kötülüklerden haberdar eden birer gözetleme kulesi gibi sıralanmıştır. Yeşil ağaçlar içindeki beyaz evleriyle, uzaktan çiçek demetini andıran bu köyler, size oralarda yaşayanların da temiz ve çalışkan insanlar olduğu izlenimini verir. Her köyün okulu, camisi ve hocası vardır. Kimi köylerde herkesçe sevilen, saygı gören yaşlılara rastlarsınız. İnebolu'da 'Namaz vakti, salât, salâvat!' diye bağırان imamın sesini işitir işitmez kentli, köylü herkes şadırvanlara, çeşmelere koşar. İnsanlar camide toplanır. Gençler toplum yaşamına içtenlikle bağlıdır ve kendilerinin de ayrıca toplantı ve oyun yerleri vardır. Hükümet görevlileri ile halk arasında özveri duygusunun doğduğu ruhsal bir kaynaşma görürsünüz. Her memur İnebolu'yu sever ve İnebolulular da vazife sahibini saygıyla karşılar. Ulusal dava yolunda çok çalışan, çok uğraşan İnebolulular, her gelen yabancıya Karadeniz'in kıyısında kutsal amacı ilk anlatan nöbetçilerdir. Bugün tutsak olan İstanbul'a ilk zafer müjdesini onlar buradan, denizden vereceklerdir." ¹⁵

Sakarya'da kuvvetlerimiz ikinci savunma mevzilerine çekildi. Milli Savunma Vekili Refet Paşa, yayımladığı bildiride kazanılan başarıda ordu kadar cephe gerisinde çalışanların da payı olduğunu bildirerek herkese

teşekkür etti. Yunan ordusu başkumandanı, Sakarya'nın batısına çekilme emri verdi. Ankara İstiklâl Mahkemesi, Yunan ordusunda hizmeti kabul ettiği için İzmirli Aleksi oğlu Dimitri'yi idam etti.

Gerede'ye giden mahkeme heyetinin karşısına bir suçlu getirdiler. Mehmet Onbaşı asker kaçağıydı... Onbaşı yarım yamalak anlatıyor anlattıklarından kimse bir şey anlayamadığı gibi kendini de savunamıyordu. Mahkeme başkanı Mustafa Necati, oturduğu yerden Mehmet Onbaşı'nın başından geçenleri daha gerçekçi bir şekilde düşünebiliyordu. Yağmur yağıyor, ormanlardan uğultular geliyordu. Çok soğuk ve fırtınalı bir gündü. Sular yollardan taşmıştı. Çadırındaki Mehmet Onbaşı, köydeki Fatma'sını düşünüyordu. Ona ilk kez köyün dar ve dolambaçlı sokaklarında rastlamış, gözü kaymış, kalbi yanmıştı. Altı yıldan beri özlem ateşi yüreğini yakıyor, köyde Mehmet'ini anarak içini çeken, yanık türküler söyleyen Fatmacık düşünden çıkmıyordu.

Yine fırtınalı, karla kapalı yolların düşmana geçit vermediği bir gündü. Mehmet dağın başında nöbet tuttuğu çadırından ayrılmağa karar verdi. Daha çok bekleyemeyecekti. Yaya olarak köyüne gidecek, sevgilisini dünyagözüyle bir kez daha görecekti ve ondan sonra hemen yine o yoldan savaş bölgesine dönecekti. Bu karar bir alev gibi ruhunu tutuşturdu. Çadırından ayrıldı. Sarp dağları aştı, taşkın dereleri geçti, fırtınalarla boğuştu ve bir sabah köyüne vardı. Doğru evine gitti, anasına seslendi. Sevinç çığlıkları bütün köyü çınlatırken Fatma penceresini açmış düşünde duyduğunu sandığı sesi dinlemeye koyulmuştu. Yarım saate kalmadı kadın, erkek, genç, ihtiyar bütün köylüler Mehmetlerin evinde toplandı. Fatma sevinçle

Mehmet'i süzerken gönülleri birbiri için çarpan iki gencin gözleri karşılaştı. Mehmet kendisine savaşa ilgili bin soru soran, çocuklarından, kardeşlerinden, babalarından haber isteyen kalabalığı unuttu. Fatma'sının hatırını sordu. Bu, "Nasılsın Fatma?" sorusunda büyük bir özlem gizlendiğini oradaki köylü kadınlarının çoğu anladılar. Tanrı birbirine bağışlasın sesleri yükseldi, oda boşaldı ve Fatma'yla Mehmet baş başa kaldılar... Ertesi gün Mehmet Fatmacı'na nişan takıyordu. Nişan onun askerlikte biriktirdiği üç beşibirlikti ve bütün yaşamında yalnız o kadar altın biriktirebilmişti.

Mehmet Onbaşı altı yıllık askerlik yaşamında her şeyi olan Fatma'sıyla nişanladığı günün gecesi mutlu olacağına karabasanlar geçirdi. Gönünden taşan sevinçlerle birlikte içinde bir sızının gittikçe derinleştiğini ve vicdanının püskürmeye hazır yanardağ belirtileri gibi çırpındığını duymaya başladı. Savaş alanında açık bıraktığı yeri dolduracak kimse yoktu. Bölük komutanı onu arayacak, künyesi şubeye gönderilecekti... Taarruza daha epeyce süre olduğunu kestirdikten sonra köyüne kaçtığını bölükte arkadaşlarına ve komutana nasıl anlatabilecekti? Sabahleyin anasının elini ve Fatma'sının alnını öptükten sonra köydeki bütün evlerin hazırladığı yollukları torbasına doldurarak savaş alanına giden yolu tuttu... Dudaklarında daha Fatma'nın alnından geçen sıcaklık yanıyordu. Ne var ki vicdanındaki üzüntü de küllenmemişti. En yakın karakola gitti ancak heyecandan bir şey söyleyemedi. Yalnız, belgesini sorduklarında yok diyebilirdi. Mehmet kaçak sayılarak kelepçelenip Gerede'deki İstiklâl Mahkemesi'ne getirilmişti...

Altı yıl ulus ve ülke için savaştan savaşa koşan, birkaç

kez yaralanan bu yüreği de yaralı, saf Türk çocuğu istiklâl mahkemesi yargıçlarının karşısına asker firarisi olarak çıkartılmıştı. Mahkeme Başkanı Mustafa Necati, kürsüde korku salan heybetli görünüşüne karşın daha cana yakın ve yumuşak bir sesle sorular soruyordu. Kaçmasının birliğine ve birliğindeki asker arkadaşlarına tehlike yaratacağı anlatılıp neden kaçtığı soruluyordu...

Mehmet Onbaşı gözleri hafif nemli, boynu bükük bir süre sustu. O uğursuz kış günü çadırını bırakıp gitmemek için kendi kendiyile ne kadar savaştığı aklına geldi. İçinden kopan bir şeyin ayaklarını nasıl sürüklediğini anımsadı. Köyünde daha yirmi dört saat kalmadan ayrıldığını ve karakola gidip teslim olduğunu anlatsa ona acıyacıklarını biliyordu. Utanıyor, sıkılıyor, bunu bir türlü söyleyemiyordu. Dudakları bir şey anlatmak ister gibi titriyordu. En sonunda "Cahillik yaptım, bağışlayın!" diyebilirdi. Diğer kaçakların ileri sürdüğü mazeretlere, yalvarmalara ve ezberledikleri şeyleri tekrarlamalarına kulak asmadan onun hemen suçunu kabul etmesi yargıçların hoşuna gitmişti. Derin bir tevekkülle boynunu bükmüş, sanki darağacında şimdi asmışlar da sallanıyor gibi gözlelerinin parıltısı kaybolmaya başlamıştı.

Yargıçlar sorular sorup konuyu deşmek ve bu aşk hikâyesini öğrenmek istiyorlardı. Sevgisiyle ilgili ilk sözcük Mehmet'in ağzından çok zor çıktı ve ondan sonra da birdenbire açıldı. Yanık anlatımı, tatlı şivesi ve yabansı davranışlarıyla başından geçeni hep arı, duru ve açıklık içinde anlattı. Hiç değilse diğer sanıklar gibi kurnazca veya düzmece mazeretler ileri sürerek konuşmuyordu. Anlattıklarının tümünün gerçek olduğunu da önce Mustafa Necati anlamıştı. En sonunda başka-

larına ders olmak üzere Mehmet'e arkadaşları önünde elli değnek vurulmasına karar verildi. Bu kararı anlayan Mehmet Onbaşı'nın yüzü kıpkırmızı kesildi ve bas bas bağırmaya başladı. "Bana bunu yapmayın! Bana sopa atmayın, elim kolum bağlıyken beni bu rezillerin yanında dövmeyin! Asın beni daha iyi, eski cezama razıyım, yasa ne diyorsa onu yapın!" Savcı kürsüden ona esas cezasının idam olduğunu, oysa yargıçların iyi halinden ve dürüst konuştuğundan dolayı cezasını elli değneğe indirdiklerini söyledi. Esasen asılması gerektiğini ama affedildiğini, suçunun da cezasız kalmaması gerektiğini anlattılar. Sararıp titremedi bile. O asılmayıp sopa yiyeceğinden dolayı büyük bir haksızlığa uğradığını anlatmaya çalışıyordu. Mahkeme Başkanı Mustafa Necati'nin yeni bir soru sormasından çekinerek gözlerini ona dikti ve

"Dayak yediğimi nişanlım ve köylülerim duyarsa ölürüm ben Reis Bey, asılmaya razıyım!" dedi.

Mahkemenin yapıldığı salondaki herkes taş kesilmişti. Yargıçlar da savcı da görevliler de yerlerinden kıpırdayamadılar. Mustafa Necati, iki üç dakika önüne baktı sonra kürsüdeki arkadaşlarına döndü ve sessizce "Müsaade ederseniz yeni kararı ben okuyayım." dedi:

"Sanık Onbaşı Rıza oğlu Mehmet'in suçunu kabullendiğinden ve yargılanması esnasındaki soylu davranışlarından dolayı beraatına karar verilmiş olup, evlenerek kıtasına katılacağından on günlük izinli sayılması için birlik komutanlığına, düğün yardımı için de Gerede Kaymakamlığı'na yazı yazılmasına karar verilmiştir..."

MALTA SÜRGÜNLERİ

(İngiliz Albay, 1921)

Ekimin sonunda Erzurum'dan Trabzon'a oradan da İnebolu'ya getirilen İngiliz Albay Rawlinson ve yanındaki üç İngiliz askeri, Malta'dan gelecek sürgünlerle trampa edilecekti. Türk ordusunu silâhsızlandırmak amacıyla Erzurum'a gelmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle kaldığı evde gözaltına alınmıştı. İnebolu'ya getirildiğinde akşam karanlığı çökmüş sicim gibi yağan yağmurla birlikte deniz de kabarmış ve köpürmüştü. Işıklarını yakmış açıkta bekleyen dört İngiliz savaş gemisi İstanbul'da demirlemeden doğrudan Boğaz'dan geçip Malta'dan aldığı elli dokuz sürgün Osmanlı subay ve aydınını getirmişti.

Denk kayıkçılarından biri "Haydaa!" diye seslendi. "Gelin atlayın kayığa da gemiye gidelim artık."

İngiliz albay titredi. Çevirmen aracılığı ile "Bu akşam şart mı gitmek? Bu havada gemiye nasıl çıkacağız? Bunun yarını yok mu?" demeye başladı.

Kayıkçı Kerem, İngiliz'in konuştuklarını anlamasının mümkün olmadığını bildiğinden yüksek sesle kendi kendine verip veriyordu:

“Sen kendi hükümetinden maaşlısın, ölürsen çocuklarına hükümetin bakar. Peki, bize kim, hangi hükümet bakar? Bilir mi bu gâvurun dölü acaba vatan nedir? Ne arıyordun Erzurumlarda Erzincanlarda? Senin vatanın mı oraları ha?” dedi ve İngiliz albayı sekiz metrelik uzun denk kayığına doğru itekledi.

“Haydaaa!”

İngiliz beş aydır Anadolu'daydı ve kayıkçının dediklerini gayet iyi anladı. Giderayak Türkçeyi sökmeye başlamıştı.

O gece İngilizleri teslim ettiler gemiye. Gün ağardıktan sonra da yağmur ve dalgaların sakinleştiği saatlerde üç kayıkla altı kayıkçı, Malta Sürgünleri'nden kırk dokuz kişiyi kıyıya tahliye ettiler. Sürgünlerden on kişi kıyıya çıkmak istememiş, gemilerin dönüşte İstanbul'a uğrayacağını öğrendikleri için İstanbul'a dönmeyi tercih etmişlerdi. Malta'dan İnebolu'ya gelenlerin arasında Rauf Bey, Cevat Paşa, Yakup Şevki Paşa, Mürsel Paşa, Dr. Abdülselam Paşa ve diğer meşhur kişiler vardı. Kaymakam tarafından ağırlandıktan sonra İnebolu'dan ayrılmışlar ve akşama doğru Kastamonu yakınlarında Şekerköprü'de vali, belediye başkanı ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanı tarafından karşılanmışlardı. Kışla önünde kendilerine tören düzenlenmiş, kolordu karargâhında misafir edilmişlerdir. Mustafa Necati tören faslı da bittikten sonra kolordu karargâhında ziyaretlerine gitti. Ertesi gün ve daha ertesi günler Malta'dan gelenleri gruplar halinde Ankara'ya uğurladılar. İttihat ve Terakki'den Dr. Fazıl Bey Kastamonulu olduğu için Kastamonu'da kaldı. İki ay sonra Necati'nin de yüreklendirmesiyle belediye başkanlığı seçimlerine girerek kazandı ve bir yıl belediye başkanlığı yaptı.

Necati'nin mecliste olup bitenlerden haberi oluyor,

ilginç gelişmeleri Ankara'dan gelenler anlatıyordu. Örneğin mecliste bucak ve köylerin yönetimiyle ilgili kanun teklifi görüşülürken Hüseyin Avni ve Tunalı Hilmi Beyler kadınların da oy kullanmasını isteyen bir önerge vermişler. Bazı milletvekilleri ise buna şiddetle karşı çıkarak kadınların oy kullanmasının şeriata aykırı olduğunu söylediklerini başkanın da öneriyi geçiştirdiğini öğrenmişti.

Mustafa Necati bir kez daha İnebolu'daydı ve Murtaza Kaptan'ın misafiriydi. Murtaza Kaptan seksen sekiz yaşındaydı, ama konuşması ve zihni hâlâ genç bir adam gibiydi. Diğer ihtiyarların aksine anılarından söz etmek istemezdi. Akbayır Köyü'nde, köy odasında bir akşam ocakta çıtırdayan çam kütüğünün alevlerine bakarak sohbet ediyorlardı. Murtaza Kaptan'ın alevlerin ışığındaki bedeni daha da irileşmişti:

“Oğul... Bu güne dek yıkılıp gitmediyse sen bunda Tanrının hikmetini ara! Yoksa bizi ne sizden önceki idareciler ne de siz, isteseniz de koruyamazdınız. Düşman o kadar bol, o kadar çeşitli ve o kadar utanmaz ki, onun yaptığı ve yapacağı bu köylü Türk'lerin aklının içine sığamaz... Türkün akli bu kadar namussuzluğu almaz! Sen yine de Allah'a güven...” demişti.

Necati, İnebolu'dan gelenleri Ankara'ya uğurladıktan sonra o akşam yatarken Murtaza Kaptan'ın bir ay önceki bu sözlerini tamı tamına anımsadı. Kalktı, defterini aldı, lambanın fitilini biraz açtı ve şunları yazmaya başladı:

“Murtaza Kaptan sen haklısın. Haklısın, ama Allah her kişiye ve her ırka aynı akli aynı yüreği vermiştir. Bizim yiğitliğimiz de aklımız da düşmanlardan az değildir, olamaz. Sen yanlış diyorsun, yiğitlik de, akıl da bizde onlardan daha çoktur.

Çünkü haklı olan biziz... Bunu Allah da bilir herhâlde... Biz artık aklımızı başımıza alacağız, yiğitliğimizi de aklımızın yolunda kullanacağız. Bu güne kadar bu topraklarda sahiplik değil, bekçilik yapmışız... Bundan böyle bu toprakların gerçek sahipleri olacağız. Bu cefa ve çileleri çekmeyenler içlerindeki yılanın zehirli dilini göremezlerdi. Biz içimizdeki düşmanları artık çok zayıf da olsa görmeye başladık... ”¹⁶

Bu kadar yeterdi. Bu yazdıkları aynı zamanda ertesi gün yapacağı konuşmasının ana düşüncesi olacaktı...

Buhara heyeti on gün önce İnebolu'dan gelmiş ve Ankara'ya geçmek üzere Kastamonu'da misafir ediliyordu. Mustafa Necati de telgraf emriyle Mahkeme Başkanlığı görevi devam edecek şekilde ve geçici olarak Ankara'ya çağırılmıştı. Nedenini kendisi de bilmiyordu, ama tahmin edebiliyordu. Ya Mustafa Kemal Paşa Kastamonu havalisindeki Müdafaa-i Hukuk çalışmaları ile ilgili yüz yüze görüşme yapmak istiyordu ya da yapılacak kritik oylamalarda oyuna gereksinim duyuluyordu. Aralık ayı sonlarına doğru Buhara Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin temsilcileri Mehmet Recep ve Mehmet Nezri beylerle birlikte Ilgaz Dağı'nı atlı muhafızlar korumasında geçip yol boyundaki misafirlere uygun temiz hanlarda konaklayarak üç günde Ankara'ya vardılar. Onlarla birlikte yolda Necati'nin kardeşi de vardı. Hüsnü annesini, babasını da görmek istediği ve merak ettiği Kastamonu'ya bir ay önce gelmişti. Mustafa Necati'nin tahminlerinin ikisi de gerçekleşti. Hem Mustafa Kemal Paşa'ya istiklâl mahkemesinin sorumluluğundaki vilâyetler hakkında siyasi raporunu sundu, hem meclisteki oylamalara katıldı. Bizzat başbakandan siyasi örgütlenme görevleri aldı. Ankara'da bir ay kalmış ve görüşmek istediği arkadaşlarıyla yüz yüze görüşmüştü.

KARTACALI KADINLAR

(Seydiler köyü, 1921)

Erkenden karanlık çöken soğuk kış günlerinde bir akşam, Vali Refet Bey'in konağında kentin ileri gelenlerinden yedi sekiz kişi sohbet etmekteydiler. Konu her zamanki gibi savaş, savaşa hazırlık ve fakir halkın yaptığı fedakârlıklardı. Bu akşamki konu kadınların çileli hayatları ve özellikle evlâtlarını cepheye göndermiş anaların çektikleriydi. Mustafa Necati,

“Bence Kastamonu ve civarındaki kadınlar, erkeklerle oranla daha özverili ve daha savaşçı... Bütün Anadolu’da böyle midir bilmem ama buraların kadınları savaş görmedikleri ve işgal görmedikleri halde yıllardır savaş meydanlarına evlâtlarını gönderen ve en çok şehit veren anaların başında geliyorlar.” dedi.

Doğruydı bu görüşü. Örneğin eli silâh tutabilen erkeklerin tamamı askerde olduğundan İnebolu’ya ulaşan ve cepheye gidecek olan ikmal maddelerini Kastamonu’daki depo birliklerine civardaki köylerin yaşlıları ve kadınları taşıyordu. Mustafa Necati mahkeme için gittiği yollarda cephane ve silâh taşıyan çeşitli müfreze kollarında birbirlerine tıpatıp benzeyen mutsuz,

sarı benizli birçok köylü kadını görmüştü. Bu köylü kadınlarının hali ona çok dokunmuştu. Geçen ay Çerkeş'den dönerken gördüklerini gür sesini kısıp fısıldar gibi anlatmaya başladı.

“Sonunda anladım ki çoğu kez nasırlı ellerin sahiplerinin yürekleri yumuşak oluyor. Nasıl bazı beyaz yüzlü insanların kara yürekleri olabiliyor o da bunun tersi gibi sanki... Ayağı çarıklı ve yüzü yanık soylularla düzgün giyimli sefillerin ve alçakların kılık, kıyafetleri gibi ruhları da birbirinin tersi... İnsan ruhu belki bitmeyen ve sonsuz değerinde bir mücevherdir. Ancak insan ruhu bildiğimiz mücevherler gibi süslü kutular içinde bulunmuyor. Ruh için dış görünüşün özel bir değeri yok... İşte Çerkeş yollarında gördüğüm büyük soylular da hep böyle biraz gizemliydim. Bu büyük kahramanları, bu soylu ruhları herkes tanısin ve anlasın isterim.

Bir gün önceki yağın karın doldurduğu uzun yollardan geçen mahkeme heyeti, Çerkeş kasabasına yakın bir yerde askeri bir yaya müfrezeyle rastlamıştı. Müfreze çoğunlukla kadınlardan oluşmuş ve cephaneye taşıyorlardı. Gündüzdü, beyaz bir geceyi andıran bir gündü. Güneş bulutlara girmiş, sanki doğa kefenlenmişti... Hepimizi hüznünlü bir sessizlik kaplamıştı. Yüreklerle damlayan tek ses, kağınların ürperten sanki bu sessizliği bestele-yen ve çevrede derinden derine gezinen gıcırtilarıydı... Bu gizemli kağın sesleri, ağır ağır giden yürüyüş kolundakilerin acılı ama aynı zamanda azimli ruhlarının ve Tanrı'yla olan ilintilerinin sırlarını saklıyordu. Karşıdan gelen bu yürüyüş koluna yaklaştıkça, arada bir bu uzun sessizliği yırtan kadın sesi ya da bir çocuk çığlığı duyuyorduk. Müfrezeyle aynı noktaya geldik ve geçerken de

birbirimizle selâmlaştık... Biz soğuktan paltolarımızın altında bile titrerken bir yorganı arabaya örten yaşlı bir kadının çıplak ayaklarıyla karların üzerinde yürüdüğünü gördüm. İçimde övgü ile karışık bir acı sızladı. Arkasına sardığı peştamalin içinden arada bir hıçkıran bir çocuk sesi duyuluyordu. Çocuğuna saracağına güzelim yorganı arabanın içine sermişti. Böyle bir saçmalık karşısındaydım ve sormak zorunda kaldım:

‘Üşümez misin sen nine? Bak çocuk donacak, yorganı ona örtsene!’ diye arabanın üstünü işaret ettim.

Sert sert baktı ve yarım ağız gülümser gibi yaptı. Sanki sorumu ya da uyarımı yanıtlamaya değer bulmayan bir hali vardı... Benim yanıt beklediğimi görünce kutsal bir şeye yönelir gibi kağıya doğru koştu ve

‘Kar sepeliyor, mermiler millet malıdır nem kapmasın evlâdım!’ dedi.

Sonra uçlarını çekiştirerek yorganı iyice serdi. Gerçekten kar atıştırmaya başlamıştı ve o kağıya yüklenmiş cephaneyi ıslatmamak için çaba gösteriyordu. Biraz önce yalın ayak haline acıdığım bu kadının karşısında birden utanç duydum... Oysa o gösterdiği bu yaşamsal özveriyi duyurmak ve sezdirmek bile istemiyordu! Böyle bir ulu sevgi ve yüce gönüllülük karşısında secde etmeyen ruh var mıdır acaba?

Savaşçı bildiğimiz tarihteki o Kartacalı kadınlar bile böyle eşsiz bir özverinin benzerini yaratamamışlardır. O zamanki savaşçı kadınlar saçlarıyla ordularına halatlar örmüşlerdi. Buraların şimdiki kadınları da kendilerinin ve bebelerinin yaşamlarını orduya cephane yapıyorlar... Sayın valim, sayın arkadaşlarım, ulusumuzun çok değerli ve soylu olduğu açıkça belli olmaktadır. Düşman yüce

ruhlu şehitlerimizin kemikleri üzerinde tepinmeye başlarken, bütün ulus kendisine düşen ödevi büyük bir özveri ve tutkuyla yapmaktadır! Ulus, bu cesaretinin kaynağını kendi temizlik ve saflığından almaktadır! Tanrı bu Türk annelerini ve bu Türk ulusunu emellerine çabuk kavuşturacaktır, göreceksiniz!”

Valinin gözlerinin dolduğu belli oluyordu. Onu dinleyen diğerleri ise ağlamamaya çalışıyor, suratlarını şekilden şekle sokuyor ve parmaklarını biteviye oynatıp duruyorlardı. Vali,

“Bir de Duruçay Köyü’nden Halime Çavuş var. İnebolu’da yükünü yüklerken bombardımanda ayağından yaralanan ve o halde cephenin yolunu tutan...” dedi.

Çayları bir kez daha tazelediler ve sonra kalkıp evlerine gittiler. Işıklarını söndürüp yattıklarında hepsi annelerini, karılarını, kız kardeşlerini, kız çocuklarını ve dünyadaki bütün kadınları düşünerek uyumaya çalışıyorlardı... O gece Vali Refet Bey’in konağında bir başkası da Şerife Bacı’nın yaman öyküsünü anlatmıştı. Mustafa Necati bu kahraman kadınların tarihe geçmesini ve onların gelecek kuşak kadınlarına örnek olması gerektiğini düşündü. Bu kahramanlar hem resmi hem de resmi olmayan kayıtlara alınmalıydı.

Bir hafta sonra Şerife Bacı’nın acı öyküsü *Açıksöz* gazetesinde şu şekilde yayınlandı.

“Seydiler Köyünde Şerife gelin on altı yaşında evlendi. Düğünden iki ay sonra kocası askere çağrıldı. Askere gittikten altı ay sonra Çanakkale’den gelen kocasının şehitlik teskeresini köy muhtarına verdiler. Köyün yaşlıları onu kimsesiz kalmasın bu tazeliğiyle ele güne muhtaç olmasın diye sakata ayrılmış asker gazisi Topal

Yusuf'la nikâhladılar. Üç yıl sonra Elif'i doğurdu Şerife... Topal Yusuf eve aş ve iş getiremiyordu. Savaşta topal kalması ve bir gözü de kör olması bir yana biraz da akli kıttı. Bütün dışarı işlerini tarlayı, ekini, harmanı, döveni Şerife yapardı. Açlık, yokluk ve kimsesizlik her yerde olduğu gibi onların da hanesindeydi. Bir akşamüzeri köyde tellâl üç kez bağırdı:

'Ey ahali! Duyduk, duymadık demeyin! Cuma günü her haneden bir kağını İnebolu'ya yük taşımak üzere gidecektir...'

O akşam köy odasında Seydiler muhtarı şu açıklamayı yaptı:

"Komşular! Deniz yoluyla İnebolu'ya getirilen cephane ve top mermilerinin cepheye taşınması için bütün çevre köylere görev verilmiştir. Adına ister imece, ister salma, ister başka bir şey deyiniz taşıma işi muhakkak halledilecekmiş. Bizim köyün taşıma sırası cuma günüdür. İnebolu'dan seksen kağını cephane yüklenerek Kastamonu'ya doğru yola çıkmamız gerekiyor. Herkes hazırlığını buna göre yapsın..."

Köy odasında sekiz hane temsilcisi yoktu. Bunlar adına da kadın veya çocuk yaşta gençler gidecekti. O akşam köy bekçisi toplantıya gelmeyen sekiz kişinin evini dolaşırken bunlardan Şerife Gelin'in evine de uğramıştı. Ona yola ne zaman ve nasıl çıkılacağını bildirdi. Duyurudaki gibi her evden bir kağını cuma günü İnebolu'ya vardı. Şerife Gelin de kağınısıyla sahildeydi. 1921 yılının son günleriydi. Birdenbire bastıran kar her yeri, denizin kenarındaki çakılları bile kapladı. Sıra ile cephaneler yüklendi. Yükleme yapılan kağını, yolun kapalı olup olmadığına bakmadan dağlara doğru yola çıkıyordu.

Şerife Gelin'in köyde bakacak kimsesi olmadığı için bırakmadığı bebesi Elif de kucağındaydı. Kağnısına top mermileri yüklendi ve ona da yol verildi... Şerife Gelin İnebolu çıkışında kağnıyı durdurdu. Oraya kadar sırtında taşıdığı kızı Elif için top mermilerinin arasında bir yer ayarladı. Tek korunma aracı yün yorganını da top mermilerini ve kızını yağıştan korusun diye kağnı üzerine örttü. Sonra tekrar kağnı başına geçip bismillah deyip öküzleri çekmeye başladı. Bu görevi onun önünde giden onlarca köylü ve binlerce kağnı yaptığı için yol güvenliği konusunda bir sorun yoktu. Önden gidenler yolu açmışlardı. Soğuğa karşı korunaklı oldun mu tamamdı.

Kar inceden, durmaksızın yağıyor, kağnı tekerlekleri karla karışık çamurlu yollarda düzensiz bir gıcırtyla ilerliyordu. Şerife Gelin'in içinde bir korku vardı, sarı öküz güveniyordu da kara öküz pek güvenemiyordu. İnadı tutar, yorulur da gitmezlik ederse felâket olurdu. Bu onun her zamanki huyuydu. Zorlamaya, yüke hiç gelemezdi. İşte kara öküz durdu bile... Yularına asıldı. Hayır! Gelmiyordu. Öküzün ardına geçip 'Gâh!' dedi. Üvendreyle dürttü... Kara öküz biraz yürüyüp tekrar durdu. Bir saat önce tepelerde lâpa lâpa yağın kar şimdi kamçılı bir tipiye dönmeye başlamıştı. Şerife Gelin: 'Kurbanın olayım kara tosun, beni perişan etme. Bu mermileri Kastamonu'ya götürmemiz gerek. Haydi, ne olur yürü, haydi ne olur be!' diye inliyordu.

Kağnının kara öküz tarafına geçerek 'Yazıklar olsun sana! Çekil boyunduruktan, çekil de ben koşulayım!' dercesine bir süre baktı. Gözleri kısılmıştı. Bütün vücudu titriyordu. Öfkesinden üvendireyi kaldırdı kaldırdı vurdu öküzü... Yukarılara çıktıkça yollar çamurdan buza

dönmüş hayvanlar da çok çabuk yorulmuştu. Şerife donarak ölmenin ne mene bir şey olduğunu düşünmeye başladı. Yıkıldığı karların içinden çabalayarak kalktıktan sonra yine zor belâ kağınının üzerine çıkabildi. Elleri ve ayakları donmak üzere olduğu için kağnyı binerken kayıp yere yuvarlanıyordu ha bire ... Rüyada gibiydi ve bu kötü rüyadan uyanmak için ellerini yüzünü, bebesinin kafasını karlarla ovuşturuyordu. Kısık sesiyle öküzlere belki de son defa "Gâh!" dedi. Tipi dinmiş, bu kez de soğuk dayanılmaz bir hal almıştı. Yorganı hafifçe açıp kızını ve top mermilerini kontrol etti. Cephane ıslanmamıştı. Kızı uyuyordu. Üstlerini iyice örttü. Yola devam edecekti ki kağny gene durdu. Kara öküz yürümüyor başını geriye doğru kasıyordu. Çok gerilerde kalmış, yetişen geçmiş, önündeki kafileden iyice kopmuştu. Yorgunluk ve uykusuzluğun etkisiyle donmakta olduğunu hissediyordu artık Şerife Gelin. Öküzlerle uğraşmayı bıraktı, kağnydaki bebeğinin üzerine kapandı.

Elif bebek çatlayacak gibi ağlarken Şerife'nin kağnyı sürücüsüz ve başıboş bir şekilde Kastamonu girişindeki askeri kışlanın duvarına kadar gelip orada durdu. Kar dinmişti. Bebeğın çığlıkları ve hıçkırıkları sabaha karşı beyazlaşmaya başlayan dünyaya yayılmaya devam ediyordu. Gün ağardı... Artık kağnyın sesi de Şerife'nin sesi de kesilmiş, Elif bebenin hıçkırarak ağlayan sesi ise sanki kağnyın içinden değil, ağaran tan yerinden geliyor gibiydi... Sabahın ilk ışıkları ile askeriye duvarının üstündeki kule nöbetçileri yol kenarında belli belirsiz bir kağny gördüler. Birlik Komutanı Üsteğmen Osman Bey'e telefon ederek gördüklerinin tekmilini verdiler. Birlik komutanı kağnyın yanına gitmelerini ve gördük-

lerini kendisine tekrar rapor etmelerini söyledi. İki asker görevli olarak kağının yanına geldiklerinde genç bir kadının kağının üstündeki yorganı kucaklamak ister gibi kollarını açmış, yüzükoyun yatmış ve kaskatı kesilmiş olduğunu gördüler. Kağından hırıltıyla karışık cılız bir ağlama geliyordu. Askerler yorganın altında cephanelerin arasında buldukları minik bebeği ve annesinin cesedini hemen kışlaya götürdüler. Komutan karısına telefon ederek bebeği kendi evine gönderdi. Öğlene doğru, ölen genç kadının Seydiler Köyü'nden Şerife Gelin olduğu tespit edildi ve Seydiler muhtarına haber verildi. Akşamüstüne doğru da köyün muhtarı ve Şerife'nin kocası Topal Yusuf gelip cenazeyi teslim aldılar. Bu arada kağındaki top mermilerini askerler kışla deposuna taşımışlardı.

Kağının yanına gidip olaya müdahale eden iki çavuşun tuttuğu zabıta şunlar yazılıydı:

'Kağı üzerinde soğuktan donmuş bir kadının cesedi bulunmuştur. Ceset arabadan indirilirken yorganın altında ağlayan bir çocuk sesi işitilmiştir. Sesin top mermilerinin arasında, otlara sarılı eski çulların içinde bir kız bebekten geldiği anlaşılmıştır. Ortak düşüncemiz, bu kadın bebesini ve yüklediği mühimmatı korumak pahasına kendini feda etmiş bir kadındır. İmza: Devrekânili Çavuş Cemil ve Beşiktaşlı Çavuş Rıfat...'

Şerife Gelin'in kağınını kimse ellemedi ve öylece yolun kenarında, kar kalkana kadar günlerce kaldı.”*

* Çeşitli zamanlarda ve çeşitli şekillerde yazılmış, gerçek bir öyküdür.

Ali Çavuş epey yaşlıydı... Mustafa Necati bu eski savaş kahramanını onun kendi köyünde tanımıştı. Geçmişin derin acısını ve zulmünü yansıtan sönük gözlerinde gizemli bir karanlık vardı. Aydınlığa veda etmeye hazırlanan bakışlarını karanlık sarmıştı. Çukurları içinde uyuklayan gözleri dışarıdan çok içine bakıyor gibiydi.

Kemik bir çerçeve gibi göğsü hâlâ benlik ve yiğitlik gösterisi yaparcasına kabarık duruyordu. Dinç ve diri bilekleri bir şahin pençesi gibi kıvrıktı ve güçlü ellerini taşıyordu. Seksen yıllık yaşamını omuzlarına yüklemiş bu ihtiyar, tarlasından yeni dönmüş genç bir köylü gibi dik ve güçlü duruyordu. Sesi her yiğit Anadolu çocuğunun kesin ve buyurucu edası gibi pürüzsüz ve hoştu. Yeşillikler içindeki köyde şehit olmuş çocuklarından kalan torunları arasında geçirdiği yaşamını anlatırken de bu ihtiyarın sözlerinde tarihten parçalar, kahramanlıktan izler vardı. Kimi kez bir komutan üstünlüğü ve çalımıyla, kimi kez cana yakın bir anne sevecenliğiyle gözlerinin önünden henüz gitmemiş savaş sahnelerini anlatıyordu. Hayalimizde canlandırabilmemiz için usta bir konuşmacı gibi vücut dilini kullanarak, sözcükleri bazen sert bazen yumuşak seslendirebiliyordu.

Bu canlı tarih, yıkık dökük bir köyde sanki toz toprak altında kalmış kıymetli bir antika parçası görüntüsündeydi. Yuvarlak yüzünü çevreleyen aksakallıyla, hançer gibi bir noktaya dikilen uzun bakışıyla, dik boynu ve yüksek sesiyle bu ihtiyar, Anadolu'nun ortasında tarihsel bir sütun, bir onur heykeli gibi yaşıyordu. Ölmeyen umudu her yeni felâket karşısında taze güçler buluyordu. Ölmeyecek ulusunun ölümsüz bir anısı gibi hep dik ve hep mağrur bir şekilde öykülerini torunlarına,

oğullarına ve köylülerine anlatıyordu. Zaferden zafere koşan bayrağının altında her zaman egemen ve efendi kalmak onun yüreğindeki sarsılmayan inancıydı. Gökteki ayın altında duran Anadolu ona ufak ve dar geliyordu. Büyük denizlerin çevresini kucakladığı, büyük dağların sınırlarını sardığı, içinde gürültülü ırmakların aktığı bir ülke istiyordu. Öyle bir ülke ki bir ucundan bir ucuna dek hep kendi dilindeki insanları taşıсын. O ülkede sonu gelmeyen gümüş eyerli süvariler, atlarını mahmuzlasın ve süngülerinin ışığını güneşten toplayan ordular borularını öttürerek geçsinler. O da bu muzaffer orduların sağladığı sükût içinde son günlerini dingin ve mutlu yaşasın...

O böylesine büyük acı ve felâketten sonra kesin kes mutluluğu ve zenginliği bir hak sayıyor ve kıştan sonra bahar diyor.

Kendisinin bile görmediği o düşsel mutluluğun sevinciyle torunlarının karamsarlığını yok eden bu ihtiyarın çok güçlü ve çok inançlı bir gönlü vardı. Seksen yıllık yaşamında belki bir tek parlak gün bile görmeyen, belki de hiç yıldızlı bir gecesi olmayan adamın bu yüce, coşkun ve içten inancı bilinmeyen kutsal bir kaynaktan geliyordu.

Büyük bir kaygı yüreğini sızlatıyor, ama o avuntu fısıldayan bir bülbül gibi şakıyabiliyordu. Kederini sevinçle öldürmeye çalışırken dudaklarından dökülen kahrkahraların dertler taşıdığı da anlaşıyordu. Bu küçük köyde köyün her şeyi olan bu ihtiyarın çevresine genç kadınlar, çocuklar toplanıyor ve her dert onların dudaklarından ihtiyarın yüreğine döküldükten sonra duru ve arı bir sevinç olarak çevresindekilerin gönlüne akıyordu.

Bütün dertleri kendisi alıyor ve kendisindeki bütün sevinçleri çevresine dağıtıyordu.

Köyünün yargıcı da valisi de hocası da o idi. Ona sormadan köyde bir şey yapılamazdı. Savaşa giden genç çocuklar onun elini öper, yaralı dönen askerler ona uğrar, şehit olmuş askerlerin kâğıtları onun eliyle analara, babalara, kardeşlere verilirdi. Düğünlerde başköşede oturup töreni yönetir, mevlitlerde imamın yanında otururdu. Bu köye verilecek en doğru ad “Ali Çavuş Köyü” olabilirdi ancak...

Her büyüklüğü saygıyla karşılayan köylüler gibi Mustafa Necati de Ali Çavuş’un elini saygıyla öptü. Kimsesiz köyde herkesin sevdiği Ali Çavuş’un soylu ruhundaki yaşamı öğrenmek istedi. İnce sesinde yalvaran bir eda vardı. Sorduğu soruya karşı yüreğinde sakladığı acıyı, ölünceye dek kimseye açmamaya ant içmiş gibi:

“Bey...” dedi. “...nene gerek!”

Bu seste bir güvensizlik hissediliyordu. Derinleşen gözleriyle bir şey okumak istiyor gibi uzunca bir süre Necati’nin gözlerine baktı ve yalnız kaldıktan sonra bir şeyler anlatacağını belirten bir davranışla:

“Hele bir yol dinlen!” dedi.

Kahveler geliyor, ayranlar taşınıyordu. Ali Çavuş savaştan, Reis Paşa’dan ve padişahıtan haberler istiyordu. Necati ona kısaca cephedeki son durumu ve Ulusun Paşası’nı anlattı. Padişahın İngilizlerin emriyle hareket eden bir oyuncak olduğunu söyledi, kötülüklerini saydı.

Soğuk bir sesle, “Gebersin...” dedi.

Sönük gözlerinde ateşler çıkmaya, cana yakın gözükmesine karşın, kırışmış alnından hınç ve tiksinti akmaya başladı:

“Haklısın Bey...” dedi. “Ya gâvur nasıl?”

Necati bu kez ona savaş bölgesini bildiği kadarıyla ve uzun uzun anlattı. Yunan ordusunu anlattı. Binlerce süvarimizin şahlanan atlarıyla ovaları doldurduğunu, top namlularının çevresinde binlerce askerimizin ateşe hazırlandığını, yüz binlerce süngünün düşmana atılmak için Ulus Paşası’ndan emir beklediğini söyledi. Ali Çavuş düşündü, sormak istediği bir şey varmış gibi gözleriyle çevresini aradı, hâlâ bir şeyler öğrenmek istiyor gibiydi. Ona millet meclisinden, Başkomutan’dan söz etti Necati. Gözlerinden yaşlar akmaya başladı. Saklamıyordu, silmiyordu gözyaşlarını. Bu yıl her çeşit felâketin sona ereceğini, bir mutluluk yılı olacağını söyledi birden. Bilmem hangi hoca efendiden, hangi şeyhten işitmişti bunu. Anlatımında kesin bir yargı vardı. Mustafa Necati’yi bu işittiklerine inandırmak için çalıştı ve sonra bu yıl onun memleketine kavuşacağını büyük bir inançla söyledi.

“Memleketine giderken benden selâm götür!” dedi ve devam etti “Gelirsem konuk eder misin? Nereliydin sen bey?”

“İzmirliyim.”

İzmirli olduğunu işitince Ali Çavuş’un gözleri daha da açıldı ve gülümsedi.

“Bey” dedi, “İzmir Anadolu’nun kilididir. Bana komutanlarım böyle söylerdi... Bu yıl gâvurdan kurtulacak İzmir, bak görürsün... İzmir’e, sana geleceğim!”

Ali Çavuş’la dost olmuşlardı.

Necati’ye köyünden ve ailesinden uzun uzun söz etti. Sonra Arnavut ayaklanmasında şehit olan çocuğunun öyküsünden başladı. Mart ayında şehit düşen öteki oğluyla devam etti kendi tarihine... Birisini de

Çanakkale’de bıraktık diyordu. İkisinin de Sakarya’da şehitlik haberlerini aldığıını anlattı. Göz bebeklerinde iki damla yaş toplanmış, peygamber ruhlu Çavuş’un sesi bir dua gibi incelmışti. Yutkunarak fısıldadı.

“Son oğlumun şehitliği ile torunumunkini çocuklardan saklıyorum.” diye inledi. “Her gün bu çocuk ve ana yüreklerinin özlemine, savaş meydanındaki iki kurbandan bir şey doldurmak gerek. Gözlerimin önünde dolaşan bu kadınların ve öksüzlerin görünüşü, güldüğüm zaman bile içimi yakıyor. Güldüğüm zaman bile derdimi belli edeceğim diye korkuyorum. Ancak çektiğim bu azabı anlayanlar da yok değil. Bana Tanrı emaneti olan bu çocukların, bu dulların azığını kazanmak, onlara yaşam ve umut vermek için çektiğim kahrı gizlemeye zorunluyum. Onların önüne her gün bir kap yemek koya-bildiğim için Tanrı’ya şükrediyorum... Bazen, ya bunlar ölüm haberini alırsa ya bu suçsuz gözleri yaşlar kaplarsa diye çektiğim eziyetten çok daha derin bir korkuya düşüyorum. Bu korku bana çoğu kez acımı bile unutturuyor... Kendi kendime bile kimi kez ‘Nedir bu üzüntü? Şehit oğlu, şehit karısı olmak mutluluk değil mi? Neden olan bitenleri şunlara anlatmayayım?’ diyorum. Sen buna ne dersin, evlât?”

Teselli etmek kolay değildi ama bir iki avutucu söz söylemek zorunda kaldı.

“Ali Çavuş, bunları söyle onlara...” dedi. “Ancak bugün değil, yarın mutlaka kazanılacak olan zaferden sonra söyle! Onlar da anlasınlar ki bu zaferde dökülen kanların içinde kendilerinden de katılmış bir kaç avuç kan vardır.”

Mustafa Necati ayrılmak için kalktığıında Ali Çavuş

elini iki eliyle sıkıca tutup gözlerinin içine bakarak:

“Zaferden sonra söyleyeyim değil mi? Zafer müjdesi gibi...”¹⁷ diye gülümsüyordu.

Kastamonu’ya döndüğünde Necati’nin aklı hâlâ aksakalı ve parlak alnıyla etrafa aydınlık saçan kahraman Ali Çavuş’taydı.

Unutmadan onu da yazdı.

AYRILIŞ

(Kastamonu, 1922)

Jandarma kolları dağ köylerine pek uğrayamazdı. Özellikle derdini anlatmak üzere kasabadaki Jandarma'ya giden köylüler de çok azdı. Her kış bu yöredeki köylerin yolları kapanır, yaz aylarında da köylülerin işlerinin yoğun olduğu günler başlardı. Kıyı köylerindeyse Rum çeteleri ve eşkıya grupları halkı rahat bırakmıyordu. Bölgenin kasaba ve kentlerinin çoğu merkezi yönetimden nasibini almamış yerleşim yerleriydi. İnsanlar kanaatkârdı. Hayvanlarını doyurmaktan, tarlasını sürmekten ve savaşlara gönderdikleri genç erkeklerini beklemekten başka düşünceleri yoktu. Devlet yönetiminde kimlerin olduğu umurlarında bile değildi. Bunun için de siyasal örgütlenmenin öneminden habersizdiler. Kasabalardaki eşraftan birkaç kişi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni destekliyor, ama cemiyetin şubesini kasabalarında kurabilecek on, on beş kişiyi bulamıyorlardı. Buralarda düşman işgali de söz konusu olmadığı için mi nedir, zenginlerden de siyasi teşkilatlanmanın gücüne pek aldırın yoktu. Mustafa Necati, mahkeme heyetiyle birlikte devamlı yer değiştirip her kasabaya ve yol üzerindeki köylere uğradıkça

önderlik yeteneği olan kişilerle görüşme olanağı bulabiliyordu. Yetkili olmamasına karşın gene de bu kasabalardaki önderlere yol gösterip teşkilatlanmaları için onları yüreklendiriyordu.

Mahkeme heyetinin emrindeki müfrezeyle kasabalarda dolaşması bölgedeki eşkıya karşısındaki silâhsız halka güven ve güç veriyor, çetelere de psikolojik baskı aracı olabiliyordu. Nerede, ne zaman, ne yapıldıysa gün be gün Ankara'ya raporlanarak Mustafa Kemal Paşa'ya o sormadan hesap verilmiş oluyordu. Bu faaliyetler durumdan görev çıkartmaktı ve bölgedeki bürokrat ve memurlara da örnek olunan bir davranıştı. Mustafa Necati bölgedeki asayiş bilgilerini Ankara'ya gönderirken vilâyetlerde ve kasabalarda gördüğü yönetim zayıflıklarını, gördüğü hataları ve yöneticilerin kusurlarını olduğu gibi yazmaktan kaçınıyordu. Ankara'daki hükümetin doğru kararlar alması için onu doğru yönlendirmek gerekirdi. Örneğin nisan ayında Ankara'ya çektiği telgraf şöyleydi:

"Samsun bölgesinde zorbalık yapan Rum eşkıyadan seksen kişinin İskilip civarında Kızılırmak'ı geçerek Boyabat Kazası civarına geldikleri haber alınması üzerine, bölgenin her tarafında gereken önlemlerin alınması ilgili kaymakamlıklara kabul ettirilmiştir. Mahkememiz müfrezesi hazır tutularak harekâtı daha yakından izlemek üzere mahkeme heyeti bugün Kastamonu'dan hareket ederek Taşköprü'ye intikal etmiştir."

Bölgedeki bazı çetelerin örgütlü ve bir düzen içinde hareket ettiği, birbirleriyle anlaşarak, ortaklaşa soygunlar yaptıkları görülüyordu. Kalecik ile Çankırı arasında üç köyü basan ve yirmi araba soyan Katil İlyas çetesiyle kırk atlısı olan Kürt Mehmet'in çetesi birleşmişlerdi. Bunlar uzak köylere gittiklerinde kendilerine siyasi bir

görünüm vererek halka Mustafa Kemal Paşa'yı kötüleyen konuşmalar yapıyor, teslim aldıkları jandarma erlerine askerlik etmemeleri yolunda yemin ettiriyorlardı. Bölgedeki jandarma birlikleri yetersizdi. Bir bölük Jandarmanın bölgeye gelmesi bile rahatlatıcı bir etki yapabiliirdi. Halk, asker geliyor sözünden etkilenir, eşkıyanınsa morali bozulurdu. Yörede yaklaşık üç bin civarında asker kaçağı olduğu tahmin ediliyordu. Yakalanıp yargılanan kaçakların büyük çoğunluğu firarı alışkanlık haline getirenlerden oluşuyordu. İçlerinde on kereden fazla askerden kaçmışlar çoğunluktaydı. Askerden kaçma olaylarının yoğunlaşmasında bölgede faaliyet gösteren çetelerin büyük etkileri vardı. Çetelerin yok edilmesiyle barınacak yer bulmakta güçlük çekecek olan firariler teslim olma yolunu seçeceklerdi.

Mustafa Necati yakalanan, yargılanan ve idam edilenlerin çevreye duyurulması ve halka bu yönde gözdağı verilmesiyle olayların önünün alınamadığını gözlemişti. Bölgedeki yöneticilerin güçlü ve güvenilir kişilerden oluşturulması firar ve eşkıya olaylarının önünü biraz olsun kesebilirdi. Bölge halkı yıllardır süren savaşıardan bıkmıştı. Padişahla ilgili kötü haberler siyasetle ilgilenenlerin morali üzerinde olumsuz etki yapıyordu. Mustafa Kemal Paşa, padişah, Ankara Hükümeti, İstanbul'un tutumu, Avrupa devletlerinin tutumu, Yunan kuvvetlerinin durumu, işgalin etkileri gibi konularda halkı aydınlatacak, basın, yayın ve telkin araçlarına gereksinme vardı. Halkın moralinin yüksek tutulması çok önemliydi. Geçen ay Zonguldak yoluyla gelip İnebolu üzerinden Anadolu içlerine sızmaya çalışan casus grubu yakalanmıştı. Üçü kadın on kişiden fazla olan bu casus-

lardan öğrenildiğine göre İngilizler İstanbul'da hâlâ etkinliklerde ve casusluk faaliyetlerinde bulunuyorlardı.

Kastamonu, Bolu ve İzmit'e doğrudan doğruya Başkomutanlığa bağlı, yetkileri yüksek güvenilir hükümet komiserleri atanmalıydı. Casusluk ve bozgunculuğun önü ancak bu şekilde alınabilirdi. Bu komiserlerin emrine bölgelerinde en az yüz kişiden oluşacak bir süvari müfrezesi verilirse haydutlukları önleyebilirler ve aynı zamanda iyi bir propagandayla halkın moralini yüksek tutabilirlerdi. Mevcut jandarma kuvvetlerine yeni kuvvetlerin ilâvesiyle yapılacak çalışmalar halkın rahat ve huzurunun sağlanmasına yetmeyecekti. Gönderilecek komiserlerin özellikle örgütçü olmaları ileride kurulması kaçınılmaz olan Müdafaa-i Hukuk Fırkası için şimdiden bulundukları bölgeleri organize etme ve aydınlatma bakımından faydalı olacaktı.

Mustafa Necati, Kastamonu İstiklâl Mahkemesi Başkanı olarak gösterdiği faaliyet ve adalet anlayışı ile halkın sevgisini ve güvenini kazanmıştı. 25 Nisan günü Mustafa Necati'ye belediye encümenince Kastamonu fahrî hemşerilik unvanı verildi.

Mayıs ayının sonlarına doğru Ali Fuat Paşa Moskova'dan Ankara'ya dönerken Kastamonu'da bir akşam konakladı. Büyük zafere artık günler vardı. İşte tam bu günlerde Millet Meclisi'nde Mustafa Kemal Paşa karşıtlarının dediği olmuş ve İstiklâl Mahkemeleri'nin çalışmalarına son verilmişti. Eldeki dosyalar yerel mahkemelere teslim edilerek Ankara'ya geri dönülecekti.

Ertesi gün mahkeme heyetini uğurlama töreni vardı. Öğlene doğru Mustafa Necati ve mahkeme heyeti üyelerinin Kastamonu'dan temelli ayrılacağını duyan halk kendiliğinden ve çok büyük bir kalabalıkla belediye

binası önünde toplanmaya başladı. Adliye mensupları, öğretmenler, doktorlar, tüccar ve esnaf, eşraf, Müdafaa-i Hukuk reisi, belediye başkanı ve vali oradaydı. Mahkemenin günlerdir muhafız kıtası görevini yapan müfreze, tören kıtası görevini yapmakta ve komutanlar da uğurlamaya katılmaktaydı. Belediye başkanının konuşmasından sonra Mustafa Necati kısa ve duygulu bir veda konuşması yaptı:

“Bakir, tertemiz ve yeşil Kastamonu’dan ayrılırken bütün ruhum ve bütün duygularım sizlerle beraberdir. Büyük ve güçlü ordumuz, değerli ulusumuzun sayesinde pek yakında ulusal gayemize ve siyasî birliğimize mutlaka ulaşacaktır. İşgal altındaki yurttaşlarımızı kurtaracağız. Bu zafere ulaşacağımızdan eminim. Bununla beraber ekonomik yönden bağımsızlığımıza ulaşıp ulaşamayacağımızda ve yabancılara mahkûm olacağımızda kuşkuvarım olduğunu da belirtmeliyim. Gerçekten tam bağımsız olabilmemiz için ekonomik alanda da diğer uluslar karşısında zaferler elde etmek gerekmektedir. Bu da bütün ulusça el ele, kalp kalbe ve birlik ve beraberlikle gerçekleşebilir. Arkadaşlar, öksüzlerin, yetimlerin, şehit çocuklarının ve şehit ailelerinin feryatlarını lütfen duyunuz! Bu feryatları ancak sizler duyabilir ve sizler susturabilirsiniz! Köylerdeki fakir ve zavallı kimsesizlerin haklı haykırıışlarını susturmak gençlerin, öğretmenlerin, tüccarların, subayların, hepimizin boynuna borçtur. Allah aşkına size ve hepinize yalvarıyorum, el ele ve kalp kalbe vererek kimsesizlerin feryadına koşunuz!”¹⁸

Bütün ileri gelenler arabalarına bindiler ve Ankara yönüne giden yolda atlı muhafızlar eşliğinde bir saat birlikte yürüyerek mahkeme heyetini yolcu ettiler. Böylece Mustafa Necati’nin Reis Bey olarak temiz ve saf Kastamonu halkıyla olan serüveni bitiyordu. Bu uğurlamayı hiç unutmayacaktı...

MECLİSTEKİ MÜCADELELER

(Ankara, 1922)

Artık dönüyorlardı. Mahkemenin son işlerini Çankırı'da konakladıkları gece çarçabuk bitirdiler. Bir an önce Ankara'ya varmak ve ne olup bittiğini birinci elden, zamanında öğrenmek için sabırsızlanıyorlardı.

Mustafa Necati, Kastamonu İstiklâl Mahkemesi üyesi arkadaşlarıyla birlikte 26 Ağustos 1922 günü öğleden sonra Ankara'ya döndü. Gelir gelmez de meclis kâtipliğindeki memurlardan taarruzun sabah saat dörtte başladığını öğrendi. Herkesin beklediği ama zamanını kestiremediği harekât, sonunda bu sabah başlamıştı. Yunan ordusuna bir baskındı bu... "İzmir!" dedi kendi kendine,

"İzmir nasıl, ne zaman kurtulacaktı? Acaba Mustafa Kemal Paşa şimdi neredeydi? İsmet Paşa ile birlikte miydi? Cephede neler oluyordu?"

Gündüz vakti merkez kıraathanesinde ayrıntılı haber alacak kimse yoktu. Keçiören'deki evin yolunu tuttu. Annesi penceredeydi. Birbirlerini özlemişlerdi, sarıldılar. Mustafa Necati'nin aklı hep İzmir'deydi. Anne ve babasını İzmir'deki kendi evlerine yerleştirip tekrar Ankara'ya dönecek bir fırsat arıyordu.

Akşam yemekte, babasının merak ettiği soruların hepsini yanıtladıktan, hasret giderdikten sonra gene Ulus'daki kıraathaneye gitti. Arkadaşı Vasıf ve gazeteci Enver'le karşılaştı. Sonra kalabalıklaştılar. Birçokları ona hoş geldin demeyi unutup cepheden ve gelecekten haberler veriyordu. Sanki Ankara'dan hiç ayrılmamış, son bir yıl Kastamonu'da yaşamamış gibiydi. Kıraathanedekilerin çoğu devlet kuran, Milli Mücadele'nin merkezini oluşturan ve artık iyiden iyiye kurumsallaşan bir meclisin üyesi olmaktan gurur duyuyorlardı... Hepsinin yasama görevleri yanında, meslek ve becerilerine göre yürütmede de bazı kamusal görevleri vardı. Reis Paşa kime ne emrederse o kişi o görevi tamamlıyor ve daha sonra milletvekili görevleriyle ilgileniyordu. Yeni meclisin çoğu milletvekiline göre siyaset, cephelerdeki muharebeler kadar önemliydi. Çoğunun çoluk çocuğu memleketlerinde, kendileri de burada gurbetteydi. Komutanların hepsi cephede olmasına karşın meclis oturumları devam ediyordu. Meclisin ikinci başkanı Doktor Adnan Bey'di. Haberler iyiydi. Yunan ordusu bozguna uğramak üzereydi. Bu kadar hazırlıklı ve baskın şeklinde yapılan bir büyük taarruzdan sonra ordunun İzmir'e ulaşması kolay olacaktı. Her halde Yunan generalleri kadar İngiliz casusları ve diplomatları da baskına uğramışlardı... Necati, İngiliz hariciyesinin geleneksel siyasetindeki son anda bir oyun oynama olasılığını Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın göz ardı etmeyeceğini düşündü.

Ankara, bildiğimiz Ankara değildi. Mustafa Necati'nin kafasındaki devletin başkenti olacak Ankara, geçen yıla kıyasla sanki değişmiş ve güzelleşmişti. Bu kurak ovanın ortasındaki kasabaya devletin tamamı ne

zaman taşınacaktı? İşte Yunan ordusu sklp atılıyordu... Reis Paşa'nın kafasındaki sıra neydi? "İstanbul Hükümeti" diye bir şey kalmadığına göre Ankara'nın milletvekilleri ve bürokrasisi bu hükümetten artık bundan sonra hiç söz etmemeliydi. İstanbul işgal edildikten sonra kurulan güdümlü hükümetler meşru olmadığına göre onları hükümet diye adlandırmamak gerekirdi. 16 Mart ncesindekilere ise "Eski Hükümet" demek daha doğruyd ve tarihe bu şekilde geçmeliydi.

Akşamzerleri toplandıkları dost meclislerinde bu tür düşünceler tartışılıyordu. Merkez kiraathanesi ertesi gün yapılacak meclis toplantısında görüşülecek konuların hazırlık yeri gibi olmuştu. Bu sohbetlere gazeteci Enver Behnan'da bir iki kez katılmıştı. Mustafa Necati bir ara ona milletvekili irtibatını devam ettirmesini, bundan böyle birlikte hareket etmeleri gerektiğini ve birbirlerine ihtiyaçları olduğunu söyledi. Geçen aralık ayında berberce Kastamonu'dan gelmişlerdi. Enver Behnan, Ankara'da bir okulda öğretmenliğe başlamış ve Kastamonu'ya dönmemişti. şimdi öğretmenliğini yanında *Hkimiyet-i Milliye* gazetesinde muhabirlik yapıyordu. Mustafa Necati onun bu faaliyetlerini kendisinin okuldan sonraki İzmir günlerindeki işlerine benzetiyordu. Enver artık onun tarih, hukuk ve felsefe okumuş, Avrupa görmüş, milliyetçi bir dostu olmuştu.

On beş gün sonra İzmir'in kurtulduğu ama kentte yangınların çıktığı haberi geldi. Yunan ordusu ve işbirlikçi yerli Rumlar İzmir'i terk ederken yakmışlardı. Kaderin değiştiği günlerdi. Meclisin telsiz odasından Balıkesir'deki düşman birliklerinin de geri çekildiği haberini aldılar. İsmet Paşa iki gün sonra Mudanya'da

düşman generalleriyle birlikte ateşkes antlaşmasını imzalayacaktı. Edirne alındı. Kasım ayı ortalarında Vahdettin, son padişah sıfatıyla İngilizlerin savaş gemisiyle İstanbul'u terk etti. Ankara'daki bazı milletvekillerine göre Anadolu topraklarında padişahsız kalmış bir millet vardı artık... Mustafa Kemal Paşa, Vahdettin'in kaçıışı üzerine İstanbul'da bulunan Refet Paşa'ya gönderdiği telgrafta, *"Osmanlının emanetlerini korumak önemlidir. İngilizler, emanetleri almak isterlerse ancak silâh kullanarak ve kan dökerek almalıdırlar. Bu bakımdan ilgililere konuyla ilgili gerekli kesin emirler verilmelidir."* dedi. 20 Kasım 1922 günü Lozan Konferansı'nın açılış töreni yapıldı. İsmet Paşa Lozan'dan Mustafa Kemal'e Fransa Başbakanı Poincaré ile görüşmesini anlatan ve konferansın açılış töreniyle ilgili bilgi veren bir telgraf yolladı. Reis Paşa, İsmet Paşa'nın 11 Aralık 1922 tarihli telgrafını yanıtladı: *"Nerede durmak lâzım geleceğini parlak zekânız ve kuvvetli muhakemeniz kestirebilir!"*

8 Ocak 1923 de Sinop Milletvekili Hakkı Hami Bey, vatana ihanet cezasından mahkûm bazı kişilerin affına dair daha önce çıkan kanundaki eksik gördüğü hususlarla ilgili bir önerge vermişti. İstiklâl mahkemelerinin geçersiz sayılmasını ve verdiği cezaların kaldırılmasını istiyordu. Adliye encümenindeki görüşmelerden sonra konu mecliste, söz Mustafa Necati'deydi. İstiklâl mahkemelerinde görev yaptığı sırada hiçbir zaman adî suçlularla uğraşmadığını, memleketin hayat ve haysiyetini, şeref ve izzet-i nefsinin lekelemek isteyenleri, soyguncu ve bozguncuları yargıladığını belirtti. Mahkemelerde yapılan çalışmalar ve yargılamalarla Milli ordunun dünyaya şan verecek seviyeye getirildiğini ve bu konuda görevini

hiçbir zaman kötüye kullanmadığını söyledi. Yargılananların cepheden kaçarak yalnız kalmış ailelerin namuslarına tecavüze kalkışan ve kadınları katleden kişiler olduğunu söyledi. İstiklâl mahkemelerinde bu yargılamalar yapılırken diğer mahkemelerin ve Adalet Bakanlığı görevlerine tecavüz edilmediğini de özellikle ekledi. Tarihe karışan ama seri kararlar vererek güvenliği çabuk sağladığı için halkın kendisinin istediği bu mahkemelere karşı bütün milletvekillerinin saygılı olması gerektiğini belirtti. Uygulamalarda eşitlik ilkesinin önemli olduğunu söyledi.

“Eğer Yüce Meclis, İstiklâl mahkemeleri tarafından verilen bazı cezaları affetmişse diğer mahkemelerdeki benzer cezaları da affetmelidir.” diyerek sözlerini bitirdi.

Lozan’da görüşmeler başladığı günlerde Yunanistan’da ihtilâl oldu. Hükümet üyeleri ve Hacıanesti idama mahkûn edildi. Doktor Adnan Bey, meclisteki ikinci başkanlık görevinden istifa etti ve İstanbul’a hükümet temsilcisi olarak atandı. Meclisin ikinci başkanlığına Ali Fuat Paşa seçildi. Lozan görüşmeleri kesilir gibi olunca Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa kolordulara hazırlık emrini verdi.

“Kıta’ların daima harekete hazır bulundurulmalarının temini...”

Yani Gazi Paşa’nın hiç şakası yoktu!

Bir yıl içinde Ankara değişmiş ve güzelleşmişti, ama daha birçok mahallenin bakıma ve onarıma gereksinimi vardı. Mustafa Necati Ankara’yı Kastamonu’yla kıyaslıyor, kentin ilerlemesi ve bayındır hale gelmesi için önce iyi bir yerel örgütlenmenin şart olduğunu düşünüyordu. Namazgâh Tepesi’nden baktığında Hisar eteklerinin

harap durumunu, Yukarıyüz'deki esnafın bakliyat çuval-
larının ağzını açmış, birilerine bir şeyler satmak için gene
boş boş oturduğunu görüyordu. Ulus ve Hacıbayram
Camisi civarları hep aynıydı. Taşhan'daki dükkânlarda
değişiklik yoktu. Hakan unvanlı Ankara Valisi Yahya
Galip yaman adamdı. Ankara'yı kendisine göre düzen-
liyor ve sanki yeni devlete yeni bir kent hazırlıyordu.
Men-i Müskirat Kanunu dâhil bütün asayiş ondan sorul-
duğundan eşkiyavari tavırlarıyla ufak bazı asayişsizlik
sorunlarını kendi kendine hallediyordu. Bürokrasi cana-
varı Hakan ve memurları, padişah tuğralı dosyalardaki
eski kanun ve yönetmeliklere aldırış etmiyor, bürokratik
işlemlere fırsat vermiyordu.

Milletvekilleri, Muallim Mektebi'ni misafirhane gibi
kullanmaya devam ediyorlardı. Önünde geniş meydanı
olan vilâyet konağı, bakanlıklara oda oda paylaştırılmıştı.
Bütün vekiller ve onların emrinde olan memurların tümü
canla başla çalışıyor ve yeni bir devlet kurmaktan içten
içe bir sevinç duyuyorlardı. Acaba hepsi böyle miydi?
İşler gelişmiş ve geceleri gündüzlere katarak çalışmak
ne kadar hızlanmışsa, bakanlıklarda ve mecliste dedi-
kodular da sanki o kadar hızla artmıştı. Herkes özveri-
liydi, ama bazıları daha az özveriliydi... Kimileri yakında
başkent olacak yeni Ankara'nın arazisinden getiri elde
etmek için, kimileri yeni kurulmakta olan devlet bürok-
rasisinden köşe kapmak için uğraşıyor gibiydi. Bazıları
devletin temellerini atarken mühendislere ve ustabaşla-
rına fark ettirilmeden bu temele haraç, yolsuzluk, rüşvet
ve kayırma harçları katıyorlardı.

Gazeteci Necmettin Sahir, TBMM üyeleriyle yaptığı ankette şöyle sormuştu: “Kazanılacak olan ulusal bağımsızlık savaşımızın ışıklı, etkili ve verimli olması neye bağlıdır?” Mustafa Necati’nin yanıtı şöyleydi:

“Gençliğin kararlı, ısrarlı ve gayretli olmasına bağlıdır. Bu da bütün gençliğin en az Mehmetçik kadar asil ruhlu ve temiz vicdanlı olmasıyla mümkündür. Ben inançlı bir gençliğin büyük bir güç olduğuna inanan bir gencim.”¹⁹

Ulus meydanı ile Çankaya Bağları arasındaki otlak araziye o zamanlar “Tosbağa Yatağı” denirdi. Bu otlağın ortasından iki arabalık, düz ve taşlı bir yol Çankaya sırtlarına doğru giderdi. Sonraları “Atatürk Bulvarı” denilecek bu yolda, Ulus ve Samanpazarı’ndaki dükkânlarını kapatan Ankaralı esnaf, her gün akşamüstü iki yanı yüklü eşeklerini önlerine katar, Çankaya sırtlarındaki evlerine doğru yol alırdı. Bazı paşa ve beylerin otomobilleri de arada bir Gazi Paşa’nın köşküne doğru gider ve her otomobilin arkasından Ankaralılar “Ne oluyor? Yunan nerede acaba bu gün?” benzeri soruları kafalarından geçirirler de kimselere sormazlar, soramazlardı...

Mustafa Necati, güneş batıda kızılıklar bırakarak batmak üzereyken kenarlarında çerçöp birikmiş bu yoldan Çankaya’ya doğru yürüyüşünü sürdürdü. Sıcak bir gün daha geride kalmıştı. Ankara’nın güneş battıktan sonraki serinliği çok hoş olur, Tosbağa Yatağı akşamüstleri bütün gün güneşten yanan çeşitli otların keskin kokusuyla dolardı. Yaz kokusuydu bu... Gazi Paşa’nın özel kaleminden görüşme isteğine ancak bugün yanıt gelebilmişti. Bir yıllık Kastamonu serüvenini yazıya döküp resmi raporunu vermişti, ama söyleyecekleri daha önemliydi. Yürümek ve Ankara’yı koklamak istemişti. Yolda

denk geldiği babası yaşındaki birisiyle sohbet etmeye başladı. Adı Bekir'di. Hemen adamın adının arkasına efeliği yakıştırdı.

"Ee söyle bakalım Bekir Efe ne dersin sen bu Ankara'yla İstanbul'un işine?"

"Boktandır derim. Her şey boktan! Yunan'ı attık diyorlarsa da benim pek inanasım yok, bir! Padişah, padişah olsaydı İstanbul'daki hükümette hükümet gibi olurdu ve bunlar gelmezdi bu milletin başına, iki!"

"Düzelecek, düzelecek!"

"Nasıl düzelecek? Aha bütün gün bir okka nohut bilem satamadım dükkânda. Kapattım, eve gidiyom..."

"Askerde nerdeydin?"

"Yemen'de. Şimdi de büyük oğlumla damadım askerde. Birinin Kütahya'dan diğerinin Konya'dan mektubu geldi üç ay önce. İkisini de dört göz olduk bekliyoruz evcek..."

"Gelecekler, gelecekler inşallah!"

"İnşallah!" dedi ve ona sorular soran bu adamın kim olduğuna bile meraklanmadı. Mustafa Necati "Eyvallah!" deyip adamdan ayrıldı.

Adımlarını hızlandırarak ikiye ayrılan yolun solundan devam etti. İnsanlar, bu topraklarda yaşamış olan bu insanlar tarih boyu hep doğru söylemişler doğru yaşamışlardı. Bekir Efe doğruyu söylüyordu. Çok çektiği ve daha da çekeceği belliydi. Bir zaman yolun altındaki patikada oturup kaldı. Batmak üzere olan güneş, bir iki parça bulutla birlikte bütün Ankara'yı kızıla boyamıştı.

"Şimdi İzmir'de de güneş körfez ufkuna gömülmek üzeredir." diye geçirdi içinden.

Göz kapaklarını kırptırtırsa gözünün ucundan yaşlar

boşanacaktı. Yol kenarında durdu, elleriyle gözlerini bastırdı, gözyaşlarını akıttı ve yumruğunun tersiyle sildi. Köşkteki görevlilere morali bozuk gözükmek istemiyordu Necati, köşke doğru yürümeye devam etti. Yarın Gazi Paşa'nın Bursa'ya gideceğini söylemişlerdi. Konuşmayı kısa kesmeliydi. Ekim ayının ortalarıydı. Güneş battı. Dikmen yönünden esmeye başlayan hafif rüzgâr yanık kırıntıların kokusunu kaybettirmişti. Köşke iyice yaklaştığında yorgunluğu ve moralsizliği kaybolmuş, bedenine müthiş bir canlılık gelmişti. İçeri girdi ve tahmin ettiği gibi genel sekreterin odasında beş dakika bekledikten sonra Gazi Paşa'nın odasına geçti. Paşa onu can kulağıyla dinledi ve dört beş sorusuna ayrıntılı yanıtlar istedi. Ayrırlarken Necati'ye,

“İzmir’de bir İktisat Kurultayı yapmaya karar verdik. Bu kurultay hazırlıklarına senin de katılmanı rica ediyorum.” dedi.

MİSAK-I MİLLİ VE LOZAN

(Millet Meclisi, 1923)

Şubatın başında İzmir'deydiler. O, Vasıf Çınar ve İktisat Vekili Mahmut Esat Bey... Üçü de Türkiye İktisat Kurultay'ının görevlisiydi. Zamanı olmadığından Mustafa Necati anne ve babasını İzmir'e getirememişti. Bu kurultay bunca savaş ve yıkım günlerinden sonra memleketin kendine gelmesini sağlayacak ve gerekli kaynakları araştırıp bulacaktı. Ekonomik bağımsızlık, tam bağımsızlığı yaratacaktı. Kongreye Türkiye'nin her yerinden tüccar, işçi, sanayici ve çiftçi temsilcileri gelecekti. Bin iki yüz kişiden fazla katılımcıyı misafir etmek, onların İzmir'deki konaklamalarını düzenleme görevi Mustafa Necati'nindi.

Gazi Paşa iki gün sonra geldi. O gelmeden önce Asım ve Fevzi Paşalar Ankara'dan gelirken konuk olarak Rus elçisi Arolof ve Azerbaycan elçisi Abilof'u da getirmişlerdi. Elçilerin eşleri de yanlarındaydı. Lozan görüşmelerinin kesilmesinden sonra yapılacak olan bu kurultay, Avrupalılara anlamlı bir gönderme oluyordu. On beş gün süren bu gösterişli kurultay ve anlamlı bildiri bir tarafa, Mustafa Necati'yi iki olay çok etkilemişti. Biri kurultay açış konuşmasında Gazi Paşa'nın sözüydü:

“... Kılıç ile zafer kazananlar, sapanla zafer kazananlara mağlûp olmaya ve netice olarak yerlerini onlara vermeye mecburdur. ... Siyasî ve askerî zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazlarsa meydana gelen zaferler devamlı olamaz ve az zamanda söner.”

Etkilendiği ikinci şey de kurultayın son günü bütün üyelerin hep birlikte yaptıkları “Misak-ı İktisâdî” yeminiydi...

Meclis son oturumunu 15 Nisan günü yaptı. Önceden alınan karara göre seçimler yapılacak ve milletvekilleri yenilenecekti. Mustafa Necati iki düşünsel gruba ayrılmış mecliste Gazi Paşa’nın başkanı, kendisinin de kâtibi olduğu Müdafaa-i Hukuk Grubu’ndaydı. “İkinci Grup” diye adlandırılanlar ise muhalif milletvekillerinden oluşuyordu. Bu gruptaki milletvekillerinin büyük kısmı tüccar ve eşraftandı. Çoğu Trabzonlu ve Erzurumluydu. Başkomutanlık yetkilerini uzatmak istemeyenler, Lozan heyetini beğenmeyenler, saltanat ve hilâfete dokunmak istemeyenler ve memleket hakkındaki kararların Gazi Paşa’nın etrafındaki dar çevrede ve iyice görüşülmeden alındığını savunanlar bu gruptaydı. Gazi Paşa, zaferden sonra gerekli olan bütün ekonomik, siyasî ve sosyal değişiklikleri yapabilmek ve Mustafa Necati’nin de hayal ettiği Türk Devrimi’ni yaratabilmek için her çeşit karşıt düşüncenin ve bu düşünsel dağınıklığın önünün alınması gerektiğini biliyordu. Kendisine ayak uydurabilecek nitelikte yeni meclis üyelerine gereksinim vardı. Aksi gibi bu arada Köşk’ün Koruma Tabur Komutanlığı’nı yapan Topal Osman, kendi kendine hareket etmiş ve mart ayının son günleri İkinci Grup’un en etkili isimlerinden Ali Şükrü Bey’i öldürmüştü. Meclise kan bulaşmıştı.

Bütün bunların yanında seçim yasasını değiştirmek ve Gazi Paşa'yı meclis dışında tutarak tasfiye etmek isteyenler vardı. O ordunun başında, kendileri de devletin başında olsun istiyorlardı. Bunlardan üç milletvekili bir önerge hazırladı. Buna göre,

"Bundan böyle doğum yeri Misak-ı Milli sınırları dışında olan kişiler milletvekili olmasınlar, ancak beş yıl oturdukları yerlerden milletvekili olabilirler..." diyordu ve hedef Mustafa Kemal'di.

Mustafa Necati, bu önergeye bir karşı konuşma hazırlamıştı ki, ertesi gün Gazi Paşa kürsüye çıkmıştı bile:

*"Doğum yerim Selanik, doğrudur! Devlet tek kurşun atmadan Selanik'i Yunan'a verirken ben diğer bir yurt köşesi olan Derne'de savaşıyordum. Hiçbir yerde beş yıl oturmadım. Bu da doğru! Ben beş yıl bir yerde oturup savaş alanlarında olmasaydım, Allah korusun bu önergeyi veren efendilerin doğum yerleri de Misak-ı Milli sınırları dışında kalırdı... Bu önergeyi veren efendileri bu meclise gönderen millet, onlar gibi mi düşünüyor acaba?"*²⁰

Seçimler Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun istediği şekilde oldu. Mustafa Necati'nin ismi diğer isimlerle birlikte İzmir seçim bürosuna verilmiş ve ikinci sıradan İzmir milletvekili olarak tekrar mecliste görev yapmaya hak kazanmıştı. Gazi Paşa da Ankara Milletvekiliydi.

11 Ağustosta meclis toplandı. "İkinci Grup" milletvekillerinden yalnız Ali Rıza Efendi vardı. Ama meclis dışında kalan muhaliflerin hem dışarıda hem de meclis içinde çabucak toparlanacağını ve gene muhalefete

devam edeceğini herkes kestirebiliyordu. Mecliste iş yaptırmanın keskin bir muhalefetin oluşmasını önlemenin en iyi yolu, her şeyi muhalefetten önce düşünmek ve onlara düşünme fırsatı vermemektir. Necati, muhalefetin ele alacağı konularda önce davranıp kendilerinin özeleştirisi yapmasının daha etkili olacağına inanmıştı ve bunun böyle olması gerektiğini bazı arkadaşlarına söylemişti. Muhalefet, yapılmakta olan devrime, kurulmakta olan devlete ve oluşmakta olan millete karşı değil, düşmanlara ve hainlere karşı yapılmalıydı. Bu günkü Meclis toplantısındaki konuşması etkili olmalıydı. Konu önemliydi ve söz alıp bu konuyu açacaktı. Birçok kişiyi rahatsız edeceğinden kendisi de rahatsızlık duyuyordu. Gece uyuyamamıştı. Hep “Lozan Antlaşması üzerine konuşmam ve ayrıntılı bir eleştiri yapmam işe yarayacak mı?” diye düşündü.

“Herkes konuşuyor, ben niye konuşmayayım ki? Büyük zafer sonrası sarhoşluklar henüz geçmedi gibi. Zafer sarhoşu olmayanların başında Gazi Paşa geliyor.” diye düşündü. “Esas kurtuluş, köylüsü ve kentlisiyle millet olmakta ve bunun için çalışmakta. Temelli kurtuluş ise yeniden yapılanmakta ve gereken milli eğitimi, milli ekonomiyi ve milli düzeni yerleştirmekte...”

Sabah kalktığında ev soğuktu, buz gibi olmuş elbiselerini giydi. Soba salonda yanıyor, annesi yatmaya yakın yatak odalarının kapılarını açarak havayı ılıtıyordu. Babası odasında sabah namazını kılarken annesi de mutfakta kahvaltı hazırlıyordu. İkisine de allahaısmarladık diyerek evden çıktı. Kahvaltıya zamanı yoktu. Meclis binasına geldi. Bahçedeki sundurmada çay içerken konuşmasının son düzeltmelerini yapmaya başladı. Sabahın köründe

yakınlardan çekik ve tahta sesleri geliyordu. Aşağıda, istasyon yönünde yeni meclis binası yapımında işçiler çalışıyordu. Bu günlerde genel kurul toplantısı başlayana kadar çalışırlar, toplantı bitince gene çalışmaya devam ederlerdi. Yani milletvekilleri çalışırken işçiler çalışmıyor, işçiler çalışırken milletvekilleri çalışmıyordu.

Genel kurul toplantısı başlamıştı, oturum başkanı,

“Başka önerge yoktur. Doğrudan doğruya gündeme geçiyorum. Bilindiği gibi Lozan’da yapılan barış antlaşmasına ilişkin yasanın görüşmelerine devam edeceğiz. Söz İzmir Milletvekili Necati Bey’in” dedi.

Mustafa Necati kürsüdeydi.

“Efendiler! Bir an için sizi üç yıl önceki o üzüntülü ve acı günlere götürmek istiyorum. O günlerde her taraftan saldıran düşmanların, bağrımıza saplanmak üzere uzanan hançerleri ve memleketimizi işgal girişimleri vardı. Üç yıl öncesiyle günümüzü kıyasladığımda bu gün, hepinizin bakışlarındaki parıltıyı ve kalplerinizdeki büyük onuru görebilmekteyim. Bizi o belâlı günlerden kurtarıp, bu mutlu ve sevinçli günlere getiren ulu ve değerli milletimi onun bu yüce kürsüsünden saygıyla selâmlıyor ve kutluyorum.

Efendiler! Ben, dindaşlarımdan ve ırkdaşlarımdan birçok insanın hâlâ tutsaklık altında inlediklerini biliyorum ve görüyorum. İnsanlık âleminin orta yerde sıkıntı içinde bıraktığı bu yoksulluk ve yoksunluk karşısında yüreğimden, vicdanımdan kopan çığlığı bu yüce kürsüden bütün çağdaş dünyaya, bütün insanlığa yöneltmek istiyorum. Eğer insanlığın da bir vicdanı, aklı ve mantığı varsa, artık bütün dünyada bundan sonra başkalarının esiri olarak yaşayan milletler kalmayacaktır. Çığlığımı Batı insanlarına yöneltiliyor ve onlara sesleniyorum. Bundan sonra yoksul ve acılar içindeki insanlara karşı daima insaflı ve daima saygılı olmalıdırlar.

İnsanlık hep olgunlaşmaktadır. Türk milleti üç yıl içinde nasıl harikalar yaratmış ve nasıl zaferden zafere koşmuşsa, ezilen diğer milletler de bizim yürüdüğümüz yollardan yürüyerek kendi harikalarını yaratmalıdırlar. Türk milleti onlar için bir örnektir. Mazlum milletler, bizden ders alsınlar. Bizim açtığımız bu çıkır üzerinde yürüsünler. Zafere doğru koşsunlar ve dünya, yeni bir hoşnutluğa kavuşsun. Bütün ruhumla bunu istemekteyim.

Efendiler! Antlaşmanın eleştirisine başlamadan önce bir konuyu belirtmek zorundayım. Eleştirilerimin hedefi, kendilerine sonsuz bir saygıyla bağlı olduğum sayın delegeler kulumuz değildir. Millet'in bu yüce kürsüsünden yapacağım eleştirilerin hedefinin, doğrudan doğruya Batılıların diplomatları olduğunu belirtmek isterim. Antlaşmanın ilk sayfasına baktığımda bana çok acı ve üzüntü veren bir konuyla karşılaştım. Daha belgenin başında görüyoruz ki, bizi kardeşlerimizden ayırmışlar ve yıllarca üzerinde yaşadığımız sevgili topraklarımızı bizlerden koparmışlardır. Biz böyle tamamlanmamış bir antlaşma karşısında kayıtsız şartsız oy veremeyiz. Kuponlar meselesi çözümlenmemiştir. Antlaşma eksiktir. Çünkü bizden ayrılması olanaksız olan Musul bölgesi için kurul hâlâ bir karar vermemiştir. Musul bölgesi Türk'tür ve sonsuza kadar da Türk kalacaktır. Bütün dünya bilsin ki, yabancılar Musul'dan hiçbir şey kazanamayacaklardır. Musul bölgesi her zaman Türklüğe bağlıdır ve biz de bu asil bölgeden hiçbir zaman ayrılmayacağız. Bu yüce kürsüden yineliyorum, Musul'dan ayrılmayacağız ve hiçbir güç de bizi oradan ayıramayacaktır!

Efendiler! Bu antlaşmada ekonomimizin milli olması düşünülmemiştir. Bu konu da antlaşmada sakattır. Düyunu Umumiye'nin bölüşümü adaletli değildir ve ölçülü davranılmadığı görülmektedir. Borçların tümü Türk milletine çıkarılmıştır. Bölüşüm adaletli ve hakkaniyet gözetilerek olma-

lydı. Berlin Antlaşması gereğince bizden ayrılan topraklar için geçerli hisseler bu antlaşmada kabul edilmeliydi. Oysa Berlin Antlaşması'nın ana düşüncesi tamamen terk edilmiştir. Bu, adaletsiz bir durum değil midir? Balkan Savaşı'ndan sonra terk ettiğimiz toprak üzerinde paylaşım kabul ediliyor. Böyle adaletsiz paylaşım karşısında Türkler oyunu nasıl verebilecektir? Düyunu Umumiye kazanç oranına göre paylaştırmıştır. Oysa eski Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını göz önüne getirdiğimizde görürüz ki memleketin verimli olmaya uygun ve yatkın olan Irak ve Suriye gibi bölgeleri, henüz tam anlamıyla kazanç sağlamasalar da bu topraklar gelecekte ekonomik kazanç getirmeye adaydır! Dolayısıyla kazanç oranında yapılan paylaşım doğru değildir. Bundan sonra Irak ve Suriye topraklarından alınacak gelir her halde daha çok olacaktır. Ben yapılan bu paylaşımı işte bunun için uygun görmüyorum.

Efendiler, antlaşmanın 49ncu maddesinde sermayenin paylaşımı bir ay sonra Paris'te oluşturulacak bir komisyonda çözümlenecektir deniliyor. Komisyon bir ay sonra kurulacaktır da sorun ne zaman çözümlenecektir? Sermayenin paylaşma zamanı belirtilmeden komisyona havale edilmiştir. Düyunu Umumiye onların elindedir ve bu süre içinde her şeye kendileri karışabilecek ve belki de sermayeyi değiştirebileceklerdir. Bunların belirlenmesi gerekirken belirlenmemiş, vurgulanmamıştır.

Sonra efendiler, korkunç bir haksızlık karşısında şaşır-mamak elde değildir! Servet, nüfus ve toprak alanı bakımından Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli bir kısmını terk ettik. Belki dörtte üçünü bıraktık. Buna karşılık Düyunu Umumiye'nin yüzde altmışı bize bırakılmış, yüzde kırkı bizden ayrılan yerlere terk olunmuştur. Bunun dürüstlük neresindedir? Bu paylaşım hakça mıdır? Daha garip bir durum vardır. Kâğıt paraların ve iç borçların ödenmesi tümüyle Türk milletine bırakılmıştır. Bundan

yedi sekiz yıl önce bütün Osmanlı İmparatorluğu savaşa sürüklenirken buna yalnız Türk milleti mi karar vermişti? Osmanlı İmparatorluğu'nu teşkil eden ve onların temsilcilerinden, milletvekillerinden meydana gelmiş bir kurul bu kâğıt paraları bastırmıştı. Dolayısıyla bu borcun tümü bize ait değilken 173 milyon liranın bizim tarafımızdan ödenmesi istenmiş ve biz de bunu kabul etmişiz. Bu nasıl oluyor da kabul edilebiliyor? Bu antlaşmada kişi ve toplum hukukuna saldırılmıştır. Bu antlaşma kişilerin ve toplumun hukukunu tanımamıştır. 58nci maddeye göre de 1914 yılında savaş gemilerine karşılık bırakılan parayı bağışlamış bulunuyoruz.

Efendiler! Bu para kimin parasıdır? Bu para Türk milletinin parasıdır, Türk kadınının, Türk çocuklarının parasıdır. Türklerin denizlerde gezdireceği donanmanın parasıdır. Bunu ne hakla bırakıyoruz? İnsanlığa ders vermek isteyenler nasıl olur da bu parayı alır ve cebine koyabilir? Milletlere ve kişilere karşı saygılı olan devletler nasıl oluyor da bunu kabul edebiliyorlar?

Sonra efendiler! Antlaşmamızda Hicaz demiryoluyla ilgili tek bir konu yoktur. Hicaz demiryolu, Osmanlı İmparatorluğu'na ait kişilerin bağışlarıyla yapılmıştır. Avrupalılar ve Bağlaşık Devletler bu konuda dürüstçe davranmamışlardır. Antlaşmanın 16. maddesine bir bakınız! Geçtiğimiz dünya savaşında yabancı devletlerin vatandaşı gibi işlem görenlerin de zararlarını kabul etmişiz! Biz yabancı devlet vatandaşı gibi muamele gören Rumların zararlarını da tazmin etmeye mecbur bırakıyoruz. Bu kapitülasyon değil de nedir? Sonra daha garip bir şey var. Türk doktorları Avrupa doktorlarına denktir. Onlardan hiç geri kalmamışlardır. Öyle an gelmiştir ki Avrupa'daki hastaları Türk doktorları tedavi etmiştir. Öyleyken antlaşmada belirtilen sağlık danışmanlarını kabul etmişiz. Adalet danışmanları da aynı şekilde... Durup dururken adliyemize de danışman kabul

etmişiz. Dikkatinizi çekerim, bu danışmanlar yasama kurullarında hazır bulunacaklardır! Bunun nedenini açıklıkla ve kesinlikle öğrenmek ve bilmek isteriz ...

Sonra asıl dikkat çeken bir bölüm de antlaşmanın, ticaretimizle ilgili bölümüdür. Beş yıl ticaret yasağı getirilmiştir! Efendiler! Biz, yükselmek istiyoruz, ileri gitmek istiyoruz, kendi memleketimizde ekonomik olarak güçlü olmak istiyoruz, kendi memleketimizde efendi olmak istiyoruz. Avrupalıların, Bağlaşık Devletlerin hâlâ büyük bir hırs ve itinaıyla bizi ezmeye çalışmasının anlamı nedir? Bu kadar badireden sonra da hâlâ milletlerin esiri kalabileceğini mi sanıyorlar? Bu görüşte olanlarla anlaşılamaz! Türk Milletinin yaşama hakkını elinden almak istiyorlarsa yanılıyorlar! Biz, yokluklar içerisinde varlık yaratan bir milletiz. Biz, dünyada yalnız inancıyla yaşayan bir milletiz. Bunu her gün bu yüce kürsüde bütün cihana bağıran bir milletiz. Dolayısıyla bizi böyle beş yıl, üç yıl bağlayarak korkutamazlar. Gönül, delegelerimizin bu konuda biraz daha güçlü ve kudretli olarak milletin hakkını savunabilsin isterdi. Efendiler! Beş yıllık süre üç yıla indirilemez miydi? Bu konuşulmuş mudur? Bunu beş yıla bağlamakta ne anlam vardır? Bu beş yıl içinde ticaretimiz tamamıyla bozulacaktır. Paramızın tümünü Avrupa'ya göndereceğiz. Çünkü tarifemizi bozamayacağız ve onların tanzim ettiği şekle uymak zorunda kalacağız.

Efendiler! Bir de Boğazlar sorunu var. Asker olmadığım için bu sorunla ilgili sizi uzun uzun bilgilendiremeyeceğim. Ancak bir maddesi beni çok rktmştr. Buna göre taraşlar Boğazlarda kabul edilen serbest geçiş özgürlüğünü engelleyen ve askersizleştirilmiş bölgelerin emniyeti tehlikeye düşüren bir olayla karşılaştıklarında -bu tehlike, bir saldırı, bir zorlama, gerçek bir savaş hali ya da savaş tehdidi olabilir- Milletler Cemiyeti'nin vereceği karara uygun hareket ederek tehlikeyi birlikte ortadan kaldıra-

caklardır. Geçiş özgürlüğünü engelleyen bir saldırı kimin tarafından yapılacaktır arkadaşlar? Boğazlara ulu orta bir saldırı meydana geldiğinde Bağlaşık Devletler, Milletler Cemiyeti kararıyla bütün vasıtaları kullanarak istediği gibi hareket etmekte serbest olmaktadır. Efendiler! Milletler Cemiyeti onların ellerinde bir araçtır. Bu madde onlara istedikleri an, istedikleri kadar müdahale yetkisi vermiş oluyor. Beni ürküten bu madde hakkında yetkili kuruldan kesin ve açık bir bilgi istemekteyim.

Efendiler! Mübadele sorunu da en çok dikkat çeken konudur. Burada yetkili kurulumuz iyilik göstermişler lütufkâr davranmışlardır. Mübadelede görünüşte eşit koşullar vardır. Mübadele sorununu gerçekten iyi incelersek çok acı sahneler görebiliriz. Düşünün, Yunanistan'daki Türk uyruklular her şeye boyun eğmiş ve Yunanistan'ın bütün kanunlarına itaat ederek tam bir yurttaş gibi yaşamıştır. Oysa buradaki Rum uyruklular, yurtlarına hainlik yapmış, Yunan ordusu ile birlikte hareket ederek, Türk ordusuna karşı gelmişledir. Bu konuda canice davrananlarla insancıl davrananları bir kefeye konduğunu görüyoruz. Bunun neresinde eşitlik var? Eğer mübadele tam anlamıyla olsaydı, eğer İstanbul'da bize kasteden Rumlar da diğerleriyle birlikte gitseydi, o zaman yetkili kurulumuzun bu lütufkârlığına hak verebilirdik.

Efendiler! Antlaşmanın kalpleri karartan ve gözleri yaşartan acı bir bölümü daha var. 59ncu maddede deniliyor ki, 'Türkiye, savaşın uzamasından ve sonuçlarından doğan onarım sorununda, Yunanistan'daki ekonomik krizi dikkate alarak her çeşit isteğinden özveride bulunur.' Efendiler! Ben, yerleri, yurtları yıkılmış ve yakılmış milyonlarca insanın hakkını buna neden olanlara bağışlayan antlaşmanın bu maddesini ora insanların vekili olarak kabul etme cüretini gösteremem. Efendiler! Düşmanların, özellikle Bağlaşık Devletlerin emriyle Akdeniz kıyılarına çıkan ve oradan Anadolu içerlerine kadar gelen Yunan ordusu,

memleketin içlerinde harmanları, köyleri, kentleri yakmış, memlekette insan namına ne varsa kesmiş ve doğramış bir cani sürüsüdür. Doğrudan doğruya Bağlaşık Devletlerin besbelli emirleriyle hareket eden bu ordunun icraatlarından yalnız Yunanistan sorumlu olamaz. Başta o orduyu oraya sevk eden, o orduya emir verenler sorumludurlar. Yetkili kurulumuz, konferans esnasında hep doğrudan doğruya onlara seslenmeli ve Türk milletinin hakkını Bağlaşık Devletlerden istemeliydi, Yunanistan'dan değil! (bravo sesleri) Yunanistan'ın parasız bir hükümet olduğunu biliyorum. Bizim bu isteklerimizden vazgeçmek ne demektir? Bu doğrudan doğruya Bağlaşık Devletlerden istenecek bir hakkımızdır. Sonra efendiler! Zarar ve ziyanın miktarı yetkili kurulumuzca dört milyar altın frank olarak saptanmıştır. Bence bu dört milyar frank hibe edilmiştir.

Yunanistan'ın parası yoksa efendiler, hiç olmazsa bizden alıp götürdüklerinin aynen iadesini isteselerdi. Bunlar küçük şeyler değil, elli, altmış milyon liralık bir şeydir. Bunu aynen istemek hakkımız değil midir? Bu istenmemiştir ya da istenmişse de verilmemiştir. Sonra efendiler! Buna karar verecek yargıçlar kimdir? Bu yargıçlar bugün onarım bedeli almak için ordularını başka memleketlere gönderen egemenlerdir. Fransa hükümeti onarım bedeli almak için Almanya üzerine yürümemiştir midir? Bizim hakkımızda hüküm verecek olanlar bunlardır. Türk milleti üç milyon insanın hakkını feda edemez. Evlerinden uzaklaştırılmış, babaları kesilmiş, anneleri katledilmiş çocukların ahlarına, figanlarına razıysanız, dulların kalplerinden kopan ah kulaklarınıza gelmiyor ve vicdanlarınızı sızlatmıyorsa, evleri yakılmış ve ocakları sönmüşlerin haykırıışlarını duymuyorsanız, bu antlaşmayı kabul edebilirsiniz! Eğer Anadolu'da yersiz, yurtsuz, aç ve ilaçsız, yardım bekleyen üç milyon halkın feryadını duymazsanız bunlar aç kalacak ve öleceklerdir. Buna

Türkiye'nin savaş sonrası bütçesi yetmemektedir. Avrupalılarda insanlık varsa aç, biilâç bıraktıkları, sefil bıraktıkları insanlara acımalıdır. Bağlaşık Devletlerden bunu almak elbette hakkımızdır. Bu hakkımızı bırakamayız efendiler! Geçen yıl binlerce kardeşimizin yokluk ve sefaletten öldüğünü bu kardeşiniz görmüş ve bu gözler tanık olmuştur.

Dolayısıyla bu milletin bir evlâdı olarak, savaş tazminatı ve onarım bedeli konusunda yetkili kurulumuzun gösterdiği lütüfkârlığa hiçbir zaman beyaz oy kullanamam. Benim kullanacağım oy, barış antlaşmasını sarıp sarmalayacak olan bu kırmızı renkli pusuladan başka bir şey olamaz!"²¹

Sözleri bittiğinde bütün meclis alkışlıyordu. Coşkulu biçemi yanında konuşmasının içeriği de milletvekillerini etkilemişti.

Ona göre Lozan'da kazanılan bir şey yoktu, kaybedilenler çoktu ve bu antlaşma kabul edilemezdi. Bütün bunlara rağmen bu karşı çıkışı fazla taraftar toplamadı. Lozan Barış Antlaşması'nın onayıyla ilgili yasa maddelerine verilen oyların sonucunda kabul etmeyenler kendisiyle birlikte on üç kişiydi. Menteşe Milletvekili Hoca Esat Efendi, Mersin Milletvekili Besim Bey, Menteşe Milletvekili Şükrü Kaya Bey, Mardin Milletvekili Necip Bey, Urfa Milletvekili Şeyh Saffet Efendi, Urfa Milletvekili Yahya Kemal Bey, Gaziantep Milletvekili Kılıç Ali Bey, Adana Milletvekili Zamir Bey, Mersin Milletvekili Niyazi Bey, Saruhan Milletvekili Vasıf Bey, Edirne Milletvekili Faik Bey ve Gaziantep Milletvekili Ali Cenani Bey kabul etmeyenler olarak tutanaklara geçti. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin büyük çoğunluğu Lozan Antlaşması'nı onayladı. Antlaşmanın imzalandığı Bağlaşık Devletlerin İstanbul'daki yüksek komiserlerine tebliğ edildi ve

yabancı askerlerin İstanbul'u terk etmesi istendi.

Konuşmasını yaptığı günün ertesi, Kâzım Paşa meclis binasının arka bahçesinde "Seninle sundurmada bir çay içelim." diyerek omzuna kolunu attı ve bahçenin köşesindeki sundurmaya geçtiler. Paşa'nın bir şeyler diyeceğini ama nasıl açacağını bilemediğini hemen hissetti Necati. Balıkesir'de de böyle yapardı.

"Bak Necati!" diye başladı. "Çok iyi bir hatipsin. Çok iyi de araştırmacı, takipçisin. Sen dün içerde Lozan'ı tenkit eden konuşmanı yaparken Gazi Paşa bana seni çok sevdiğini söyledi. Senin gibi genç siyaset adamlarına bu memleketin ihtiyacı var." dedi.

"Herhâlde Lozan antlaşması hakkında dediklerime ve birkaç kişinin aklını çeldiğime de epey kızmıştır." dedi Necati.

"Aksine konuşmandan ve tenkitlerinden memnun olduğunu söyledi. Senin hakkında düşündükleri hep olumlu şeyler. Senin için bana; 'Bu çocuk, çalışmayı görev bilen, yurduna yararlı işler yapmaktan haz duyan, Milletin sorunlarına kendini adanmış, girişken, atılgan, aydın düşünceli bir kişi... Yeni Türkiye'ye yakışan, hassas ruhlu, ince yapılı ve çok çalışkan genç bir adam.' dedi"

Necati'nin esmer yüzü morardı, utandı.

"Sağ olun!" dedi.

MÜBADELE ZOR İŞ, GÖÇMENLİK ZOR ZANAAT (Gördes, 1924)

Ege'nin aşırı sıcak günlerinden biriydi. Askerlik şubesinin bahçesindeki sundurmanın gölgesine kendilerini zor atmışlardı. Ayrılar gelmeden sunulan birer bardak soğuk su onları serinletmeye yetmedi.

Lozan'da imzalanan "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi"nden bu yana yedi ay geçmiş, mecliste konuyla ilgili olarak ancak bir komisyon kurulabilmişti. İmar ve iskân işleri Sağlık Bakanlığı'na aitti. Askerlik şubesinin bahçesindeki bu efendiler, işgal görmüş vilâyetlerin milletvekillerinin temsilcileriydi ve bu kurulan komisyon üyeleri idi. Mustafa Necati'yle beraber Şükrü, Vasıf, Mustafa Fevzi, Ali Cenani, Zekai ve Muzaffer Beyler... Denek kasaba olarak seçtikleri Gördes'te incelemedeydiler. Gördes'te işgal öncesi mevcut olan 3.389 ev ve 400 dükkândan çok azının bu gün ayakta olduğunu saptamışlardı. Binaların birçoğu yanmış, yıkılmış ve harabeydi. Komisyonun asıl görevi savaş sonrası imar ve iskân işlerinin halli için kolaylık sağlayacak saptamalarda bulunmaktı. Mustafa Necati, ayrılanı yudumlarırken bir yandan da hemşerisi ve çocukluk arkadaşı Vasıf'a söyleniyordu:

“Nasıl olacak bu iş, kardeş? Altından kalkabilecek miyiz? Bütün Ege’deki kentlerin toplamında 73.000 bina, kasaba ve köylerinde ise 87.000 adet bina kullanılamaz durumda ... Eder sana yuvarlak hesap en azından 150 bin aile. İşgal değil deprem geçmiş buralardan...”

“Savaş, depremden beterdir! Daha dur, daha henüz göremediğimiz Trakya’da, Adana’da, Antep’te, Erzurum’da, Van’da durum nasıldır kim bilir?”

“Evet, kim bilir nasıl beterdir?”

“Şöyle beterdir. Önce savaştakiler ölür. Sonra ölenlerin yakınları, aileleri sefillik çeker. Daha sonra da göçler başlar. Bütün milletlerin edebiyatında en kolay roman, hikâye, şiir savaşın ve göçlerin acıları üzerine kurgulanır. İnsanoğlunun acıları en kolay kendi aralarında yaptıkları bu olaylarda görülür. Savaş belki de işin kolayı. Asıl iş savaştan sonra olanlarda. Türk devleti ve devleti yönetmeye kalkmış olan bizler işte önce bu acıları dindirmek zorunda kalmış durumdayız.”

“Önce şu mübadeleyi halledelim de...”

Vasıf, “Mübadele zor iş... Zor olduğu için de Balkan savaşlarından sonraki Türk-Rum değiş tokuş fırsatı kaçtı, değerlendirilemedi. Görüşmeler uzatıldı, taraflardaki hainliklere pirim verildi ve sonuçta mübadele için bir anlaşma yapılamadan büyük dünya savaşı çıktı. Eğer bu değiş tokuş yapılsaydı, Yunanlılar hem İzmir’e böyle kolay çıkamayacaklardı, hem de savaştan sonra kaçmak zorunda kalan Rumlar kovulduklarını iddia edemeyeceklerdi. Ama olan oldu ... Şimdi suyun iki yakasında da ‘su katılmadık’ iki ulus oluşmaktadır.” dedi.

Necati, “Vay anasını! Bu hengâmede böyle bir yakın tarih tahlili hiç aklıma gelmemişti. Seni kutlarım. Dedik-

lerinin tamamının doğru olduğunu söyleyebilirim.” diye karşılık verdi.

Şükrü Bey onların ne konuştuğunu bilmeden öteden ortaya lâf attı:

“Giden gitti, yakan yaktı, kapan kaptı da önümüzdeki kışın ortasında Yunanistan’dan gelecek garibanları bu evlerde barındıramayız ki! İmza atmak kolay! Bu mültecilerin daha yolu var, hastası var doğumu var, en önemlisi kışı var kışı!”

“Dağdağalı bir iş! Ama üstesinden geleceğiz kardeşler!” dedi Mustafa Necati.

“Bakın!” dedi Ali Cenani Bey, “İzmir’de yayınlanan Türkiye İktisat Mecmuası’ndaki yazıya bakın! Yazanın imzası yok... Okuyorum dinleyin lütfen!”

“İzmir’deki toplumsal hayatımızda bir düzen yoktur. Tramvaylar, arabalar akın akın oradan oraya insan taşıyor. Büyük ve kuru bir kalabalıktan başka şey yok. Şöyle çarşı ve pazarda kalabalıkta birbirimize çarparak omuz omuza yürüyebildiğimizde görüyoruz ki bu kalabalığın çoğu yabancısıdır. Ama hangi yabancı! Kemahlı, Vanlı, Erzurumludan tutun da Konyalı, Yanyalı, Hanyalı her yerden her çeşit birtakım beceriksiz, fakir, aciz insanlar... Bunlar İzmir’e para kazanmak için gelmişler. Ellerinde avuçlarında beş parası olmayan güruhu şöyle bir tarafa ayırın. Bir de oldukça mektep görmüş, okumuş yazmış sınıf var. Onlar da ticarethanelerde iş arıyorlar, bulamıyorlar.

Kahvehaneler ağzına kadar dolu. Kimi sabah akşam lâklâk edip çene çalıyor, kimi ise elini çenesine koymuş halimiz ne olacak diye ağlayıp duruyor.

Bir sınıf daha var. Bu sınıfa siz de hayret edeceksiniz.

Bunlar emval-i metruke* sayesinde para yapmış bir kitle... O bağ senin, bu bağ benim demiş yağmalamışlar. Yağma Hasan'ın böreği... Bu kişilerin her biri, bir tarafta bir bağ, bir bahçe yakalamışlar. Hep kanunsuz tarafından kazanmaya alışmış kişiler bunlar... Durum o hale gelmiştir ki işin içinden çıkmak olası gözüküyor. Memleketin o güzelim bağları, bahçeleri, bu zorbaların elinde kalmıştır. Ne bakan var, ne soran... Bağlarımızın hepsi bu nedenlerle bakımsız kalmış ve bozulmuş durumda. Bu zararları neyle karşılayacağız? Konut bunalımının en önemli belamız ve derdimiz olduğunu diğer günlük gazeteler de hep yazmaktadır.

Emval-i metruke durumundaki konutlar müzayedeye veriyor, iki yüz liralık bir konut yedi yüz liraya arttırılıyor. Hem öyle bir artırma ki; elliser lira yüzer lira farkla... Arttıran kim? Örneğin Uşak'tan gelmiş, kuru kalabalığa karışmış ve buraya düşmüş bir takım madrabazlar. 'Benim evim barkım yandı. Yedi yüz liraya bu evi aldım. Bir yılda dört taksitte ödenecek. İlk taksit peşin... Yüz yetmiş beş lira ilk borcunu öderim. Geri kalanı hükümete bağışlatırım. Ben de göçmenim, hükümet beni sokağa atacak değil ya!' deyip eve yerleşenler var. Böyle bir adam Emval-i Metruke şubelerinin bir ikisinden, bir kaç ev almış. Bu şekilde ele geçirdiği evleri yüksek karşılıkla başkasına devrediyor. Bir yağma gidişi ki, deme gitsin!

Bu işin düzenleyicisi kimdir? Bu yolsuzlukları kim düzeltecektir? İşte İzmir'in hâli ahvali bu... 'Bu duruma bakın da geleceğe hazır olun!' demekten başka söz bulamıyoruz. İnsanlarda artık vicdan ve utanma kalkmıştır. Bunun için acilen şiddetli ve kuvvetli bir uygulamaya gerek vardır. Yarın mübadele

* Sahipleri bilinmeyen mallar.

göçmenleri buraya geldiğinde iş işten geçmiş olmasından ve zor durumda kalınacağından hiç kuşku duyulmamalıdır.”²²

Gazeteyi okuyan Ali Cenani'nin sesi kesildiğinde sokaktaki çocuk sesleri de kesilmiş ve bütün dünya susmuştu sanki. Kimse yorum yapmadı. Yorum yapmaları, gazetede yazılanlara hak verdiklerindendi. Ne halk ileriye görebiliyordu ne de yöneticiler... Birilerinin çıkıp sorumluluk almasından önce konuyla ilgili güçlü bir devlet örgütü gerekliydi. Ayrıca halkın ümitsizliğe düşmemesi gerektiğini gelirken arabada birbirlerini onaylayarak belirtmişlerdi. İşte bu günlerde bu işin başında olacak bir babayiğit gerekmekteydi. Yanlarındaki kaymakam ve jandarma komutanı, bahçenin gölgesinde hazırlanmış sekilerde onların biraz istirahat etmeleri için işlerinin başına dönmüşlerdi. Hepsi yorgundu. Sabah çok erken kalkmışlar ve çok uzun bir yol yapmışlardı. Gördükleri yıkım ve duydukları çaresizlik seslerini kesmişti. Bir süre kimse konuşmadı. Ayran ve gölgedeki serinlik uykularını getirdi, gündüz vakti hepsi kestirmeye başladı. Bir saat kadar sonra Kaymakam Bey'le jandarma komutanı tekrar yanlarına gelip bir arzuları olup olmadığını sorduklarında sırayla uyanıp kendilerine geldiler.

Kaymakam “Demin okuduğunuz dergideki makaleye biz de odadan kulak kabarttık ve üzüldük.” dedi. Elinde bir gazete vardı.

“Bu, Selanik'te yayınlanan *Yeni Asır* gazetesi... Şimdi basılmasını yasaklamış yeni Yunan hükümeti. Bize de Gördes'e gelen bir Selanik göçmeni bıraktı. Dediğine göre Makedonya Türkleri de aynen Girit'te olduğu gibi köylerinde kendilerini güvende görmeyip önce kentlere göçmeye ve oralarda beklemeye başlamışlar. Yalnız

Selanik'te bekleyen Türklerin sayısı 30 bini geçmiş. İster-seniz ben de buradan bir makale okuyayım sizlere." dedi.

Zamanları yoktu artık ve kalkıp konaklayacakları, akşam da toplantı yapacakları Manisa'ya gitmeleri gerekiyordu.

Şükrü Bey "Zamanımız yok, Kaymakam Bey." dedi ve devam etti "Hareket etmeliyiz. Eğer gazeteyi bana verebilirsen ben arabada okurum arkadaşlarıma."

Kalktılar. Şoför hazırды. Yola koyulup daha Gördes'ten çıkmadan gazetedeki bu makalenin de imzasız olduğunu belirterek yüksek sesle okumaya başlamıştı Şükrü Bey.

"Göçmenlerin yerleşimi, mensup oldukları millet için kutsal bir insanlık görevidir. Bu sorunun nedenini şimdiden göçmen sayılan bu kitleye yüklenmenin bir anlamı yoktur. Bütün suçlu birkaç hafta sonra göçmen olacak bu insanlara atmak, kimseye yarar sağlamayacağı gibi adaletli ve insancıl da değildir. Bugüne kadar yerleştirilen göçmenlerin nasıl yerleştiği gözler önündedir. Derdest edilmemiş tek bir Müslüman hanesi kaldı mı? Müslümanların çoğu geçici olarak oturdukları hanelerini bile göçmenlere terk etmediler mi? Hepsine icra gelmedi mi ve gelmeye devam etmiyor mu? Bu insanlar göçmenlere kendi geleceklerine aldırış etmeden bir insanlık borcu bilip pek önemli bağışlarda bulunmadılar mı? Eninde sonunda işledikleri ve ürünlerini aldıkları arazilerinin en az yarısı âlet ve edevatıyla birlikte göçmenlere tahsis edilmedi mi? Böyle olduktan sonra, yardıma muhtaç olan göçmenleri beslemek için kaynak olarak gene Müslüman kitleyi düşünmek ve sonra Hristiyan kaynaklarına sıranın geleceğini emretmek istenilen maksadı yerine getirmez.

Soruyoruz; bugün Müslümanlar kendi vatanlarında hiçbir yerden yardım almayan ve bunu da ümit edemeyen felâketzede

göçmen değiller midir? Elleriindeki birkaç kuruşu veya birkaç kilo ürünü, çalışamayacakları, üretemeyecekleri yarınki göç zamanlarına saklamak hakları yok mudur? Yarınki Müslüman göçmenler kendi felâket ortakları olan Rum göçmenlerden şimdi ve gelecekte daha mı zengindirler? Evet, hükümetin emri emirdir. Fakat anlayamıyoruz bu buhranlı günlerde biz ne olacağız, nasıl yaşayacağız? Yoksa bir süre sonra gelecek olan kış bize gelmeyecek mi? Hükümet onlarca yıllık uyruğuna son bir iyilik ve hayır yapsa da onları yerleşecekleri topraklara bir an önce gönderse... Böylece hem kendisi hem de biz önümüzü görebilsek!"²³

Şükrü Bey makaleyi bitirdiğinde askerlik şubesinin bahçesinde dinledikleri makalede olduğu gibi gene sustu herkes, kimse yorum yapmadı. Sarsıntı ve motor gürültüsü içinde Mustafa Necati düşünürken uykuya dalmıştı.

Yüz binlerce muhacir rüyasına girmişti... Hepsi bir meydana yığılmış, o da meydandaki bu kalabalığın içinde heyecanla ve korkuyla bir o yana bir bu yana koşuşturup duruyor, iş yaptıracak, yönlendirecek birilerini arıyordu. Yalvaranlar, kırgın ve kızgın bakanlar çoktu. Büyük çoğunluğun yüzündeki ifadeden anlaşılıyordu ki geldiklerine pişmandılar. Necati bu işi üstlendiğine pişman, çaresiz ve sıkıntılı bir ruh halindeydi.

Düşü kısa sürdü. Sanki bütün insanları inandırması gerekip inandıramamanın verdiği sıkıntıyla uyandı. Ter içinde bırakan bir karabasan... Minibüsün İzmirli şoförü yanındaki camı açmış hem sürüyor, hem de sigarasını tellendiriyordu.

Onun için bu karabasan, esasen eylül ayının başındaki meclis görüşmelerinde başlamıştı. Tunalı Hilmi Bey meclis kürsüsünde başkanlığa verdiği önerge üzerinde,

mübadelenin nasıl olması gerektiğini ve mübadillere nasıl davranılacağını anlatıyordu... Mevcut durumun bir İmar Vekâleti kurulması gerektiğini vurgulayan uzun konuşmasından sonra konuyla ilgili tartışmalar da uzadı. Mustafa Necati, ilgili encümenin öneriyi kabul etmesine ve bu sorumluluğun kendi üzerinde kalacağını bilmesine karşın akşama doğru konuşma yapmak üzere kürsüye çıkıp bakanlığın kurulmasının ne kadar zorunlu hale geldiğine dair bir konuşma yapmıştı. O gün bakanlığın kurulması kabul edildi. Tarih 13 Ekim 1923'dü.

Tam bir hafta sonra gene aynı oturum başkanı başkanlık kürsüsünden şöyle seslenmişti:

*"Efendim! İmar, İskân ve Mübadele Vekâleti için yapılan oylamanın sonucunu bildiriyorum: Oylamaya katılan miktar yüz altmışbeş kişidir. Dolayısıyla gerekli çoğunluk vardır. Mustafa Necati Bey (İzmir) yüz elli sekiz, Necati Bey (Bursa) bir, Ahmet Mahir Efendi (Kastamonu) bir oy almışlardır. Beş de çekimser vardır. Bu durumda Mustafa Necati Bey yüz elli sekiz oyla İmar, İskân ve Mübadele vekilliğine uygun bulunmuşlardır."*²⁴

Seçim sonucunu bildiren başkan alkışlardan sonra adet olduğu gibi konuşma yapmak üzere Mustafa Necati'yi kürsüye davet etmişti.

"Arkadaşlar, memleketimizin yaşam ve mutluluğunu ilgilendiren bu en önemli ve ulu işi bana verdiğiniz için hepinize teşekkür ederim. Yüz binlerce kardeşin ölüm kalım işini izleyecek olan bu konu gerçekten çok önemlidir. Bundan önce görevini yerine getiren Birinci Büyük Millet Meclisi, nasıl bütün düşmanlar karşısında milleti zaferden zafere götürmüş ise İkinci Büyük Millet Meclisi de imar işlerinde zaferler kazanacak ve memleketin imarını sağlayacaktır. Bütün gücüm ve bütün inancım buna çalışacağımı bu yüce kürsüden söz veriyorum. Bunun

için bütün arkadaşlarımdan destek isterim. Tek dayanağım sizlersiniz. İnşallah görevimde başarılı olacağım ve mutlaka bu kardeşlerimizin gönencini sağlamaya çalışacağım."²⁵

"Allah muvaffak etsin!" sözleri ve alkış sesleri arasında kürsüden indi, yerine oturdu. İşte o andan sonra bir kâbus gibi çöktü bu görev Mustafa Necati'nin üstüne. Yokluklar içinde hiçbir arşivi ve tarihi olmayan bir bakanlık kuracaktı. Sonra da örgütlü bir şekilde yıllardır yaşadıkları ata topraklarını bırakıp gelen, yerleri değiştirilen, evlerini kaybeden insanların tümünün mutluluğunu, dirlik ve düzenliğini sağlayacaktı. Bu kâbus değil de neydi?

Zorunlu göçle gelenleri yerleştirmek için kurulan "İskân Komisyonu" olarak iki ay önce gittikleri Ege'de incelemeleri esnasında Vasıf Bey'in söyledikleri geldi aklına. Bu mübadele belâsına ve bu mübadele göçmenlerine Birinci Dünya Savaşı yıllarında doğu vilâyetlerindeki Ermeni çetelerinin baskılarından kaçarak Ege kentlerini güvenli bilip gelenleri de eklemek gerekiyordu. Kurtuluş Savaşı döneminde Yunan ordusunun ve yandaşlarının cinayetlerinden bağını bahçesini terk edip iç kesimlere doğru kaçmak zorunda kalan ve şimdilerde tekrar yerlerine dönmek isteyenleri de katmalıydı bu sıkıntı yumağına... Dert bir değildi ve hiçbir zaman da bir olmayacaktı.

Mustafa Necati, İmar İskân ve Mübadele Vekili olduktan on gün sonra Cumhuriyet ilân edildi. O şimdi İsmet Paşa'nın başbakanlığındaki Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk vekillerinden biriydi. Meclisin açıl-

masından bu yana, üç yıldır verilen görevlerin hiçbirine itiraz etmemişti. Gazi Paşa'nın aldığı kararlara ve eylemlere Necati'nin hiçbir zaman "Hayır!" demediğini İsmet Paşa da bilirdi. Vekil olmaya istekli olmadığı gibi bu yeni kurulan bakanlığın diğerlerinden daha netameli ve yoğun bir iş yüküne sahip olacağını biliyordu. Üstelik imarın, iskânın ve mübadelenin ağırlığı Ege bölgesinde yani kendi memleketindeydi ve "Hayır!" demeye hakkı da yoktu yetkisi de...

Kasım başında ancak Mübadele ve İmar, İskân Yasası'nı çıkartabilmişti. Bakanlık binası eski Ankara Sanayi Mektebi'nin onarılmamış Rüsumat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin* terk ettiği binaydı. Tayin edilen her müdüre oda bulmak zor oluyordu. Oda verilenlerinse sandalyesi bile yoktu. Oturmaya da fırsatları yoktu. İlk yapacakları iş, mübadillerin getirilmesi, misafir edilmesi, korunması ve iskân edilmesiydi. Bu uzmanlık isteyen bir konuydu. Hem bölgelerde hem de Ankara'da işinin ehli ve işini seven insanları görevlendirmek gerekiyordu. Ülke on iskân bölgesine ayrıldı ve bölge müdürlüklerine atamalar yapıldı. Necati, bölgelerde mevcut diğer bakanlıkların üst düzey yönetici ve memurlarından faydalananarak kendi bakanlığının örgütlenme ve kadrolarını saptama yetkisini aldı. Bakanlık, örgütlenme çalışmalarını çabuk bitirdi, yönergeleri yazdırdı ve bütçesini de hazırladı. Müsteşarlık kurulmuş ve buna bağlı olarak, İskân ve Mübadele Genel Müdürlüğü ve İmar Genel Müdürlüğü kadroları yapılmıştı. Teftiş Kurulu ve diğer

* Gümrük Müdürlüğü

idarî birimlerin yanında bir de Hukuk Müşavirliği kurulmuştu. Bütçe için ilk aşamada meclisten altı milyon lirayı aşkın bir para istenmişti.

O kadar çok işi vardı ki evde her akşam yolunu gözleyen annesini yalnız bırakıyor ve çoğu akşamlar bakanlıkta sabahlıyordu. Babası İzmir'e, kardeşi Hüsnü'nün yanına gitmiş, annesi de bu günlerde eğer denk gelirse İzmir'e gitmek istediğini iki kez söylemişti.

Bakanlıkta ise memurlar arasında iletişimsizlik, birbirini şikâyetler ve sorumsuzca istekler yani bürokrasi sıkıntıları hemen başlamıştı. Çalışan insanlar sonuçta diğer bakanlıklarda çalışan memurlar ve onlara benzer kişilerdi. Bütün bunlara karşın otuz yönergeyi bir haftada hazırlayıp bölge müdürlüklerine gönderebildi.

Yunanistan'da bekleyen göçmenlerin açlık ve sefaleti her geçen gün artıyordu. Onlar bir an önce alınmalıydı. Yerli vapur şirketlerinin elinde bulunan vapurların yolcu kapasiteleri yetersizdi. Taşıma için yabancılar da dâhil bütün vapur şirketleri arasında bir ihale açıldı. İhaleye İtalyan, Yunan ve Türk şirketleri katıldı. "*Lloyd Triestino*" adlı yabancı bir denizcilik şirketi en uygun koşulları kabul ettiği için ihaleyi kazandı. Mustafa Necati'nin kafasında Yunan limanlarındaki Türkleri, Türk bayraklı gemilerle almak ve taşımak vardı. Vekiller heyetini ikna etti, 600 bin lira ödenek çıkarttırdı, ihaleyi iptal ettirdi ve taşıma işi yeni gemiler satın alınarak Seyri Sefain* İdaresi'ne ve Türk Vapurcuları Birliği'ne verildi. Bakanlığın emrinde on yedi gemi olmuştu. Türk bandıralı bu gemiler sonra-

* Denizyolları İşletmesi

ları Şirket-i Hayriye yani Şehir Hatları işletmesinin ilk yolcu vapurları olacaktı. Selanik-Kavala, Girit-Hanya, Kandiye ve Resmo limanları bindirme limanlarıydı. İstanbul, İzmir, Samsun, Antalya ve Mersin limanlarıysa indirme iskeleleriydi.

Mübadele göçmenleri gelmeye başladı. Midilli'deki Türkler yerli Rumların baskısı altında oldukları için hemen tahliye edilenlerin başındaydılar. Midilli'den 7000 göçmen Ayvalık'a getirildi. Göçmenler hem Yunanlılar tarafından hem de Türkler tarafından gaspa ve soyguna uğruyorlardı. Ellerindeki mallar darp edilerek alınmaya çalışılıyordu. Barınma, hemen misafir etme ve gıda konusunda Kızılay Derneği bakanlığa yardım ediyordu. Kızılay'ın bakanlık emrine verilen birimleri olmasa kendi yeni örgütüyle İmar İskân Bakanlığı bu limanlarda bir şey yapamazdı. Yunanistan köylerinden gelen göçmenler apar topar, kovuluyor gibi ellerinden malları mülkleri alınarak getirilip limanlara bırakılıyorlardı.

Kış erken geldi. Göçmenler taşınmaya, denizler kudurmaya ve eldeki para tükenmeye devam etti... Mustafa Necati o gün mecliste yaptığı konuşmayla biraz rahatlamıştı:

“Göç işi deyip geçemezsiniz. Bunun çok derdi vardır! Vapurla getireceksiniz, karadan getiremezsiniz. Ekmeğini, çorbasını ve de harçlığını her gün vermek zorundasınız. Evini, barkını, çiftini, çubuğunu verirsiniz. Beğenmez! Birkaç gün sonra başka bir tarafa kaçıp kendi seçtiği yere yerleşmeye kalkar. Plânladığının aksini isteyenler çoğunluktaysa bu işin sorumlusu olarak çıldırmak duruma gelirsiniz. Verdiklerinizi beğenmezler, yerleşiklerle ve memleketinde bıraktıklarıyla kıyaslarlar. Zora

koşmak durumunda kalırsınız. Hastası, yaşlısı ölür, bebesi doğar, sübyanı hastalanır. Her biri, karşısında devletin en yetkili kişisini ister. Her biriyle uğraşmak zorundasınızdır. Her şeyi ayrıntılı düşünmek, plânlamak ve uygulamak zorundasınızdır. Eğer işinizi eksiksiz yapmak için yola çıkmışsanız, size uyku durak yoktur.”

Bir taraftan, göçmen ya da felâketzede bile değilken hatta kendi malı mülkü bile dururken bir yıl içinde fırsattan istifade edip terk edilmiş bu evleri, bağları, bahçeleri işgal edenler vardı. “Fuzuli işgal” denilen bu olaylarla baş etmek zorundadır devlet... Giden Rumların mallarını gelen Türklere sağlıklı bir şekilde vermekte büyük zorluklar yaşıyordu. Örneğin Ayvalık’a yerleştirilen bir göçmen “Ben Midilliden çıktığımda bilmem şu kadar dönüm zeytinimi toplamadan ağacın üstünde bıraktım. Hakkımı isterim!” diyebiliyordu. Eşyaları çalınıyor, geldikleri yerlerle kıyaslayarak verilen evleri beğenmiyorlar, hatta bazıları kaçıp başka yerlerde eşkıyalık yapıyorlardı. Bazen zeytin üreticisi bir ailenin kentteki bir eve, kentli bir ailenin ise zeytinlikleri olan bir bağ evine yerleştirdikleri oluyordu. Rumların ve Ermenilerin kaçarken bıraktıkları korunamayan ve yağmalanmaya açık olan bu “emval-i metruke” doğru dürüst sayılıp saptanamamıştı. Memurların sayıca yetersizliği ve geçici memurlarla hizmetleri yürütmek, bu malların gasp edilip yağmalanmasını engelleyemiyordu. Diğer bakanlıklarla hemen koordinasyon yapılması ve yetkilendirmelerin de hemen saptanması gerekiyordu.

Üstüne üstlük gidenler yakıp yıkarak gittikleri gibi bu harabeleri ele geçirenlerin kimler olduğunun saptaması zordu. Daha zor olanı gelenlerin kim oldukları, geldik-

leri yerlerde neler bıraktıkları ve nelere hakları olduğunu saptamaktı. Anlaşmada Türk yerine “Müslüman” kelimesi geçtiği için Türk kökenlilerin dışında bazı işe yaramazlar da bu tarafa gönderiliyordu. Gelenlerin arasında Türkçe bilmeyen başka uyruklardan hatta Rum aileler, Çingene aileleri ve hatta ailesiz, ipsiz sapsızlar da vardı. Dile kolay dört yüz bin kişi... En az yetmiş bin aileydi ve bu yetmiş bin ev demekti. Rıza Nur bu konuyu deşip duruyordu.

“Türklerin yerine Arnavutları getiriyorsunuz. Bir sürü cibilliyeti belirsizleri yerleştiriyorsunuz güzelim bağlara, bahçelere!” diyenler vardı mecliste.

Müslüman olanları doğrudan Türk kabullenmek yani ümmeti milletten saymak gerekiyordu. Bütün bu sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlar bir tarafa zamansızlık ya da zamanı iyi kullanmak baş sorundu. Mustafa Necati limanlarda kaç göçmenin beklediğini, denizin ne zaman kuduracağını, havanın ne zaman durulacağını, misafirhanelerin hazır olup olmadığını ve benzer bütün bilgileri telgraf başında öğreniyor ve o eski okul binasında beş, altı kişiyle her gece sabahlara kadar çalışmalarını sürdürüyordu.

Bugünlerde her önüne gelene “Kendisine atalarından kalan, doğduğu, yaşadığı ve alıştığı yerleri, babasının mezarını bırakıp suyun öte yanından bu yana gelenleri mutlu etmenin yolu nedir? Bu insanlar bilmedikleri yerlerde, korumasız ve güvensizseler mutlu olabilirler mi? İzmir’den çıktıktan sonra İzmir’in benim için nasıl bir değer olduğunu Ankara’da öğrendim. Ben bile ölürsem memleketim İzmir’de öleyim diyorum. Göçmenlik zor, mübadillik daha zor, yaban ellerinde çoluk çocukla kala kalmak çok daha zor...” diyordu. Bunalıyordu...

Bütün bu kötü koşullara devletin müdahalesi yetersiz kalıyor, bu yetersizlikte kimi dost, kimi düşman bazı art niyetliler, bakanlığın beceriksiz olduğunu söylüyor, hatta kasıt arıyorlardı. Bu çözdükçe karışan kör düğümün baş sorumlusu Mustafa Necati'ydi. Ekonomik boyutta hep tersliklerle karşı karşıya kalıyordu. Tarım ve hayvancılık yapan işinin ehli aileler, iyi zanaatkâr ve esnaf hep Yunanistan'a göçmüştü. Oradan gelen ailelerin bireyle riye mesleksiz ve ehliyetsiz kişilerdi. Savaş öncesindeki hünerli insanların ürünlerine ve genel ekonomik üretime bir an önce kavuşmak daha çok uzaktı.

Mübadillerden önce de bu topraklar yıllardır göç almış ve göç vermişti. Son on yıldır Anadolu'da savaşlarda ölenlerin geride bıraktıklarının gözlerinden kanlı yaşlar akmaya ve hangi etnik kökenden gelirse gelsin insanların tümü acılar içinde kıvranmaya devam ediyordu. Ege bölgesindeki insanlar, barışın bu topraklarda temelli yerleşeceğine inanmaz bir tedirginlikle yaşamaya devam ediyorlardı. Yunan ordusu gelmeseydi, savaş olmasaydı, Türkler Kurtuluş Savaşı'na zorlanmasaydı, Anadolu topraklarındaki insanlar tedirgin yaşamayacaklar ve dolayısıyla zorunlu ya da isteyerek de olsa insanlar göçmeyeceklerdi... Mustafa Necati'nin bakanlık görevine başlamadan önceki bir yıl içinde Ege'de yağmalanmayan, işgal edilmeyen taşınmaz mal kalmamıştı. Türkiye'yi terk etmek isteyen Rum sayısı 1.200.000 kişi, buna karşılık Yunanistan'dan gelmek isteyen Türklerin sayısı ise 500.000 kişiydi. Her iki yakadaki insanların bir kısmı daha mübadele uygulamasını beklemeden gördükleri baskıları bahane ederek bir an önce yeni yerlerine ulaşabilmek için yollara dökülmüştü. Böylece ulaşım ve

taşıma güçlüğü erkenden başladı. Bakan aşağıdaki bildirgeyi örgütüne yayınlamak ihtiyacını duymuştu.

“İmar ve İskân Bölge Müdürleri, indirme bölgelerindeki işlemlerden ayrılıp içarlere, iskân işleri ile ilgilenmeye zaman ayıramadıkları gözlenmektedir. Memurların sayısı yetersiz kalmaktadır. Bu durumda müdürler iskân işleriyle bizzat ilgilenmeli ve rapor vermelidirler. Göçmenlerin yerleşmelerini, beslenmelerini ve rahatlarını sağlamak bölge müdürlüklerinin görevidir. İmar ve iskân işini sevmeyen memurların derhâl görevine son verilmesi gerekmektedir. Bir göçmene bile yapılan özensizlik ve ilgisizlik benim sorumluluğumdur ve beni yaralar. Kızılay dispanserleri göçmenlerin sağlığı ile ilgilenmekte yetersiz kalıyorsa bölgedeki diğer mevcut doktorlar müdürlüklerce kullanılmalı, görevlendirilmelidir.

Ne kadar arazinin göçmenlerce ekildiği, kaç doğum, kaç ölüm meydana geldiği, ne kadar malzeme, araç, gereç, tohum, ilaç dağıtıldığı, ölenlerin ölüm nedenleri, görevli tarım uzmanları ve sağlık uzmanlarının kimler olduğu ve nerelerde görevlendirildiği on beş günde bir bakanlığa rapor edilmelidir. Memurlarımız göçmen kardeşlerimizle sıkça temas etmeye ve onlarla dertleşmeye zorunludurlar. Camı kırık, sobası olmayan, kapısı kapanmayan göçmen evi olmamalıdır. İnşaat malzemesi bulunamazsa bakanlıktan istenmelidir. Yataksız, yorgansız, paltosuz ve ayakkabısız göçmen kalmamalıdır. Kızılay örgütünden temin edilemiyorsa, bakanlıktan istenmelidir.

Göçmenlerin evleri ve tarlaları geçici değildir. Belgeleri verilinceye kadar bunu bilmeleri ve beklenti içinde olmamaları sağlanmalıdır. Halen içine insan yerleştirilemeyen, onarıma muhtaç boş evlerin bahar gelir gelmez onarılması için şimdiden tespit, tedarik ve plânlamaları yapılmalıdır. Hepimizin ana görevi, göçmen kardeşlerimizi öksüzlük ve gariplikten kurtarıp, onlara şefkat ve saygıyla yaklaşarak hepsinin üretici duruma, kendi kendine yeter duruma gelmelerini sağlamaktır.”²⁶

Yeni bir Bakanlık kurulmaktaydı. Yalnız, göçmenler ve onların yerleşimi değil imar sorunları da dağ gibiydi. Olanaklar bu kadardı! Bir tarafta savaş yenilgisi sonrası birbiri ardına askeri darbeler yaşamış ve uzun süren yönetim boşlukları meydana gelen bir Yunanistan... Öte yandan iki savaşı üst üste yaşamış, yanıp yıkılmış, sosyal ve demografik yapısı alt üst olmuş bir Türkiye... Göçmenler acı çekiyorlar, ama göçmenleri kabul eden, kucaklayan, yardımcı olmaya çalışan devlet görevlileri onlardan daha çok acı çekiyorlardı. En fazla acı çekense zaten hassas bir ruha sahip olan Mübadele ve İmar, İskân Bakanı Mustafa Necati Bey'di. Olaylar karabasan gibiydi! Sanki bütün dünyanın acelesi vardı. Necati'nin de bitmeyen bir enerjisi...

1923 yılı çok hızlı geçti. Kayda alınıp unutulmayan olaylardan başka, unutulup gidenler daha çoğunluktaydı. Örneğin, yıllardır sürmekte olan seferberlik kaldırıldı. İzmir'de 'ekonomik seferberlik' ilân edildi. Türk Ordusu İstanbul'a girdi, İngilizler memleketi terk etti. Yargıtay Ankara'ya taşındı. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri partileşti ve "Halk Fırkası" adını aldı. Altay Futbol Takımı topluca İzmir'den Ankara'ya Meclis'i ziyarette geldi. Garda treni karşılayanlar arasında İzmir milletvekilleriyle birlikte kulübün kurucularından Mustafa Necati de vardı.

Mecliste yapılan oylamada Gazi Paşa ve 23 arkadaşına kırmızı-yeşil şeritli İstiklâl Madalyası verilmesi oybirliğiyle kabul edildi. Madalya alanların içinde Mustafa Necati de vardı.

YARGIYI BAĞIMSIZ KILMAK

(Ulus, 1924)

1924 yılının Mart ayı ortaları... Mustafa Necati, kendisine çalışma yeri yaptığı bakanlık binasındaki küçük odada yalnızdı. Bir hafta önce göreve başlayan İsmet Paşa kabinesinin adalet bakanıydı. Cumhuriyet'in hukuk düzenini sağlarken neyi, nasıl ve ne zaman başlatacağını düşünüyordu. Eğer bu hükümetler devrim hükümetleriyse ve bu meclis devrim meclisiyse, mecliste kabul edilmiş ve edilecek yasalar da bundan böyle güçlü devrimin güçlü yasaları olmalıydı. Şu kanunlar millet meclisinde hemen kabul edilmişti: Şer'i ye, Evkaf ve Erkânı Harbiye-i Umumîye Vekâletleri'nin İlğası Kanunu, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Hilâfetin İlğasına ve Hanedanı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti Mema-lîği haricine çıkarılmasına dair kanun.* Necati, bu yasaların devrimi getireceğine inanlardandı. Genelkurmay Başkanlığı'nın hükümetten ayrı olması, eğitim birliğini,

* İslâmî Uygunluk ve Vakıflar Bakanlığı'yla Genelkurmay Bakanlığı'nın kaldırılması yasası, Eğitim ve Öğretim Birliği yasası, Hilâfetin kaldırılması ve hanedanlığın yurt dışına çıkartılması yasası.

şeriatla uğraşmayacakları yeni bir hukuk sistemi, işlerini ve istediklerini kolaylaştıracaktı.

Beş gün önce kabul edilen bu önemli yasaların uygulanmasında yeni Adalet Bakanı olarak hızlı ve çabuk davranmalıydı. Kendisinin de oy verdiği ve inandığı bu yasaları uygulamak için yakın çalışma arkadaşlarının da inanması ve sonra insancıl değerlere dokunmadan işe başlamak gerekiyordu. İnsancıl değerlere çok sık takılıyordu bu günlerde... İnsancıl davranmak demek, halkın çoğunlukla desteğini sağlayarak, âdil, hakça ve eşitlikçi uygulamalarla bu devrimi sürdürmek demekti. İstiklâl Mahkemesi günlerinde böyle davranmamış mıydı? Bu bir süreçti, güçlendirme ve pekiştirme süreci. Bu süreç başarmalı ve Cumhuriyet yönetimi haklılık kazanmalıydı.

Başaracaklardı ve başarmalıydı... Gazi Paşa'nın devlet adamlığı dönemi başlamıştı artık. Mübadelede ve İskân Bakanlığı'nda olduğu gibi Mustafa Necati'yi bu süreçte de her tür göreve sürebilecekti. Mustafa Kemal Paşa'nın güven konusunda kendisine tek bir güzel söz söyleyip yüzüne karşı onu bir kez olsun övmediğini anımsadı. Gazi Paşa bakışlarıyla karşısındakine güvendiğini hissettirebilme becerisindeydi. Gazi Paşa'nın ona güvenmesi, onu teslim alan ve sorumluluklarını rahatsız edici bir şekilde arttıran bir etkiydi. Yeni anayasa hazırlıkları, mecelle yerine yeni Medenî Kanun'un bir an önce hazırlığı ve Ceza Kanunu'nun taslağının çıkartılması gibi işler vardı önünde. Yeni devletin önündeyse ilerlemeye engel olan konuları ve padişahlık alışkanlıklarını ortadan kaldıracak, çabuk aşılması gereken olağanüstü bir süreç vardı. Temellerin güçlü atılması için hiçbir şeyin oldubittiye getirilmemesinin yanında açık ve şeffaf davranmak

da ön koşuldu. Eğer süreç bu şekilde açık ve şeffaf devam ederse, Cumhuriyetçilerin başarılı olmaları kesinleşmiş demektir.

Saat gece yarısı iki olmuştu. Elektrik üreten makinenin uzaktan gelen homurtusu susmuş, ışıklar sönmüş ve kapıyı usulca tıklayan odacı Selim Efendi on numara gaz lâmbasını getirmişti. Mustafa Necati, gürültüsüz ve lâmba fitilinin aydınlattığı loş ortamda daha iyi düşünüyordu. İlân edilen Cumhuriyet ve Türk Devrimi nasıl bir uygulama sürecine girecekti? Halife nasıl yurt dışına çıkartılacaktı? Çağdaş mahkemelerin kurulabilmesi için ileriden geriye doğru bir plânlama gerekiyordu. Hafızlar ve hocalar ne yapılacak, nerde kullanılacaktı? Öğretimin Maarif Vekâleti* sorumluluğunda birleştirilmesi için tekke ve zaviyelerin kapanması gerekmiyor muydu? Bu da halkı karşıya almak ve devamlı pusuda olan gericilere saldırı ortamı hazırlamak değil miydi? Çıkarılan bu üç devrim yasası, sonsuza kadar egemen olmalı ve temeller iyi atılmalıydı...

Ulusal değerleri çağdaş değerlerle birlikte düşünecek ve bu devrim yasalarını destekleyecek bir dizi yasa daha çıkartılması gerekecekti. Yasaların çıkartılması da uygulaması da zordu. Zorluklar aşılmalıydı ve aşılacaktı. Adliye de sistem ağır işliyor ve devletin halka dürüst davranması hep gecikiyordu. Önce bu halledilmeli ve yeni düzeneğe halk güvenmeliydi. En azından her ilçede tam donanımlı mahkemeler bulunmalıydı. Hukuk mektebinden yetişen yargıç, savcı ve avukatların yanında

* Milli Eğitim Bakanlığı

adliye memurları yetiştirecek okullar da açılmalıydı. Adaletsizlik yolsuzlukları, yolsuzluklar ise yoksulluğu doğuruyordu. Bütün bunların kökünün kazınması için 'Adliye' çağdaş hale getirilmeli yani hukuk düzeninde de devrim yapılmalıydı. Hem de hemen, şimdi, yarına bile bırakmadan hız almışken yürünmeliydi. Gazi Paşa'nın bu konuda onu çağırıp direktiflerini vermeyi beklemeden, yarın özel kaleminden görüşme isteğinde bulunmalı ve yapılacaklar listesini sunarak onun düşüncelerini bir an önce almalıydı. TBMM'nin açıldığı gün Gazi Paşa'nın ilk nutkunu can kulağıyla dinlemiş ve mesleği gereği şu sözlerini unutmamıştı:

"Yargı yetkisi bağımsız olmayan bir milletin devlet oluşu kabul edilemez!" Mustafa Necati, adalet konusunda onun nelerin üzerinde önemle duracağını kestirebiliyordu.

Lâmbanın fitilini kıstı. Ayakkabılarını çıkardı, kanepeye elbiseleriyle öylece uzandı. Sobanın içindekiler sabaha kadar odayı sıcak tutabilirdi. Annesi bu saatten sonra eve gelmeyeceğini bildiği için çoktan uyumuş olduğundan eve telefon etmedi. Selim Efendi ise onun bu saatten sonra kanepede uyuduğunu anladığından artık sabah olana kadar odaya girmemeye çalışırdı. Kafasındaki soruları silip iki soruya kitlendi.

"Bir, yargı nasıl bağımsız olacaktı? İki, yargı nasıl hızlı olacaktı?"

Ancak bu iki konu halledildiğinde güvenilir bir adalet düzeneği ortaya çıkacaktı.

"Hadi bakalım Necati! Bu iş İzmir Kordon'da şimendifer işçileriyle emekli öğretmenlere avukatlık yapmaya benzemiyor. Bir hafta içinde seçilecek iyi hukukçulardan yılmadan ve hızlı hareket edebilecek en az üç komisyon

kurulmalı... ” diye bütün gece düşündüklerinin özetini yaptı.

Geçen akşam da doğru dürüst uyumamıştı, artık göz kapaklarına hâkim olamıyordu.

Sabahları evde kahvaltı yaparken hızla o günkü gazetelerde hükümete, Gazi’ye ve kendine ait haberleri işaretleyleyip okuması alışkanlık haline gelmişti. Mustafa Necati, üç gündür ilk kez evde doğru dürüst kahvaltı yapıyordu. Onun için hâlâ annesinin şefkatli kucağı vardı ve Naciye Hanım’ın hazırladığı sabah kahvaltılarıyla akşam yemeklerine bayılıyordu. Yeni Gün gazetesinde iki gün önce gazetecilere verdiği demeci buldu:

“Adliyede ulaşmak istediğimiz ilk hedef, büyük devrimimizin gerektiği aydınlanma ve ilerlemeyi bir an önce uygulamaktır. Bütün milletimizin büyük saygı gösterdiği yüksek bir kuruluş olan adliyeyi, milletimizin istediği olgun bir duruma getirmek için çaba sarf ederek, beni bu makama getirenlerin benden beklediklerini yerine getirmeye çalışacağım. Emek verdiğim İmar ve İskân Bakanlığı’ndan ayrılırken duyduğum üzüntüyü Adliyemizde sevince dönüştürmeye çalışacağım. Bunun da esaslı bir örgütlenmeyle başarılabileceğini bilmekteyim. Adliyemizde yeni yasalara gereksinim duyuluyor olması ne kadar gerçekse, o yasaları çıkartmak için hızlı davranmak da o kadar gerçektir. Çalışma arkadaşlarıma gönderdiğim bildiride bunu belirttim. Ben işlem ve uygulamaya geçmeden düşüncelerimi söylemekte biraz zorlanırım. Önceki bakanlığında uyguladığım kuralları biliyorsunuz. Önce belirlenen esasları bütün milletin gözü önüne serer, sonra da yapar ve uygularım. Şimdiden

yapacaklarımı sıralamak fazladan konuşmak olur. Bizden uygulama ve iş isteyen milletimizin kararları doğrultusunda çalışacağımı söylemem yeterli olacaktır.”

Gazetenin söylediklerini eksiksiz ve ilâveler yapmadan doğru bir şekilde yayınladığını anlayınca biraz keyiflendi.

Evden çıktı, köşedeki bakkal Seyfi'nin selâmını aldı ve Ulus istikametine doğru yürümeye devam etti. Arabaya, gelmemesini söylemişti. Yürürken daha iyi düşünebiliyordu. İslâm hukuku bırakılacak ve çağdaş bir hukuk düzeni uygulanacaktı. Nasıl olacaktı bu iş? Avrupa ülkelerinin yasaları incelenecek, mevcut hukuk sistemi yeniden düzenlenerek lâikleştirilecekti. Eskiden beri uygulanan dinsel kurallar toplumu karanlığa ve yoksulluğa mahkûm etmişti. Tanzimat'tan sonra dinsel mahkemelerin yanında “Nizamiye Mahkemeleri” kurulmuştu. Bu da hukuk konusunda ilerlemenin bir başlangıcıydı, ama siyasî ve sosyal çekişmeler ve savaşlar yüzünden etkin uygulanamamıştı. Şimdi ülkede biri dinsel hukuku, diğeri medenî hukuku uygulamaya çalışan iki çeşit mahkeme vardı. Hukuk sistemi bir esasa bağlanmamış, mevcut mahkemeler de yozlaşmıştı. Davalar yıllarca sürüyordu. Halk, özellikle köylüler işlerini güçlerini bırakıp uzak kentlerin mahkemelerinin kapılarında bekleyip duruyordu. Yargıçlar ve adliye memurları son derece yetersizdi. Mahkemelerdeki rüşvet ve yolsuzluk dedikoduları haddinden fazlaydı. Bunlardan dolayı da halkın adalete olan güveni kalmamıştı. Gerçekleri iyice görmek, göstermek ve eskiyi kötülemeden, sessizce ve hızla, bütün yapıyı değiştirmek gerekmekteydi.

Bakanlığın kapısında iki memur karşıladı onu. Palto-

sunu ve bastonunu her zamanki gibi Selim Efendi aldı ve salonun sonundaki köşede duran ağaç portmantoya astı. Necati, küçük çalışma odasına girmiş, masasına oturmuş, saat onda genel müdür ve müsteşarla yapacağı toplantıda söyleyeceklerini kafasından geçirmeye başlamıştı.

“Cumhuriyetle beraber egemenliğin kaynağı da değişiyor.” diye düşündü. “Yüzyıllardır Tanrının buyruğu olup olmadığı da belli olmayan dinsel buyruklardan vazgeçilerek yerine ulusal egemenlik kavramı konulacak ve bu değişimin halkın bütün katmanlarınca benimsenmesi sağlanacaktı. Önce yeni Anayasada devlet egemenliğinin kaynağının ulus olduğu buyruğu yer almalıydı. Ancak bu şekilde teokratik devletten hukuk devletine geçilebilirdi. Günlük hayatta devletin haklarına karşın vatandaş hakları daha fazla olmalıydı. Bir hafta içinde yargıçlık mesleğinin düzenlenmesi, sicil ve baroların temizlenmesiyle ilgili komisyonların hemen işe başlaması gerekiyordu.”

O gün yapılan toplantı sırasında defterine aldığı notları akşamüstü bir kez daha gözden geçirdi. Hapishaneler doluydu. Davalar aylarca sürüncemede kalıyordu. Tutuklu ve hükümlüler üst üste ve sağlıksız koşullarda yaşıyorlardı. Kader mahkûmlarının aileleri perişandı. Mahkemelerin hızla çalışmaya başlaması gerekiyordu. Hapishanelerdeki tutuklu sayısı otuz yedi bin kişiydi. Bu yılın sonunda bu rakamın en az on bine düşmesi gerekiyordu ve bunun için belki bu yıl içinde bir genel af çıkartmak gerekecekti. Bilgilenmeye ve eğitime katkısı olan meslekî dergilerin yayınlanmasında ortaya çıkan bazı aksaklıklar giderilmeliydi. *Adliye* gazetesinde (*Ceride-i Adliye*) ve *Yargıtay Kararları* dergi-

sinde (*Mukarrerat-ı Temyiziye Mecmuası*) istekli ve bu işten anlayan kişiler görevlendirilebilirdi. Adli Tıp Kurumu'nu işlevsel hale getirilerek kapasitesi arttırılmalıydı. Kurum sağlıklı işlemezse mahkemelerin çalışmalarına yardımcı olamazdı.

Ticaret Kanunu, Ceza Kanunu, Mecelle Tadilatı, Müfarakât ve Münakehat Kanunu, Muhamat Kanunu ve Hükâm Kanunu* için hemen yeni kurullar oluşturup bu yasalarda köklü değişiklikler yapılması gerekiyordu...

* Fıkıh Düzenlemesi, Evlenme ve Boşanma Yasası, Avukatlık Yasası, Yargıçlar Yasası.

DEVİRİM YASALARI

(Millet Meclisi, 1924)

Eylül ayının sonlarına doğru mecliste adliye sisteminin hızlandırılması için gerekli olan Tevsi-i Muhakemat Kanunu* tasarısı görüşülüyordu.

Adliye Vekili Mustafa Necati söz aldı:

“Bu yasa, halkın gereksinimlerinden doğmuş bir toplumsal zorunluluktur. Gönül, yargı esasının tümü üzerinde birdenbire bir düzenleme yapmamayı arzu ediyor. Halkımızın da yıllardır alıştığı bu yargı düzeninin dürüst bir düzen olmadığını hemen anlaması gerekmektedir. Seçim bölgelerini dolaşan arkadaşlarımız birçok vatandaşın mahkeme kapılarında bekleştiklerini göreceklidir. Bu kötü durumun oluşmasının nedeni, bu gün burada kaldırmak için uzlaştığımız yargıyla ilgili bazı eski esaslar yüzündendir. Bu yasayla mahkemelerdeki davalarda adaletin tecellisi hızla sağlanmış olacaktır. ...

Efendiler! Bir yasa çıkartılırken o memleket insanının gereksinimleri göz önünde tutulur. Bizim halkımızın gereksinimlerini görecektir. Dolayısıyla, sıradan bir Fransız yasasını, bir Almanya

* Yargının Düzenlenmesi Yasası

yasasını alarak doğrudan uygulamak başka bir devlet düzeni içinde yaşayanlar için doğru olmaz. Biz bu yasalarda yeniden yaptığımız düzenlemeleri, hem Batı hem de Doğu toplumlarının hayat tarzlarını göz önünde bulundurmakla beraber, memleketimizin gereksinimlerini gören ve yıllardır bu konuda çalışmış, deneyimli uzmanlarımızın görüşlerini aldık...

Amacımız bir an önce adalete erişmektir. Onun için bu yasanın hızla görüşülerek sonuçlandırılmasını dilerim." ²⁷

1924 yılı, Türk Devrimi'nin hızlandığı bir yıl olmuştu. Hilâfet kaldırıldı. Necati'nin, ikinci İsmet Paşa Hükümeti'ndeki adalet bakanlığı da çok hızlıydı. Ankara'da bahar ayları ve yaz aylarının ilk günleri göz açıp kapayıncaya kadar çabuk geçti. Bakanlığı döneminde yalnız bir kez İstanbul ve bir kez de İzmir'e gidebildi. Medenî Kanun'un hazırlıkları için 24 kişilik bir komisyon çalışmaya başlamıştı. Başlangıçta kurulan ana komisyonların yoğun çalışmaları semeresini göstermiş ve mayıs ayının başında Mustafa Necati'nin önerdiği ve meclise sunduğu bütün tasarılar yasalaşmıştı. Daha bir öncesinde bile bu yasaların değil uygulanması, isimlerinin söylenebilmesi bile hayal edilemezdi. İstinaf Mahkemeleri çok ağır işliyordu ve malî olarak epey külfetliydi, kaldırıldı.

Yapılan düzenlemeler sonunda Sulh, Asliye, Cinayet ve Temyiz mahkemeleri kuruldu. Mustafa Necati'nin plânında adalet hizmetini vatandaşın ayağına kadar götürmek ve kapılarda beklemeyi kaldırmak için yeni kurulan mahkemeleri kasabalara kadar yaymak vardı.

Şimdiye kadar Adalet Bakanlığı'nda hiçbir yargıcın sicilî tutulmamıştı. Sicil denildiğinde içinde kişilerin özlük haklarını gösteren bir iki evrak olan kâğıt zarflar akla gelirdi. Bu nedenle yargıçların özellikleri, yetenek-

leri ve ustalıkları belli değildi. Mustafa Necati bu konuda da yüksek dereceli yargıçlardan bir komisyon kurdu ve yargıçların sicillerini bir esasa bağlayıp yeniden düzenletti. Eski düzende hukuk mektebinden mezun olmayanlar da yargıç yapabiliyordu. Ortalama iki bin kişilik yargıç kadrosunun yarısından biraz fazlası hukuk mektebini okumuş kişilerce, geri kalanlarsa meslekten yetişen kişilerce oluşuyordu. Yeteneksiz ve kötü ünlenmiş yargıçlar mayıs ayında temizlendi. Kalan yargıçların maaşları arttırıldı, yurt dışına eleman gönderildi, hukuk mesleği saygın ve çekici hale getirilmeye çalışıldı. Böylece adalet bağımsızlaştırılıyordu. Bakanlığı ile ilgili önerge ve kanun taslakları hakkında konuşulduğu bir gün Mustafa Necati, kürsüden şunları söyleyerek son noktayı koyuyordu:

“Devlet yönetiminde karar verilen işleri bir an önce yapmak her şeyin başında gelir. Düşünün ki, bir yandan bir mahkeme örgütünü kaldırıyorsunuz, bir yandan bir başka mahkeme örgütünün şeklini değiştiriyorsunuz ve bu mahkemeler bu arada çalışmalarına ve mesailerine devam ediyorlar. Bu uygulama ve yasanın bir an önce çıkartılamaması kişisel ve kamusal zararlar doğurmaktadır. Kendi görevinin kaldırılacağını öğrenen mahkeme başkanı ya da üyesi, düzgün, âdil ve esaslı bir karar verememektedir. Bunun örnekleri görülmüştür. ... Bir devletin adliye örgütünü bir anda kaldırıp başka bir şekle dönüştürmenin zorluğu ortadadır. Ama biz bu işe karar verdik ve başladık artık. Şimdi en doğru hareket bir an önce örgütlenmeyi tamamlamak olmalıdır.”

Halk, avukat sözcüğü yerine çoğunlukla koruyucu anlamındaki “muhammi” sözünü kullanırdı. Bu sözcük

bile meclis görüşmelerinde değiştirilemedi. Milletvekilleri bir türlü “avukat” sözcüğünü dava vekilliğine yakıştıramıyorlardı.

Yeniliklere önce inanmak, sonra yakın çevreyi inandırmak, daha sonra da bu yeniliği toplum düzeyinde uygulamak tarihin her döneminde zor olmuştur. Avukatlık mesleği yozlaşmış, özellikle İstanbul ve İzmir gibi büyük merkezlerde rüşvet ve yolsuzluk ayyuka çıkmış, vatandaşın savunma hakkına olan güveni sarsılmıştı. Avukat olabilmek için de yargıçlar gibi hukuk öğrenimi görmek temel koşul olmasına karşın, çok sayıda kişi “dava vekili” adıyla savunma görevini yapıyordu. Avukatlık Yasası çıkar çıkmaz yargıç ve avukatlardan oluşan otuz dört kişilik bir tasfiye komisyonu kuruldu ve meslek etiğine uymayan çoğu yetersiz, yeteneksiz, yolsuz yüzlerce muhamminin işine son verildi. Mustafa Necati, mecliste bu konudaki eleştirilere karşı şunları söyledi:

“Biz bu arada temizlik de yaptık. Temizlik yapmak zordur efendiler, kolay bir iş değildir. Bin tane avukatın elinden ekmeğini alacaksın ve bir de bu insanlara ‘kötü ün sahibidir’ diye damga vuracaksın. Bu kolay şey midir? Bir adamı idama mahkûm etmek kolaydır. Fakat böyle bin kişinin ağzından ekmeğini almak çok güç bir şeydir. Biz burada vicdanî görevimizi yaptığımıza inanıyoruz. ... Efendiler, biliniz ki ben bunları alışıl gelmiş, sıradan bir işmiş gibi yapmadım!”²⁸

Adalet hizmetlerinin sağlıklı işlemesi için yargıç ve avukatların yanında iyi yetişmiş, nitelikli adliye memurları da gerekliydi. Zabıt kâtibî, icra memuru ve

müstantik* yetiştirmek üzere Ankara'da Adliye Meslek Mektebi açıldı. Okulun açılış töreninde Mustafa Necati uzun bir konuşma yaptı ve adliye reformu hakkında bilgi verdi. Bu okulun açılması, eğitim ve öğretime başlaması, Ankara Hukuk Fakültesi'ne giden yolda önemli bir gelişmeydi. Gene bu arada çıkarılmasına ön ayak olduğu bir yasayla yargıç ve diğer adliye mensuplarının kıyafetleri yeniden düzenlemişti. Adalet Bakanlığı'ndaki değişikliklerle birlikte beş yüze yakın medrese kapatıldı.

Nisan ayı başında Diyanet İşleri Başkanlığı kuruldu, Ankara'da sevilen ve sayılan bir kişi olan müftü Rıfat Efendi, başkanlığa tayin edildi... Vatan Hainliği Yasası dışında büyük af çıkartıldı... Yeni Anayasa, 20 Nisan günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edildi ve 1921 Anayasası'nda yazılı olan şu esaslara hiç dokunulmadı:

"Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur. Yönetim tarzı, halkın kendi geleceğini gerçek bir tarzda kendisi yönetmesi esasına dayanır. Türkiye Devleti, uygulama gücü ve yetkisiyle milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilir, hükümet, 'Büyük Millet Meclisi Hükümeti' unvanını taşır. Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca seçilmiş üyelerden oluşur."

Yüz beş maddelik yeni anayasadaki yeni maddelerin bazıları ise şöyleydi:

"Türkiye Devleti bir cumhuriyettir. Resmi dili Türkçedir. Başkent Ankara'dır. Türk Ulusu'nu ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi temsil eder ve ulus adına egemenlik hakkını yalnız o

* Sorgu Yargıcı

kullanır. Yasama yetkisi ve yürütme erki Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve onda toplanır. Meclis, hükümeti her zaman denetleyebilir ve düşürebilir. Yargı hakkı, ulus adına usul ve yasaya göre bağımsız mahkemeler tarafından kullanılır."

Bu yeni yasa maddelerinin tümü Adalet Bakanlığı görevini soluksuz sürdüren Mustafa Necati'nin zaten öteden beri aklında ve ezberindeydi... Anayasadaki esasların yazılmasında emeği vardı. Bu esasların uygulamasında da büyük emek harcamalıydı. Bu düzenlemeler, devrimin sürmesine yarayan düzenlemelerdi. Dolayısıyla ona göre bu değişiklikler, Anadolu topraklarında yaşayan ve Misak-ı Milli ile çizilmiş sınırlar içindeki insanları uzun süre mutlu edecek değişikliklerdi. Devrimin sürmesi, bu değişimleri ve gelişmeleri kaçınılmaz kılıyordu.

İstanbul'da yayımlanan ve deneyimli gazeteci Yunus Nadi Bey tarafından yönetilen *Cumhuriyet* gazetesinin ilk sayısı Ankara'ya ulaştığında epey sükse yaptı. Gazeteye "*Cumhuriyet*" adını Gazi Paşa koymuştu. Cumhuriyet Halk Fırkası toplantısında, Anadolu demiryolu hattının satın alınmasına ve içki yasağının kaldırılarak içki satışının devlet tekelinde olmasına karar verildi. Temmuz ayında Ankara-İstanbul demiryolu hattında haftada iki gün karşılıklı yataklı tren seferleri başladı. Bu arada İstanbul'dan dört yolcusuyla havalanan bir yolcu uçağı üç saat sonra Ankara, Etimesgut'taki hava alanına indi. Hava ulaştırmasının adımı atılmıştı.

"150'likler" adı verilen "hainler" listesine meclisteki büyük gürültü ve kavgalarla haziran ayında son şekli verildi. Listedekilerin çoğu Çerkez kökenli köylülerden ve memurlardan oluşuyordu. İçlerindeki en ünlü kişi ise Ethem Bey ve en son eklenen kişi ise *Köylü* gazetesi sahibi

Refet Bey'di. Genel aftan da yaralanamıyorlar, sürgüne gönderiyorlardı.

Mayıs, haziran ve temmuz aylarında Türkiye, Paris Olimpiyat Oyunları'na atletizm, bisiklet, eskrim, futbol ve güreş dallarında kalabalık bir sporcu grubuyla katıldı, ama bir tek madalya bile kazanamadı. Mustafa Necati bu sporculara ve yöneticilerine hep destek vermişti. Paris'teki karşılaşmalarda Türk Millî Futbol Takımı, Çekoslovakya'ya 5-2 yenildi. O yıl Beşiktaş, İstanbul futbol şampiyonu oldu.

Fikriye Hanım, Ankara'da intihar etti. (Mayıs 1924) Ankara, Ayaş telgrafhanesi yandı. İstanbul şiddetli yağmurlardan büyük zarar gördü. Ankara'da Rumların bıraktığı evlerin, düşük maaşlı memurlara verilmesi kararlaştırıldı. Erzurum Pasinler'de meydana gelen güçlü bir depremde üç yüz kişiden fazla kişi hayatını kaybetti.

Gazi Paşa, Erzurum'a giderek "Depremden Zarar Görenlere Yardım Komisyonu"nun çalışmalarını denetledi ve felâketzedelere harcanmak üzere, kendisi ve Lâtife Hanım onar bin lira bağışta bulundu.

Muallimler Birliği Kongresi Ankara'da toplandı. Muallimler, Mustafa Necati'yi yine genel başkan seçtiler. Gazi Paşa, Muallimler Birliği Kongresi sonrası verilen çayda, "Öğretmenler! Yeni nesil sizin eseriniz olacaktır!" diye bütün öğretmenlere önemli bir çağrıda bulundu.

Gazi Paşa, Samsun'da Öğretmenler Birliği'ni ziyaret etti ve birliğin hatıra defterine şunları yazdı: "... Bütün Türkiye'yi içine alan Öğretmenler Birliği'nin, bütün ulusu aydın bir topluluk durumuna getirdiğinde, Türk ulusunun nasıl demir bir kütle olacağını düşünmek gerçekten büyük keyif ve mutluluktur!"

Gazi Paşa'nın Rize'den ayrılırken de medreselerin açılmasını isteyen hoca heyetine bağırarak,

"Okul istemiyorsunuz, oysa ulus onu istiyor! Bırakın da bu zavallı ulus ve bu memleket evlâtları yetişsinler artık! Medreseler açılmayacaktır! Ulusa, medrese değil okul gerekmektedir. Hoca efendiler bunu bilin artık!" yanıtını vermişti.

Necati, Gazi'nin bu davranışını ve bu sözlerini duyduğunda, devrimin ödünsüz ilerleyebileceğine daha çok inanmıştı. Yıldız Sarayı Kütüphanesi ile birlikte kütüphane eşyasının da İstanbul Üniversitesine (Darülfünun) devrine karar verildi. Türkçülük akımının önde gelen isimlerinden Toplum bilimci, edebiyatçı Ziya Gökalp, 1924 yılı Ekim ayında, İstanbul'da öldü. Mustafa Necati'nin de hazır bulunduğu görkemli cenaze törenine 50 bin kişi katıldı.

Gazi Paşa, doğu seyahati izlenimleri hakkında Cumhuriyet gazetesi muhabirine bir demeç verdi: *"... Kesinlikle bir daha gördüm ki, ilerlemeyi, yükselmeyi ve yüzyılın gereklerini seven ve isteyen güzîde bir ulusumuz vardır. Eğer Türk insanına olumlu ve iyi bir şey verirsiniz bunu kabul etmeme olasılığı yoktur. Halkın karanlığı aşmak, gönence ve iyiliğe varmak isteği elle tutulacak kadar belirgindir. Cumhuriyet'in eli ise artık bu isteği tutmuştur."* Gazi Paşa, hem milletvekili olan, bir yandan da komutanlıklarını sürdüren silâh arkadaşlarına bir telgraf çekmişti. *"Bana olan güven ve sevginize dayanarak gördüğüm önemli gereklilikten dolayı derhâl milletvekilliğinden istifa ettiğinizi telgrafla Meclis Başkanlığı'na bildirmenizi öneririm. Önemli olan, askerî görevinize hiçbir koşula bağlı kalmadan kendinizi vermenizdir. Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa Hazretleri, aynı gerekçeyle dayanarak önerim üzerine milletvekilliğinden istifasını vermiştir."*

Kabineyi kurması için İsmet Paşa'ya görev verildi. Fethi Bey tekrar Meclis Başkanı oldu. Gazi Paşa, Cumhuriyet Halk Fırkası Grup İdare Heyeti'nin gizli toplantısında yaptığı konuşmada,

*"... Biz, büyük bir devrim yaptık. Memleketi bir çağdan alıp yeni bir çağa götürdük. Birçok eski kuruluşları yıktık. Bu düşünce ve kuruluşların binlerce taraftarının fırsat beklediklerini unutmamak gerekmektedir. En ileri demokrasilerde bile rejimi korumak için, sert önlemlere başvurulmuştur. Bize gelince, devrimi koruyacak önlemlere şimdilik daha çok gereksinim duyacağız."*dedi.

Bütün bu önemli olaylar da bir yıl içinde olmuştu. Mustafa Necati, bir şeyler seziyor, işlerinin yoğunluğundan ve bütün benliğiyle göreviyle meşgul olduğundan iç politika oyunlarında herhangi bir yorum yapamıyordu. Komutanların bazıları huzursuzluklarını dışa vuruyorlar, bazı padişah yandaşları açıkça isteklerini söyleyebiliyorlardı. Refet Paşa,

"Memleketin menfaatleri bakımından hükümet merkezi İstanbul olmalıdır!" demiş ve Necati bu sözlere meclis oturumunda isyan etmişti.

Doğu illerinde eşkıyalıkla birlikte yönetime karşı gelen aşiretler de rahatsızlık vermeye başlamıştı. Hükümetin bu tür muhalif hareketleri bastırmak üzere verdiği "örfi idare"* önergesi mecliste kabul edilmeyince İsmet Paşakızdıvesağlıknedenleriniönesürerekbaşbakanlıktan çekildi. Böylece Mustafa Necati Adalet Bakanlığı'ndan ayrılmak ve yeni adalet düzeniyle ilgili çalışmalarını

* Sıkıyönetim

yarım bırakmak zorunda kaldı. Halk Fırkası'ndan da bir kısım milletvekilleri istifa etmiş, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuş ve yılsonuna doğru kurulan Fethi Bey Hükümeti'ne yeni Bahriye vekilliği de dâhil edilmişti. Birileri Gazi Paşa'nın ve İsmet Paşa'nın kadro hareketinden memnun değildi. Bu memnuniyetsizlik istifalarla ve yeniden örgütlenmelerle iyice belirginleşiyordu.

Yeni Adalet Bakanı, Mustafa Necati'nin kendisi gibi İzmir milletvekili olan dostu, gençlik arkadaşı ve meslektaş, Mahmut Esat Bey olmuştu. Mustafa Necati, sekiz buçuk aydır yaptığı ve bundan sonra da yapmak istediği adalet hizmetlerini Mahmut Esat'a anlatarak bakanlığı teslim ederken, askerlik, siyaset ve güncel konular üzerine sohbet ettiler.

Necati, "En çok Elâzığ Milletvekili Cevat Paşa'nın hem askerlikten hem de milletvekilliğinden istifa etmek zorunda bırakıldığına üzüldüm..." diyerek arkadaşına dert yandı. İkisi de işgal yıllarından ve Kuvayı Milliye'den tanıdıkları komutanların ve siyaset adamlarının özelliklerini değerlendirebiliyor ve haklarında isabetli yorumlar yapıyorlardı.

ŞEYHİN BOYNUNDAKİ İP KOPMADI!

(Diyarbakır Surları, 1925)

Ankara İstiklâl Mahkemesi'nin yayınladığı bildiri: "*Rehberimiz; vicdanımızın sesi, amacımız; vatanımızın selâmetidir!*" deniliyordu. Mustafa Necati, bu mahkemenin savcılığına seçilmişti. On gün sonra siyasal yaşamındaki ilk istifasını veriyordu. Adliyenin yeniden yapılanmasını ve çağdaş hukuk düzenine geçilmesi için bütün gerekenleri yapmaya çalışmış bir adalet bakanlığından hemen sonra meşruluğu tartışılabilir savcılık görevi hoşuna gitmemişti. Yerine Necip Ali Bey seçildi. Doğu'da sıkıyönetim ilân edilmişti. Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi de isyancılara karşı yürütülen askeri harekât bölgesinde görevi daha yoğun olan ikinci mahkemeydi.

Kim ne derse desin Şeyh Sait'in açtığı bayrak şeriat bayrağıydı ve İngilizler tarafından besleniyordu. Gerçi yayınladığı bildiride bağımsız Kürdistan'dan da söz ediyordu, ama o yalnız bildirideki bir sözdü ve kendisi de buna inanmıyordu. Zaten bir oldubittiyle Piran'da başlayan ayaklanmanın önderi olmuştu. Gazi Paşa, Fethi Bey'i fazla yumuşak bulmuş olacak ki İsmet Paşa'yı tekrar başbakan seçtirdi ve doğudaki bu hareket için ciddi,

yeterli ve kararlı önlemler alınmaya başlandı. Seferberlik 31 Mayıs'a kadar sürdü. 1925 Nisanı'nda şeyhler Diyarbakır'da yargılandılar. Ardından istiklâl mahkemesi, Diyarbakır'daki bütün tekkeleri kapatma kararı aldı. Dinleyiciler bu kararı "Yaşasın İnkılâp ve Cumhuriyet!" diyerek alkışladılar. Başkan karardan sonraki konuşmasında,

"Herkes bilmelidir ki, genç Cumhuriyet Hükümeti bozgunculuk ve gericiliğe izin vermeyeceği gibi, aldığı önlemler sayesinde bu gibi caniyane hareketlere fırsat bırakmayacaktır." demişti.

Bu günlerde Diyarbakır'da bir söylenti aldı yürüdü. Şeyh Sait darağacına çıkıp ip boynuna geçtiğinde kopacak ve şiddetli bir zelzele olacaktı. Ancak 30 Haziran günü Dağkapı Mahallesi'nde bir yaşlı kadın Kürtçe bağıırıyordu: "Hani, şeyhin kerametine ne oldu? İpi kopacaktı? Kopmadı!"

Mustafa Necati için 1925 yılının tümü meclis mücadelesi ile geçti. Meclisteki oturumlar, Halk Fırkası'ndaki görüşmeler ve gizli oturumlar... Şeyh Sait'in isyanı plânlı ama erken başlamış bir ayaklanma olduğu için Cumhuriyet'in özel yöntemleriyle yani Takriri Sükûn* kanunuyla ile bastırıldı. Gazi Paşa'nın onayıyla muhaliflerin yeni kurduğu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, bu kanun gereği ve gene Gazi Paşa'nın onayıyla dağıtıldı. Cumhuriyet olmadan demokrasi olmuyor, demokrasi olmadan da Cumhuriyet hayat bulamıyordu. Sosyal durumda anarşi, ekonomik durumda kriz, siyasal durumda

* Huzurun Sağlanması Yasası

ise yönetimsel çarpıklıklar giderilmesi, rejimin benim-
senmesi ve taşların oturması zor ama olanaksız değildi.
Tekke ve zaviyeler kapatıldı. Köylüden alınan aşar (toprak
vergisi) kaldırıldı. Musul meselesi için oluşturulan heyet-
lerin görüşmelerine devam edildi. Kıyafet, takvim ve ölçü
yasaları kabul edildi ve uygulanmaya başlandı.

Kasımın 25'inde Konya Milletvekili Refik Bey ve
arkadaşlarının verdiği önerge tartışıldı. Söz konusu yasa
nergesi, kılık ve kıyafet yasasına paralel uygulamalarla
ilgiliydi. nerge genel ve özel idareler ile tüm kurumlar-
daki memurların ve TBMM yelerinin şapka giymele-
rinin zorunlu olması gerektiğiyle ilgili yasa nergesiydi.
Bursa Milletvekili Nurettin Paşa kürsüdeki konuşmasını
şöyle bitirmişti:

"Ben vicdanen bu nergeyi Anayasa'ya aykırı
gördüğüm için görevimi yerine getirmek istiyorum. Bu
konudaki karşı nergemi başkanlığa sunuyorum. Beni
dünyada görevimi yerine getirmekten alıkoyacak hiçbir
g düşünemiyorum."

Konya Milletvekili Refik Bey dayanamadı:

"Vardır Paşam, o da millettir!"

Nurettin Paşa, kürsüden inmek için bir adım attı,
durdu. Refik Bey'e ters ters baktı ve sertçe,

"Evet, biri vardır delikanlı. O da Allah'tır!" dedi.

Mustafa Necati, genel kurul salonundaydı. Bu
Önergeyi veren Milletvekili Refik Bey İstanbul Hukuk
Mektebi'nden arkadaşıydı. Memurların fesi çıkartıp
şapka giymelerindeki zorlamanın hukuka aykırılığını
kendi aralarında tartışmışlardı. Yasanın, Anayasa'ya
da aykırılığı söz konusu değildi. Nurettin Paşa'nın bu
yasayı saçma bulması ve Allah'ı ne sürerek inatlaş-

ması Necati'yi çok kızdırmıştı. Nurettin Paşa, doğudaki isyan bölgesinde suç işleyenlerin hukuksal haklarını öne sürerek Cumhuriyet Hükümeti'nin bütün vatandaşların kişilik haklarına saldırdığını ima ediyordu. Oysa Paşa, ayaklanan isyancıların öncelikle Cumhuriyet hukukuna ve Türk milletinin haklarına saldırdığının ya farkında değildi ya da fark etmez görünüyordu. Necati kürsüdeydi ve gene her zamanki gibi heyecanlıydı:

*"Şapka bahane edilip sanki söz konusu olan hükümeti yurttaşın kişilik haklarına devamlı saldırıyor gibi göstermekle, doğrudan ve açıkça gericiilik propagandası yapılmaktadır. Bütün grup, bütün meclis ve bütün ulus isteyerek şapka giymiştir. Bütün bunlara karşın birilerine 'Bakın ben karşı oy verdim! Anayasa'ya aykırılığını beyan ettim, ama dinletemedim...' mesajını vermek için bu karşı önerge verilmektedir. Efendiler, ulusun gözünde bu önergenin hiçbir değeri yoktur! Nurettin Paşa, ulusun gözünde özel bir önem kazanmaya çalışmaktadır. Doğrudan doğruya kişisel ve bencil davranan Nurettin Paşa, bu hareketiyle güya bütün ulusun hukukunu kurtaran bir kahraman, bir koruyucu kesilecektir. Bu karşı önerge bunun için verilmiştir. ... Bizim yaptığımız hareket doğrudur. Ulusun genel isteğine ve Anayasa'ya uygundur. Dünya-daki en büyük yasa, ulusun genel vicdanına uyan yasadır. Böyle bir yasanın karşısında herkes boyun eğmek zorundadır. Halkın isteklerine boyun eğmeyenlere karşı yapılacak görev, ulusa itaat etmeyenler için uygulanacak olan görevdir! Hükümeti bu görevi yerine getirmeye çağırıyorum."*²⁹

Yufka yürekli olan Mustafa Necati, devrimin hazırlanması ve uygulanması sırasında hiçbir şekilde hoşgörülü ve affedici değildi. Bu konuda gerekirse şiddet kullanmayı bile aklından geçirebiliyor ve bunu da kimseden çekinmeden yüksek sesle söyleyebiliyordu.

MİLLÎ EĞİTİM VE ÖĞRETİM

(Millet Meclisi, 1925)

Hamdullah Suphi Bey, Maarif Vekâleti'nden kendi isteğiyle ayrılmak istemiş ve istifa dilekçesini vermişti. Mart ayından bu yana İsmet Paşa Hükümeti'nin hızına ancak ayak uydurabilmiş ve yaşlı bedeni yorulmuştu. İsmet Paşa, Maarif Vekâleti'ne kendisinden daha hızlı hareket edecek bir adam istiyordu. Seçtiği adam hızlı olmaktan öte, hem öğretmendi hem de tek öğretmen örgütü olan Muallimler Birliği başkanıydı. Gazi Paşa'ya Mustafa Necati'nin adını söylediğinde "Elbette uygundur, fevkalâde bir seçim." yanıtını aldı.

Necati, 21 Mart 1925 günü ulusal eğitimde bir dizi değişikliğin yapılacağı Maarif Vekilliğini üstlendi. Yaptığı ilk uygulama, öğretmenlerin sabahları derse girerlerken o gün okula geldiklerini ispatlamak için imza atma zorunluluğunu kaldırmak oldu. Bir genelgeyle bunu bildirdi.

"Milli eğitimdeki arkadaşlarım, yurttâ dürüstlüğün temsilcisi ve görevin içten sevgilisi olduklarını bütün halka göstermek zorundadırlar. Arkadaşlarımı, başladığımız bu büyük işte geceli, gündüzlü görevlerine bağlı göreceğime inanıyorum." dedi. Öğretmenlerin kendileri

istemeden bu bakanlıkta hiçbir işin başaramayacağını daha önceki deneyimlerinden biliyordu.

Maarif Vekâleti binasının giriş katındaki salonda Ressamlar Derneği'nin resim sergisi açılışı vardı. Saat 14.30'da yapılacak açılışa Cumhurbaşkanı Gazi Paşa'da gelecek ve açılışı o yapacak. Maarif vekili ve herkes bakanlığın bahçesinde Cumhurbaşkanını bekliyor. Yağmur yağdı yağacak... Gazi Paşa'nın gecikeceği ve kendisini beklemeden açılışı sayın bakanın yapmasını istediği haberi geldi. Maarif Vekili Mustafa Necati Bey kurdeleyi kesti ve davetlilerle birlikte salona geçilerek ahşap ayaklara konulmuş tablolar izlenmeye başlandı.

Gazi Paşa'nın gecikmesinden yararlanan bir grup gazetecinin Mustafa Necati'yle olan ayaküstü sohbetleri uzamıştı. Yeni gelen ziyaretçiler resimleri seyretmeye devam etmekte ve uzun zamandır birbirlerini görmeyenler hoş beş etmekteydiler. 21 Aralık günü Necati'yi ilk kutlayan gazeteci arkadaşı Enver Behnan da oradaydı. Bakana ilk soruyu diğer gazetecilerden önce o sordu.

"Sayın Mustafa Necati Bey, dört yıl önce savaştan çıkmış fakir Türk halkının bugün eğitim durumunu elbette bizden iyi biliyorsunuz. Okullar ve öğretmenler konusunda neler yapmayı plânladınız?"

"Bu sorunun yanıtı böyle ayaküstü verilemez. Çok uzun anlatmam gerekiyor. Zaten bu sorunuza yanıtları ben şubat ayının dokuzuncu günü gazetecilere verdiğim demeçte ayrıntılı anlatmıştım. Kısaca söylemek gerekirse, Maarif Vekâleti'nin en önemli sorunu ulusal gereksinimlere uygun olarak yeniden örgütlenmesini ve yeniden yapılanmasını sağlamaktır. Bu konuda yirmi gün içinde bakanlık merkez örgütü, yasa tasarısı meclise sunula-

caktır. Görüşmeler esnasındaki konuşmamı izlemeniz ve yayınlamanızı dilerim. Sorun yalnız merkez örgütlenmesi değil elbette. İlkokullarda ve ortaokullarda eğitim öğretim birliğini sağlamamız gerekmektedir. Yalnız orta dereceli okulları ele alacak olursak, ülkede 17si erkek, 4'ü kız olmak üzere toplam 21 ortaokul var. Bunların pek çoğunun ders araç gereçleri, derslikleri ve öğretmen sayıları yetersizdir. Bütün bunlardan başka 29 adet İmam Hatip Okulu vardır. Bunlar da derhâl normal orta dereceli okullar şekline getirilecektir. İlkokulların, liselerin, darülfünunun, öksüz yurtlarının durumu yürekler acısıdır. Osmanlı eğitim geleneğinden çağdaş eğitime geçmek öyle yasaların çıkartılmasıyla hemen olmamaktadır. Hele diğer konulara benzemeyen eğitimin uzun ve köklü bir süreç olduğunu sizler de bilmektesiniz. Bunlardan başka plânladıklarımız ve plânlayacağımız birçok konu var. Genel öğretim kurumlarının durumu, devamlı bir dil kurulunun toplanması, eldeki kurumlarımızın iyileştirilmesi, il milli eğitim birimlerinin uygun ve birbirine benzer hale getirilmesi konuları var. Öğretmenlerimizin maddî ve manevî yüceltilmesi, bölge eminliklerinin durumu, kütüphaneler, müzeler, güzel sanatlar, tiyatro ve müzik okullarının etkilerinin arttırılması gibi işlerimiz var. Bu plânlarımız ve uygulamalarımız, bir yandan da Sayın Cumhurbaşkanımız Gazi Paşa'nın buyruklarıyla da bezenmekte ve hızlanmaktadır." dediğinde Gazi Paşa'nın kapıdan içeri girmek üzere olduğu haberini verdiler.

Mustafa Necati konuşmakta olduğu gazetecilerden özür diledi ve yanlarından hızla ayrılarak kapıya yöneldiğinde Gazi Paşa:

"Zahmet etmeyin Necati Bey! Teşekkür ederim."

dedi ve salondakileri gülerek selâmlamaya başladı.

Yanında Meclis Başkanı Kâzım Paşa vardı. Yalnız resimlerin değil heykellerin de bulunduğu sergiyi gezerken bakanlık yetkililerinden ve ressamlardan da bilgi alıyordu. Gazi Paşa, ressam ve heykeltıraşlarla çay içerek sohbet ederken bir ara Kâzım Paşa, bir eliyle Necati'nin elini tuttu ve aslanım benim dercesine sıktı. Necati gülümsedi ve usulca "Sağ olun!" dedi.

Gazi Paşa, bir Macar heykeltıraş tarafından yapılan kendi büstünün ona benzeyip benzemediğini tartışmaya açtı. Birkaç kişiye sordu. Gerçekten de büst Gazi Paşa'ya benzememişti. Elindeki çay bardağını garsona verdikten sonra tekrar sergiyi dolaşmaya başladı. Başka bir resmin önünde uzun süre durdu. Resim, Kurtuluş Savaşı'nda bir zeybeğin dinlenme anını anlatıyordu. Cumhurbaşkanı'na resimlerin özelliklerini anlatan ve ressamlar hakkında bilgi veren kişi Sanayi-i Nefise Mektebi'nden* öğretmen ünlü ressam Çallı İbrahim'di. Gazi Paşa sordu.

"Bu resimdeki zeybek, neyin üzerinde oturuyor, pek anlayamadım?"

Çallı İbrahim:

"Atın çulu serilmiş, bir kayanın üzerinde oturuyor Paşam."

"Peki!" dedi. Sanki canı sıkılmış gibiydi. Kâzım Paşa'ya dönüp seslendi:

"Hadi gidelim Paşam."

Herkesin elini sıkarak başarılar diledi ve önümüzdeki sergide daha başarılı eserler görmek istediğini belirtti. En

* Güzel Sanatlar Okulu

son Mustafa Necati'nin elini sıkarken hafifçe eğilip yalnız onun duyabileceği bir sesle:

"Necati" dedi. "Bir zamanlar bu resimdeki zeybekler değil, bizzat biz bile çıplak taşları başımıza yastık yapıyorduk. Böyle at çulunu kim bulabiliyordu, değil mi?"

"Haklısınız sayın cumhurbaşkanım!" dedi Necati.

Uğurlama seremonisini bitirdikten sonra Mustafa Necati, salondaki sanatçılarla daha içten konuşmak üzere tekrar içeri girdi. Gazi Paşa'nın yanına yaklaşamayan gazeteciler tekrar onun etrafını sardılar. Yeni tanımaya başladığı ama ismini bilemediği bir gazeteci sordu:

"Sayın cumhurbaşkanımız kulağınıza ne dedi sayın bakanım?"

Necati'nin yanıtı gazeteciyi utandırdı:

"Söylediği benim bilmem gereken bir konuydu, kardeş! Zaten sizin bilmeniz gereken bir konu olsaydı Gazi Paşa sözlerini yüksek sesle söylerdi."

Enver Behnan, soruyu soran gence biraz yanlış yapıyorsun der gibi yan gözle bakıp sorularına devam etmek istediğini belirterek sordu:

"Sayın Bakanım, Cumhurbaşkanımız gelmeden önce 29 İmam Hatip okulunun normal ortaokul haline getirileceğini söylemişsiniz. Bu konuda meclisteki tepkileri göğüsleyebilecek misiniz?"

"Eğer geçen zaman içinde bu tür tepkileri karşılamayacağımı anlasaydım, benden önceki deneyimli büyüklerim gibi istifa eder ve karşınızda olmazdım. Devrim, yalnız benim çabamla değil, sizler dâhil bütün Türk ulusunun çabalarıyla yoluna devam edecektir. Devrime karşı olanların sonunu geçtiğimiz yıl Diyarbakır surları önünde hep birlikte seyretmedik mi?"

“Önümüzdeki günlerde Milli Eğitim Bakanlığı’nın devrime katkıları neler olacaktır?”

“İlköğretim müfredatını* yenilemekle işe başlayacağız. Genel ve özel bütçeden aldığımız ödeneklerle okul binalarının yeniden ve sağlıklı bir şekilde yapılmasına başladık bile. Milli Eğitim Bakanlığı’nın görevi yalnız okul sıralarında oturan Türk gençlerinin öğretim ve eğitimiyle uğraşmak değildir. Yıllar boyu kötü yönetimlerin ihmal ettiği aydınlanmadan yoksun kalmış halkı aydınlatmak da başta bizim görevimizdir. Halk derslikleri ve okulları kurarak, konferanslar vererek, okuma ve yazma kursları açarak, beden eğitimi ve halk sağlığına önem verip halka spor disiplini vermek, dil ve kültürel birliği sağlamak da görevlerimizdendir. Bizi bu konuda zorlu yollar beklemektedir.”

“Siz, bakanlığı devralmadan on ay kadar önce Türkiye’ye davet edilen ünlü Amerikalı eğitimci John Dewey’in verdiği rapor hakkında ve kendisinin Türkiye uzmanı olmaması konusunda ne düşünüyorsunuz?”

“Bakın, bana ‘Ulusal olmayan eğitimcilerle, ulusal eğitimi nasıl halledeceksiniz?’ diye sorsaydınız daha net olurdu ve ben daha memnun olurum. Eğitim ve öğretim birer bilimdir. Saygıdeğer bilim adamı Dewey de bilimsel bir rapor sunmuştur. Amerikalı olması ve Türkiye uzmanı olmaması bizim eğitim politikalarımızın ve Türk eğitimindeki atılımlarımızın uluslar arası olması gerekir anlamına gelmez, gelmemelidir. Bilim evrenseldir ve bu rapor da bir bilim adamı tarafından verilen iyi bir saptamadır.

* İlkokullar için öğrenim programı

Bu raporda olması gerekenler olarak belirtilenleri aynen yerine getirmek ve bakanlık olarak da Türk Devrimi'ne katkılarımızın böylece hız kazanmasını istemekteyim. John Dewey'in raporu eksiksiz uygulanacaktır. Üniversite haline getiremediğimiz Darülfünun'daki ulemaya da rapor hazırlatabilirdik. Bilimsel olur muydu, siz söyleyin? Öğretmek ve eğitmek! Bu iki kavrama ulusal koşullar içinde bilimsel bakmak istiyoruz."

"Biz elbette ki öğretmenlerimizin ve Türkiye uzmanlarının da görüşlerini almaktayız ve alacağız. Bunun yanında çağdaş ülkelerden eğitim bilimi ile ilgili daha çok uzman getireceğiz ve onlardan da belirli konularda rapor isteyeceğiz. Sayın John Dewey'in raporunda, siyasal kişiler değiştiğinde değişmeyecek, çağdaşlık içinde memleket koşullarına uygun müfredattan ve milli eğitimin temel ilkelerini izleyecek bir kuruldan söz edilmektedir. Bu kurulun adı 'Talim ve Terbiye Heyeti'* olacaktır. Bu kurulun oluşması için gerekli özel yasa taslağını hazırladık, yakında yüce meclise sunacağız. Enver kardeşim, zaman geçmekte... Bak, Gazi Paşa'nın bile zaman kaybetmeye katlanamadığını demin burada gördük. İzniniz olursa son sözümü söyleyeyim: Ulusal eğitimde iyi şeyler göreceksiniz. Biz bu bakanlıkta uzun süre kalarak Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın buyrukları doğrultusunda ulusun geleceğini yeniden ve sağlıklı bir şekilde yapılandırmak istemekteyiz. Arkadaşlarıma, bu yola başını koymuş olanlara ve özellikle genç öğretmenlerimize güveniyorum. Türk Devrimi onlarla sürdürülecektir. Şimdi izninizle..."

* Eğitim ve Öğretim Kurulu

diyen Mustafa Necati dışarıya baktı ve kapıya yöneldi.

Dışarıda hava kararmış ve yağmur hızlanmıştı. Yanındaki müsteşar yardımcısına,

“Eskişehir Öğretmen Okulu’ndan Fuat Bey gelecekti bak, unuttum! Adamı bu yağmurda gerisin geri göndermemişlerdir İnşallah! Bir bak da odada olduğumu ve öğretmeni beklediğimi söyleyiver.” diyerek odasına çıktı.

ÇAĞDAŞ DÜNYADAN ARMAĞAN

(Çankaya Köşkü, 1926)

Mustafa Necati Avrupa'dan döneli altı gün oluyordu. Trenle İstanbul'a gelmiş ve iki gün kaldıktan sonra Ankara'ya dönmüştü. Cumhurbaşkanlığı köşkünden bu akşam Gazi Paşa'nın kendisini kabul edeceğini bildirmişlerdi. Müsteşar ve yardımcılarında öğleden sonraki üç saatlik bir toplantıda iki aydır neler olup bittiğinin özetini öğrendi. İç politik çekişmeler ve meclisteki diğer yasaların neler olduğu umurunda değildi. Onun için varsa yoksa ulusal eğitim ve öğretmenlerdi. Notlarını bir dosyaya koydu, dosyayı da el çantasına ve doğru Çankaya'ya.

Köşke vardığında akşam yemeğine çağrıldığını anladı. Yemek salonuna geçecekti ki önce İsmet Paşa'nın diğer salonda kendisini beklediğini söylediler. İsmet Paşa, yemekte Müsteşar Kemal Zaim Bey'in de olmasından Gazi Paşa'nın memnun olacağını belirtti ve yavere çağırmasını emretti. Kemal Zaim gelinceye kadar İsmet Paşa'yla hasret giderdiler ve ona ön bilgiler sundu.

Hep birlikte yemek salonuna geçtikten iki dakika sonra Gazi Paşa gülümseyerek salona geldi. Neşeliydi,

Herkesle tokalaştı ve oturur oturmaz da şaka yaparak söze girdi:

“Necati Bey, Avrupalarda epey gezdiniz bakıyorum. Avrupalı olacağınızdan korktuk doğrusu! Yediğiniz içtiğiniz sizin olsun da gördüklerinizi bize anlatın diye bu akşam beraber olalım istedim. Çok güzel: ulusal eğitimin baş sorumlularının hepsi de buradalar...”

“Sayın cumhurbaşkanım, size maarif vekilimiz inceleme gezisiyle ilgili bilgiler sunacak. Ayrıntılı raporu yazılı olarak ancak bir hafta sonra sunabileceğiz.” dedi İsmet Paşa.

“Orası kolay Paşam!” dedi cumhurbaşkanı. “Ancak Sevgili Necati, bize ne getirmiş acaba Avrupa’dan? Hani armağanımız?” diyerek de şakasını sürdürünce Mustafa Necati:

“Sayın Gazi Paşa Hazretleri, size Avrupa’dan iki armağan getirdim. Biri Latin harfleri, diğeri de çağdaş dünyanın beden eğitimi ve spor anlayışı!”

“Çok güzel. Mükemmel armağanlar bunlar, sağ ol!” diyerek karşılık verdi.

Bir taraftan garsonlar yemek servisi yaparken diğer taraftan da masadaki herkes Mustafa Necati’yi dinlemeye başlamıştı:

“Başta size ve sayın başvekilimize, bizlerin görgü ve bilgisini arttıran bu geziyi önerdiğiniz ve emrettiğiniz için teşekkür ederiz. Bildiğiniz gibi, Çekoslovakya, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya’ya olan gezimiz iki ay sürdü. Benim ve arkadaşlarımdan geziden önceki ulusal eğitim anlayışımızla şimdiki arasında epey bir ayrım olduğunu söyleyebilirim. Oralardan gelen eğitimle ilgili dergi, kitap ve raporları okumak yerine bizzat gidip

onların eğitim tarzlarını yerinde görmek bizi çok aydınlatmıştır. Bu ülkelerdeki aydın kesim üzerinde Cumhuriyet yönetiminin ve Türk Devrimi'nin etkilerinin büyük olduğunu öğrendik. Bizi ağırlayan devlet adamlarının tamamının özel olarak sizi ve Cumhuriyetimizi büyük bir merak ve dikkatle izlediklerini gözledik. Birçok toplum bilim uzmanı profesör, bizim devrim yaşamımızın genel evrelerini daha iyi incelemek için benden bilgi istediler. Bundan bütün gezi heyetindeki arkadaşlarla birlikte hepimiz sevinç ve gurur duyduk. Bu duruma şahit olunca, hepimiz Türk eğitiminde bilimsel, doğru ve olumlu bir yol tuttuğumuza daha da çok inandık.”

Gazi,

“Sayın Necati, beden eğitimi, güzel sanatlar ve uygulamalı eğitimde durumumuz nasıldır?” diye sorduğunda Necati sözlerini şöyle sürdürdü:

“Bildiğiniz gibi, beden eğitimi öğretmenleri sorunu bu yılsonunda İsveç'ten getireceğimiz öğretmenlerle çözülmüş olacaktır. Beden eğitimi öğretmeni olacak elli genç önümüzdeki yıl yurdun dört bir yanında görev yapmaya başlayacaklardır. Alman profesörlerle açtığımız elişleri bölümü öğrenceleri ve buna benzer öğrencelerimiz yakın zamanda istediğimiz öğretmenleri bize yetiştirmiş olacaktır. Güzel sanatlara ve müziğe verdiğimiz önemle bu işe başlamış oluyoruz. Belçika'dan bir hafta içinde yola çıkacak olan, meslek okullarında dünyaca ünlü Profesör Omar Buyse çalışmaya gelecek, incelemelerine başlayıp raporunu verecektir. Onunla birlikte bakanlığımızdan çalışacak arkadaşlar olacaktır. Eğitim ve Öğretim Kurulu da Batı dünyasındaki plan, program ve yapıtları toplamış, dilimize çeviriye başlamıştır. Bunları

bastırarak bütün öğretmenlere dağıtacağız. Belçika'da Omar Buyse ile Eğitim ve Öğretim Kurulu Başkanımız Emin Bey görüşmüş ve görüşmeden sonra da meslek okullarının geleceğiyle ilgili çok umutlanmıştır.”

“Evet, ulusal eğitimimizin ana çizgilerinde hiçbir değişiklik olmamalıdır.” diyerek sözünü kesti Gazi Paşa,

“Gene biz istikrarı, öğretmenlik mesleğinde yeterliliği ve görevde kıdemi esas almaya devam etmeliyiz. Düzenli çalışma her şeyin esası olmalıdır. Yöresel yaşamın gerektirdiği her çeşit meslek okullarımız olmalıdır. Ulusal eğitim sistemimizi öyle kurmalıyız ki halkın gereksinimlerinin zamana ve yere göre değişip gelişeceğini de hesaplamalıyız. Bunu düşünmezsek gene geleneklerin esiri olmuş bir eğitim sistemi ortaya çıkar. Aman buna çok dikkat edelim!” dedi.

“Başüstüne Gazi Paşa Hazretleri, bu emirleriniz doğrultusunda hareket edeceğiz ve hazırlanacağız. Almanya ve İngiltere'deki meslek okulları sanıldığı gibi çok parayla kurulan pahalı okullar değildir. Bunlar yaşamın içindeki öğeleri geliştirerek belli programlara dayanmış bir çeşit örgütlerdir. Örneğin Londra'daki aşçılık ve garsonluk okulu hemen hiç paraya dayanmadan açılmış bir kurum. Öteki sanat okulları da öyle...”

Gazi Paşa,

“Ulusal eğitim ve öğretim halka etkili olmalıdır. Bu amaçla Maarif Vekâleti, gençlerin mesleklerinde başarılı olabilmeleri için sistemler geliştirmelidir. Bu konuda akşamları eğitim ve öğretim yapacak okullara da gereksinim doğabilir. Bilirsiniz ki öğretmen bulmak ve öğretmeni yetiştirmek en baş sorunumuzdur ve mutlaka çözülmelidir. “ dedi. Mustafa Necati, “Batıda gördüğümüz

meslek okullarına yakın zamanda birçok öğrenci göndermeyi plânlıyoruz. Meslek okullarında başarılı olabilmek için, belediye meclislerinin ve özel idarelerin büyük bir iyi niyetle yardım edeceklerini beklemekteyiz.”

Gazi Paşa'nın “Uluslar, özellikle genel savaştan sonra sağlıklı yaşama ve spora çok önem vermişlerdir. Beden eğitimi belirli dallarda birkaç genç yetiştirmek değildir. Bütün gençliği güçlü yapacak biçimde bir temele oturtturmak zorundayız. Beden eğitimi kutsal bir ödev olmalıdır. Dediğim gibi, sağlam kafa sağlam vücutta bulunur. Sizlerin hedeflerinizden biri de yalnız okullara değil bütün ulusa beden eğitimi öğretmenleri yetiştirmektir.” dediği sözlerini Mustafa Necati,

“Çekoslovakya'da, İtalya'da ve Almanya'da gençlerin beden sağlıkları ve onların her birini kendi istedikleri bir dalda yetkin kılacak dernekler ve benzeri örgütler gördük. Çağdaş dünyanın insan bedenini yalnız okullarda geliştirmedeğini anladık. Başta futbol ve atletizm olmak üzere birçok spor ocağı ve bu ocaklara giden her yaştan insan gördük. Ben şunu anladım ki devletler beden eğitimine önem vermekle ‘hem barışçıl kafada ama aynı zamanda savaşçı vücutta’ insan yetiştirmeye yönelmişler. Bizzat içinde yaşadıkları savaş, onlara bu düşünceyi sağlamış. Bizim beden eğitimi dersi konusunda Osmanlı okullarından kalma alışkanlıklarımızın sürmekte olduğunu biliyoruz. Bu alışkanlıkları kaldıracacağız. Her pazısı güçlü kişi spor hocası olamayacak. Sayın Gazi Paşa Hazretleri, buyurduğunuz gibi beden eğitimi konusunun bir bilim ve uzmanlık işi olduğunu bütün halka yaymak amacındayız. Okuldan yetişecek beden eğitimi öğretmenlerini bu konuda görevli kılacağız.” şeklinde yanıtladı.

Gazi Paşa birden aklına gelmiş gibi,

“Sonra güzel sanatlar eğitimi de var değil mi? Sanatçı, halkın içinden ve her kesimden yetişmelidir. Dünya çapında başarılı sanatçılar yetiştirecek ortamlar yaratmalıyız. Bu konu da Maarif Vekâletinin ülkeye borcudur!” dediğinde Mustafa Necati,

“Evet, sayın cumhurbaşkanım, bu konu biz eğitim adamları ve öğretmenlerin boynunun borcudur. Genel olarak okullarda sanat zevkinin gelişmesi için çağdaş dünyadaki yöntemleri olduğu gibi kabul edeceğiz. Güzel sanatın eşya üzerindeki uygulaması demek olan süsleme sanatına özellikle önem vereceğiz. Bu son nokta yalnız güzel sanatlar sorunu değildir. Genellikle okullardaki kimi sanatların gelişmesi için ön koşuldur. Kimi eski Türk sanatları ancak modernize edilerek yaşayabilecektir. Bunun için süsleme, bezeme sanatlarının gelişmesi gerekir. Türk süsleme ve bezeme sanatının yaşayabilmesi için de bu sanat felsefesinin Türkiye’ye girmesinin gerekli olduğu bilinmektedir. Güzel Sanatlar Okulu’ndaki Süsleme Sanatları Kolu’nu geliştireceğiz. Bunun için dokuma tezgâhları, çini, toprak ve başka işlik sahipleri ile işbirliği yapmamız gerekecektir. Süsleme sanatları uzmanlarından yararlanmak için Güzel Sanatlar Okulu müdürümüz, Londra ve Berlin’de gereken kişilerle görüşmüştür. Yakında bu uzmanları da getireceğiz.” dedi.

Milli Eğitim Bakanı konuşmasına devam ediyor, herkes dinliyordu.

“Eğitimin, hele ki ulusal eğitimin bilim, hareket, çalışma ve etkinlik olduğunu bizzat yerinde gözledik. Oralardaki çocuklar ve gençler, çevre ile yakından ilgilendirilmektedirler. Biz de, çağdaş ülkelerdeki bu kuralı

her kademedeki okula sokacağız. Bundan emin olmanızı diliyorum. Görev başı eğitiminin ne demek olduğunu yerinde ve biliminin yapıldığı yerde inceledik. Bu genel kuralı artık her derste uygulayabiliriz. Ayrıca oralarda gördük ki, üniversiteler, müzeler, kitaplıklar, ulusal basım evleri ve sergi salonları, o ulusun bayrağı ve temsilcisi gibi düşünülmektedir. Bundan ötürü, müze yapısını, büyük kitaplığımızı, üniversitemizi, basım evimizi en çok beş yıl içinde istediğimiz biçimde yapmak zorunda olduğumuzu arz etmek isterim. Avrupa’da tiyatro binası olmayan bir kent dahi yok. Değerli ve sevgili başbakanıma bu konuda başlatacaklarımı daha sonra açıklayacağım. Başbakanım ve partim önerilerimi kabul ederse, beş yıl içinde tiyatro binalarının bitirileceğinin güvencesini verebilirim. Üniversitemize bütün ulusumuzun ve bütün yetkililerimizin verdiği önemi en az iki katına çıkarmak gerekmektedir. Kendilerine zengin lâboratuarlar ve kitaplıklar verdiğimiz gün, onların daha büyük güçle çalışacakları bilinmektedir. Dersi başında öz varlığını gözden çıkaran profesörlerimiz vardır. Günlerini, yaşamlarını kitaplıklarına, müzelerine ve okullarına adayan arkadaşlarımıza gereksindikleri araçları sağlamak önce bizim, sonra da bütün ulusun görevidir.”

Gazi Paşa,

“Avrupa’ya öğrenci göndermek, başlı başına bir sorundur. Bu sorunu daha düzgün bir biçimde yönetmek zorundayız. Çocuklarımızın çağdaş dünyadan daha çok yararlanması için bu işlerle Öğretim ve Eğitim Dairesi uğraşmalıdır. İşiniz zor arkadaşlar, sizden bu zor işinizin başarılmasını ben değil, ulusumuz istemektedir. Artık öyle sık sık maarif vekili değiştirmek de yok... Geçen-

lerde Sayın İsmet Paşa Hazretleri'ne de söylediğim gibi ben cumhurbaşkanı olmasaydım bu ülkede maarif vekili yani arı Türkçeyle söyleyeyim, Ulusal Eğitim Bakanı olmak isterdim. Sayın Mustafa Necati Bey, başta size ve yakın çalışma arkadaşlarınıza baktığımda, Cumhuriyet'in ve devrimin eğitim kadrosunu kurduğumuzu düşünüyor ve bundan da çok mutlu oluyorum. Hepinize teşekkür ederken kadehimi Türk Devrimi'nin irfan ordusu olan bütün öğretmenler için kaldırıyorum." diyerek görüşmeyi sonlandırdı.³⁰

Çankaya'daki köşkten hep birlikte çıktılar. Milli Eğitim Bakanı, bakanlık müsteşarı, Talim ve Terbiye Kurulu başkanı ve iki genel müdür, bir arabaya sığmışlardı. Araba önce Milli Eğitim bakanını evine bıraktı. Necati'nin sofrada aklına gelip soramadıkları, söyleyemedikleri vardı kafasında.

"Bu ulusa hep kötü şeyler öğretilmiş. Hep namussuzlar, namuslulardan bir adım ilerde olmuş. Din ve imanı kendine göre kurmuş olan o kitapsız hocaları ne zaman etkisiz duruma getirebileceğiz? Esasen bunları konuşmamız gerekiyordu... Ben bu imam hatip okullarını yok etmezsem namerdim. Avrupa'da gördüğüm papaz ve rahibe okullarına benzetmişler. İlgisi yok! Bunlar papaz ve rahibe okullarının Osmanlı sürümü sözde... Kaytarmayı önlemek, çalışmayı sevdirmek, eşitlik, özgürlük ve adalet içinde, bireyleri verimli hale getirmek! Ey Gazi Paşa, benim ve senin bu isteklerimiz bir gün gerçekleşebilecek mi?"

Yatağa girdikten ancak yarım saat sonra uykuya dala bildi.

EĞİTİM DEMEK, SABIR DEMEKTİR

(Millet Meclisi, 1927)

Mustafa Necati'nin bakan olmasından tam bir yıl sonra Büyük Meclis salonunda Maarif Vekâleti merkez örgütünün yeniden yapılanmasıyla ilgili bir yasa tasarısı görüşüldü. Görüşmeler sonrasında Mustafa Necati konuşmasında ulusal eğitimi ayrıntılı bir şekilde değerlendiren bir yıllık uygulamaların özeleştirisini de yapıyordu. Ulusal eğitimde yapılacaklar ciddi bir tavırla meclise sunuluyor ve eğitimde devrimi sağlayacak yasaların onaylanması sağlanıyordu.

"Sayın Baylar! Bugün söz konusu olan Maarif Vekâleti'nin merkez örgütüne ilişkin yasa, milli eğitimimizin genel örgütünü düzenleyen bir yasa değildir. Bakan olduğumda yurttan bulunan milli eğitim örgütünü inceledim. Kendim de epey uğraştım. Sonunda şu kanıya vardım ki, eğitim öğretim işlerini sınırlı bir zamanda çözümlenmek olası değildir.

Onun için bu konuyu uzmanlara verip diğer devletlerin genel eğitim örgütlerini incelemek gerektiği kanısına vardım. Bu nedenle bir yıl içinde Genel Eğitim Yasası'nı hazırlamaya ve Yüce Meclis'e sunmağa karar verdim. Böyle yapmamdaki amaç, devletin ve ulusun genel durumunu görmeden, okulların

genel durumunu incelemeden, sayısal bilgiler edinmeden verilen kararların doğru olmayacağı içindir. Bundan dolayı, genel eğitim örgütü ile ilgili yasaı geciktirdim. Getirdiğim bu yasa önerisi de durumun gerektirdiği önlemleri almaktan doğmuştur. Mevcut durumun düzeltilmesi için gereken önlemlerin burada belirtilmiş olan maddelerle alınabileceğine inanıyorum. Yaptığımız yasa doğrudan doğruya genel eğitim öğretim örgütü ile ilgili değildir. Kimi maddelerin düzeltilmesi için yasadır. Okunduğu zaman görüleceği gibi yalnız bir kaç noktayı düzenlemek içindir. Bunlardan biri Türkiye'de dil sorununun önemli olmasıdır. Demin Tunalı Hilmi arkadaşımızın çok acı bir biçimde ileri sürdüğü gibi, henüz nasıl yazı yazmak gerektiği konusunda genel ve ortak bir kanımız yoktur. Onun için bugünkü dilimizi incelemek, ulusa uygun bir sözlük hazırlamak için bir dil kuruluna gereksinme vardır. Memleketimizde bulunan ilgili uzmanları toplayacağız. Dilimizin düzeltilmesi için ne yapmak gerekirse önlem alacağız.

Burada bir arkadaşımız Lâtin harfleri sorunundan söz ettiler. Yüksek kurulunuza sunarım ki, Lâtin harfleri sorunu doğrudan doğruya devletin siyasal bir sorunudur. Üstlendiğim sorunun başından sonuna dek gereksinmemize uygun olduğuna inanmazsam ve onun çevresinde incelememi yapmazsam o sorunu kabul etmem. Onun içindir ki, herhangi bir sorunu incelemeden kabul edecek arkadaşınız değilim. Benim uğraş alanım eskiden beri budur. Dil kurulu incelemelerini yapar, devletin genel siyasasında söz konusu olur ve ondan sonra karar verilirse kabul olunur. Henüz bu sorunu incelemekle uğraşıyoruz. Bu arada da bu konuyu daha temelli inceleyecek bir kurulumuz da oluşuyor.

Genel eğitimimizin örgütü konusunda çeşitli biçimler söz konusu oldu. Devletin eğitim yaşamı on beş, yirmi yıldan beri çeşitli evreler geçirmiştir. Okulların programları yılların sayısı

kadar değişmiştir. Programlar her yıl hem de yeni biçimler olarak değişmiştir. Bütün bunları temelli ve düzgün bir duruma getirmek gerekmektedir. Bunu bir kişinin yapmasına olanak yoktur. Bakanlık idari örgütünün de zamanı tutumlu kullanarak bunu yapması olanaksızdır. Başka devletlerde olduğu gibi ulusun genel eğitimine ilişkin sorunlarını çözümlmek, okul plan ve programlarını, dünyadaki ilgili kitapları ve her yıl eğitimin aldığı akımları incelemek için ayrıca bir öğretim ve eğitim kurulu gereksinme vardır. Öğretim ve eğitim kurulu yalnız bununla uğraşmaz. Ulsun ve yurdun gelecekteki yaşamına ve eğitimine ilişkin genel sorunlarla da uğraşır. Örneğin sinemalar, tiyatrolar, kitaplar vardır. Bunlar ölkemize denetimsiz girer. Bunları denetim altına almağa ve ölkenin genel eğitimiyle uğraşmağa zorunluyuz. Sonra Milli Eğitim Bakanlığı'nın görevi yalnız okul çocuklarıyla ilgili değildir. Yurt halkının eğitimine ilişkin sorunlarla uğraşmak da onun ödevidir. Onun için bunlara ilişkin önlemleri almak, plân ve programları hazırlamak üzere bakanlığı ve ulusal eğitimi dışarıdan manen denetleyecek bir kurula gereksinme vardır.

Öğretim ve Eğitim Kurulu'nun yetki ve sorumlulukları üzerinde arkadaşımız biraz kaygılı biçimde konuştular. Öğretim ve Eğitim Kurulu'nu hazırladığım zaman, bunun tüzüğünü kendim yapabilirdim. Düşündüm ki, bu kurul bağımsız bir kurul olacaktır. Büyük sorunlarla uğraşacaktır. Bunun tüzüğünü kendim hazırlarsam yanlışlık yapmak olasılığı vardır. Bu kişiler toplandığında kendilerinin yetki ve sorumluluklarını kendileri saptasınlar ve onu da biz onaylayalım istedim. Bu konu, Genel Eğitim ve Öğretim Yasası'na geçecek bir konudur. Gelecek yıl Genel Eğitim ve Öğretim Yasa Tasarısı yüce kurulunuza sunulacağı zaman bu tüzük de yüksek kurulunuza getirilecektir. şimdilik Öğretim ve Eğitim Kurulu kendi tüzüğünü yapacak,

ben onaylayacağım. Bakanlar Kurulu da onayacaktır. Onun için bilimle ilgili olan, uzmanlıkla ilgili olan işlerde uzmanlara söz vermek ve onları kendi durumlarında çalıştırmak zorunluluğu ve gereksinmesi vardır. Doğrudan doğruya müdürlerin, başkanların, bakanların bu konuda yapacakları tüzükler doğru olmaz. Bu yanlış bir davranıştır. Bunun için bu sisteme gittik.

Genel eğitimimizin durumunu saptamak için ilkokulların durumunu görmek gerekir. Yüksek bilginiz içindedir ki, Türkiye’de eğitim örgütü üç yönetimce yapılıdır. Birisi özel idarelerin eğitim örgütüdür, diğeri genel yönetimin yani bakanlığımızın yaptığı eğitim ve öğretim örgütüdür. Bir de bazı bakanlıkların kendi okullarıyla yabancı özel okullar vardır. Bunlar da üçüncü kümedir. Şimdiye kadar bunların genel durumları hakkında çeşitli biçimlerde sayısal veriler elde edilmiştir. Sayısal veriler gerçeğe uygun denilebilir. İlköğretim örgütü üzerine ilkokullara baktığımız zaman elde ettiğimiz sayılara göre ilkokullar üç yüz altmış bin kadar yurt yavrusunu okutmaktadır. Oysa devletin üstlendiği hedef, bir buçuk milyon çocuk okutmaktır. Zaten bu üç yüz altmış bin çocuk da gerçek biçimde okutulamamaktadır ki! Hakkını vererek ve gerçekten okutulanların sayısı yüz bin kişiyi geçmez. Çünkü geri kalanları okutmak için öğretmen yoktur. Öğretmen sayısı azdır. Bu şimdiye dek eğitim yaşamına uygulanan sistemin yanlışlığındandır. Zamanında öğretmen okullarını açarken her il istediği herhangi bir devlet örgütünü örnek almış ve onu uygulamıştır. Özel idareler birer öğretmen okulu açsın denilmiş ve rastgele okulların kapılarına öğretmen okulu yazılı levha asılmıştır. Okul açmak okul binası yapmak demek de değildir. Bu konuda gerçekten yarar sağlayacak iş, öğretim araçlarını, öğretmenleri bulmak ve öğretmen örgütünü yaratmaktır. Öğretmen okulları her yanda açılınca hiçbiri yeterli çalışmayı gösterememiştir. Tümüünün yetiştirdiği öğrenci sayısı bin beş

yüz, iki bin kişi kadardır. Bunun bir bölümü de başka mesleklere girmiştir. Ondan sonra bu sistemin yanlışlığı anlaşılmış ve başka bir sisteme gidilmiş ve bunları genel yönetim yönetsin denmiş. Bunları almışız. Şimdiye dek elimizde yirmi beş tane öğretmen okulu vardır. Bu okulların bu yıl verdiği öğrenci yüz altmış kişidir. Bu okullara harcanan paraysa bir milyon liradır!

Öğretmen örgütünün düzeltilmesi ve düzenlenmesi işte bunun için gereklidir. Eğitim örgütümüzün düzeltilmesi için ilk önce düşünülecek sorun, öğretmen yetiştirme sorunudur. Öğretmen ordusu, öğretmen kadrosu yapılmadan doğrudan doğruya kapılı ve duvarlı binalar yapmak doğru değildir. Öğretmen örgütünü pekiştirmek ve öğretmenlerimizi bir an önce yetiştirmek zorundayız. Bunun üzerinde en yüksek bir biçimde çalışarak her yıl üç bin öğretmen yetiştirmeliyiz ki, on yılda bir buçuk milyon çocuğumuz okuyabilsin.

Arkadaşlarımın özellikle dikkatlerini çekmek isterim. Eğitim sorunu denilince bu sorun bugünün sorunu ya da yarının sorunu sayılmamalıdır. Buna bir günde çare bulunmaz. Sabır gerektir. Zamanın gereklerini incelemek ve uzman kişilerin oylarıyla hareket etmek zorunluluğu vardır. Biz önce öğretmen okullarımızın iyileştirmesinin gerektiğine inandık. Onun için de bu yıl ancak ilkokul ve öğretmen okullarının programlarını çıkarabileceğiz. Bu yıl öbür sorunlarla uğraşmanın olanağı yoktur. Zamanımız ancak bu okulların düzeltilmesine ve bu okul kitapların hazırlamasına elvermektedir. Öğretmen örgütü güçlendirildikten ve öğretmen okullarımız yoğunlaştırılarak gerçek öğretmenler yetiştirildikten ve güçlü öğretmenler yönetime katıldıktan sonra yurdumuzda eğitim yaşamı başlayabilecektir. Bu kaçınılmaz bir gerçektir.

Ayrıca orta öğrenim okullarının da üstünde önemle durmak gerekmektedir. Bu okulların ürünü ilkokullardır. Yani

ortaokulların nicelik ve niteliği ilkokullara göre şekillenir. Bugün ilkokullardan çıkan çocukların ancak yüzde onu orta öğrenime devam edebilmektedir. Bir çocuk babası çocuğunu okutmak için onun birçok gereksinmesini sağlamak zorundadır. Memleketimizde geçim zorlaşmıştır. Bir çocuk babası on, on beş yıl süreyle çocuğunu okutamamaktadır. Onun için devlet birçok çocuğu parasız okutmayı üstlenmiştir. Ancak böyle parasız okuyan çocuklar öğrenimlerini son sınıfa dek sürdürebiliyorlar. Bu nedenle hiç olmazsa ilk ve orta öğretimde parasız öğrenimi kabul etmekteyiz. Böylelikle ilkokullardaki çocukların yüzde yirmisi orta öğrenime devam edebilmektedir. Burada parasız yatılı öğretim bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Her yıl ilkokullardan mezun olacak çocukların sayısını artırabilirsek, orta öğrenim sayısı artar ve ulusun genel yaşamında da o oranda gelişme sağlanır. Bunun için ilköğretime önem vermeyi görev saymaktayız.”³¹

Maarif Vekili Mustafa Necati'nin konuşması bir süre daha devam etti. Sorular soruldu, onlara ayrıntılı yanıtlar verdi. Meslek okulları, sanat okulları, köy yatılı okullarının işlevi, öksüz yurtlarının durumu ve anaokulları konuları tartışıldı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kendisini dinleyen ve konuya ilgi duyan yüz elli kadar milletvekilini ikna etmişti. O gün yani 22 Mart 1926 günü, yüce mecliste 789 sayılı Maarif Vekâleti Merkez Örgütü ile ilgili yasa kabul edildi. Yasa, onun istediği gibi çıkmıştı. Türkçe ve bununla ilgili bilimsel çalışmalar yapabilecek Türk Dil Kurulu oluşacaktı. Yasanın ikinci önemli maddesi de eğitim ve öğretimle yoğunlaşacak bir Talim Terbiye (eğitim, öğretim) Dairesi, kurulmasını öngörüyordu. Ayrıca Lâtin harfleri çalışması için de uzmanlardan meydana gelecek bilimsel bir kurul oluştu-

rulması ve çalışma raporunu Bakanlar Kurulu'na sunması kararlaştırıldı.

Necati, o gün bu üç önemli konunun onayını meclisten almanın ve bunu başarmanın mutluluğuyla eve döndü. Çok sevinçliydi. İnisiyatif artık tamamen kendisindeydi. Artık bu yasa da çıktıktan sonra hızla ve zevkle çalışmaya başlayacak ve yapacağı işlerin sonunu mutlaka getirecekti. Onun işi artık ulusal eğitimi çağdaş hale getirmekte.

İZMİR'E DOĞRU

(Mudanya, 1926)

Gazi Paşa ve yanındakiler Balıkesir Orduevi'ndeydiler. Yanındaki devlet görevlilerinin içinde iki kişi göze çarpıyordu. Maarif Vekili Mustafa Necati Bey ve üniforması içinde Bölge Komutanı Ali Saip Paşa...

Bursa'dan Mudanya'ya gelen Gazi Paşa'yı Necati ve diğerleri iskelede beklemişler ve sonra hep birlikte Karadeniz isimli vapura binerek Bandırmaya, oradan da trenle Balıkesir'e gelmişlerdi. Her yerde çılgınca "Yaşa Gazi Paşa!" sesleri ve her durakta, her istasyonda alkış kıyamet vardı. Necati, bu gösterilerin ve coşkulu hareketlerin Gazi Paşa'nın da hoşuna gitmesini bir türlü anlamıyordu. Oysa Gazi Paşa'yla baş başa kaldıklarında Paşa hep alçak gönüllülük içinde davranırdı. Halkın karşısında daha değişik olan duruşunu sanki kasıtlı gösteriyor gibiydi. Necati, bugün onun bu sevgi ve saygı gösterilerini bütün dünyanın görmesinden büyük mutluluk duyduğunu sezdi. Gösterilerden hoşlanmasından çok, sanki birilerine milletin kararlılığını gösterir gibiydi. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni ve Ankara'yı alçak gönüllü davranışlarla savaştan yeni çıkmış bir dünyaya kolay kolay tanı-

tamazdınız. Ayrıca halkın bir öndere gereksinimi varsa alkışlamaları, onun da alkışlanmak istemesi doğaldı. Alçak gönüllü olmak halkı başka önderler aramaya itebilirdi. Gerçek bir devlet adamı olma özelliklerini halka gösterip insanları kendine hayran bırakmak da önderliğin koşullarından olsa gerek diye düşündü. Trenin sarsıntıları ona yıllar önce aynı yoldan, İzmir'den İstanbul'a geçişini ve o günkü heyecanlarını anımsatmıştı. İç geçirdi ve sonra "Gazi Paşa haklı, alçak gönüllülük birçok şeyi silip süpürebilir belki de..." diye geçirdi içinden.

Akşamüstü, Balıkesir belediye başkanının Erkek Öğretmen Okulu'nda hazırladığı yemeği hep birlikte yediler. Gazi Paşa istirahatata çekildiğinde Necati, Balıkesir günlerinden tanıdığı ve özlediği ne kadar kişi varsa hepsiyle görüştü. Bir zamanlar burada annesiyle kirada oturdukları evin sahibini çağırttı. Hasret giderdiler. Adamcağız onun Gazi Paşa'yla birlikte geleceğini kestirememişti... Akşam, Gazi Paşa onuruna verilen baloda gündüz göremediği eski tanıdıklarını gördü. Muallimler Birliği üyelerinin oluşturduğu koro çok güzel Ege türküleri ve Türk müziği şarkıları söyledi. Ertesi gün gene grup halinde Cumhuriyet Halk Fırkası, Muallimler Birliği ve belediyeyi ziyaret ettiler. Mustafa Necati kendi kurduğu ya da kurucu üyesi olduğu kentteki kamu kurumlarını, baroyu, Türk Ocağı'nı ve İdman Ocağı'nı gezerlerken hep yedi yıl önceyi anımsıyordu. Gazi Paşa'ya o günleri anlatıyor, o başka biriyle ilgileniyorsa Ali Saip Paşa'ya ya da belediye başkanına anlatmak gereğini duyuyordu.

Balıkesir'deki ilk ve ortaokulların hepsini dolaştı, öğretmenlerle tanıştı ve genç öğretmenlere yanında getirdiği not defteri, dolmakalem gibi küçük armağanlar

verdi. Üç gün Balıkesir’de kalmışlardı. Son gün ordu-
evine gelip kendilerini bekleyen subaylar ve diğer sivil
devlet memurlarıyla vedalaşmışlar, akşamüstü istasyon-
daki binlerce kişinin tezahüratı arasında kalkan trenle
İzmir’e doğru hareket etmişlerdi.

Yedi yıl önce işgaldeki İzmir’den İstanbul’a gitmek
için gizlice Balıkesir İstasyonu’na gelmişti. Yıllar sonra
bu kez, aynı istasyondan büyük gulguleyle bir başka trene
binmiş, çocukluğunun İzmir’ine Milli Eğitim Bakanı
olarak geri dönüyordu. Kompartımanına çekildiğinde
“Köprüler...” dedi “Köprülerin altından geçen sular...
İşgal İzmir’indeki Yunan devriyeleri şimdi neredeler ve ne
yaparlar?” Babası hastaydı. İzmir’de babasını ve annesini
de görecekti. Kardeşi Hüsnü, bir ay önceki telefon görüş-
melerinde Babasının “Necati ağabeyine söyle ben ölmeden
önce gelsin de bir vedalaşalım!” dediğini söylemişti.

Gazi Paşa’nın yurt gezisine başından katılamama-
sının nedeni başlangıçta İstanbul’da Maarif Eminliği’ni
ve okulları denetliyor olmasıydı. Raporunu Başbakan-
lığa ve telgrafla da Cumhurbaşkanlığı’na göndermiş,
Ankara’da bekleyen diğer işleri tamamlayıp geziye ancak
katılabilmişti. Gazi Paşa, Milli Eğitim Bakanı Mustafa
Necati Bey’i bu gezisinde özellikle yanında istemişti.
Askeri seferberlik kalktıktan sonra, 1923’de İzmir’de
ekonomik seferberliği ilân etmiş ve bu yıl yani 1926’da
da eğitim seferberliğini başlatmıştı. Gezmeden, yerinde
görmeden hiçbir isteğinin yerine getirilemeyeceğini bili-
yordu. Mayıs ayında başladığı gezisi Adana, Mersin,
Silifke, Konya, Bursa’da devam etmişti ve plânlamaya
göre de İzmir’de sona erecekti. Değerlendirme ve
yeniden düzenlemede hedef, öğretmenler, okullar ve

tüm eğitim sistemiydi. Eğitim sistemi birlikte yerinde görülüyor, önlemler birlikte alınıyor, hiçbir yerel yönetici ve öğretmen Gazi Paşa korkusuyla onlardan bir şeyler kaçırıp gizlemiyordu. Dahası o devamlı bu gezilerin öğretmenlerin görevlerini kolaylaştırıcı ve yol gösterici karşılıklı bir yardım olduğunu söylerdi. Bütün öğretmenlere hep şunu diyordu:

“Denetleme, merkez ile yerelin birbirlerini değerlendirmesi, aydınlatması ve soruşturmasıdır. Bunlar ayrı yapılacağı gibi, böyle gezilerle topluca da yapılabilir. Ulusun ve halkımızın çağdaşlaşması için uğraştığımız bu eğitim davamızda siz benden, ben de sizden hiçbir şeyi saklamamalıyız.” Öğretmenler, Mustafa Necati’nin bu tür denetlemelerin iyileştirmeye dönük birer değerlendirme olmasını istediğini bildikleri için gizli saklı bir şey bırakmazlar ve denetlemeden çekinmezlerdi.

Salı günü akşam saatlerinde ayrıldıkları Balıkesir’den ertesi sabah saat dokuz sularında Soma’ya geldiler. İstasyon büfesindeki kahvaltıdan sonra, kuşluk vakti Akhisar’a, öğlende de Manisa’ya vardılar. Buralarda halkın coşkusu daha da çılgıncaydı. İzmir’deki Basmahane Garı’na akşamüstü varabildiler. İzmir Valisi Kâzım Paşa, karşılayanların başındaydı ve hava hayli sıcaktı. Haziran ayının uzun günlerinden biriydi. Akşam Bornova Ziraat Mektebi’nin bahçesindeki açık büfede Necati, Gazi Paşa’ya yol boyunca yapılan kalabalıkların bu coşkulu gösterilerinde dikkatini çeken bir konuyu söyledi. Kalabalıkların içinde köylüler, kadınlar ve yaşlıların çoğunlukta olduğu dikkatini çekmişti. Onlar ilkokul öğrencileri gibi yerel yöneticilerin zoruyla istasyonlara yığılmış değillerdi. Hepsinin büyük bir coşku ve heyecanla bura-

lara koştukları belli oluyordu. Bu düşüncelerinin içten ve etrafındaki diğerlerinin yaptığı pohpohlamalardan olmadığını bilen Gazi Paşa, yaklaşık der gibi el işareti yaptı ve Necati'nin kulağına kimse duymayacak şekilde şunları söyledi:

"Ege'nin savaşta zulüm görmüş, savaştan sonra da sürgün görmüş halkı, bizi herkesten daha iyi tanımaktadır Necati! Eğer senin bu hemşerilerin, bu Somalılar, Akhisarlılar, Denizlililer olmasaydı ve onlar buralarda on üç ay direnmeselerdi şimdi Ankara'da bizim yerimize Yunan hükümeti olurdu. Buraların halkı her şeye lâyıktır!" dedi.

Oysa Necati'nin bu konuşmadan iki gün sonra İzmir'de Gazi'ye karşı bir suikast plânlandığından haberi oluyordu. Her sevgiye lâyık olan İzmir'de onu yangınlardan ve zulümden kurtarmış bir önderi öldürmeye kalkışmak... Bu ne dehşet bir yanlışlıktı? Şimdi Balıkesir'de neden bir gün fazla kaldıklarını anladı. Suikast Gazi Paşaya ihbar edilmiş ama Necati'nin bile bundan haberi olmamıştı. Alınmamıştı haber verilmesine; biliyordu ki bu işin doğası böyleydi. Suikastçılar tutuklanmış ve Gazi Paşa Ankara'da oluşturulacak istiklâl mahkemesi heyetinin derhâl İzmir'e gelip mahkemeyi açmasını emretmişti.

O gün Necati, İzmir'de plânladığı okulları denetlemiş ve Eğitim Müdürlüğü'nde son genel toplantıyı yapmıştı. Ertesi gün kalkacak trenle Ankara'ya işinin başına dönecekti. İzmir'e geleli bir hafta oluyordu. Bu akşam İstanbul gazetelerinin başyazarlarıyla bir toplantı daha vardı. Toplantı, Gazi Paşa'nın kaldığı Naim Palas Oteli'ndeydi. İsmet Paşa mahkeme üyeleriyle birlikte iki gün önce İzmir'e gelmişti. Bazı bakanlar ve bazı paşalar

da Gazi'nin gazetecilerle sohbet toplantısında'ydılar. Gazi Paşa, sanki hiçbir şey yokmuş gibi neşeli ve misafirlerini önemseyen bir şekilde herkesin elini sıktı.

"Çok çalışmışlar ve çok uğraşmışlar ama yapamadılar, muvaffak olamadılar." dedi ve ekledi, "Merak etmeyin, zaten yapamazlardı. Başaramazlardı."

İsmet Paşa, "Düşündükçe, Türklük adına insanın yüzü kızarıyor." deyince Gazi Paşa, "Kurtarmaya çalıştığımız ve düşmandan arındırmayı başardığımız İzmir'de suikast! En çok da bana işin burası garip geliyor. Neden İzmir'de? Hazin ve garip bir macera... Bir de şu var, esasta suikastın bana yapılacağı görülüyorsa da gerçekte ulusun alın yazısına kurşun sıkmak istendiği anlaşılmaktadır." dedi.

Gazeteciler ve diğer kişilerle sohbetin uzayacağını anlayan Mustafa Necati, Gazi Paşa'nın yanına giderek yarın Ankara'ya gideceğini, bir emri olup olmadığını ve şimdi müsaade ederse erken ayrılmak istediğini söyledi. Gazi Paşa, herkesin duyabileceği ve herkesin ilgisini çekeceği biçimde,

"Sağ olun Necati Bey! Milli Eğitim için düşündüklerimizin tamamı plânlandığı gibi aynen devam etmelidir. Bu yolda umudunu kesmeden ve hiçbir şeyden korkmadan devam edenlerden birinin de siz olduğunuzu biliyorum. Türk Devrimi adım adım yükselecektir. Dost, düşman herkes bunu böyle bilmelidir. Devrim nedir diye soruyorlar. Devrim, Türk ulusunu yüzyıllardır geri bıraktırmış olan kurumları yıkarak, yerlerine ulusun en yüksek uygarlık gereklerine uygun, ilerlemesini sağlayacak yeni kurum ve yeni anlayışı koymaktır. Size iyi yolculuklar, iyi çalışmalar diliyorum. Yolunuz açık olsun!" dedi.

Sanki biraz da bir yerlere göndermeler yapıyor ya da başkalarıyla hesaplaşmasının söylemini şimdi burada sınıyor gibiydi. Necati'yi her görüşünde Gazi Paşa'nın aklına, hemen devrimde eğitimin değeri ve ulusal eğitimin önemi gelmekteydi. Necati çıktıktan sonra da İsmet Paşa'ya duyabilmesi için nerdeyse bağırarak şunları söyledi:

*"Paşam, bu Necati'de büyük cevher var. Eğitime hız ve atılım getirdiği gibi, bak göreceksin öğretmenlik mesleğine de onur, saygınlık ve güven getirecektir. Ben onun bu işlerin altından kalkacağını ve başaracağına inanıyorum..."*³²

Eski topçu subayı olan İsmet Paşa'ya Gazi'nin yüksek sesle söylediği bu sözleri oradaki herkes duydu.

HALİT BEY'İN ÖLÜMÜ

(İzmir, 1926)

Babası Halit Beyin hastalandığına ve kendisini son kez görmek istediğine ilişkin telgrafı Ankara'dayken Mustafa Necati'ye iletmişlerdi. Gazi Paşa'ya refakat etmek zorundaydı ve telgraftan ancak dört gün sonra heyetle İzmir'e gelmişlerdi. Gazi Paşa'dan ayrılınca önce müdürlük yaptığı okula uğramış, yönetici ve öğretmenlerle tanışıp isteklerini dinlemiş, daha sonra ancak Eşrefpaşa'daki baba evine gelebilmişti. Babasının yatağının başucunda annesi, kız kardeşleri, eniştesi ve Halide Nusret'i bulmuştu. Annesi boynuna sarılırken;

“Geldiğin için sağ ol oğlum. Geleceğini öğrenince baban da biraz kendine gelir gibi oldu dünden beri. Zaten Halide Nusret'in de gelmesini istemişti, ona da çok sevindi.” dedi.

Bütün aile hasta odasındaaydılar, hepsi ayaktaydı. Bir babalarına bir Milli Eğitim Bakanı olan ağabeylerine büyük saygı ve gururla bakıyorlardı. “Hadi babamı fazla yormayalım.” dedi ve hep birlikte salona geçip oturdular. Tek tek hepsinin hatırını sordu. Halide Nusret'e de diğerlerine nasıl davrandıysa öyle davranmak için zorla-

nıyordu. Nusret, on beş gün önce Edirne'den Ankara'ya, Necati'ye bir mektup yazmış, İzmir'e hasta amcasının yanına gitmek için bir hafta izin istemişti. Necati, pek anlam verememişti Halide Nusret'in bir öğretmen olarak kendisinden izin istemesine. Edirne'de kendisine izin verebilecek görev yaptığı okulun müdürü vardı, vilâyet makamı vardı. Bir şeye gönderme mi yapıyor diye de düşündü. Öğretmenlerle özel sorunları için mektuplaşmıştı, ama bu bayan öğretmen, gönlünde yer etmiş bir kız, bir ilk aşk olunca işi resmiyete dökmüş ve ona sert bir yanıt vermişti:

"Aziz hemşire, Çok samimi mektubunuzu dikkatle okudum. Heyecan ve ıstırapınıza hak verdim. Fakat sizin İzmir'e kadar giderek üzülmeyi doğru bulmadım. Görevinizin önemi dolayısıyla dersinize devamınızı uygun gördüm. Tatilde gidersiniz. Sayın annenizin saygıyla ellerinden, kız kardeşinizin gözlerinden öperim. Saygılarımla, aziz hemşire!

Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati"

Buna rağmen Halide Nusret'in İzmir'e gelmesini yadırgamadığını hissettirerek aralarında böyle bir mektuplaşma olmamış gibi davrandı.

"Nusret, sende mi geldin Edirnelerden? Ne güzel yaptın! Nasıl, okulundan, öğrencilerinden, arkadaşlarından memnun musun?" diyerek onunla gayet doğal ve içten konuştu.

Halit Bey sabah yattığı hasta yatağında mutlu gözüküyor, herkesin onun için toplanmış olmasından memnun olduğunu belirtir davranışlarda bulunuyordu. Necati yatağa doğru eğildi ve

"İzmir'e görevle geldim baba. Siz tam da beni görmek istemiştiniz, denk geldi. Sağ olun. Ben de sizi umdu-

ğumdan daha sağlıklı gördüm. Cumhurbaşkanı Gazi Paşa ile beraberiz. Eve uğrayacağımı söyleyince size saygılarını sunduğunu söylememi istedi. Onun yanına gitmem gerekiyor ve birkaç yere uğrayıp, bir iki okulu denetlemek istiyorum. Müsaade eder misiniz?” diye sordu. Babası uğurlar olsun der gibi başını eliyle birlikte sallayarak ve gülümseyerek karşılık verdi.

Gece saat on ikiyi geçe eve döndüğünde herkes yatmıştı. Yorgundu. Babasının odasının kapısını sessizce aralayıp baktığında, Halide Nusret’i babasının başında refakatçi buldu. Yatağın yanı başındaki koltukta gece lâmbası ışığında kitap okuyordu.

“Merhaba!” dedi usulca babasını işaret ederek,

“Nasıl?” diye sordu.

“Sabah bıraktığın gibi... Demin ilâcını verdim, şimdilik rahat rahat uyuyor maşallah.” dedi.

“Sen de uykusuz kalıyorsun...”

“Bu görevi yapmak için geldim ben. O iyileşsin yeter ki.” dedi Halide Nusret.

“Nusret!” dedi Mustafa Necati, gizli bir şeyi açıklayacak gibi fısıltıyla. “Babam bizim evlenmemizi çocukluğumuzdan beri isterdi biliyorsun. Dün akşam da yalnızken bana özellikle tek isteğinin ve son arzusunun bu olduğunu söyledi. Yarın nikâh memurunu çağıralım mı, ne dersin?”

Halide Nusret İstanbul’da Erenköy’deki evin bahçesinde bir yaz günü aldığı evlenme teklifini aynı adamdan, ama daha değişik tarz ve tavırda gene alıyordu. Bu kez de bu teklifin derinliğinde bir aşk görünmüyordu. Bunu sanki bir vekilin bir memura ricası gibi algıladı. Aradan geçen bunca zamanda bu evliliğin olup olamayacağını

kendince çok düşünmüştü. Her ikisinin karakter özelliklerini çok çarpmış, bölmüş, çok toplamış, çıkartmıştı. Karşısındaki adamın inandıkları, alışkanlıkları, yapmak istedikleri ve hırslarıyla kendisinininkileri çok karşılaştırmış uyumsuz ve uygunsuz bir evlilik olacağı sonucuna varmıştı. Buna rağmen içindeki Necati'yi aydınlatan mum alevi henüz sönmemişti. Nusret, hep evlilik kurumuna birbirine âşık iki kişinin birlikteliği olarak bakmıştı ve aşk olmadan olmazdı. Necati'nin ise evliliği hayatı kolaylaştırıcı küçük ama gerekli bir kurum gibi yorumladığını da kestirebiliyordu.

“Olmaz!” derken boğazındaki düğümleme sesini değiştirmişti. “Salt çok saygı ve sevgi duyduğumuz bir kişinin birkaç gün daha mutlu ve umutlu yaşayabilmesi için geleceği belli olmayan bir maceraya girmek doğru olmaz!” diye yineledi.

Tam bir edebiyat öğretmeni edası sezdi onda Necati. Şüphesiz bu çokbilmiş kız, öğrencilerinin, hele lise çağındaki kız öğrencilerin ruhlarına hitap etmesini de çok iyi bilen bir edebiyat öğretmeni idi.

“Pekâlâ!” dedi. “Yalnız şunu bilmeni isterim; sana karşı duygularım değişmedi. Eğer bir gün evlenirsem, ya senle ya da sana benzeyen bir kızla evlenirim.”

Ertesi gün Necati kentteki okullarda denetlemeyken, Halide Nusret ona veda etmeden Edirne'ye hareket etti.

Daha sonraki gün de Halit Bey öldü. Ölmeden önce onun hepsinden ayrı ayrı istediği bütün resmi ve dini törenleri yaparak toprağa verdiler. Yaşamı boyunca maddi ve manevi bütün desteğini veren ve arkasında her zaman dağ gibi duran tek insan olan babasını, İzmir mezarlı-

ğında bırakarak ailece Ankara'ya döndüler. Annesi, kız kardeşi Advie, Advie'nin kocası Halit Bey ve bebekleriyle birlikte. Kardeşi Hüsnü ve eşi Saadet İzmir'de baba evinde eski hayatlarına devam edeceklerdi.

İzmir'den döndükten sonra Ankara'daki bekâr evini değiştirip bahçeli, iki katlı dört beş odalı bir eve taşındılar. Enişte Halit Bey de buna razı gelmiş, iki aile tek bir hanede kalmaya başlamıştı. Böylece, Necati'nin yoğun işlerinden ve devamlı gezilerinden dolayı annesinin de yalnız kalmasını önlemişlerdi. Eniştesi, Balıkesir'deki silâhlı mücadele günlerinde birlikte oldukları arkadaşı Yüzbaşı Halit Bey'di. İlk tabanca ve tüfek kullanmayı ondan öğrenmişti. Halit Bey, geçen yıl binbaşı rütbesiyle askerlikten istifa etmiş ve şimdilik işsizdi. Ticaret yapmak istediğini bir gün kayın validesi Naciye hanım'a söylemişti. O da damadının bu isteğini oğluna aktarmış, "Acaba babandan kalan birkaç kuruşu sermaye olarak versem mi?" diye de danışmıştı. O gün evden eniştesiyle birlikte çıktılar ve vekâletlere doğru yürümeye başladılar.

Söze doğrudan girdi Mustafa Necati:

"Enişte, annem senin ticaret yapmak istediğini söyledi dün. Bu konuyla ilgili konuşmak istiyorum."

"Evet" dedi Halit Bey. "Eğer bir şeylerle uğraşıp para kazanamazsam emekli maaşımla ev geçindiremeyeceğim ve hep böyle birilerine yük olup gideceğim."

"O zaman istifa etmeyecektin ağabey. Sana söylemiştim, ama dinlememiştin beni. Neyse oldu bir kez. Sonra yük olmak falan gibi kuruntuları da bırak. Balıkesir'de ben de sana yük mü olmuşum? Şu söyleyeceğim şeyi hak biliyorum ve söyleyeceğim: Lütfen, beraber olduğumuz ve benim vekillik yaptığım zaman

içinde ticaretle uğraşma! İster kendi işini yap, ister başka bir tüccarla ortak iş yap, buna ben karışırım enişte! ‘Mustafa Necati’nin eniştesi ticaret yapıyor ve devlet olanaklarını kullanıyor.’ dedirtmem kimseye. Sen de dedirtmezsın biliyorum, ama kimsenin de ağzı torba değil ki büzesin. Bak durumu sen de biliyorsun. Her bakanlıkta bir sürü dedikodu var, bir milli eğitimde yok Allaha şükür. Bir de suikastlar, şüpheliler, tuzaklar, yeniden mahkemelerin kurulması falan birçok dert var başımızda. Senin ticaret yapman bana zarar verir. Benim siyasal hayatımın İzmir’den beri namus, devlete bağlılık, dürüstlük ve ideal üzerine kurulduğunu biliyorsun. Ticarette kazanmak için bunlara pek aldırın olmaz. Olmaması da doğaldır. Lütfen enişte, ticareti düşünme! Zaten askerlerin çoğu beceremez ki ticareti...”

Halit Bey, “Haklısın” dedi. “Bu konunun sende bu kadar etki yapacağını hiç düşünmedim. Biz istediğimiz kadar dürüst olalım, birileri devamlı bizi izleyecek ve dürüstçe kazanacağım parada da gözleri olacaktır. Sana söz, sen bakan olduğun sürece ticaret ve tüccarlar benden uzak duracaktır.”

Mustafa Necati rahatlamıştı. “Ağabey şimdi bana müsaade. Akşama Türk Ocakları delegeleriyle Ankara Palas’ta bir yemek var. Yanımda oturacaksın. Unutma, saat sekizde bekliyorum.” diyerek adımlarını hızlandırdı.

Yemekte diğer masalarda birkaç vekil daha vardı. Mustafa Necati’nin masasında İzmir’den üç eski dostu ve iki öğretmen bulunuyordu. Sohbet hep bakanlık ve eğitim öğretim üzerineydi. Necati yapılacak işleri, nasıl yapacağını, kimlerle ve neden yapacağını falan anlatıyor, sorular soruyor, gene yanıtlarını kendisi veriyordu. Herkes çakır-

keyifti. Halit Bey de böyle durumlarda ciddî devlet işle-
rinden, yönetimden falan söz etmekten sıkılırdı. Bir ara
oluşan sessizlikten yararlanarak konuyu değiştirmek için
sordu:

“Sen ne zaman evleneceksin? Biraz da kendini
düşünsene.” dedi. Necati eniştesine bir süre baktı,
sorunun ciddiyet derecesini anladıktan sonra yanıtladı:

“En az on yıl sonra ağabey. Daha bir sürü yapacağım
işler var.”

“On yıl sonra da, kiminle?” diye yeni bir soru sordu
enişte.

“Bilmem?” dedi.

“Halide Nusret o zamana kadar bekler mi dersin?”

“Yok” dedi. “O defteri babamın ölümünden iki gün
önce kapattık. Onda bir siyasetçiye ayak uydurabilecek
güç ve inanç yoktu, bu bir...” dedi ve devam etti “Anne-
lerimizin bir arada olduklarında pek geçinme olanakları
da yoktu, bu iki. Nusret’le benim özgürlük anlayışımız
ve demokrasi üzerine olan düşüncelerimiz evlenmemize
engel olmaktadır, bu da üç.”

Halit Bey sorduğuna biraz pişman olmuş gibiydi.
Mustafa Necati devam etti:

“Ben şimdilik Türkiye Cumhuriyeti Devleti’yle
evliyim, enişte. Nikâhımı da Gazi Paşa Hazretleri kıydı!
Hadi şerefe!”*

* Halide Nusret Zorlutuna’nın “Bir Devrin Romanı”ndan esin-
lenerek.

EĞİTİM DEMEK, UZUN VADELİ PLÂNLAMA DEMEKTİR (Van, 1927)

Mustafa Necati, ulusal eğitimle ilgili değişimin ve gelişimin Türk Devriminin devamlılığını sağlayacağına inanıyor ve bu konu açıldığında hep heyecanlanıyordu. 1927 yılı sonlarında Avrupa'daki inceleme gezisinden döndükten bir ay sonra Van'daydı. Yola çıkmadan önce uğradığı Gazi Paşa ondan denetlemelerinin sonunda Van'da bir üniversite kurulup kurulamayacağını değerlendirmesini istedi.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden Tanzimat dönemine kadar mahalle mekteplerinde, medreselerde ve darülfünunda verilen eğitimlerde dünyadaki yeniliklere sırt çevrilmişti. Kulaktan dolma sözde İslâm felsefesi ağırlıklı olan bu eğitim sisteminin, büyük kentlerin dışındaki yerleşim yerlerine kadar örgütsel bir yayılmışlığı da yoktu. Medreseler aynı zamanda Edirne'den Van'a kadar Osmanlı Padişahlığı'nın simgesi durumundaydı. Öncelikle fukara halka yemek verip sadaka dağıtarak Osmanlı padişahının büyüklüğünü Ümmeti Muhammet'e duyururlardı. Medreselere görkemli yapılardaki görevlilerden oluşan çok amaçlı devlet kurumları denilebilirdi. Matbaa

ve basılı kitaplar, bu topraklara Avrupa'dan çok daha sonra geldi. Anadolu topraklarında Osmanlı'dan önce eğitim yok muydu? Vardı elbette... Felsefenin atası Eflatun, onun öğrencisi Sokrat, "İnsan sosyal bir varlıktır." diyen Aristo hep Anadoluluydular. Necati'nin şu an aklına gelmeyen diğer düşünürler ve aydınlatmacılar bu topraklarda ders vermişler, o çağlarda bu öğretmenlerin öğrencileriye ders hep Avrupalılar olmuştu. Ortaçağ kölelik zihniyetini yıkan devrim Anadolu'da değil Avrupa'da yaşandı. İslam ortaçağı topraklarımızda hep devam etti ve Avrupa'dan hiç etkilenmedi. Ondan sonra gelen sanayi devrimi ve üretken eğitim sistemi bize hiç uğramadı. Belki de kasten uğratılmadı... Anadolu'daki insanlar yüz yıllarca sessiz, aldırmaz, bir lokma ve bir hırkayla yaşadılar ve daha da koyu karanlıklarda yaşayarak bu günlere geldiler. Mustafa Necati Anadolu bozkırlarında kentten kente yol alırken bunları düşünme fırsatı buluyordu...

Eğitimde ilk çağdaşlaşma adımları Osmanlı askerlerini talimli hale getirmek için atılmıştı. İkinci Mahmut, Harbiye, Tıbbiye ve Mızıka okullarını açtırmıştı. Çağdaşlaşmaya yönelik ilk sivil okul olarak sübyan mektepleri, iptidai mektebi, idadi ve rüştiye mektepleri açıldı. Mustafa Necati de İzmir'de bu okullarda okumuştı. Askeri okulların dışında Mektebi Sultani, Lisan Mektebi, Telgraf Mektebi, Mektebi Mülkiye, Orman Mektebi, Muallim Mektebi gibi okullar da açılmıştı. Bunlar bilinenlerdi. O zamanın raporları, örneğin 1860'lardaki Ahmet Vefik Paşa'nın yazdıkları okunup incelenmeliydi. Necati, eğitim tarihi ile ilgili araştırmacılara da gereksinim var, bu konuyu Talim ve Terbiye Kurulu başkanıyla konuşmalıyım diye düşündü.

Van'daki genel eğitim durumu Ankara'dakinden pek farklı değildi. Buralara yüzyıllardır el değmemiş olduğundan, olayı başlatılacak eğitim devrimi büyük kentlere kıyasla daha çabuk sonuçlanabilirdi. Yanındaki milli eğitim yetkililerine "Eğer, öğretmeni, okul binasını ve eğitim için gerekli basit donanımı buraya getirebilirsek, buradaki köhne eğitimi kolayca Ulusal eğitim haline dönüştürebiliriz." diye söylendi. Van ve civarının yenilenme ve aydınlanmaya aç olduğunu incelemeye gerek duymadan çıplak gözle görebiliyordu. Zifiri karanlıkta yakılacak bir kibrit çöpü kilometrelerce uzaktan hem dost hem de düşman tarafından görülürdü. Aydınlanma köyden ve Anadolu'dan başlamalıydı. Osmanlı eğitimden çağdaş ve ulusalcı bir eğitime geçmek devrimdi. Bunu geride kalan Padişah zümresinin eğitimcileri isteselerdi de yapamazlardı. Yeni bir devletin temelleri atılırken yapılacak bir işti bu. Osmanlı'nın son Maarif Nazırlarından Haşim Paşa'nın 1905'de söylediği "*Ah şu mektepler olmasaydı Maarifi ne iyi idare ederdim!*" sözü aklına geldi. Yakın zamana kadar Osmanlı'da eğitimle ilgili en yüksek makamlardaki sorumlular bile işlerini isteksizce, sızlanarak yapıyorlar ve eğitim denildiğinde akıllarına öğretmenden önce mektep binaları geliyordu.

Eğitim, önce inançta, sonra düşüncede başlamalıydı. Bunun için Ziya Gökalp, Gaspıralı İsmail Bey ve Yusuf Akçura gibi eğitimin nasıl olması gerektiğini bilen deneyimli kişiler vardı. Bu kişiler daha 1912'de düşmanın Çatalca'ya geldiği Balkan Savaşı bozgununda anlamışlardı kurtuluşun ulusal eğitimde olacağını... Eğitimde devrim, başlı başına eğitim savaşılarının işiydi. Memleketteki bütün eğitimcilerin ve yurtsever politikacıların

ulusal eğitimin önemini anlayabilmeleri için, bu kez cehalet düşmanının Sakarya'yı geçip Polatlı'ya kadar geldiğini onlara anlatmak gerekiyordu. Bu günlerde Mustafa Necati, bütün bunları görüp düşündükçe şuna daha çok inanır olmuştu:

“Milli Eğitim sorunu baştan sona dek bir bilim ve uzmanlık sorunudur. Milli Eğitimde atılacak her adım incelemeyi, denemeyi ve ayırt etmeyi ister. Genel eğitim sorunlarında danışmasız hiçbir karar vermemek ve her zaman en genç öğretmenden, en büyük uzmanlara dek herkesin görüşünü almak gerekmektedir.”

Mustafa Necati, Van denetlemesinden döndükten sonra Gazi Paşa'ya sözlü raporunu sundu. Van'da üniversite kurulabilir ve profesörler bulunabilirdi. Ancak acele edilmemeli, önce İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerin durumlarının iyileştirilmesi sağlanmalıydı. Açılacak üniversite, meslek okullarının üstünde akademik eğitim verebilecek ve tam anlamıyla bir bilim yuvası olabilecek özellikte olmalıydı. “ Devrim, son yüz yılda tamamen gerici hale gelen devlet kurumlarını yıkmak ve onların yerine ulusun en yüksek uygarlık gereklerine göre ilerlemesini sağlayacak kurumları işler hale getirmektir. ” diyerek yol gösteren Gazi Paşa'ya, yeni açılacak kurumların da çağdaş uygarlığa uygun ve devrimi yapacak kurumlar olması gerektiğini söyledi. Bu devlet kurumları, memleketin bütün her yönünde aynı güçle ve aynı amaçlarla yapılandırılmalıydı. İkinci Meşrutiyet dönemindeki eğitimin nereden başlaması gerektiğiyle ilgili Emrullah Efendiyle Satı Bey arasındaki *Tuğba Ağacı* tezini ve geriye dönük münakaşalara girilmemesini anımsattı. Emrullah Efendi yalın mantıkla işi çözmeye ve önce Üniversiteleri

düzelmeye yönelik eğitim çalışmalarına ağırlık verilmesini isterken, Satı Bey değişimin ve eğitimin çocuktan ve ilkokuldan başlayacağını vurgulayarak, daha gerçekçi ama daha zor olan sistemi öneriyordu. Sonunda Gazi Paşa ve Necati, devrimin en önemli ayağının ulusal eğitim olduğunda, eğitim konusunda yaşananların tekrar yaşanmasının zaman kaybettireceği ve devrimi yolundan saptırma olasılığının artacağı görüşünde birleştiler.

Necati, ulusal eğitim için üç konunun birlikte ele alınmasının ön koşul olduğuna artık iyice inanmıştı. Birincisi, cahilliğin, geri kalmışlığın ve yoksulluğun ortadan kaldırılması için en uzak ve ıssız köşedeki beyinlere bilim ve tekniğin erdemini yaymak. İkincisi, ezbercilikten ve başkasını dinleyip öğrenmekten uzak, deneyci, uygulayıcı ve üretken eğitim yöntemleriyle öğrencilerin kişiliklerini geliştirmek. Üçüncüsü ise, eğitimdeki gelişmeyi rastgele değil, uzun vadeli plânlarla sağlamak. Talim ve Terbiye Kurulu'nun ve öğretmenlerle birlikte ulusal eğitim örgütündeki bütün görevlilerin bu bilinçte olması gerekmektedir. Oysa Mustafa Necati, İsmet Paşa'yı bile ikna edemeyecek durumlara düşüyordu bazen. Paşa bir gün 'maarif eminleri' için "Bunlar terfi edince ne olacaklar?" diye sorduğunda, paşanın kulağına bağırarak "Muallim olacaklar Paşam, muallim!" demişti. Necati, eğitim ve öğretimdeki esas yol alışın 'öğretmenlik' kavramıyla başlayacağı gerçeğini herkese bağırarak zorunda kalıyordu.

Türkiye'de yaşayan yurttaşların sayısı o yıl yapılan nüfus sayımıyla öğrenilmişti. 13.600.000 kişiyi biraz geçiyordu... O, bu nüfus içinde yaşayan ve bu nüfusun çocuklarını eğiten ve onlara ulus bilincini öğreten öğret-

menlerin zor koşulları çalıştıklarını ve maddi sıkıntılarını biliyordu. Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey, ders yılı başında göreve yeni başlayan öğretmenlere şu mektubu yazdı:

“Genç öğretmenim!

Yarınki yaşam sizin güçlü elleriniz arasında doğacaktır. Geleceği elde etmek için devamlı ağır görevler yüklenerek yürüyeceksiniz. Var olan yaşama, yıldan yıla artan bir güç ve gittikçe çoğalan bir hızla ilerleyeceksiniz. Bu yükselme yolunuzda sayısız zorluklarla karşılaşacaksınız. Bu zorluklar, sizin azminizi çoğaltmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Her engelin önünde daha yüksek atılımla, görevin size verdiği büyük bir güçle çalışacaksınız. Yaşamınız baştanbaşa özverilidir. Alacağınız mesafe öylesine uzun ve atılımınızdan beklenen güç öylesine çok ki, ben bu eşsiz çabanızı bile az görüyorum.

Siz huzur nedir bilmeyen yurttaşların çalıştığı oranda çalışacaksınız. Güneşin doğduğu andan batıncaya dek tarlasında, tezgâhında, masası başında, mağazasında, kısacası her yerde işiyle uğraşan babalarınız, kardeşleriniz ölçüsünde çalışacaksınız. Ulus için alışkanlık haline getireceğiniz bu sürekli çalışma hızı, sizin alın yazınızdır. Bıkmadan ve usanmadan çalışacaksınız. Bundan az zaman önce varlığımızı kurtarmak için yedisinden yetmişine dek tüm ulusun düşman karşısında yılmadan ve çok çalışarak Cumhuriyet’in temellerini attığını biliyorsunuz. Yüreğimizin üzerinde kurulan, yürek gücü ile tutulan, köklerini gönüllere salan Cumhuriyetimiz böyle bir yürek işi olduğu için sağlamdır. Sonsuza kadar yaşayacak olan bu Cumhuriyet’i her an kıskanarak korumaya özen göstermeliyiz. Bu özen, ancak büyük özveriyle yerine getirilebilir.

Bu uğurda çalışırken ödevimiz yalnız ders vermek ve okutmak değildir. Her bir öğretmenin ayrıca örgütleme ve aydın-

latma görevi vardır. Bu yurttta yaşayanların hepsi okumuş ve aydınlanmış değildir. Bu durum, geçmiş yöneticilerin yanlış tutumlarının ve hatalarının sonucudur. Bilgisizlerin bu görevi çekip çeviremeyecekleri doğaldır...

Sizin herkese görevini anımsatan ve öğreten bir aydınlatıcı olmanız gerekmektedir. Özel ve genel yaşamınızda her zaman halkın gözü önünde olduğunuzu ve halkla birlikte hareket etmeniz gerektiğini bilmelisiniz.

Size başarılar diliyorum.

Maarif Vekili Mustafa Necati"³³

DÖRT KEMALİST!

(Milli Eğitim Bakanlığı, 1927)

1927'nin Ekim ayında, Milli Eğitim Bakanlığında her zamanki gibi herkesin işine yoğunlaştığı ve memurların arı kovanı gibi çalıştığı bir gündü. Yeni göreve başlayan Müsteşar Kemal Zaim Bey'in odasında onun bakanla olan görüşmesinin bitmesini bekleyen bir ziyaretçisi vardı. Bu ziyaretçi gizli Türkiye Komünist Fırkası'nın Merkez Komite üyesi Şevket Süreyya Bey'di. Önceki ay çıkan genel aftan yararlanarak iki yıldır yattığı Afyon Cezaevi'nden çıkıp doğrudan buraya gelmişti. Büyük savaştan sonra gittiği Moskova'dan döndükten sonra İstanbul'da işçi sınıfı ve komünizm için eylemlerde bulunduğuandan tutuklanmış ve Ankara İstiklâl Mahkemesi tarafından mahkûm edilmiş, eski arkadaşı olan Kemal Zaim'den iş istemeye gelmişti. Bakan Mustafa Necati'nin de onu ismen tanıdığını bilen Kemal Zaim Bey, Şevket Süreyya'yı kendi odasında bekleterek bakanın odasına haber vermeye gitmişti.

Şevket Süreyya, Mustafa Necati'nin iki yıldır ulusal eğitimde yaptıklarını ve yapmak istediklerini gazetelerden ayrıntılı olarak okuyordu. Deneyimli bir eğitimciydi.

Mahpustan çıktıktan sonra şimdi bütün isteği en sevdiği öğretmenliğe dönmekti. İnsanları eğitmek için çalışmak ve doğduğu topraklarda yaşayan insanlara yararlı olmak, ona alacağı maaştan daha çok mutluluk verecekti. Bakanlıktaki hizmet isteği kabul edilirse hayhay, eğer edilmezse de olur öyle şeyler diyecekti. Odanın açık duran kapısından içeri müsteşarla birlikte bakanın da geldiğini görünce heyecanlanarak birden ayağa kalktı ve “Zahmet ettiniz efendim!” dedi.

Mustafa Necati, Müsteşar Bey’e masanın arkasındaki sandalyesine oturması için işaret ederken kendisi de Şevket Süreyya’nın karşısındaki koltuğa oturdu.

“Estağfurullah! Sizi görmek ve sizinle tanışmak benim için şereftir. Cezanızın bittiğine ve Türk ulusal eğitimi için çalışmak istediğinize çok sevindim. Hakkınızda çok şeyler biliyoruz. Hepsinden önemlisi gerçeği ve doğruyu arayan bir öğretmen olduğunuzu biliyoruz. Devletimiz sizin gibi idealistleri aramaktadır. Kemal Zaim Bey’in demin hakkınızda bana söyledikleri çok güzeldi.” dedi.

“Sayın Bakanım, arayışlarım ve maceralarım bitti. Artık çalışmak ve üretmek istiyorum. Bakanlığınızda eğitim ve öğretimle ilgili her görev benim için kutsal bir üretim aracı olacaktır.” dedi Şevket Süreyya.

Kemal Zaim Bey biraz da bakanın yerine konuşarak, “Ülkemiz, eğitimde önce kendi insanına ihtiyaç duymaktadır. Biz öyle bir işin içindeyiz ki, herkes dağarcığında ne varsa ortaya dökmeli ve ulusal eğitimi hep birlikte çağdaş bir noktaya getirinceye kadar çalışmalıyız.” diye söze usulca girdi.

Mustafa Necati, “Sayın müsteşar, sizin Teknik

Öğretim genel müdür yardımcısı olmanızı önerdi. Bence de çok uygundur. Dediği gibi bilgilerinden yararlanacağımız herkese Milli Eğitim Bakanlığı'nın kapıları açıktır. Sizin gibi arkadaşlarımız bizlere güç verecektir. Birlikte çalışacağınız genel müdürümüzü seveceğinizi ve birlikte olmaktan haz duyacağınızı umuyorum.” dedi.

Kemal Zaim'in çay ısrarına karşın “Çalışmam gerekiyor.” deyip kalkan Milli Eğitim Bakanı, Şevket Süreyya'ya kendisini görmek ve tanımaktan mutluluk duyduğunu belirtti. Bundan sonra yaşayacağı sıkıntılarda yardımcı olacağını, genel müdür ve müsteşarı da atlayarak kendisine başvurmasından onların rahatsız olmayacakları şakasını da yaparak odadan ayrıldı.

Necati şimdi kendi odasında idi. Onun için asıl verimli çalışma zamanı, günlük çalışma süresi bitip ziyaretçi ve şikâyetçilerin gitmesinden, el ayak çekilmesinden sonra başlardı. Ancak bu akşam bir ya da iki saat çalışabilecekti. Saat sekizde üç arkadaş buluşup dertleşeceklerdi. İmza kalemini aldı, hokkanın içindeki siyah mürekkebe daldırdı ve masada iki deste halinde yükselen imza klâsörlerinin en üsttekini önüne çekti...

Bir saat içinde evrak imzalaması bitmiş ve on dakikalık bir yürüyüşle Mahmut Esatların evlerinin terasına gelmişti. İstanbul Hukuk Mektebi'ndeki İzmirli eski dostları Vasıf ve Mahmut Esat'la beraberdi. Bu üç genç adam, Birinci Meclis'ten beri sıkça bakanlık yapmış, Mustafa Kemal Paşa'nın güvenini kazanmış, siyasal düşünce ve amaçları birbirine çok yakın olan arkadaşlardı. Biraz sonra kendisini mecliste tanıyıp sevdikleri Dr. Reşit Galip de eve gelip sohbete katıldı. Dört kişi oldular sofrada.

Dört Kemalist! Bu hesapsız kitapsız toplantılara bazen gene hemşerileri ve arkadaşları Saraçoğlu Şükrü de katılırdı. İzmir'deki Sultanî Mektebi'nin eski müdürü, matematikçi Şükrü Bey bu günlerde sanki biraz daha az görünür olmuştu. O hukuk değil mülkiye mezunuydu ve yaşça da onlardan biraz büyüktü.

Ankara'nın iklimiyle İzmir'inki hiç birbirine benze-
mezdi. Vasıf, kendi kendine konuşur gibi sessizce gene
gençliklerini ve İzmir'i anımsattı:

"Bu mevsimde sabahları Ankara'da keskin bir saman
koku oluyordu. Ahır kokusu ile karışık... Benim gibi siz
de fark ettiniz mi? Oysa İzmir'in Kordonboyu, Kadife-
kalesi bu günlerde nasıl kokar bilir misiniz? Eğer sabah
havada esinti yoksa bütün evlerin bahçelerindeki baygın
hanımeli kokusunu duyarsınız. Esen imbatla birlikte
hanımeli kokusu gider, uzaklardan hafif hafif yasemin
kokuları gelir..."

"Ne güzel anlattın! Zaten hukuk mektebindeyken de
hep böyle güzel şeyler anlatır ve onları yazar dururdun.
Sonraları bu duygusalılıkları gazetede ki köşende yazıp
epey okuyucu topladın." dedi Mustafa Necati. "Peki,
sence insanları İzmir'in yasemin kokuları mı harekete
geçirir yoksa Ankara'nın yanık saman kokuları mı?" diye
de hınzırca sordu.

"O zamanlar İzmir'de diğer arkadaşlarımıza kıyasla
bizler daha hareketli ve eylemci değil miydik? Biz daha
işgalden önce bir birimize Osmanlı'nın temellerinden
yararlanarak yerine bir devlet kurulur, sağlam bir Cumhu-
riyet oluşur ve bu ulusun çağdaş dünyada yolu aydın-
lığa açılır demiyor muyduk? Daha on sekiz yaşındayken,
Osmanlıcı mı, Türkçü mü olmak gerek yoksa İslâmcı mı

olmak gerek diye Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyaset*'ini tartışmıyor muyduk? Gene ulusal eğitimin nasıl olması gerektiğine dair kendi kendimize görevler vererek çözümlemeler yapıp, kendimizce notlar tutmuyor muyduk? Görüşmelerimizin gizli olması, yönetimden ya da zabı-tadan korktuğumuzdan değil, o yaşta bunları düşündüğümüz için bizimle eğlenirler endişesinden değil miydi? O günlerde yeni ünlenen ve bizim de uzaktan tanıdığımız Anafartalar kahramanı Sarı Paşa'nın bugünün Gazi Paşası olabileceğini ise henüz bilmiyorduk, değil mi?" diye sözü edebiyattan hemen siyasete kaydırды Mahmut Esat.

"Sizlerle beraber olmak çok güzel." dedi Reşit Galip. "Sizin bu çocukluk anılarınızı dinledikçe sanki benim çocukluğumun içindeki arkadaşlarım sizsiniz gibi geliyor bana. Sizleri, gençliğinizi, gençlik sevgililerinizi ve diğer sevdiğiniz şeyleri bırakıp buraya anne kucağı gibi daha büyük ve daha güçlü sevgilerin kaynağı olan bir sevgi kucağına iten neden, gene sizlerdeki yüce bir sevgi... Memleket ve millet sevgisi!" diyerek devam etti.

Gönülden söylediği ve konuyu duygusallıktan çıkartıp genelleştirerek güncel ve gerçek konulara yöneltmek istediği belliydi.

Sohbette konuyu yöneten, yönlendiren yoktu ve zaten böyle olsa istedikleri sohbet olmazdı. Zamanla çağrıldıkları Gazi Paşa'nın sofrasında dikkatle söylemek durumunda oldukları düşüncelerini burada kendi aralarında daha rahat ve özgürce anlatabiliyorlardı o kadar! Her zaman meclisteki genel kurul toplantılarından önce birlikte hareket etmek ve birbirlerini desteklemek için kulis olanağı bulamıyorlardı. Bu sohbetler onlar için biraz da düşüncelerini derleyip toplayıp birlikte hare-

ketin yöntemini çizen toplantılardı. Ama geçmişi anmak, geçmişi anarken duygulanmak hepsi için bir gereksinimdi ve bu dördünün de hoşuna gidiyordu. İşgal günleri, Kuvayı Milliye günleri ve ilk meclis günleri geride kalmıştı. Köylerdeki efelerle, bağ sahipleriyle ve o her şeyi bilen Ege'nin kasabalarında eksik olmayan hoca efendilerle birlikte iş yapmak zorunluluğu da gerilerde kalmıştı. Artık Cumhuriyet vardı... Artık Mustafa Kemal Paşa'nın yanında onun fikir fedaîsi olmak vardı. Ankara'da halk için, Cumhuriyet için, millet için ve devlet için daha değişik ama boğaz boğaza bir kavganın içindeydiler. Bu boğazlaşmanın adını birlikte koymuşlardı. Bu kavgaya "Büyük Türk Devrimi" diyorlardı. Bu savaş sürerken arada bir soluklanmak için böyle toplanıp eski günleri anar, gelecek günleri kurarlardı. Daha önlerinde devletin tam olarak kurulması, güçlenmesi ve devrimin hızlanması vardı. Devrimin birçok eksiklerini buluyorlar, tespitler yapıp çözüm üretiyorlardı. Böyle kalabalık olmayan, konuyu saptırmadan ayrıntılara girilebilen, içten ve dostça sohbetlere hep gereksinimleri vardı! Her gün toplantı yapsalar doymazlardı. Ayda bir toplandıklarında da sabahlıyorlardı.

Vasıf, İzmir'de kurtuluştan sonra maarif müdürlüğü yapmıştı. Saruhan milletvekili olarak Ankara'ya, ilk meclise o gelecekken yaşı tutmadığı için Necati gelmişti. İşte bu yüzden ona karşı hep özel bir gönül borcu duyardı Necati. Vasıf'ın kardeşi Raşit'le de arkadaştı. Babaları kaymakamdı ve halleri vakitleri yerindeydi. Hem tertipli, hem duygusal hem de her konuyu duygusunu saklayarak aklıyla çözen Vasıf'a istemeden saygı duyardı çevresindekiler. Hani 'saygıdeğer beyefendi' derler ya onlardandı. Ankara'ya

sonradan geldi ve hemen Milli Eğitim Bakanı oldu. Bir yıldır Macaristan elçisiydi ve bir aydır da Ankara'daydı. Mustafa Necati'nin manen her zaman yanında olan ve kardeş gibi bir arkadaşıydı. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Tevhidi Tedrisat Yasası'nı çıkartmış, o yasanın uygulanması da Necati'ye kalmıştı.

Mahmut Esat, Necati'den iki yaş büyüktü. Kuşadalydı. Birbirlerini tanıyıp sevdikleri hukuk mektebinden sonra Necati İzmir'e dönmüş o ise babasının parasal desteğiyle İsviçre'ye doktora yapmaya gitmişti. İşgal günleri başladığında Lozan'da daha fazla devam ettirmek istediği hukuk bilimini zorunlu olarak bırakıp memleketine döndü ve Kuvayi Milliye'ye katıldı. Necati Balıkesir'deyken Müdafaa-i Hukuk merkez toplantılarının birinde onu efe kıyafetiyle gördüğünde çok sevinmişti. Örnek aldığı ve en çok da milliyetçiliği toplumculukla harmanlayıp gerçeklerden ve doğruluktan ödün vermeyişini beğendiği bir arkadaşıydı. "Avrupa'ya elimde Kur'anla gittim, Das Kapital'le döndüm." derdi. İzmir İktisat Kurultayı'nın yapılması, öncelikle Mahmut Esat'ın düşüncesiydi.

Mustafa Necati önceki yıl Adalet Bakanlığı'nı ona teslim etmişti. Mahmut Esat, Adalet Bakanlığına devam ediyor, bu gidişle uzunca bir süre devam edeceği anlaşıyordu. Bir hafta önce Lahey'den dönmüştü. Aynı zamanda uluslararası bir davada Türk hükümetinin dava vekiliydi. Bozkurt-Lotus davası diye bilinen o meşhur gemilerin çarpışması olayı sonucu Fransızlara açılan tazminat davasını geçen hafta kazanmıştı. Bu akşamki toplanmaları biraz da o başarının kutlanması gibiydi.

Reşit Galip ise iyi bir tıp doktoruydu. Rodosluydu.

Halk sağlığı konusunda incelemeleri, devrimin sürmesi konusunda şaşırtıcı düşünceleri vardı. Kütahya'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti için çalışmış, Mersin'de hekimlik yaparken Mustafa Kemal Paşa'nın 1923'de kente geldiğinde ona hitaben yaptığı cesur bir konuşmayla dikkatleri çekmişti. 1925'de Aydın milletvekili olarak tanıdı onu Necati. Daha sonra istiklâl mahkemele-
rindeki inançlı davranışlarını görüp beğendi. Her yönden sırdaş olabilen güven duyduğu birkaç genç dostundan biriydi. Onun konuşmalarında yeni kurulmakta olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin geleceğini görürdü. Öngöruları müthişti. İslâm dininin de Hristiyan dininin de kişileri ilgilendirdiğini, artık dinsel kaidelerin toplum-
ları yönetemez duruma geldiğini çok iyi anlatırdı. Lâiklik konusunda hiç ödün vermemesi de Necati için hep örnek oluyordu.

Meclisteki diğer milletvekilleri dördüne de saygı gösterirlerdi. Düşmanları yok muydu? Elbette vardı. Önce İngiliz severler, sonra saltanat severler ve daha sonra da dindar geçinip milleti Allah'la korkutanlar onlara bayrak açmışlardı. Bayrak açanlar, bu dört kafa-
dara "Devrimin Bekçileri" ya da "Mustafa Kemal'in Fikri Fedaîleri" isimlerini takmışlardı. Bu takılan isimlerden mutluydular. Gazi Paşa'nın kuruluş ve kurtuluştaki birlikte olduğu asker arkadaşlarının çoğu karşı saflara geçmiş, bir kısmını da kendisi yanından uzaklaştırmıştı. İsmet Paşa, Fevzi Paşa, Kâzım Paşa kalmıştı yanında ve beş altı emekli subay arkadaşı. Devlet kurulurken ve memleket kurtulurken yanında olanlar şimdi devrim düşünce-
sinde ve eylemlerinde yoklardı. İhtiraslar, akıl ve mantığı bastırmıştı. Paşaların yerine geçmek değil ama geleceğin

inşasında söz sahibi olmak, Gazi Paşa'ya destek, devrime bekçi ve Cumhuriyet düşüncesine fedaîlik etmek onlar için büyük onurdu. Bu gece hep bunlardan söz ettiler... Kim, ne yapıyor ve neden yapıyor diye çözümlemeler yapmak dedikodu yapmak değil, aksine gelecek günler için uyanık davranmaktı. İşte bütün bunlar nedeniyle giderek birbirlerine daha da bağlanıyor ve Gazi Paşa'ya mutlak itaatleri artıyordu. Bu günlerde memleketin Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya, Gazi Paşa'nın da onlar gibi sırf bu vatan için kelleyi koltuğa almış olanlara gereksinimi devam ediyordu. Onlar bunu biliyorlardı. Gecenin son sözünü gene her zamanki gibi Mahmut Esat söyledi:

"Kardeşler, biz hep ulusal egemenliğe dayalı, tam bağımsız bir Türk yurdu istedik ve istemeye de devam edeceğiz!"

Kalktılar. Gece yarısını geçirmişlerdi. Mahmut Esat'ın annesinin elini öpüp, birbirleriyle vedalaşarak ayrıldılar. Mustafa Necati, gündüz Şevket Süreyya ile tanışıp onunla yaptığı sohbeti de bu sohbete kattı aklından. Bütün bu kişilere memleketin, Cumhuriyet'in ve Devlet'in geleceği ile ilgili düşüncelerini açmak, onların düşüncelerini almak, onu hem mutlu yapıyor hem de çok umutlandırıyordu. Uzun zamandır ilk kez biraz çakırkeyif olmuştu. İki bardak şarapla birlikte yapılan böyle sohbetlerde daha çok keyifleniyordu.

"Galiba umutlu olmak, insan olmaktı... İnsan olmak ise keyifli olmaktı!" Sanki bu sözü başka birileri, başka bir memlekette daha önceleri söylemişti...

"Bu gün de çok hızlı geçti Necati!" dedi içinden.

EĞİTİM DEMEK ÖĞRETMEN DEMEKTİR

(Milli Eğitim Bakanlığı, 1927)

Milli Eğitim Bakanı, özel kalem müdürü Cemil Bey'e, "Bu bir süre daha bende kalsın." Diyerek önündeki dosyayı geniş masanın köşesine itinayla koydu. Büyük boy zarfın üzerinde "Kemah/Ihtık Bucağı Öğretmeni Seyfi Bey hakkında..." diye kırmızı kalemle yazılmış not vardı.

Dosya, Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati'nin masasının üstünde on beş gündür bekliyor, özel kalem müdürü de buna şaşıyordu. Gerçi biraz da memnundu; dosyanın masada günlerce beklemesi Cemil Bey'in işine geliyor, sonucu öğrenmek için telefon edenlere işlemde deyip, kestirip atıyordu. Şaşırması da bu kadar tez canlı olan Necati Bey'in bu dosyayı bu kadar süredir masasında bekletmesinden dolayıldı.

Ihtık, Erzincan'ın Kemah ilçesine bağlı bir bucaktı. İsmi değişip Bozoğlak olmasına karşın hem halk, hem de devlet görevlileri bir türlü alıştıkları Ihtıktan vazgeçememişlerdi. Rüzgâr almayan kuytu yer anlamına gelen bu isim, yüz haneli köyün etrafını çevreleyen dağlar nedeniyle gerçekten ona yakışıyordu. Gerçekten kuytuydu

ve insanları yazın sıcağından, kışın borasından koruyan, sulak, yeşillik bir yerleşme yeri idi. Defter kayıtlarına göre çok eski ve diğerlerine karşın kalabalık bir köydü. Derenin alt yanında değirmeni vardı. Bin sekiz yüz yıllarından kalma bir de camisi... Halkı biraz fazlaca dinine düşkün gözüktür, hacılara hocalara saygı gösterirdi. Bununla birlikte ata, ite ve silâha da meraklı bir halktı. Seyfi Öğretmen iki yıldır köyde görev yapıyordu. Elli beş çocuğun eğitim ve öğretimini köylülerin imece usulüyle eski ahırını onarıp sağlamlaştırdıkları bir derslikli okulda üstleniyordu. İhtıklılar, kendileri gibi dini bütün olmasa da seviyor, destekliyorlardı Seyfi Öğretmeni. Öğretmen Okulunda doğru dini bilgiler aldığı ve psikoloji dersleri okuduğundan, yöre halkına kendini sevdirmeyi bilmişti.

Bütün bunlara karşın, öğretmenin cami imamı Zeki Hoca'yla geçinememesi ve hocaların her fırsatta onu bucak müdürüne şikâyet etmesi şaşılacak bir durum değildi. Seyfi Öğretmen'in ise şikâyet etme huyu yoktu. Müdürle karşı karşıya gelmelerinin nedeni, yaptığı anlamlı bir şakadan ibaretti. Bir gün bucak meydanında köylülerle topluca sohbet ederken, konu suyu akmayan köy çeşmesine gelmişti. Özellikle yaz aylarında suyu olması gereken, sorumlu olanların ilgi göstermediği çeşmeden köylülerin yakınmalarına karşı, Seyfi Öğretmen,

"Suyun neden akmadığını bucak müdürü, her şeyi bilen Zeki Hoca'ya sorsun. Zeki Hoca, suyun her yıl ilkbaharda hacca gidip, sonbaharda hacdan döndüğünü söyleyiversin kendine" demiş, herkes kahkahalarla gülmüş ve bu dedikleri valinin kulağına kadar da gitmişti.

İhtık bucak müdürü, Kemah kaymakamına yazı yazarak, öğretmenin eğitim ve öğretim dışındaki işlerle

ilgilendiğini, bucak müdürünün isteklerini yerine getirmediği gibi, köylüleri kendisine karşı kıskırttığını bildirmişti. Zeki Hoca şimdilik bu yazıdan hoşnut gözüküyordu... Müdür, öğretmeni kendi yanına almayı beceremediği gibi aksine, bucakla ilgili bütün sorunlarda öğretmen, köylülerle birlikte düşünüyor ve hareket ediyordu. Kısaca sorun, önderlik sorunuydu. Kaymakamın köye gelmesini beklediler, ama günler geçti gelen giden olmadı. Kaymakam yerinde inceleme yapıp olaylara karışacağı yerde, Seyfi Öğretmen'in köylüleri bucak müdürüne karşı kıskırttığına dair valiliğe bir yazı yazmıştı. Valiyse kendi başına öğretmene bir şey yapmak istemediğinden konuyu incelemeyen öğretmen hakkında hazırlanan dosyayı, Dâhiliye Vekâleti'ne göndermişti. Adliye Vekâleti dosyayı gereği yapılmak üzere Maarif Vekâleti'ne göndermiş, iş büyümüş, Seyfi Öğretmen'in adı isyancı öğretmene çıkmıştı. Her iki bakanlık kalemi arasında gelip giden bu dosyanın üzerindeki kırmızıyla yazılmış İhtık Bucağı ve belirtilmiş isimler, Ankara'daki yeni devletin bürokrasisinde ünlenmişlerdi.

Mustafa Necati, dosyaya ne yapılacağını kimseye söylememişti. Bu süre içinde önce öğretmeni, mezun olduğu okulu, kaymakamı, valinin kim olduğunu ve bucağın nüfus bilimine ve coğrafi yapısına kadar gereken her şeyi incelemişti. O gün özel kalem müdürünün dosyayı almak istemesi üzerine:

"Dur!" dedi. "Dosyayı İçişleri Bakanlığı'na geri göndermek için artık yazıyı yazabilirsiniz. Yazının en son maddesi şöyle olsun, yazın: 'Erzincan İlindeki Dâhiliye Vekâleti'ne bağlı sıralı mülki idare âmirleri, adı geçen öğretmenime bir daha böyle haksız davranışlarda bulun-

dukaları takdirde onları görevlerinden almanızı rica ederim.' Ayrıca Seyfi Öğretmen'e onu bilgilendirici şöyle bir yazı yazın: 'Hakkınızda tutulan dosya vekâletimize gelmiş olup dosyanız, Dâhiliye Vekâleti'ne ekteki yazı ile iade edilmiştir. Davranışlarınızı bu duruma göre düzenmenizi ve gereğini rica eder, gözlerinizden öperim."

"Hemen her iki yazıyı da hazırlayın, çıkmadan imzalamak istiyorum. Zaman geçirmeden de işleme koyun lütfen." diye ekledi.

Özel kalem müdürü, vekilin söylediklerini not alırken gülmemek için dudaklarını ısıırıyordu. Müsteşar Nafi Atuf Bey, bir aydır bu dosyayı ne yapacağını bilememiş, dosya bir iki kez İçişleri Bakanlığı ile aralarında gitmiş gelmiş, ancak on beş gün önce bakana çıkabilmişti. Şimdi herkes rahatlayacaktı...³⁴

Bakanlığın bahçe kapısından içeri giren araba, her zamanki gibi bina merdivenlerine kadar giderken birden orta yerde durdu. Mustafa Necati, gördüğü manzara karşısında aceleyle şoföre "Dur, dur, dur!" diye bağırmıştı. Arabadan indi ve bahçe duvarı dibindeki bankın önünde duran kişiye doğru ilerledi.

Kıvranmaktan iki büklüm olmuş, önündeki banka oturamayan, gözleri kan çanağına dönmüş kişi Şarkışla'nın İstiklâl Okulu Başöğretmeni Cengiz Bey'di. Böbrekleri tutmuş, bir kağııyla Kayseri'ye oradan trene atlayıp sabah Ankara'ya ulaşmıştı. Nereye gideceğini ve nasıl davranacağını bilmediği için istasyonda hastane yerine Milli Eğitim Bakanlığını sormuştu ve Ulus'taki binanın

bahçesine gelmişti. Niyeti mesaiye gelecek memurlardan birine durumunu anlatıp nereye gitmesi gerektiğini öğrenmekti. Böbrek sancısından temelli kurtulmak istiyordu. İki gündür kıvranmaktaydı. Arabadan inip yanına gelen adamın şimdiye kadar yüzünü hiç görmediği Milli Eğitim Bakanının kendisi olduğunu bilmiyordu.

“Siz kimsiniz?” diye sordu Necati.

“Öğretmenim, Kayseri’den geliyorum.” dedi Cengiz Öğretmen.

“Öğretmen burada böyle durmaz kardeş! Hem de hasta bir öğretmen, hiç durmaz!” dedi.

Cengiz Öğretmen, burada durmanın yasak, böyle sersefil bulunmanın ayıp olduğunu, bahçede düzeni sağlayan bu kişinin kendisini biraz sonra gelecek vekile göstermek istemediğini sanıp ayağa kalktı ve “Peki, giderim o zaman.” dedi.

“Bir dakika!” dedi Necati. “Bir yere gidemezsin... Öğretmen kardeşime yardım edin de benim odada baş başa görüşeyim.” dedi oraya merakla gelen diğer memurlara.

Kollarına giren iki kişi onun merdivenleri çıkmasına ve bavulunu taşımasına yardım ederek, Mustafa Necati’nin odasında bir koltuğa oturturdular. Cengiz Öğretmen ancak şimdi Vekil Bey’le konuştuğunu anlamıştı. Onun odasına geldiğine utanmış ama sancısı diğer duygularını bastırdığı için bu utancı uzun sürmemişti. Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati, çay getirmelerini söyledi. Çaylarını karşılıklı içerlerken de Cengiz Öğretmen’in bütün sıkıntısını ve durumunu öğrenmişti. Saymanı çağırttı ve sağlık ödeneğinden ameliyat olacak şekilde paranın hemen bu gün çıkmasını emretti. Bu kez iyice utandı Cengiz Öğretmen.

“Yok, istemez, param var, hazırlıklı geldim.” dedi.

Mustafa Necati, “Biliyorum.” dedi. Bu arada bir memur gelip yataklı vagondan yer ayrıldığını söylediğinde neler olduğunu pek anlamamıştı öğretmen. Sürekli, “Sayın vekilim sizin bu kadar zamanınızı aldım. Kusura bakmayın” gibi özürler dilerken Necati, kaşla göz arasında yazdığı pusulayı bir zarfa koyup ona uzattı:

“Al bu zarfı. İçinde İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi başhekimine yazdığım bir yazı var. Sana bakacaklar ve iyileşeceksin, merak etme.” dedi ve özel kaleme seslendi, “Araba hazır olsun!”

Cengiz Öğretmen vekilin arabasıyla gara geldi ve yataklı kompartımana yerleşti. Onu getiren bakanlık memuru hastayı demiryollarından bir başka memura emanet etti. Tren Polatlı’yı geçip bozkırın içinde ağır ağır, dumanlar salarak ilerlerken Cengiz Öğretmen böbrek sancısının dindiğini fark etti. Gördüğü yakın ilgiden heyecanlanmış, acısını unutmuştu. Trenin penceresinden henüz işlenmemiş, sürülmemiş ve tek bir ağaç bitmemiş uçsuz bucaksız bozkırı seyrederken, her iki gözünden akan yaşlar çenesinden gömleğine damlıyordu. Şimdi böbrekleri değil yüreği sızlıyordu... Ne insandı bu insanlar? Bu insanlar, Kurtuluş Savaşı’nda toprağa düşmeyen iyi insanlardı. Ya bir de toprağa düşenler nasıldılar kim bilir? Daha altı yedi yıl önce işte bu ovalarda boğaz boğaza bir savaş veriliyordu. Hem de Yunan’a değil bütün dünyaya karşı. İşte İnönü köyü uzakta görünüyordu. İnönü savaşlarında ordunun çok şehit verdiğini duymuştu. Demek ki o şehitler hep buralardaydı. Evet, toprağa düşenlerden geride kalanlar kahramanlık yapmaya devam ediyorlardı Ankara’da... Bu toprakların

insanları hep iyi insanlardı, hepsi kahramandı...

Haydarpaşa'da önceden tembihlenmiş bir kişi onu aldı ve Cerrahpaşa'ya götürdü. Başhekimin odasının önünde sırasını bekledikten sonra içeri alındı ve çıkarttı verdi hekime bakanın mektubunu.

"Hiç tasalanma, ameliyatın yapılacak ve bu dertten kurtulacaksın." dedi başhekim.

Temiz bir odada üç gün bakıldıktan sonra ameliyat oldu. Ameliyatın ertesi günü, başhekim hasta koğuşuna, onu ziyarete geldi ve Milli Eğitim Bakanının geçmiş olsun dileklerini iletti. Diğer hastalardan utanmıştı. Başhekim dahil herkes onu vekilin çok yakını olan birisi sanıyorlardı. Bakanın yakını değil, emrinde bir öğretmen olduğunu söylemek gereksinimini duydu. Yirmi gün sonra taburcu oldu, trenle Ankara'ya döndü.

Teşekkür için bahçe kapısından girmek üzereyken, gene ilk günkü gibi arabasıyla bakanlığa giren Mustafa Necati gördü onu.

"Vay, Cengiz Öğretmen kardeşim! Seni çok iyi gördüm. Gel, hem iş yapalım hem de biraz dertleşelim." diyerek elinden tuttu ve odasına götürdü.

Bakanlığın diğer memurları da onu tanımış, gülümüyor ve hoş geldiniz, geçmiş olsun diyorlardı. Necati hem onunla konuşuyor, hem önündeki evrakları inceliyor hem de gelene gidene dert anlatıp, emirler veriyordu. Cengiz Öğretmen gene ağlayacak gibiydi ve gene trendeki gibi aklına koca bozkır, kocaman paşalar ve şehit akrabaları, arkadaşları geldi. Tam gözyaşları boşalmak üzereyken Mustafa Necati'nin sorusu onu kendine getirdi.

"Böbreğinin birini almışlar. İstersen seni artık kente alalım, ne dersin?"

“Teşekkür ederim efendim. Sizin idealiniz olduğu gibi benim de idealim köy ve köylü çocuklarıdır. Köyde çalışmayı yeğlerim.” dedi Cengiz Öğretmen.

“Kentte de yararlı olacağına inanıyorum ben. Ya köyde sağlığında bir terslik başlarsa gene?”

“Ne olursa olsun ben İstiklâl İlkokulu’nda başöğretmenliğe devam etmek istiyorum Sayın vekilim, orada beni bekleyen çocuklarımı özledim bile, buna inanın!” dedi.

“Öyleyse olabilecek ufak bir rahatsızlığını savsaklamadan doğru buraya, bana geleceksin Cengiz Bey.” dedi Necati.

Cengiz Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı binasından dışarı çıktı. Aşağıya, tren istasyonuna doğru yürümeye başladı. Yolun solunda, yeni meclis binasının karşısında büyükçe ve görkemli bir bina inşaatı vardı. Devlet binası olacağı belliydi. Ne maksatla kullanılacağını merak etti. Tam birine sormak üzereyken bir kaç kişinin şantiye kapısında bir tabutu cenaze arabasına yüklediklerini gördü. İnşaattan doğru gelen yaşlı ve sakallı bir adam söyleniyordu.

“ Saygıdeğer ve çalışkan bir beyefendiydi. Bu akşam şantiyedeki odasında kalbi durmuş. Mimar Kemalettin Bey... Kendisini bir aydır tanırdım. Bayındırlık Bakanlığı’ndaki yetkililer, Mescidi Aksa Camisi’ni onardığı Kudüs’ten buraya çağırmışlar. Bu otelin yarım kalmış inşaatını bitirmeye çalışıyordu. Daha birçok bina yapacaktı. O, Ankara’yı taçlandırarak bir mimardı. Vah ki vah, çok yazık oldu.”

Yürümeye devam etti, istasyona geldi. Gişede bilet satan, yeşil yakasında kanatlı tekerlek rozeti olan memur,

onun biletini damgalarken yanındaki demiryolcu arkadaşına bir şeyler anlatıyordu. Biraz da bilet alan yolcunun duyması için yüksek sesle konuşuyordu sanki. Az ilerdeki Demiryolları Genel Müdürlüğü binasını da bu akşam inşaat şantiyesinde ölen Mimar Kemalettin Bey'in yaptığını ve onun dünya çapında iyi bir mimar olduğunu söylüyordu. Biletini ceketinin altından gömlek cebine yerleştirdi. Kayseri treninin kalkmasına daha üç saat vardı, Cengiz Öğretmen beklemeye ve Mustafa Necati Bey'i düşünmeye başladı.

Son bir aydır başından ne kadar çok şey geçmiş, ne kadar çok şey öğrenmişti.³⁵

Her öğretmenin sıkıntısı ve üzüntüsünü yüreğinde duyuyordu Mustafa Necati. Uğraştığı konu ne göçmenlerin yerleştirilmesine, ne imar işlerine, ne de adalet mevzuatına benziyordu. Düzeltip şekil vermeye çalıştığı şey doğrudan doğruya insandı. Hem de öyle bir insan ki, insan yetiştirmekle görevli olan insan. Kutsal bir uğraş olan öğretmenlik yapanlarla uğraşmak! Onların saygınlıklarını kaybetmeden, kimsenin önünde eğilmeden ve onurlu bir şekilde görevlerini yapmaları sağlamak... Her fırsatta bakanlık merkez örgütündeki ve il örgütlerindeki yöneticilere söylediği ve önemseydiği bir cümle vardı:

“Eğitim demek, öğretmen demektir!”

Bunu hem öğretmenlerin hem de öğretmenleri yönetenlerin bilmesini ve unutmamasını istiyordu. Milli Eğitim Bakanlığında şimdiye kadar herhangi bir öğretmenin soruşturma geçirdiği, ceza aldığı ya da kendi isteği

dışında bir yere atandığı için dilekçe veren, bizzat gelerek yakınan öğretmene rastlanmamıştı. Necati, derdi olan öğretmenlerle yüz yüze konuşmak, telefonla görüşmek ya da en azından mektuplarla karşılıklı yazışmak isterdi.

Bir gün, Meclis'in dinlenme salonunda milletvekili grubuna ayaküstü heyecan içinde yeni harflerle ilgili bir şeyler anlatıyordu. Maraş milletvekili olduğunu bildiği bir kişi kalabalık milletvekillerinin arasından sözünün bitmesini ve bir şeyler söylemek istediğini belirtiyordu. Biraz sonra söze girerek Maraş Milli Eğitim Müdüründen şikâyetçi olduğunu söyledi. Necati, nedir şikâyetiniz diyerek ilgilendi. Milletvekili anlatmaya başladı:

“Bizim vilâyetin Milli Eğitim Bakanı Neşet Bey adındaki zat halk tarafından pek sevilmiyor, bilmenizi istemiştim.”

“Allah, Allah neden ?”

“Müdür, halkın neden hoşlanıp, neden hoşlanmadığını pek bilmiyor da ondan. İki bir öğretmenleri toplayıp saatlerce toplantılar ve karşılıklı görüşmeler yapıyor, onların zamanlarını alıyor. Öğretmenlere fazla yüz veriyor. Çok sıklıkla kadınlı, erkekli öğretmen baloları düzenliyor. Bunun yaptığını askeri mahfelde* zabitler bile yapmıyorlar. Kendini fazla beğenmiş ve çok işgüzar... Okula çocuklarını göndermeyen aileleri de tehdit edip duruyor. Bir soruşturmanız diyorum.” deyince Mustafa Necati:

“Siz endişelenmeyin beyefendi ben icabına bakacağım. Hemen bu gün soruşturma başlatacağım kendisi hakkında.” dedi.

* Askeri Gazino

Bakanlıktaki makam odasına döndüğünde özel kalemden Maraş Milli Eğitim Müdürlüğü'nü arayıp kendisine bağlamalarını söylemişti. Bir saat sonra bağlayabildiler. Müdür Neşet Bey'in Maraşlı ve deneyimli bir öğretmen olduğunu da bu arada öğrenmişti.

"Bak müdür bey!" dedi telefonda "Bana kadar gelen hakkındaki şikâyeti biliyorsun herhâlde?"

"Biliyorum Sayın Bakanım!" dedi heyecanla müdür.

"O halde dinle, eğer bu yakınmalar devam ederse seni Maraş'tan alıp daha büyük bir kente daha büyük bir görevle atayacağım. Yok, yakınmalar kesilir, yani bu yaptığın güzel işlerinden baskılardan dolayı cayarsan, seni Milli Eğitim Müdürlüğü görevinden almak zorunda kalırım bilmiş ol! " dedi.

Bu telefon görüşmesi kulaktan kulağa çabuk yayılmış, Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey'in öğretmenler arasındaki sevgi ve saygısı daha da artmıştı. Savaşlardan çıkmış bir ulusun ve yıkılan bir imparatorluğun külleri arasındaki devletin olanakları belliydi. Eğitime dair her şey yozlaşmış, eğitime destek olacak hiçbir şey kalmamıştı. Küllerin içinden yeniden doğmaktı bu... Yeniden eğitmek, yeniden adam etmek ve yeniden geliştirmek... Okul yoktu, derslik yoktu, ders araç ve gereci yoktu, para yoktu, örgüt yoktu ve öğretmen yoktu. Mevcut olanlara da vardı demek, dünyayı ve memleketi tanımamaktı. Necati, eğitim konusunu bir annenin bebeğini emzirmesine benzetir olmuştu. Anne, ilk kez kucağına aldığı yavrusuna hemen memesini uzatır, ona süt verir. Sonraları sütü kesildiğinde de hayvan sütleriyle besler, olmadı yalancı emziği verir bebenin ağzına. Medreselerde bebeklere hep ana sütü yerine yalancı emzik verilmişti. Ana

sütü, bebeğe güç veren yegâne ve en sağlıklı gıdaydı.

Türkiye'nin ulusal eğitimi ile ilgili John Dewey'in iki yıl önce yazdığı raporu okunduğunda, raporun faydacı görüşler öne sürdüğü hemen anlaşıyordu. Dewey diyordu ki,

"Genel eğitim ve öğretimi henüz bulunmayan, yalnız kâğıt üzerinde değil halk içinde de genel ve zorunlu eğitimin gelişmesini amaç edinen, birçok yerleri henüz öğretim yüzü görmeyen, öğretmen ihtiyacı bulunan bir ülkede, Milli Eğitim Bakanlığı yönetimi ele almalıdır."

İyi de eğitim kavramı ele alınırken devlet yöneticilerinin neye daha yakın ve yatkın olduğuna da bakılmalıdır. İnsan yavrusunun nasıl ana sütünden bolca emmesi ve gereği gibi beslenmesi gerekiyorsa, bu ulusun anası olan vatan da ulusunu kendi sütü ile besleyip eğitmesini bilmelidir. Ulus ana sütü içmelidir. Ana, vatandır! Ana sütü de vatan toprağı... Ana sütüyle beslenmek, toprağı işlemektir. O toprak üzerindeki bağ, bahçe, tarla ve fabrikalarda faydalar üretmektir. İşte okul da, derslik de, gönye-pergel de, para da budur. Tabiat ana örnektir bütün öğretmenlere... Dewey'in raporlarındaki eğitimin işlevi ve felsefesi, sütü sağıp kaynatmak ve ondan peynir üretmek değil midir? Belki de köy çocuklarının eğitimi için özel programlar yaratılmalı ve onları kentlerde değil köylerinde eğitmeli ve bulundukları yerlerden kopmadan öğretim görmeleri sağlanmalıdır! Sözün kısası bir ulusu hayata karşı eğitilmiş kılmak için de, terbiye etmek için de önce öğretmene gereksinim vardır. Eğitim ve öğretim, bir ulusun başka bir ulusa muhtaç olmadan ve başka birinden kopya çekmeden tabiat ananın bağrında üretmesi ve sonra da bu ürettiğini tadını çıkartarak yemesidir.

Necati, Maraş Milli Eğitim Müdürüyle yaptığı telefon görüşmesinden sonra oturduğu yerde arkasına yaslanmış, penceresinden Etimesgut taraflarındaki güneşin kızılıklar içinde batmasını seyrederken bunları düşünüyordu. Maraş milletvekilini de şikâyetini de çoktan unutmuştu.

1928 yılında Konya'da serince bir mayıs gecesi... Lisenin yanındaki çay bahçesinde bu akşam büyük bir hazırlık var. Bu gün Konya okullarını denetlemeye gelen Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey onuruna balo verilecek. Rıfat Öğretmen heyecan içinde, çünkü bakan beyefendinin Konya'daki mihmandarlık görevi bu akşamdan başlıyor... Rıfat Öğretmen, geçen yıl muallim mektebini bitirmiş, kura çekilmiş ve payına Konya Maarif Eminliği'ne bağlı merkezdeki bir okul düşmüştü.

Nerden, nereye... Geçen yıl kurayı çektikten sonra Kırklareli'ndeki baba evine veda edip buralara gelişini anımsadı. Konya'ya gelip derslere başlamak için sabırsızlanıyordu. Bunu anlayan annesi bir yandan ağlıyor bir yanda da "Sen bizden kaçıp gurbete gitmek istiyorsun!" diyordu. Oysa Rıfat'ın heyecanı, öğrencilerini bir an önce tanımak ve biraz da Konya'yı görmek içindi. Okuldan ayrılırken verdikleri yıldız şeklindeki sarı rozeti ceketinin yakasına takmasını söylemişlerdi yönetici öğretmenleri. Rıfat Öğretmen ruhen halim selim, vücutça da biraz çelimsiz biriydi. Yol boyunca otobüs duraklarında, tren istasyonlarında gene yakasında yıldız olan kendisinden önce mezun olmuş ağabeyleri ona

yardımcı olacaktı. Yolculuk süresince yıldız rozetli birini görmemişti. Zaten yardıma gereksinim de duymamıştı. Konya İstasyonu'nda trenden indiğinde sonradan epey dost olacağı, yakası yıldızlı Cevat Öğretmen onu hemen bulmuş ve ona iki gün yoldaşlık etmişti. Ertesi gün Milli Eğitim Müdürlüğünden aldığı teçhizat bedeli ile ona bir başka öğretmenin yalnız başına oturduğu eve ikinci kiracı olarak yerleşmesine yardım etmişti. Rıfat hemen ortama alışmış, iki günde sanki kırk yıllık Konyalı oluvermişti. Bunda Cevat'ın payı büyüktü. Sonradan yeni harfleri öğrencilerine belletmesinde de ona danışmış, deneyimlerinden yararlanmıştı. Vekili beklerlerken aklına hep bunlar geldi Rıfat Öğretmen'in... Bu bir yıl içinde Mustafa Necati Bey'den biri kitap armağanlı iki mektup almıştı. Ayrıca vekilin yeni harflerin öğrenilmesi ve öğretilmesi konusunda önüne gelen öğretmeni sınava çektiğini duymuştu. Belki şimdi ya da yarın onu da sınava çekecekti. Eğer sınavda başarılı olursa, dört gün boyunca vekili Konya'da ürkmeden ve daha rahat bir şekilde gezebilecekti.

Milli Eğitim Bakanı tam zamanında geldi. Eğlence bitip kalktıklarında da Milli Eğitim Müdürü, Rıfat Öğretmen'i ona tanıştırdı ve bu akşamdan itibaren emrinde olduğunu söyledi. Rıfat, vekille birlikte arabaya bindi ve gittikleri Vilâyet Konukevi'nde ona iyi geceler dileyerek ertesi gün tekrar gelmek üzere ayrıldı. Bu süre içine Mustafa Necati Bey ona hiçbir şey sormamış, yalnızca iyi geceler dileklerini teşekkür ederek yanıtlamıştı. Sabah konuk evine gittiğinde çok şaşırdığı bir durumla karşılaştı. Milli Eğitim bakanı ondan denetlemeye hangi okuldan başlayacaklarını sordu. Rıfat'ın prog-

ramdan haberi yoktu ve kimse ona program vermemiş, o da kimseden program istemeyi akıl edememişti. Oysa Maarif Eminliği* gezi programını yapmış ve kendisini bilgilendirmiş olmalıydı. Hatasını örtmek için ne yapmalıyım diye düşünürken birden aklına kendi okulunun ve hatta kendi sınıfının hazırlığı geldi. Üstelik bulundukları yere de yakındı.

“Benim okulumdan ve benim sınıfımdan başlayabiliriz sayın bakanım.” deyiverdi. Mustafa Necati, önceki akşam genç öğretmene karşı biraz soğukça olan davranışını gidermek ve onunla daha samimî olmak için sormuştu soruyu. Oysa programı dün Maarif Eminliği’ndeki ön bilgilendirme toplantısında almıştı.

“Boş ver Rıfat Kardeş, sen yeni harfleri öğretmişsindir yavrularına eminim. Boş adamı Milli Eğitim Bakanına mihmandar verirler mi hiç? Beni Karatay Medresesi’ne götür, orayı biliyor musun?” dedi.

Sınav tersten başlamıştı. Rıfat Öğretmen geldiğinden beri hiç Karatay Medresesi’ne gitmemişti. Hep önünden geçtiği ama bir türlü içini merak etmediği bir tarihi yapıydı.

“Bulunduğu yeri biliyorum, ama orayla ilgili bilgi edinemedim henüz sayın vekilim” dedi.

“Zıyanı yok birlikte öğreniriz. Sonraki günlerde öğrencilerini getirir, onlara yaşadıkları yurdu öğrenebilmek için önce tarihten ve eski eserlerden başlamak gerektiğini öğretirsin.” dedi Necati. “Ben dün akşam Karatay Medresesi’ne uğramak istediğimi söylemiştim

* Milli Eğitim Bölge Başkanlığı denilebilir.

maarif eminine. Şimdi bizi onlar orada bekliyorlardır.” diye devam etti.

Rıfat Öğretmen dört gün boyunca Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati’ye Konya’yı ve okulları dolaştırdı. Bu süre içinde onun sorularından, davranışlarından ve tepkilerinden çok şey öğrenmişti. Dördüncü gün sonunda yapılan toplantıda Milli Eğitim Müdürünün isteğiyle Necati Bey’in konuştuklarını kelime atlamadan not aldı. Çoğaltıp bütün öğretmenlere dağıtılmasını sağlayacaktı.

Aradan iki ay geçti, ders yılı sona erdi ve okullar kapandı. Rıfat Öğretmen, memleketi Kırklareli’ne giderken bir iki gün İstanbul’da gezmek istemişti. Daha ilk gün nasıl olduysa tramvaydan düşüp ayağını kırdı ve ağır yaralandı. Sirkeci’de ucuz bir otelde perişan durumda yatıyordu. Gazetelerden Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey’in İstanbul’a geldiğini okudu. Ondan aldığı mektuplar aklına geldi. Başınıza bir şey geldiğinde bana yazın diyen o değil miydi? Üstelik iki ay önce de Konya’da kendisini ağırlamıştı. Bir mektup yazdı. Üç gün sonra Özel Kalem Müdürü, Rıfat’ı verdiği otel telefonundan aramış ve ertesi gün bakanın Darülfünun Merkez binasında olacağını, oraya gelmesini istemişti. Oraya gidemeyecek kadar ağır hasta değildi, koltuk değnekleriyle gidebilirdi. Beyazıt’daki binaya geldiğinde birçok insanın bakanı beklediğini gördü. Kalabalıkla birlikte o da beklemeye başladı. Mustafa Necati gelip kalabalığın önünden geçerken hemen tanıdı onu.

“Sen Konya’daki Rıfat Öğretmen değil misin? Ne oldu sana böyle? Geçmiş olsun!” dedi.

Durumu kısaca anlattığında vekil yanındaki Cevat

Bey'e onunla ilgilenmesini söylemişti. Adam geri dönüp Rıfat'a yarın saat ikide Maarif Eminliğinde kendisini görmesini söyledi. Ertesi gün Cağaloğlu'ndaki binaya gidip salonda görüşme için beklerken, odaların birinde Cevat Bey telefonun öbür ucundakine,

"Bir yatak daha ilâve edin. Bakanın emridir. Hasta öğretmenimizi gönderiyorum." diyordu.

O gün eşyalarını alıp hemen Validebağ'daki sağlık evine gitti. Burası yaşlı, iyi yürekli bir zengin tarafından Milli Eğitim Bakanlığı'na bağışlanan, Mustafa Necati'nin de öğretmenler için hazırlattığı güzel bir sağlık merkeziydi. Binada toplam on altı yatak vardı. Bakanın payıyla birlikte on yedi olmuştu. Rıfat elli kiloya düşmüş, durumunu onları üzmemek için memleketindeki ailesine de bildirmediğinden çok bakımsız ve halsiz kalmıştı. Çam ağaçlarının içindeki bu ahşap konakta iki ay tedavi gördü. Bakım ve tedaviden sonra kilo almış, iyileşmeye yüz tutmuş ve artık memleketine gitmek istiyordu ki Mustafa Necati İstanbul'a, Validebağ'a gelmişti. Hastalarla tek tek ilgileniyor, doktorlardan durumlarını öğreniyordu. Rıfat'ın iyileştiğini görünce sevindi. Doktora,

"Tebrik ederim. Benim bu genç öğretmenim çok kötüydü, ne çabuk düzelmiş." diyerek gönül aldı. Sonra Rıfat'a günlerinin nasıl geçtiğini, neler yaptığını sordu.

"Hep okuyorum." diye yanıtladı. "Başta sizin bana gönderdiklerinizi..." diyerek, yanındaki çekmecenin kapağını açtı ve kitap yığının arasından birini çekti. Kitabın üzerinde "*Beyaz Zambaklar Ülkesinde (Bir Milletin Uyanışı) Grigory Petrov Türkçesi: Ali Haydar Bey. Hayat Yayıncılık*" yazıyordu. Kitabı gösterip Milli Eğitim Bakanına

"Bunu iki kez okudum." dedi.

Mustafa Necati genç öğretmenin uzattığı kitabı aldı, ikinci sayfasında kendi imzasını gördü ve daha sonraki sayfaların arasından ikiye katlanmış basılı bir kâğıdı açıp baktı. Hemen başhekime gezici kütüphanenin buraya da gelip gelmediğini sordu. Başhekimin arkasında duran heyetteki sorumlu bir kişi, kütüphane aracının on beş günde bir geldiğini söyledi. Necati, tek sayfa kâğıdı tekrar katlayarak kitabın sayfalarının arasına koydu, kitabı yatağının yanındaki çekmecenin üstüne bırakıp gülümsedi ve başıyla aferin der gibi Rıfat Öğretmen'i selâmladı. Kâğıtta yazılanlar şöyleydi:

"Kardeşim!

Yokluk ve yoksunluk içindeki bir ulusun var olma mücadelesinin tarihini özetleyen ekteki kitabı sana gönderiyorum. Bunu dikkatle okur ve çevrendekilere okutursun...

Yoksulluklar vesıtma kaynağı dipsiz bataklıklar içinden, bir yeryüzü cenneti yaratan ve halkını ona yakışır, seçkin bir düzeye çıkarmayı başaran bu çalışmalar, bizler için pek değerli bir ders olmalıdır. Snelmann'ın kişiliğinde, Fin insanının azim ve iradesi anlatılmaktadır. Ona yardımcı olan özgüvenli genç öğretmen ve subayların yorulmak bilmez çabaları, kısa zamanda ülkelerini henüz bugünkü parlak uygarlığın hiçbir köşesinin erişemediği yüksekliğe ve mutluluğa erdirmişdir. Bu kitap bir öğretmenin kendi ulusunun gerçek kurtarıcısı ve şefkatli yol göstericisi olduğunu anlatmaktadır. İşte yavrum, yarın için senin alçak gönüllü ve özverili kişiliğinde de bir 'Snelmann' görüyor ve kendi çevrende yükselmenin öncülerinden olacağını düşünerek seviniyorum.

Başarılar diler ve gözlerinden sevgi ile öperim. Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati"

YENİ HARFLER, YENİ İDEALLER

(Milli Eğitim Bakanlığı, 1928)

Öğretmenlerin Mustafa Necati'yi bu denli sevmelerinin nedenlerinden biri onun kişiliğinin yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığı görevinden önce örgütçülüğü ve Muallimler Birliği Başkanlığı yapmış olmasıydı. İlk vekillik günlerinde iki görevi birden yürütmüş, bir keresinde birliğin genel kongresini eski meclis salonunda yaptırmıştı.

Necati'den önceki maarif vekilleri, devrimci ulusal eğitim konusunda ilk adımları atmışlardı. Öğrenim Birliği Yasası çıkmıştı. Medreseler kapatılmış, diğer okullardaki öğrenci sayıları tespit edilmişti. Yabancı bilim adamlarına eğitimle ilgili incelemeler yaptırılmış ve onlardan raporlar alınmıştı. Necati, atılan bu adımları hem hızlandırmış hem de devrimin gereksinim duyduğu diğer önemli adımları atarak ulusal eğitimin hızlanmasını sağlamıştı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, bakanlığının bütçesi görüşülürken ulusal eğitimin 1928 yılında ne durumda bulunduğunu çok uzun ve ayrıntılı olarak anlattı ve sonunda yapılan eleştirilere de yanıtlar verdi. Bu konuşmasının tarihi bir konuşma olduğunu biliyordu.

Bir önceki gece, konuşmasını hazırlarken Osmanlı'dan bu yana mevcut Türk Milli Eğitimi'nin Cumhuriyet süreci içinde aldığı yola öncelik vermişti.

Yeni harflerin ulusça kabul edilmesi ve daha sonra da yasalaştırılmasına karşı büyük tepkiler vardı. Kimilerince kutsal kitabımız Kuran'ın alfabesi değiştirilemezdi. Kimilerince de yüzyıllardır kullandığımız harfleri değiştirmek, kültürümüzü alt üst edebilecekti. Oysa yapılmak istenen yalnız Lâtin alfabesinin değiştirilme işlemi değildi. Arap harfleriyle yazılmakta olan Türkçe, daha çağdaş ve daha çabuk öğrenilen Lâtin harfleriyle yazılacaktı. Zor olan Arap harfleriyle yıllardır okuryazar olamayan halk, yeni harfleri kolayca benimseyebilecek ve okuryazar oranında büyük artış olabilecekti. Mustafa Necati, bu konudaki yanlış anlaşılımların ve isteksizliklerin giderilmesi için çok uğraştı. Anadolu Ajansı'na Ağustos 1928'de şu demeci verdi:

"Büyük Cumhurbaşkanımız Hazretleri kendileri için en büyük uğraş olarak yeni harfleri seçmektedirler. Ben bütün meslektaşlarıma bu konuda çok etkin olmalarını istiyorum. Çalışma biçimlerini yakında bildireceğim. Ne olursa olsun, yeni harfleri öğrenmek ve yeni yazıyla yazmak görevini bir an akıldan çıkarmamak vatan borcumuzdur. Yürüyen ve ilerleyen uluslar her zaman savaşmak zorundadırlar. Eski ve zararlı kuruluşlar nasıl bizlerin istek ve atılımlarıyla yıkılmışsa gene bu atılımımızla da yeni harflerin zaferi kazanılmalıdır. Ben, Cumhurbaşkanı Hazretleri'nin bu konuda gösterdiği çabalar karşısında gerçekten utandım. Ancak, bütün örgütümüzle birlikte O'na yetişmeye, O'nun bu konuda açmış olduğu yolda emek harcarak başarılı olacağımıza inanıyorum. Özellikle yol gösterme ve esinleme yöntemlerini O'ndan aldıktan sonra işe başlama zamanımız gelmiştir diyorum."

O yıl Türk Maarif Cemiyeti* kuruldu. Hıristiyanlık propagandası yaptığı tespit edilen Bursa Amerikan Kız Koleji, Vekiller Heyeti kararıyla kapatıldı. Anayasadan dinle ilgili maddeler kaldırıldı. Türk Vatandaşlığı Yasası kabul edildi. Yeni Türk Harfleri ve Millet Mektepleri Yasası kabul edildi. Öğretmenler yeni Türk harflerini öğreteceklerine dair ant içtiler. Adana Demiryolu ve Haydarpaşa Limanı devletçe satın alındı.

Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati'nin odasında kendisinden önce vekillik yapan, yazar Hamdullah Suphi Bey misafirdi. Yazar "Dağ Yolu" adlı kitabını bakana sunmak için gelmişti... Kitap ve edebiyat üzerine sohbet etmekteydiler. Hamdullah Suphi, aynı zamanda Türk Ocağı'nın yöneticilerindendi. Eski Maarif Vekili, Mustafa Necati'den özellikle kitabının önceden kıvrarak işaretlediği sayfasını okumasını istedi. Necati yüksek sesle okumaya başladı.

"Okul bir iş evidir, esnaf ocağıdır. Bir gereksinmeden doğar... Çocuklarımızı hayatları boyunca keyifsizliğe, cesaretsizliğe ve hep ricacı duruma düşüren bugünkü olgün ve ölüm sonrasını öne çıkartan eğitimimiz yerine, hayata bağlı, elinde sanatı olan bir kuşak yetiştirecek uygulamalı eğitimi koymalıyız."

Necati bu kısmı okuduktan sonra durdu ve "Hocam dediklerinizi yapmaya gayret ediyor ve sizin yapmak isteyip yarım bıraktıklarınızı da tamamlamak istiyoruz" dedi. Hem konuşuyor hem de kitabın sayfalarını karıştı-

* TED, Türk Eğitim Derneği

riyordu. Derken durdu ve kitaptaki “Ömer Ağa’nın Nasihatı” bölümüne takılıp kaldı. Olayı, olayın geçtiği yeri, o günleri ve o insanları hep biliyordu. Benzer birçok olayla karşılaşmış, bir kısmını not etmiş, birçoğunu ise not edecek fırsatı bulamamıştı. Masasının alt çekmecelerini açtı ve büyük boy sarı zarfların içine konulmuş el yazılı defterler çıkarttı. Bu dört defter, Mustafa Necati’nin günlük şeklinde tuttuğu notlarıydı.

“Hocam, bunlar 1918’den sonra tuttuğum notlarım. Hepsi, tümüyle yaşadığım olaylardır... Böyle mücevher gibi saklamamın nedeni, olay nasıl geçmişse, neler olmuşsa, öylece tutanak yazar gibi dümdüz yazılmalarıdır. Biliyorsunuz İzmir’in işgalinden önce, işgal sırasında, işgalden sonra, İzmir’in kurtuluşu ile biten ulusal savaş sırasında ve önemle İstiklâl Mahkemeleri’nde görevler yaptım. Bu görevlerin tümü bir insan ömrüne zor sığar. Kurtuluş Savaşı’nın ilk bakanları arasındayım. Hükümetin en genç üyesi bendim. Yıllarca Muallimler Birliği başkanlığı yaptım. İşte şimdi Milli Eğitim Bakanayım. İnanın bana bu gün bile hâlâ halledemediğim bir konu ile karşı karşıya kaldığımda bu notlarımdan yararlanıyorum. Sadece beş yıl geçmiş olmasına karşın üzülenek belirteyim, halkımızın Milli Mücadele psikolojisini erkenden kaybetmekte olduğunu gözlüyorum. Her gün biraz daha Türklerin başını yiyen Bizans’ın ya da İran’ın kışkırtıcılığına geliyor ve üstüne üstlük bunlara bir de Avrupa kopyacılığını ekliyoruz. Milli Mücadele ruhundan bir şeyler derlediğime inanarak kutsal emanetler gibi taşıdığım bu defterlerin notlarını bir gün, gelecek kuşaklara armağan etmek isterdim. Bunun için bu makamdan ayrılacağım günü bekliyorum.”

Mustafa Necati'nin defterleri numaralandırılmıştı. Bu numaralardan anlaşıyordu ki defterlerdeki notlar tarih sırasına göre yazılmıştı. Hamdullah Suphi, defterlerden birini alıp "Bu defterinizi bana bir iki gün incelemek için verebilir misiniz?" dedi.

Mustafa Necati'nin çok hoşuna gitmişti bu istek. Değerli bir edebiyatçı olan Hamdullah Suphi, notlarına ilgi göstermiş ve önemsemişti. "Elbette..." dedi ve devam etti.

"Bilir misiniz, bu notları bir ay önce Gazi Paşa Hazretleri'ne gösterdim. Bazılarını okudu ve okullarda okutulmasının, okuma kitaplarına alınmasının iyi olacağını söyledi. Kabul etmedim. 'Paşam ben henüz yeni Milli Eğitim Bakanım, bu görevimi bitirdiğimde öğretmen okullarının birinde tarih öğretmenliği yapmak en büyük isteğimdir. İşte o zaman notlarımı o gençlere bu vatanın nasıl ve ne koşullarda kurtarıldığını anlatmak için ders kitabı yapmak isterim' demiştim. O da 'Tamam nasıl biliyorsan öyle yap! Özel yaşantına ve duygularına karışacak değilim ya!' demişti."

Belki de bu anımsamaların kaynağı Gazi Paşa'nın bir haftadır Cumhuriyet Halk Fırkası'nın büyük kurultayında okuduğu *Nutuk*'un herkeste bıraktığı yansımaydı. Gazi, vatan dersleri verip yakın tarihe ışık tuttuğu bu önemli söylevini bitirdiğinde şöyle demişti:

"Sayın Baylar, sizi günlerce işlerinizden alıkoyan uzun ve ayrıntılı sözlerim, sonunda tarihe mal olmuş bir çağın öyküsüdür. Bu sözlerimde, ulusum için ve çocuklarımızın geleceği için dikkat ve uyanıklık sağlayabilen noktaları belirtebilmişsem kendimi mutlu sayacağım..."

Gazi ve onunla birlikte olanlar, Türkiye için Anadolu

toplumunun geçmişinden kaynaklanan parlak bir gelecek yaratıyorlardı. Gazi Paşa'nın Nutku'nu dinlerken Mustafa Necati kendi eski notlarının varlığını anımsamıştı. Onun bu notları da yakın geçmişteki bazı olayları aydınlatılabildi. Belki Gazi Paşa bu nedenle notlara ilgi duymuştu. Hamdullah Suphi Bey, sözün Gazi Paşa'nın Nutku'na gelmesinden memnundu.

"Gazi'nin Büyük Nutku'na bir yazı adamı olarak baktığımda kapsamı, okunma süresi ve bıraktığı etki bakımından benzersiz bir eserdir. Kuşaklar boyu kalacağını hemen söyleyebilirim. *Nutuk* okuma oturumu sona erdiği her gün, 'Acaba yarın ne diyecek?' diye herkes meraklanıyordu. Tarih ve edebiyat açısından baktığımızdaysa, yalnızca bir kişinin kaleminden bu kadar kısa zamanda, bu eser nasıl çıkabilmiştir diye şaşırıyorsunuz."

Necati'nin kafası hâlâ bakanlığın sorunlarıyla doluydu. "Evet, çok haklısınız." dedi ve şöyle devam etti: "Hocam biliyorsunuz bakanlığın en önemli sorunu para! Vilâyetlerde valiler bile öğretmenlerin aylığı olarak kendilerine gönderilen ödenekleri başka kamu hizmetlerinde kullanmaya kalkıyorlar. Ancak korkutarak ve gözdağı vererek önüne geçebildik. Biz eğer Cumhuriyet'i ve devrimini devam ettireceksek devletin elindeki paranın, yani bütçenin en büyük payını ulusal eğitim uğruna harcamamız gerekir. Öğretmenlere çok iyi aylık vermemiz gerekmez mi? Bakın geçen gün para yok diyen maliye bakanına, 'Benim görevim öğretmen yetiştirmektir. Senin görevin de bu maksatla para temin etmektir. Öğretmen yetiştiremezsem ben bu görevden ayrılıyorum. Sen de eğer para bulamıyorsan çekil, para bulan birisi gelsin!' diyerek biraz sert çıkışmak zorunda kaldım."

“İyi etmişsin! Biz bu çıkışları yapamadığımız için kendi kendimizi yiyor ve üzülmekle kalıyorduk. Söz aramızda bu işi ancak sen başaracaksın, biliyorum.” Benim bu kitabımdaki “Ömer Ağanın Nasihatleri” başlıklı bölüm de yokluktan varlık yaratmaktan söz ediyor zaten.

“Estağfurullah hocam şımartıyorsunuz, teşekkür ederim!” dedi Mustafa Necati.

YENİ HARFLERİN İLK, NECATİ'NİN SON GÜNÜ

(Milli Eğitim Bakanlığı, 1928 yılı sonu)

Günlerden cumartesiydi. Mustafa Necati Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki makamında çalışıyordu. Üç gündür karnına bir türlü geçmeyen, sızım sızım bir ağrı saplanıp kalmıştı. Bu gün ağrı biraz şiddetlendi ve kıvrandırmaya başladı. Pazartesi günü Millet Mektepleri açılış törenleri vardı. Yarınki törenlere kadar geçer herhâlde diye söylendi içinden. Yapacağı konuşmayı hazırlıyordu. Şu tören konuşmasını yazdıktan sonra da gene bütün öğretmenlere Millet Mektepleri'ndeki görevleriyle ilgili bir mektup yazmalıydı. Köylülere, özellikle köylerdeki kadınlara okuryazarlığı bir an önce öğretmek gerekiyordu. Millet Mektepleri köy analarını okuryazar kılarsa eğer, onların doğurduğu çocuklar da okuryazar olurdu. Bakalım nasıl olacaktı ilk uygulamalar? Ertesi gür pazar ve yılın son günüydü. Yeni gelen 1929 yılında yapılacak işleri de özetlemeliydi konuşmasında...

Her sabahki gibi elinde dosyalarla Cemil Bey odadan içeri girdi. Milli Eğitim bakanının görünüşü kötüydü...

"Sayın Bakanım, yüzünüz bembeyaz, iyi misiniz?" diye sordu. Necati,

“Yahu Cemil, üç gündür karnımda bir ağrı, bir ağrı...” dedi.

Uzunca derdini anlattı. Kimseye bir şey dememiş, iş yoğunluğundan çok hızlı geçen son üç gün uyumaya bile fırsat bulamamış, karın ağrısı ha geçti ha geçecek diye beklemişti. Cemil Bey, bakanı ikna etti. Arabaya bindiler ve Kurtuluş’daki devlet hastanesine gittiler. Bakanın geldiğini duyan başhekim acil servise gelmişti. Apan-disit iltihabı olduğu kesindi ve hiç zaman kaybetmeden ameliyat edilmesi gerekiyordu. Yoksa iltihaplı kısım patlayabilir ve zehirlenme olabilirdi. “Bir dakika! Yarın törenler var.” demeye kalmadı, bu olayın önemli olduğunu söyledi doktorlar. Sağlık bakanına da bilgi verdiğini söyleyen başhekim yardımcısı, bu arada İstanbul’da, konusunda uzman bir cerraha da telefon açıp çağırmak gerektiğini hatırlatıyordu.

Akşamüstü hem sağlık bakanının hem de İstanbul’daki cerrahın müdahalede gecikmenin doğru olmayacağı şeklindeki uyarılarını alan başhekim iki cerrah arkadaşıyla ameliyata karar verdi. Saat yedide ameliyathaneye aldılar Mustafa Necati’yi. “Hay Allah!” diyordu yanındaki Cemil Bey’e “Şu başımıza gelenlere bak. Üç ay önce gene bu hastanede anneciğim iki gün yatmış ama kurtaramamışlardı.”

“Annenizin hastalığı kanserdi, kurtarılması olanaksız gibiydi biliyorsunuz. Sizinki apandisit... Ameliyatla apseli kısmı kesip alacaklar ve diyecekler. Bir haftada iyileşeceksiniz.” dedi.

“Evet, iyileşeceğim de bir hafta boyunca işleri kim yapacak, kardeş?” derken gülümsüyordu.

Bir hastabakıcı ameliyathane kapısının yaylı kanat-

larının ikisini birden açmaya çalışırken diğeri tekerlekli yüksek sedye üzerinde yatan Milli Eğitim Bakanını ameliyathaneye soktu. Arkasından kimi maskesini, kimi eldivenlerini giymekte olan üç doktor ameliyathanenin yan kapısından aceleyle girdiler...

Cumhuriyet gazetesinin bütün sayfaları on beş gündür yeni harflerle çıkıyordu. Yeni harfleri öğrenenler 1 Ocak 1929 salı günü *Cumhuriyet* gazetesinin, birinci sayfasında şu haberleri okudu:

"Bugün Maarif Bayramı var! Millet Mektepleri bugün merasimle açılacak! Millet Mektepleri bu akşam açılıyor... Bu mekteplere ait bütün hazırlıklar dün tamamlanmıştır. Her mektep birbiriyle yarışarcasına süslenmiştir. Bu akşam mektepler baştan aşağı ışılandırılacaktır. Dün akşama kadar İstanbul yakasındaki mekteplere başvuranlar on bin kişi dolayında olmuştur."

"Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Bey'in vilâyetlere gönderdiği telgraf bildirisine göre; bu günden itibaren resmi dairelerdeki bütün haberleşme ve yazışmalar tamamıyla yeni harflerle yapılacaktır. Ancak adliye zabıtları ve kuyudat hazirana kadar Arap harfleri ile tutulabilecektir."*

Ertesi gün yani 2 Ocak 1929 günü *Cumhuriyet* gazetesinin birinci sayfa haberleri şöyleydi:

"Acı bir haber! Maarif Vekili Necati Bey Öldü! Son yılların en kötü ve en dertli haberini bugün gözyaşlarımızı tutamadan,

* Tutanaklar ve resmi kayıtlar

derin bir acı ve üzüntüyle kaydediyoruz. İrfan hayatımızın Büyük Reisimizden ilham ve feyiz alan devrimcisi, işgal ve mücadele günlerinin kahramanlarından biri olan Mustafa Necati Bey, dün aramızdan ebediyen ayrılmıştır.”

“Millet Mektepleri dün açıldı. Şehrimizde tam 1208 mektep açılmış, 40 bin kişi tahsile başlamıştır”

İç sayfadaki “Son Telgraflar” bölümünde şunlar yazılmıştı:

“Ankara (Hususî Muhabir) - Apandisitten muzdarip olan Maarif Vekili Mustafa Necati Bey bugün saat on birde vefat etti. Necati Bey’in sıhhati hakkında bütün gün ve gece muntazaman haber alınmıştır. Ölüm haberini Başbakanlık Kalemi de doğruladı. Necati Bey, cuma günü iyiydi, cumartesi günü birden bire hastalandı. Apandisti iltihap yapmıştı. Müdahale zorunluluğu olduğundan operatör Şevket Bey ameliyat yaptı. İstanbul’dan gelen cerrahlar hastayı ümitsiz bir halde gördüler. Doktorlar gelinceye kadar her türlü tedbir tam olarak alınmıştı. Merhumun cenazesi yarın devlet hastanesinden kaldırılarak validesinin yanına defnedilecektir.”

“Ankara (A.A.) - Necati Beyin vefatı üzerine maarif umurunu vekâleten Başvekil İsmet Paşa Hazretleri deruhte buyurmuşlardır.”³⁶

Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati ölmüştü. Onu üç ay önce ölen annesinin yanına gömdüler. Bu kez ölen öldüğüyle kalmadı... Tartışmalar başladı ve uzun süre devam etti. Devlet adamlarının sağlığından halk sağlığına, sağlık konusundaki uygulamalarda hatalar olduğuna dair şiddetli eleştiriler yapıldı. Vekiline bakamayan devlet halkına nasıl bakacaktı...

Yorumlar uzadıkça uzadı... Sağlık Bakanı Refik Saydam çok suçlandı. Akil Muhtar, Neşet Ömer, M. Kemal

Öke, Mazhar Osman, Fahrettin Kerim gibi ünlü hekimlerin dediklerine gazeteciler de karşılık verdi. Ahmet Haşim, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Falih Rıfkı Atay uzun süre ölümleri, sağlığı, hastaneleri, tıp fakültelerini ve politikaları yazdılar. Bir yıl boyunca, hasta hekim ilişkileri, hasta hakları, hekim hakları, hekimlik ahlâkı ve tıp fakültelerindeki eğitimin niteliği sorgulandı. Hekimler toplantılar yaptı. Siyasiler hekimleri, hekimler siyasileri gazete yazarları da hepsini suçladı. Mustafa Necati'nin apandisit patlamasından ölmesi, toplum sağlığı sorunlarını uzun süre gündemde tuttu. Sağlık politikaları derinliğine tartışıldı ve Necati'nin ölümü bile Türk halkına fayda sağladı.

Mustafa Necati, 2 Aralık 1928'de bütün valilere "Millet Mektepleri Yönetmeliği"ni göndermişti. Uygulamanın 1 Ocak 1929'da yeni yılın ilk günü törenler ve şöenlerle başlamasını istemişti. Bu yönetmeliğe göre öğrenci olmayan, on beşle kırk beş yaş arasındaki herkes Millet Mektepleri'ne gidecek, her öğretmen, otuz, kırk kişilik sınıflarda görev alacaktı. Eski yazıyı bilenler iki ay, hiç okuryazar olmayanlar dört ay kurslara gitmek zorunda olacaktı. Kursu bitirenlere Gazi Paşa tarafından Anayasa kitabı armağan edilecekti.

Necati, üç yıl sonra bir milyon kişinin okuryazar olmasını hedeflemişti. Üç yıl bittiğinde okuryazarlığını sürdürebilecek durumdaki yurttaş sayısı, bir milyon iki yüz kişi oldu. Ama hiçbir bakanlık görevlisi hedefi aşan bu sayıyı Necati Bey'e söyleyemedi...

Mustafa Necati öldüğü yıl, İstanbul Boğazı koca buz parçalarıyla tılandı. Haliç kısmen dondu. İstanbul'da Matbaacılık Mektebi açıldı. Bitlis, Muşa bağlandı. Ekmek

16 kuruş 30 para oldu. Ceza Muhakemeleri Usulü Yasası, İcra ve İflâs Yasası kabul edildi. Kaçakçılığın Men'i ve Takibi hakkında yasa kabul edildi. İstanbul'da taksiciler grev yaptı. İstanbul ve İzmir'de komünistler tutuklandı. İstanbul Ticaret Odası son on iki yılda hayat pahalılığının on altı kat arttığını açıkladı. Ankara-İstanbul arasında telefon bağlantısı kurularak halkın hizmetine sunuldu. Of ve Sürmene'de selden yedi yüz kişi boğuldu. Ankara Tahtakale'de beş yüz dükkân, yüz ev ve on han yandı. Türkiye güzeli seçildi. Bir sterlin, bin kırk altı kuruş oldu. Yalova'nın imarı tamamlandı. Tasarrufa ve yerli malı kullanılmaya yönelik yasalar çıkartıldı. Dünya önemli bir ekonomik krizin içinde kavruluyorken Cumhuriyet Hükümeti bu konuda önlemlerini alıyordu.

Nafi Atuf Bey'in ufak oğlu Ceyhun, on yaşlarındaydı. İsmet Paşa İlkokulu'ndaki öğretmenleri uzun süre tören hazırlıkları yapmışlardı. Sanki Cumhuriyet bayramlarında olduğu gibi süslemişlerdi okulu. Binanın dışında bez bayraklar, defne dalları, sınıflarda küçük kâğıttan bayraklar, balonlar... Millet Mektepleri'nin açılış törenleri eşzamanlı olarak bütün okullarda bugün yapılacaktı. Ankara'nın kurşunî kış günlerinden biriydi. Ceyhun'un babası Milli Eğitim Bakanlığı'nda müsteşarlık yapmıştı. Şimdi mecliste milletvekili ve Milli Eğitim komisyonu başkanıydı. Bu bayramın Millet Mektepleri'nin açılış bayramı olduğunu babasından öğrenmişti ve o gün okullar tatil edildiğinden okula gitmedi. Nedenini sorduğunda babası:

“Öğretmenleriniz akşamları mahalledeki büyükleri okutmaya başlayacaklar, okuryazar olmayan kimse kalmayacak. Bunun başladığına dair yarın okullarda şölenler yapılacak.” demişti. “Zaten halk yeni harfleri öğrenmeye başlamıştı ya!” dediğindeyse “O alıştırmaydı, şimdi hep birlikte, bu işe daha öncelik ve önem vererek başlanıyor.” yanıtını aldı. Sonradan bu törenlere “Ulusça uygarlık koşusuna başlanmasının işareti...” denildiğini anımsıyordu.

Nafi Atuf Bey o gün erken çıkıp törenlere gitmişti. Ancak akşamüstü eve geldiğinde keyifsiz, yüzü asık ve sapsarıydı. Odasına girip bir müddet çıkmadı. Küçük Ceyhun’a sanki babası yıllarca orada kalacak gibi geldi. İki yaşındayken annesi ölmüştü. Babasının da öleceğini sanıp çok korktu. Gazi Paşa mı ölmüştü, Gazi Paşayı mı vurmuşlardı, savaş mı çıkmıştı? Ne olduğunu anlamıyor, ama babasının yüzündeki büyük üzüntüyü seziyordu. Sonunda büyük birisinin öldüğünü anlamıştı Ceyhun. Babası, Millet Mektepleri’nin açılış şölenine katılmak için çıkmıştı. Oysa şölene değil, çok sevdiği arkadaşı Mustafa Necati’nin cenaze törenine katılmak zorunda kalmıştı. Yalnız dostunu değil, kendisinin de gönül verdiği ulusal eğitimin örnek aldığı çalışkan yıldızlarından birini kaybetmişti Nafi Bey. Günlerce kendine gelemedi. Ceyhun da günler sonra anlayabildi kimin öldüğünü. Arkasından “Türk Devriminin Çoban Yıldızıydı!” dedikleri kocaman elleri olan, güldüğünde gürleyen o iri yarı Necati amca ölmüştü.

Herkes Mustafa Necati’nin ölümünden sonra bir şeyler söyledi. Arada bir gördüğü, evlerine de uğrayan Necati Amcası’nın, babasının arkadaşı olmasından öte

Gazi Paşa kadar önemli ve onun kadar değerli birisi olduğunu anlayamıyordu. Ondan önce İsmet Paşa, Fevzi Paşa ve diğer ismi duyulmuşlar yok muydu? *Hayat Mecmuası* yeni harflerle çıkmaya başlamıştı. Babasının mecliste okumaya fırsat bulamadığı için devamlı eve getirdiği derginin eski yazıyla basılı sayılarına hiç ilgi duymayan Ceyhun, yeni harflerle yazılmışının sayfalarını çevirirken bir sayfada beşlik dizelerle yazılmış bir şiir gördü. Her şeye meraklıydı, ama şiir okumaya daha çok meraklıydı. Şiirin üst satırındaki başlığı öğrendiği yeni harflerle hemen heceledi: “Aziz Necati!” Sonra en altına baktı şiirin ve okudu: “Yazan, Hasan Âli” Önce yüksek sesle okudu şiiri. Hoşuna gitti, bir de içinden okudu. Şiir baştan aşağı ölüme lânet yağdırıyordu. İki satırı hiç unutmadı:

“Hâlâ istiyorum sesini duymak / Ne yazık gittiğin iller çok ırak...”

ERKEKÇE AĞLAMAK

(Cebeci Asrî Mezarlığı, 1929)

Ankara'da güneşli ama soğuk bir hava var. Geçen hafta yağan karın beyazlıkları, öbekler halinde, kirlenmeden öylece servilerin ve mezar taşlarının gölgelelerinde kalmış. Soğuk, gölgelik yerlerde insanın yüzünü gözünü daha bir ısırmakta... Mezarların bittiği kısım biraz yüksekçe olduğundan burada çıplak güneşin ısıtmadığı rüzgâr, havayı daha da soğutarak insanın gözlerini yaşartıp, boynunu içeri çektiyor.

İki mezarlık işçisi son çıkarttıkları toprak parçalarını tepeliyorlar. Onların da gözleri soğuktan yaşarmış durumda, dinlenmek için kürekleri bıraktıklarında ellerini hemen ceplerine sokuyorlar. Cebeci Asrî Mezarlığı'nda, yeni mezarların devamındaki meydanlıkta hazırlanan çukur bitmek üzere... Sesi derinlerden gelen bandonun biteviye vuruşları yaklaştı ve davul dışındaki diğer çalgıların sesi daha net duyulmaya başladı. Mezar çukurundaki iki kürekçiyle iki ibrikçi yapacakları son işleri aceleyle bitirip az gerideki eski mezarların yanına çekildiler. Yandaki taze mezardaki tahtadan geçici mezar başı işaretinde elle bir kitabe dikkat çekiyor. Arap harf-

leriyle yazılmış iki satırın ikisi de sağa doğru eğilmiş. Yaklaşınca tahtanın üzerinde mor renkli bir sabit kalemle yazılmış yazı okunabiliyor “Naciye Hanım, Maarif Vekili Mustafa Necati’nin Anneleri, 4 Ekim 1928”

Bugün Çarşamba... Yılın ikinci günü. Dün yılbaşıydı ve Mustafa Necati’nin ölüm haberi üzerine Ankara’daki Millet Mektepleri’nin açılış törenleri iptal edildi. Oysa Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey’in birkaç okulun törenine katılması ve yeni harflerin çabuk öğrenilmesiyle ilgili konuşmalar yapması plânlanmıştı. Her şey nasıl da hızla hazırlanıp yetiştiriliveriyor? İnsan ölmeye görsün! Öldüğü döşekten, gömüleceği çukura kadar yapılması gerekenler çarçabuk ve kendiliğinden oluyor! Maarif Vekili dün, yani bu günü “Maarif Bayramı” ilân ettiği gün öldü. Bugün törenle gömülüyor...

Bando, mezarlığın giriş kapısına geldiğinde sustu ve ardından iki davul ve bir tek zil sesiyle durdu. Öğrenci birlikleri içeri alınmadı, önceden hazırlanmış kapının dışındaki meydanda bütün okullardan gelen temsilci öğrenciler bir hizada beklemeye başladı. Mustafa Necati’nin Türk bayrağına sarılmış tabutunu mezarlık yolu başında askerlerin omuzlarından Milli Eğitim Bakanlığı memurları devraldı. Önde tören birliği bu kez bandosuz ve sessiz, mezarlığın içindeki uzun yolda yeniden sırayla yürüyüşe başladı. Onları çoğu siyah paltolu, takım elbiseli, beyaz gömlekli birçok yüksek devlet görevlisi sivil, sonra üniformalarına kılıç kuşanmış subaylar, yabancı ülke görevlileri, daha sonra da izci birlikleri yavaş ama adımlarını birbirine uydurarak yürüyorlar... Hepsi üzüntülü, kadere boyun eğmiş ve bir düzen içinde tabutu izliyorlar.

Meydandaki çukurun bulunduğu yere gelindiğinde herkes aynı ağırbaşlılık ve aynı sessizlikle, saygıyla yerini aldı. Sonra beyaz kefene sarılmış Necati'nin iri bedeni tabuttan çıkartılarak mezar çukuruna yavaşça bırakıldı. Üzerine toprak atılmaya başlandı. Kürekleri alanlar, iki üç kürek atıp bir başkasına veriyordu. Çukurdaki beyaz büyük bez paket atılan toprakların altında giderek kayboldu. Mezarın toprak tümseği oluşmaya başlayınca deminki mezarlık işçileri toprağın üstüne su dökerek ve küreklerin tersiyle vurarak tümseği sıkılaştırdılar. İki imam Kuran'dan ayetler okudu. Türkçe söylevler de Arapça dualar da yabancı diplomatlar dâhil tevekkül içinde dinlendi.

İsmet Paşa ağlıyordu. Hem son küreklerin atılmasını hem de gözyaşlarının bir an önce bitmesini ister gibi aceleyle cebinden konuşma metnini çıkarttı. Kendine özgü ve herkesin tanıdığı ses tonuyla yüksekçe ve biraz da titrekçe okumaya başladı. Hazırlıklı ve yürekten söylenen iyi bir konuşmaydı.

"Sevgili Arkadaşlarım,

Necati'nin ölümünden doğan derin acı üzerine söz söyleyeceğimi düşünemezdim. Bu durum, yaman ve çetin bir durumdur. Memleketin bu temiz ve yiğit evladıyla aynı sorumluluk ve aynı ülküyü paylaşan bir arkadaşı olarak ona karşı duyduğum sevgi ve saygı bu konuşma görevini bana vermektedir.

İzmir çocuğu Necati, yüksek öğretimini bitirdikten sonra o engin ruhuna uygun olarak büyük özveri isteyen öğretmenlik mesleğini seçmiştir. Başarılı ve değerli okul müdürlüğünü büyük bir zevkle yaparken, bütün vatanın ve vatanseverlerin başına gelen işgal felaketi onu da sarsmıştır.

O, yiğitlere yakışan bir sevinçle yarın demeden ve bir gün

bile geç kalmadan cepheye koşmuş ve siyasi yaşamı da cephe-
başlamıştır. İşte bu başlangıç, halk yönetiminin ve devriminin
engin ufuklarına taptaze, capcanlı bir yeniden doğuş değildir de
nedir?

İzmir Milletvekili Necati Bey'i, o günkü yaralı vatanseverle-
rin yerine, onların fedakarlıklarını ve vatan hasretlerini Birinci
Büyük Millet Meclisi kurssnden haykırırken dinlemiştik...
Necati, sınırların devamlı gergin ve düşüncelerin çeşitli etkilerle
karmakarışık olduğu günlerde bile şaşmayan bir sadakat, doğru
ve açık yüreklilikle daima büyük Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın
izinden gitmiştir.

Büyük Zafer'den sonraki o kritik günlerde Necati Bey,
yorulmak ve bıkmak bilmeyen kişilerden biri olmuş, ilerlemeye
ve devrime bütün açıklık ve netlikle kendini adamıştır. Yüksek
yetenekleri onu hızla hükümet yesi yaptı. Bizler, şimdi acılı
ve mahzun olan arkadaşları, onu tanımış, sevmiş ve onunla
sorumlulukları paylaştığımız için mutlu olmuştuk.

Onun vekletteki çalışmalarını anlatmak zordur ve
gereksiz bir çabadır. Devlete verdiği emek, onun lk aşkı ve
are buluculuk yeteneğinin çok açık bir sonucudur. Sayısız gerek-
sinimleri sayılı araçlarla gidermek için didinmesiyle geçen son
Üç yıllık Maarif Vekâleti, şimdi bizim övünç duyacağımız alış-
malar ve yapıtlarla doludur. O milli eğitimde başı dik, gözü
yüksekte, temiz ve etin bir yenileyici olarak çalıştı. evresindeki
değerli arkadaşlarıyla içten bir çalışma ortamı yaratmak onun
zelliklerindendi.

Devlet yetişmiş bir adamını, büyük meclis değerli, başarılı
bir üyesini ve vekilini, milli eğitimimiz, eğitim ve ğretimimiz
deneyimli bir ustasını, partimiz yerine konulmaz bir lkcsn
kaybetti. Halkımız, bu dünyanın hiçbir yldızıyla karşılaştırıla-
mayacak kadar parlayan bir yeteneği, onunla ilişkisi olan herkes

yürekten sevmesini bilen vefalı bir dostunu kaybetti. Acımızın sınırı yoktur!

Necati'nin kirli bir benek dahi taşımayan varlığını birazdan toprağa vereceğiz. Onunla ilgili anılar, ülkücülerin, ulusçuların ve cumhuriyetçilerin belleklerinde kutsal duygularla yaşayacaktır. İnsana manevî ve ülküsel varlık dışındaki her şeyin boş olduğunu anımsatan şu olağanüstü anda, geleceğe ait düşüncüklerimi ve duyduklarımı bir daha söylemeyi, yaşama görevime sadakat, ülkü arkadaşlarıma ise hürmet saydım.

Cumhuriyet çocuklarının görevleri, bu vatanın passız bir çelik gibi, dünya uygarlığının gelişimi ve yararlarıyla bezenmiş, ilmin, fennin, kültürün yüksek başarısına ulaşmış insanların yurdu olması için çalışmak, uğraşmak, mücadele etmektir. Bu yolda hiçbir zorluk tanımıyoruz. Bu uğurda hiçbir emeği, hiçbir hayatı, hatta baharına doymadan sönecek hiçbir hayatı bile yine çok görmüyoruz. Özellikle ulusu cahillikten kurtarmak, Türk harfleriyle yeni bir aydınlanma ve kültür hayatına girmek azmimiz, kararımız ve bu konudaki içtenliğimiz ve ısrarımız, sarsılmaz durumdadır. Devrimcilerin ölürken kalanlardan ve yeni yetenlerden bir tek dileği vardır: Cansız bileklerinde sallanan vazife bayrağının kavranıp daha yükseklerde dalgalandırılmasıdır.

Necati, Aziz Necati! Dilediğin yerine getirilecektir!³⁷

Cenaze töreni sona erdi. Kalabalık, gene sessiz ama bu kez düzensiz bir şekilde kente doğru uzaklaştı. Kimi arabalarına biniyor, kimileri de gruplar halinde yürüyerek kente doğru gidiyorlardı. Geç çağırıldıkları için İstanbul'dan gelip Mustafa Necati'ye müdahale edemeyen üç doktorla, apandisit ameliyatını yapan Ankara'daki iki doktor hep birlikte mezarlığı

terk ediyorlardı. Yürürlerken bir yandan da kendi aralarında törenden önce bıraktıkları yerden olayı, hastayı ve müdahaleyi tartışmaya devam ediyorlardı. Dünden beri Mustafa Necati'nin boşu boşuna öldüğü, apandisit iltihabını daha da kötüleştirecek müşhil verildiği ve doktorların müdahalede geciktiği dedikodularını yorumlamaktaydılar.

“Bizim millet her şeye bir kulp bulur ve suçlu arar, üzülmeysin” dedi içlerinden biri.

Diğeri, “Eğer, hastanızı ikna edemezseniz ve onun hemen hastaneye gelmesi gerekirken karın ağrısına aldırmadan sabahlara kadar çalışmasına ve gündelik işlerle uğraşmasına engel olamazsanız, ağzınızla kuş tutsanız kabahatli siz olursunuz. Hasta bize geldiğinde apandisiti patlamıştı. Ameliyat da sizleri İstanbul'dan çağırmaları da boşuna çabaydı.” dedi.

“Şimdi Avrupa doktorlarıyla Türk doktorlarını karşılaştırıyorlar ve birileri Türk Tıbbı'nın ıslaha muhtaç olduğunu söylüyor. Gazete yazarları buna hak verir şekilde yazıyorlar. Gel de çıldırma...” dedi, bir başkası ve devam etti: “Fahrettin Kerim Bey yarın bu konuda hekimlerin toplanmasını ve bir bildirge hazırlanmasını istemiş. İstanbul'daki bu toplantının sonucu bakalım ne olacak? Bugün cenaze töreni boyunca İsmet Paşa dâhil kimse bu konuyla ilgili konuşmadı.”

Doktorların en yaşlı gözükeniyse “İster öyle, ister böyle gerçek şu ki, Maarif Bayramı'nda maarif vekili öldü. Biz doktorlar seyrettik bu ölümü ve biraz önce doğru, iyi ve yararlı bir vatanseveri kara toprağa verdik arkadaşlar!” dedi.

Bir kişi hariç, mezarlıkta hiç kimse kalmamıştı. O,

kalabalıkla birlikte önce mezarın başından uzaklaşmış sonra ana kapıdan geri dönüp gömüldükten sonra Mustafa Necati'nin ilk ziyaretçisi olmuştu. Yirmi ya da yirmi beş yaşlarında, kısa boylu, biraz kavruk, çelimsiz bir gençti. Çömeldi, avuçlarını açmadan içinden dua okumaya ve birden ağlamaya başladı. Yakarması Türkçeydi... Sonra yandaki mezarın duvarına oturdu. Cebinden çıkardığı katlı beyaz mendili açmadan yanaklarından süzülen gözyaşlarını sildi. Sanki tümseğin altında yatan Necati'nin bedenini görüyormuş gibi taze toprak yığına uzun uzun bakmaya başladı. Oysa onun aklından, yarım kalmış okul binaları, toz içindeki inşaat işçileri ve fötr şapkalı başöğretmenler geçiyordu. Bembeyaz kurdeleleriyle her sabah saçlarını annelerinin özenle örgü yaptığı küçük kız öğrencilerle, çamurlu çizmelerini okul kirlenmesin diye bahçe-deki çeşmede yıkamaya çalışan beyaz yakalıkları çarpık erkek öğrencileri düşünmeye başlamıştı. Bu genç adam, üç yıldır pedagoji eğitimi yaptığı Viyana'dan dönmüş ve altı aydır Milli Eğitim Bakanlığı'nda merkez müfettişi olarak çalışmaktaydı. Arada bir de bakanın bizzat görevlendirdiği konularda incelemeler yapıyor, raporlarını sunuyordu. Bakanla aralarında bir ağabey-kardeş ilişkisi vardı.

"Mustafa Necati Bey'in kitabı yazılmalı..." dedi kendi kendine. "Bu cenaze töreninde bulunamayan taşradaki öğretmenlerin ve hatta gelecekte devlet adamı olacak insanların onu örnek alması gerekliydi. O iyi bir devrimci, güçlü bir yöneticiydi. Mutlaka onun yaptıkları, yapmak istedikleri yazılmalı ve gelecek kuşaklara aktarılmalı." diye geçirdi içinden. Sonra elindeki mendili koyup cebinden not defterini çıkardı. Sevgili bakanının kişilik özelliklerini unutmadan sıralamak istedi. Bakalım fazla abartmadan sıralayabilecek miydi?

Defterine, "O, yetkin bir öğretmen, bilinçli bir eğitici, devrimci bir önder, ulusunu seven bir yönetici, tam bir halk aydını ve yurtsever bir dosttur." diye yazdı. Sonra epey durdu, bir şey yazamadı. O ana kadar üşümemişti, ama birden üşüme geldi, güneş hayli eğilmişti batmak üzereydi. İlerde kitabı yazarken bu notlarından faydalanacaktı. "Çocuklara özgü sevinçli iki çift göz ve neşeli bir yüz ifadesi, yakınlık duyulan ve insanın hemen ısındığı bir dış görünüşü, yürüyüş ve hareketlerinde aceleci olduğundan sporcu bir duruşu vardı. 'Kardeş!' ya da 'Kardeşim!' hitaplarını sıkça kullanır, teke tek konuşmayı ve konuşurken kolunu dostunun omzuna atmayı severdi. Örnek aldığı Mustafa Kemal Paşa gibi kıyafetinde titizdi. Ümit dolu sesi devamlı gür çıkardı. Çabuk kavrar, yapılacak hizmetin de iyi kavranmasını ve hemen yapılmasını isterdi. Pürüzsüz bir zekâya, art niyetsiz bir ruha sahipti. En büyük zevki Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın doğrudan kendisine verdiği emirleri hızla ve en doğru biçimde uygulamaktı. Buna rağmen hiç kimse hiçbir zaman dalkavukça davranışlarına şahit olmamıştı. Temiz vicdanlıydı. Kindar değildi. Kimseyi korkutmadığı gibi kimseden korkmazdı da. Yapmacık sevgilerden ve gülüşlerden uzaktı. Alçak gönüllü, gösterişsiz ve sıcak davranışlıydı. Rütbe ve makamını ileri sürdüğü görülmemişti. Karşısındakini dinlerken mutlaka gözünün içine bakar ve can kulağıyla dinlerdi..."³⁸ diye bütün bu karakter özelliklerini de bir çırpıda sıraladı.

Yazdıklarını bir kez daha okudu, beğendi ve defteri ceketinin iç cebine yerleştirdi. Bu üzüntülü ve tasalı anında bütün bunları nasıl yazabildiğine de şaşıtı biraz. Belki de ölüm haberini aldığından beri bunları düşünmüş, acının gerçekleştiği şu son an ise ona bunları yazdırabilmişti. Epey geç olmuştu ve hâlâ üşüyordu... Bakanlığa gidip yarım bıraktığı yıllık çalışma plânına devam etmeli ve masasının üstünü toplamalıydı. Mustafa Necati'nin

ölmeden önce istediklerine önümüzdeki günlerde ondan isteyebileceklerini de ekleyerek, kendine yeni bir çalışma takvimi yapmalıydı. Kalktı. Mezarlığın giriş kapısını geçip caddeye çıktığında dokuz, on yaşlarında iki çocuk yanaştı yanına.

“Ağabey kim ölmüş?”

“Mustafa Necati Bey!”

“Kim o ağabey?” dediğinde öbür çocuk atıldı:

“Ben biliyorum, bizim Mehmet Öğretmen’in öğretmeniymiş!”

“Sizin öğretmeniniz değil yalnız, hepimizin öğretmeniymiş ölen kişi...”

“Hayır, Mehmet Öğretmen ‘Sizin öğretmeniniz nasıl ben isem, Mustafa Necati Bey de benim öğretmenimdi.’ demişti. Mehmet Öğretmen çok ağladı dün. Bir kız, ‘Erkekler ağlamaz öğretmenim, ağlamayın.’ dediğinde ‘Erkekler de kalp yok mu?’ demişti.”

Birden mutlu olduğunu ve rahatladığını hissetti genç müfettiş. Meraklı mavi gözleriyle bakan küçüğün kurumuş sümüklü soğuk yanağını okşayarak,

“Aslanım...” dedi “Mehmet Öğretmen doğru söylemiş! Mustafa Necati Bey sizin öğretmeninizin öğretmeniymiş. Benim de öğretmenimdi, herkesin öğretmeniymiş. Çünkü o öğretmenlerin öğretmeniymiş. Ona herkes ağlar!” dedi ve yürüdü.

Bingöl’ün Genç İlçesi’nde 1905’de doğan bu genç adamın adı Mehmet Rauf’tu. Soyadı kanununda “İnan” adını alacak olan Mehmet Rauf, Ulus’daki Milli Eğitim Bakanlığı’na doğru yürürken içinden yineledi:

“Mustafa Necati’nin hayatı yazılmalı ve tarihe kazınmalıdır...”

Çankaya Köşkünde Mustafa Kemal Paşa gene çok geç yattığı için geç kalkmıştı. Pencere kenarındaki hasır koltuğa oturdu. Berrak ve açık mavi gökyüzünde parılayan güneş, günlerdir kabuk tutmuş kar birikintilerini eritemiyordu. Belli ki dışarıso soğuktu. Her zamanki hizmetlisi, tepsi içinde ilk sabah kahvesini ve sigarasını, çakmağını getirdi. Mustafa Necati'nin cenaze töreni olacaktı bugün. Gitmeyecekti törene, cenaze törenlerini sevmez ve hiç gitmezdi... Hizmetli, Cumhurreisi Hazretlerinin kendisini fark etmediğini anladı. "Efendim, kahveniz!" demişti ki; ufka, ufkun ötelere bakan Gazi Paşa'nın sağ göz pınarından sağ yanağına akan yaşları gördü. Onu fark etmemişti. Yüksek sesle "Vah Necati, vah!" dedi. Ağlıyordu. Hizmetli, elindeki tepside kahve ve sigara paketini pencerenin önündeki cam sehpaye sessizce bıraktı ve gürültü etmeden odayı terk etti. Tekrar yalnız kalmıştı. Sigarasını yaktı. On beş dakika sonra hizmetli içeri girdiğinde; cam kül tablasında üç izmarit vardı, kahveyi hiç ellenmemişti ve o uzaklara bakmaya devam ediyordu. Yanağındaki kurumuş izden akan gözyaşlarını inadına silmediği anlaşıyordu. Benzi kül gibiydi. Hizmetli gene rahatsız etmeden sehpadakileri aldı.

Gazi Paşa çok uzun süre yalnız kaldı. Öğleden sonra ancak bir bardak su istediğinde meraklanan hizmetliler sonunda derin bir oh çektiler...

KİTAPTA ADI GEÇEN KİŞİLER VE KISA ÖZGEÇMİŞLERİ:

(Kitaptaki söz ediliş sırasına göre dizilmiştir. Bazılarının uzun yazılmasının nedeni, Mustafa Necati'nin yaşamındaki yeri bakımındandır)

1. **Reis Paşa:** Kuruluş ve Kurtuluşun ölümsüz önderi Mustafa Kemal Paşa'nın İlk Meclisteki anılan adıdır. Çanakkale muharebelerinden sonra Sarı Paşa, Ankara'nın ilk günlerinde Reis Paşa, Sakarya muharebelerinden sonra ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Gazi Paşa şeklinde anılmıştır. Soyadı kanundan sonra tam adı; "Gazi Mustafa Kamal (Kemal bilinir Kamal'dır) Atatürk" olmuştur.
2. **Mehmet Rauf Bey:** (İNAN) (Bingöl,1905- Ankara,1996) Eğitimci, öğretmen, Çifteler ve Hasanoğlu Köy Enstitüsü Müdürü.
3. **Hasan Âli:** (YÜCEL) (İstanbul,1897-1961) İzmir Milletvekili 1938-1946 yılları Milli Eğitim Bakanı.
4. **Vasıf Bey:** (Hüseyin Vasıf ÇINAR) (Girit,1895-Moskova, 1935) Mustafa Necati Bey'in arkadaşı, İzmir Milletvekili, Milli Eğitim Bakanı, Prag ve Moskova Büyükelçisi.
5. **Haydar Rüştü Bey** (ÖKTEM) (Selanik,1890-1951) Mustafa Necati beyin arkadaşı, İzmir'in işgalinden sonra gazetesini Antalya'ya taşıyarak Kurtuluş Savaşını destekleyen gazeteci, sonraları milletvekili.
6. **İsmail Sıtkı Bey:** (OĞUZBEYOĞLU) 1919'da bir ay Adliye Nazırlığı yapan İttihat ve Terakki'nin Aydın Milletvekili, gazeteci.
7. **Hasan Tahsin:** (Selanik,1888- İzmir,15 Mayıs 1915) Asıl adı Osman Nevres'dir. Düşmana ilk kurşunu atan gazeteci. Mustafa Kemal Paşa'ya annesi Zübeyde Hanım'ın hitabıdır.

8. **Hüsnü Bey:** Hüsnü Uğural. Mustafa Necati Bey'in kardeşi, Altay Kulübünün ilk futbolcularından ve kurucularındandır. Cumhuriyet Döneminde Sarıyer Kaymakamlığı yapmıştır.
9. **Rahmi Bey:** Evrenoslu Rahmi Aslan. (Selanik,1873-İstanbul,1947) İttihat ve terakkinin 1913 yılından 24 Ekim 1918'e kadar İzmir Valisi, Malta sürgünü, İzmir suikastı zanlısı. 1932de yurda döndü.
10. **Nurettin Paşa:** Sakallı Nurettin Paşa. (Bursa,1873-İstanbul,1932) İngiltere'nin baskısıyla 22 Mart 1919'de İzmir valiliğinden alındı. Kurtuluş savaşı başlarken Merkez Ordusu komutanı oldu. Büyük Taarruzda 1.Ordu Komutanı. 1925'de askerlikten istifa etti. Bursa milletvekili. Atatürk büyük Nutkunda kendisinden şikâyet etmekte ve memnuniyetsizliğini belirtmektedir.
11. **Amiral Calthorpe:** Somerset Arthur Gouch Calthorpe. (Londra,1864- 1937) İngiltere'nin müttefikler adına görevli Akdeniz Donanma Komutanı Amirali. Mondros mütarekesi şartlarını öne süren İngiltere hükümet yüksek komiseri. 5 Ağustos 1919'da İstanbul'dan ayrıldı.
12. **Albay Zafirui:** İzmir'e ilk çıkan Yunan kuvvetleri komutanı.
13. **Ali Nadir Paşa:** Kuvve-i İnzibatiye Kumandanlarından. 150'liklerden. İstanbul hükümetinden gelen emirle kentin işgal edilmesine ses çıkarmadığı gibi, işgalcilerce aşağılanan İzmir Valisi.
14. **Bakırcızade Hafız Sabri Bey:** İzmir eşrafından saygın bir iş adamı.
15. **Albay Süleyman Fethi Bey:** Niğdeli Kurmay Albay Süleyman Fethi Bey. (Üsküdar,1877- İzmir,1919) Kendisi İzmir Mevlevi tekkesi mezarlığında yatmakta, süngü darbeleriyle yirmi yerinden yırtılmış üniforması ise askeri müzede sergilenmektedir.
16. **Halide Nusret:** (Halide Nusret ZORLUTUNA) (İstanbul, 1901-1984) Cumhuriyet dönemi Milli Edebiyat Akımı şairlerindendir. Uzun yıllarkız liselerinde edebiyat öğretmenliği de yapan şairin şiirlerinden başka kadın duyarlılığıyla işlediği öyküleri ve denemeleri de vardır. Milli Mecmua ve Hisar'da yazardı.
17. **Hacim Muhittin Bey:** (Hacim Muhittin ÇARIKLI) (Uşak,1881-

İzmir,1965) Balıkesir’de mutasarrıftı. İzmir’in İşgalinden hemen sonra Balıkesir, Nazilli ve Alaşehir’de toplanan milli kongrelerin öncüsü ve Ege’deki Kuvayı Milliye’nin önderi. Bursa işgal edilirken Bursa Valisiydi. İstiklal mahkemesi başkanlığı ve 1950 yılına kadar milletvekilliği yaptı.

18. **Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey:** Gazeteci Ali (Artin) Kemal olarak bilinir. Daha başlangıçta Kurtuluş Savaşı ve Mustafa Kemal Paşa karşıtı, manda yanlısıdır ve İkdâm gazetesinde yazarlık, Mülkiye mektebinde öğretmenlik yapmıştır. Damat Ferit hükümetlerinde kısas süreyle Maarif ve Dâhiliye Vekilliğini sürdürmüştür. Kurtuluştan sonra İstiklal Mahkemesinde yargılanmak üzere Ankara’ya getirilirken İzmit Kolordu Karargâhı önünde, Sakallı Nurettin Paşa’nın göz yummasıyla halk tarafından linç edilmiştir.
19. **Fatin Bey:** Balıkesir’e İstanbul Hükümetinin 24 Eylül 1919 telgraf emriyle gönderdiği mutasarrıf.
20. **Köprülü Kâzım Bey (Orgeneral Kâzım ÖZALP)** (Köprülü, Makedonya 1880 - Ankara,1968) Yunanlıların İzmir’i işgalinde, Balıkesir’deki 61.Tümen komutanlığında görevliydi. Heyet-i Temsiliye kararıyla Kuzey Cephesi komutanlığına atandı ve çevrede Kuvayı Milliye’yi örgütledi. 1920 de Karasi (Balıkesir) Mebbusu olarak TBMM’ye girdi. Sakarya Savaşı’na ve Büyük Taarruz’a Komutan olarak katıldı. Orgeneral olduktan sonra kendi isteğiyle 1927’de Ordudan ayrıldı. 1922-1924’te Milli Savunma Bakanı, 1924-1935’te Meclis Başkanıydı. 1935’te ikinci defa Milli Savunma Bakanlığına getirildi. 1943’te CHP Meclis grup başkanvekili oldu. 1950 seçimlerinde Van’dan milletvekili seçildi ve 1954’te siyasi hayattan çekildi. Ölümünden beş yıl sonra Milli Mücadele anıları yayınlandı.
21. **Köprülülü Hamdi:** (Köprülü, Makedonya, 1888 – Biga, 1920) Kuzey Ege ve Biga Yarımadası’nda milli mücadelede büyük kahramanlıklar göstermesi nedeniyle Kuvayı Milliye ve Akbaş Kahramanı Edremit Kaymakamı Köprülülü Hamdi Bey olarak tanınır. Nisan 1919’da Edremit Kaymakamlığı görevinden azledildi. Yönettiği Akbaş Cephaneliği Baskını’ndan sonra Biga’da görevliyken Anzavur Ahmet kuvvetlerinin saldırıları sırasında, 17 Şubat 1920 günü esir düştü ve aynı gün Biga’ya getirilirken alçakça katledildi.

22. **Yzb. Halit Bey:** Halit Bayrak. İvrindi cephesinde Kuvayı Milliye Kumandanı. Mustafa Necati Bey'in eniştesi oldu. Binbaşı iken ordudan ayrıldı. Daha sonraları bir Beyazıt ve Ağrı milletvekillikleri yaptı.
23. **Bulgurcu Mehmet Efe:** (Darende,1874 - 1951) Kuva-yi Milliye teşkilâtına Dursunbey, Kepsut, Şamlı, Bigadiç, Pamukçu köylerinden yük, erzak ve para taşımış, Balıkesir'de Kuva-yi Milliye veznedarı olan Keçeci Hafız Mehmet Efendi'ye teslim etmiştir. Ege'deki Kuva-yi Milliye Mücadelesi kırılınca, emrindekilerle birlikte kurulan düzenli orduya katılmıştır. Kırmızı şeritli Kurtuluş Savaşı madalyası sahibidir.
24. **Mahmut Celal(ettin) Bey:** (Cumhurbaşkanı Celal BAYAR) (Umurbey,1883 - İstanbul,1986) 1907'de İttihat ve Terakkî'nin Bursa'daki gizli kolu olan Küme adlı örgüte girdi. Ardından Cemiyet tarafından İzmir'e gönderildi. Galip Hoca takma adıyla zeybek ve köy hocası kılığında bölgeyi dolaşarak işgale karşı propaganda yaptı. İzmir'in işgalinden sonra Aydın'ın geri alınması mücadelesine katıldı. Balıkesir Kongresi kararıyla Akhisar Cephesi Komutanlığına getirildi. 1921'de İktisat Bakanı oldu. Lozan Barış Konferansı'na danışman göreviyle katıldı. 1923 seçimlerinden sonra II. Büyük Millet Meclisi'ne İzmir milletvekili olarak girdi. Mart 1924'te Mübadele, İmar ve İskan Bakanlığına atandı. 1924 yılında İş Bankası'nın kurulmasında önemli rol oynadı ve 1932'ye kadar genel müdürlüğünü yaptı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda politika becerisi ve iktisatçı kimliği ile parladı. 1932'de İktisat Bakanlığı'na getirilen Bayar, 1937'ye kadar bu görevde kaldı. Çok partili siyasî yaşamın başlaması üzerine 1946 yılında Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan ile birlikte Demokrat Parti'yi kurdu ve başkanlığa getirildi. Partisinin 1950 seçimlerini kazanmasından sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce Türkiye'nin üçüncü cumhurbaşkanı seçildi. 10 yıl sonra 27 Mayıs 1960'da askeri müdahale ile bu görevden uzaklaştırıldı, 1961'de Yassıada Mahkemesi tarafından idama mahkûm edildi. Cezası infaz edilmeden yaşlılığı nedeniyle serbest bırakıldı.
25. **Ethem Bey:** Çerkez Ethem. (Bandırma,1885 - Amman,1948) Kurtuluş Savaşı'nda Kuvayı Milliye döneminin önde gelen halk

önderlerinden biridir. Beş kardeşin en küçüğüdür. Ağabeyleri İlyas ve Nuri Beyler Rum eşkıyalarıyla çarpışırken ölmüşler, Reşit ve Tevfik beyler ise Harbiye'yi bitirerek 1902 yılında subay olmuşlardır. Düzenli ordu kurulana dek TBMM'ye karşı girişilen ayaklanmaların bazılarını bastırdı, ancak Atatürk tarafından kurulan düzenli orduda Genelkurmay'a bağlı bir komutan olmayı reddetti. Albay İsmet Bey'in (İsmet İnönü) Garp Cephesi komutanı olup kendi kuvvetlerini kuşatmasına tepki olarak TBMM'ye çektiği ağır ifadelerle dolu telgraf sonrası "vatan haini" ilan edilince, emrindeki birliklerin önemli bir kısmını teçhizatlarıyla birlikte TBMM kuvvetlerine bırakarak, kendisine bağlı yaklaşık 400 adamıyla birlikte Yunanistan üzerinden Ürdün'e geçti. Daha sonraları TBMM'de onaylanan 150'likler listesinde adı en başta olanlardandır.

26. **Gökçen Efe:** (Ödemiş,1891 - Gökçen,1919) Tam adı Gökçen Hüseyin Efe'dir. Çakırcalı Mehmet Efe'nin akrabası ve sağ koluydu. Tire'de Gümce Dağı'nda birkaç yıl eşkıyalık yaptıktan sonra Mahmud Celal Bey'in (Bayar) aracılığıyla 1914'te bağışlandı. 57nci Tümen Komutanı Miralay Şefik (Aker) Bey'in gözetiminde oluşturulan Kuvay-ı Milliye örgütlenmesi içinde yer aldı. Yunan ileri harekâtını durduran Köşk Cephesi'nde savaştı. Fata ve Kemerdere'de baskınlar düzenledi ve Yunanlılara ağır kayıplar verdirdi. 13 Kasım 1919'da Fata yöresinde Yunan birlikleriyle şiddetli bir çatışmaya girdi. Üç gün süren çatışmalardan sonra, siperine girmeyi başaran bir Yunan askerince 16 Kasım 1919'da süngülenerek öldürüldü. Ankara hükümeti daha sonra, savunurken öldüğü Fata bucağına onun anısına Gökçen adını verdi. Ödemiş yöresinde adına Türküler yakılmıştır.
27. **Çakırcalı Mehmet Efe:** (Türkönü, 1872- Karıncalı Dağ, Nazilli, 1910) Efeliği süresince tam 256 kişiyi öldürdüğü öne sürülür. Adına yakılmış meşhur "İzmir'in Kavakları" türküsünde kendisinden "Çakıcı" olarak söz edilir. Türküdeki "Kamalı Zeybek" başka bir hasım efedir. Ege efelik kültürünün en ünlü simalarından biridir.
28. **Ahmet Anzavur** (K.Kafkasya,1834 - Karabiga,1921)Kuvay-ı Milliye hareketine karşı ayaklanma başlatmış eski bir Osmanlı subayı, Kuva-i İnzibatiye kumandanı. Birinci Dünya Savaşı'nda

Çerkes İttihad ve Teavun Cemiyeti'nin önde gelen kişilerinden Yusuf İzzet Paşa ve öğretmen Üzeyir Bey'lerin tavsiyesiyle Osmanlı Teşkilat-ı Mahsusa'sına alınarak Kafkas cephesinde görevlendirildi. İstanbul Hükümeti tarafından sivil paşalık verilerek Anadolu'ya gönderilmiştir. Manyas, Susurluk, Gönen ve Ulubat dolaylarında ayaklanma başlatmış, Milli Kuvvetler'in mücadelesi sonucu 25 Kasım 1919'da bastırılmıştır. İkinci isyanını 15 Nisan 1920'de Çerkez Ethem bastırmıştır. Gönen ve Manyas yöresindeki Kafkas göçmen köylerinden topladığı gönüllülerle Marmara yöresinde Kuvay-ı Milliye'ye karşı koymaya devam etti. Kendine çok üvendiğinden Ankara'ya yürümek için harekete geçti ama Geyve Boğazi'ndeki çarpışmalarda başarı sağlayamadı. İstanbul'a döndükten bir süre sonra Biga tarafına gitti. Eskişehir İstiklal Mahkemesi'nce gıyabında idam cezasına çarptırıldı. 15 Nisan 1921'de Karabiga dolaylarında bir Arnavut çetesinin pususuna düşerek öldürüldü.

29. **Mehmet Akif Bey:** Mehmet Akif ERSOY (İstanbul, 1873 – İstanbul, 1936) Cumhuriyet Dönemi şairi, düşünür, veteriner, öğretmen, Kur'an mütercimi ve milletvekili. Umur-u Baytariye müdür muavini iken memuriyetten istifa etti. Bununla birlikte Halkalı Ziraat Mektebi'nde kitabet ve Darülfununda edebiyat dersleri vermeye devam etti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. Teşkilât-ı Mahsusa tarafından Berlin'e gönderildi. Burada Almanların eline esir düşmüş Müslümanlar için kurulan kampta incelemeler yaptı. Çanakkale Savaşı'nın akışını Berlin'e ulaşan haberlerden izledi. Yine Teşkilât-ı Mahsusa'nın bir görevlisi olarak çöl yoluyla Necd'e ve savaşın son yılında Lübnan'a gitti. Dönüşünde yeni kurulan Dâr-ül-Hikmetül İslâmiye adlı kuruluşun başkâtipliğine getirildi. Savaş sonrasında Anadolu'da başlayan ulusal direniş hareketini desteklediği için Dâr-ül Hikmet'deki görevinden alındı. Burdur mebusu-sıfatıyla TBMM'ye seçildi. Meclis'in bir İstiklâl Marşı güftesi için açtığı yarışmaya katılan 724 şiirin hiçbir beklenen başarıya ulaşamayınca Maarif Vekilinin isteği üzerine yazdığı İstiklal Marşı, 12 Mart 1921 günü meclis tarafından kabul edildi. Kurtuluştan sonra kendi isteğiyle Mısır'da yaşamaya karar verdi. Orada Türk dili ve edebiyatı müderrisliği yaptı.

Mısır'da yakalandığı hastalık ilerleyince İstanbul'a döndü.

30. **Yusuf İzzet Paşa:** (Yozgat,1876 – Ankara,1922) Kurtuluş Savaşı başladığında Bandırma 14. Kolordu kumandanıydı. Ayaklanan Anzavur, Bandırma'ya yaklaşırken karargâhı ile Bursa'ya geçti. Oradan Ankara'ya çağrıldı. Sakarya Savaşı'na hazırlık evresinde İhtiyat Grubu Komutanı, savaş sırasında ise 3.Grup Komutanı olarak görev aldı. Sakarya Meydan Muharebesinin kazanılmasından sonra tekrar TBMM'ye döndü. 14 Nisan 1922'de vefat ettiğinde Bolu milletvekiliydi. Kuzey Kafkasya tarihi ve kültürü hakkında çeşitli yazılı çalışmaları bulunmaktadır.
31. **Dramalı Rıza Bey:** (1890 – 1920) İstanbul Hükümetince 30 yaşında idam edilen Teşkilat-ı Mahsusa'nın önemli fedailerindendir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında birçok yerde değişik görevlerde bulunmuştur.
32. **Fevzi Paşa:** Mustafa Fevzi Çakmak (İstanbul,1876 – 1950) Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci ve son mareşalidir. Türkiye'nin Mustafa Kemal Paşa'dan sonraki ikinci Başbakanı, ilk Milli Savunma Bakanı ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Cumhuriyet dönemindeki ilk Genelkurmay Başkanı'dır. Mondros Mütarekesi imzalandığında sağlık nedenleri ile İstanbul'da bulunuyordu. 24 Aralık 1918'den 14 Mayıs 1919'a kadar Ferik rütbesiyle Osmanlı Devleti'nin Erkan-ı Harbiye Reisliği görevinde bulundu. 1. Ordu Müfettişliği, Askeri Şura üyeliği, Ali Rıza Paşa ve Salih Hulusi Paşa hükümetlerinde harbiye nazırlığı yaptı. İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından resmen işgalinden sonra Nisan 1920'de Ankara'ya ulaştı. İstasyonda Mustafa Kemal Paşa tarafından törenle karşılandı. 23 yıl Genelkurmay Başkanlığını yaptı. 1946 seçimlerinde Demokrat Parti listesinden bağımsız aday olarak TBMM'de VIII. Dönem İstanbul Milletvekili seçildi. 1948'de Osman Bölükbaşı ile birlikte Millet Partisi'nin kurucu üyeleri arasında yer aldı.
33. **Postacı Nazım:** İsyancı. Yıldızeli-Sivas posta nakliyat işlerini yürüten Postacı Nazım, işinde iflas etmiş ve adını değiştirerek bölgenin köylerinde dolaşmaya başlamıştır. Çerkez Kara Mustafa'yı da yanına alan Postacı Nazım yedi yüz kadar taraftarıyla Yozgat isyanını çıkartmıştır. İsyana halkın katılmasında yapılan yalan yanlış propagandanın da tesiri

olmuştur.

34. **Çerkez Kara Mustafa:** İsyancı. Yıldızeli, Dikilitaş köyündendir. Saygın kişiliği ile halk arasında sevilmiş ancak Postacı Nazım'la birlikte ve daha sonraları kendi başına isyan elebaşılığına soyunmuştur.
35. **Cemil Çeto:** İsyancı. İngiliz ve Fransızların Kürt Teali ve Teavün Cemiyeti bölgedeki Kürt aşiretlerini ayrı bir devlet kurmak için devamlı olarak desteklemeleri ve kışkırtmaları sonucunda Bahtiyar Aşireti reisi Cemil, Garzan'da 300 kadar silahlı adamıyla harekete geçti. İsyancılar üzerine 13ncü Kolordudan ikinci tümen gönderilmiş ve on beş gün kadar devam eden çarpışma sonucunda Cemil Çeto ve dört oğlu 7 Haziran 1920'de teslim olmuştur.
36. **Nemrut Mustafa Paşa:** Millicileri cezalandırmak için İstanbul'da kurulan sözde mahkemenin acımasız başkanı. Nemrut Mustafa Paşa, Damat Ferit'in Hükümeti'nin kararıyla Birinci Divan-ı Harb-i Örfi'nin başına geçti. Bu mahkeme, Talat, Enver ve Cemal Paşaları Ermeni tehciri nedeniyle gıyaplarında yargılayarak idama mahkum etti. Yozgat Mutasarrıf vekili ve Boğazlıyan kaymakamı Kemal Bey tehcirde ihmali bulunduğu gerekçesiyle 10 Nisan 1919 akşamı Beyazıt meydanında idam edilirken aynı suçlamaya maruz kalan eski Urfa mutasarrıfı Nusret Bey de 1920 Ağustos ayında idam edildi. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını Kuva-yı Milliye ünvanı altında fitne ve fesat çıkarmak, Anayasaya aykırı olarak halktan para ve asker toplamak, kendilerine uymayanları cezalandırmak, dahili asayiş bozanları kışkırtmak, suçlamasıyla gıyaben idama mahkum etmişti. Divan-ı Harb-i Örfi'de Damat Ferit muhalifi olan birçok kişi yargılandı. Tevfik Paşa Hükümeti'nin İstanbul'da işbaşına gelmesinin ardından Kasım 1920'de Nemrut Mustafa Paşa ve üç arkadaşı tutuklandı. Hakkında 7 ay hapis cezası verilmesine karşın Padişah Vahdeddin, Şubat 1921'de Nemrut Mustafa Paşa'yı affetti.
37. **Tevfik Paşa:** Ahmet Tevfik Okday (İstanbul, 1845 - 1936) Son Osmanlı sadrazamıdır. 1872'den sonra çeşitli dış görevlerde bulundu, Atina ve Berlin'de elçilik yaptı. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Ayan Meclisi üyeliğine atandı. 31 Mart Olayı sırasında istifa eden Hüseyin Hilmi Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a

girerek denetimi ele geçirmesi ve II. Abdülhamid'i tahttan indirmesi üzerine istifa etti. Daha sonra Londra elçiliğine atandı. Paris Barış Konferansı'nda (1919) Osmanlı heyetine başkanlık etti. 21 Ekim 1920'de Damat Ferit Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi. Görevi sırasında Ankara Hükümeti'ne, Londra Konferansı'na (Şubat-Mart 1921) birlikte katılmayı önerdi, ama Mustafa Kemal'in bunu reddetmesi üzerine konferansta Ankara Hükümeti'ni Bekir Sami Bey, İstanbul Hükümeti'ni ise Tevfik Paşa temsil etti. Konferans sırasında Türkiye'nin tek temsilcisinin Ankara Hükümeti olduğunu belirterek sözü Bekir Sami Bey'e bıraktı. 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasından sonra istifa etti (4 Kasım 1922).1934'te Okday soyadını aldı.

38. **Nebil Efendi:** Müderris Nebil Efendi (YURTERİ) (D.1876 - Ö.1943) Afyon (Karahisar-i Sahip) mebusu.
39. **Lloyd George:** David Lloyd George (Manchester, 1863 - 1945) Britanyalı siyasetçi. 1916-1922 arasında başbakan. Hukukçudur. Liberal Parti'den seçilen son başbakandı. Birinci Dünya Savaşı'nın son iki yılında beş kişilik "Savaş Kabinesi" ile İngiliz savaş politikasını yönetti. Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamaya siyasetini destekledi. Savaş sonrasında toplanan Paris Barış Konferansı Lloyd George'un kariyerinin zirvesi idi. Paris'te kaldığı beş ay boyunca Fransa başbakanı Clemenceau ve ABD başkanı Wilson üzerinde kolay bir üstünlük kurdu. Savaştan sonra başta Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere, yeni kurulacak dünya düzenini belirlemede başrolü oynadı. İstifa etmeden önce parlamento'da yaptığı konuşmasında Anadolu'da yaşanan bağımsızlık mücadelesi için "Arkadaşlar, yüzyıllar nadir olarak dahi yetiştirir. Şu talihsizliğimize bakın ki o büyük dahi çağımızda Türk Milleti'ne nasip oldu. Mustafa Kemal'in dehasına karşı elden ne gelirdi." demiştir. Kendisine ölümünden kısa bir süre önce Dwyfor Kontu payesi verildi.
40. **Mazhar Müfit Bey:** Mazhar Müfit Kansu (Denizli, 1873 - İstanbul, 1948) Mekteb-i Mülkiye'yi bitirerek değişik yerlerde mülki amirlik yaptı. İdareci olarak Havsa, Çorlu, Çisr-i Ergene ve İskeçe kaymakamlığında, Gümölcine, Lazistan, Mersin, İzmit ve Balıkesir mutasarrıflıklarında bulundu. İttihat ve Terakki Fırkası'na üye oldu. Mayıs 1919'da Bitlis valisiyken

İstanbul Hükümeti tarafından görevinden alındı Erzurum ve Sivas Kongreleri'ne katıldı. Heyet-i Temsiliye'de bulundu. 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanan Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Hakkari'den milletvekili olarak seçildi. Meclisin kapatılmasından sonra 23 Nisan 1920'de açılan TBMM'de yine Hakkari milletvekili olarak görev aldı. Ardından vali, İstiklal Mahkemesi Başkanı ve 5. dönem Denizli milletvekili olarak görev yaptı. Mustafa Kemal ile birlikte olduğu zamanlarda olaylarla ilgili tuttuğu özel notları ve anılarını yayınladı.

41. **Mustafa Sagir:** (Hindistan, 1877 – Ankara,1921) Hint asıllı, İngiliz casusu. İstanbul'da Türk-Hint Uhuvvat-i İslamiye Cemiyeti'ni kurdu. Milli Mücadeleyi destekliyormuş gibi göründü. İstanbul'da Milli Mücadele için faaliyet gösteren haber alma teşkilatı Karakol Cemiyeti içine sızarak Ankara Hükümeti'ne destek olan milliyetçileri İngiliz İstihbaratına raporladı. 1920 Aralık ayında İnebolu ve Kastamonu üzerinden Ankara'ya geldi. Karakol Cemiyeti'ne üye olduğu bilinen Hintli bir Müslüman olması sebebiyle ilgi ile karşılandı ve Ankara'ya geçmesine müsaade edildi. Ankara'da Mehmet Akif ile samimiyet kurdu. Şifreli mektupları ele geçince İstiklal mahkemesince yargılanarak 24 Mayıs 1921'de Ulus Meydanında idam edildi.
42. **İsmail Habip Bey:** İsmail Habip Sevük (Edremit,1892-1954) Türk yazar ve edebiyat tarihçisidir. Balıkesir'de İzmir'e Doğru gazetesinde yazdı. Kastamonu'daki Açıksöz gazetesi başyazarıydı. 1928'de önce Maarif, yeni harflerin kabulünden sonra Memleket dergisini çıkardı. 1934-1954 yılları arasında Cumhuriyet gazetesinde yazdı. İlk kez liseler için ders kitabı hazırladı. Hukuk fakültesini bitirdikten sonra Kastamonu, İzmir ve Ankara'da edebiyat öğretmenliği, Edirne'de milli eğitim müdürlüğü yaptı. 1926-27 Antalya Maarif Eminliği, 1927-1931 Adana Maarif Eminliği görevlerinde bulundu. Maarif eminliklerinin kaldırılmasından sonra Galatasaray Lisesine atandı (1931-1943). Sinop'tan 1943'de milletvekili seçildi.
43. **Abdulkadir Kemali Bey:** Abdülkadir Kemali Öğütçü (1889 - 1949) İlk Büyük Millet Meclisi'nde Kastamonu milletvekili, İstiklal Mahkemesi başkanı, Ahali Cumhuriyet Fırkası'nın kurucusu, aktif politikacı. Mecliste hukukçu olması ve iyi hitabet-

iyile güçlü muhalif milletvekillerinin başında gelenlerdendir. Ünlü romancı Orhan Kemal'in babasıdır.

44. **Franklin Bouillon:** Henry Franklin Bouillon (Jersey,1870 – Paris,1939) Fransız devlet adamı. Gazetecilik yaptığı yıllarda milletvekili seçildi (1910). TBMM Hükümetiyle görüşmelerde bulunmak üzere Fransız hükümetince Ankara'ya gönderildi ve görüşmelerin kesilmesi üzerine geri döndü. Sakarya Zaferi'nden sonrayeniden Ankara'ya geldi. Atatürk ile yaptığı görüşmelerde Misak-ı Milli'nin tüm maddelerinin ele alındığı görüşmeler sonrası Ankara Antlaşması imzalandı (20 Ekim 1921). Mudanya Mütarekesi sırasında taraflar arasında arabuluculuk yaptı. Daha sonra birkaç kez Türkiye'ye geldi. Lozan Antlaşması'nda Fransa'yı temsil etti. Sonraki yıllarda Fransa'da partiler üstü bir tavır alması üzerine üyesi olduğu Radikal Parti'de bölünmelere neden oldu.
45. **Albay Rawlinson:** Henry Seymour Rawlinson. İngiliz hükümetinin Doğu Anadolu'ya atadığı askeri müfettişi olan bu İngiliz subayının resmi görevi, Mondros Mütarekesi'nin koşulları gereğince, Türk Ordusu'nun silahlarını toplama, ordunun terhis işlemlerini kontrol etme, mütareke şartlarına aykırı bir hareket olup olmadığını denetleme ve Türk Ordusu'na ait silahları işgal kuvvetlerinin kontrolündeki depolara sevk etmeyi temin etmektir. Gizli görevleri ise; bağımsız bir Ermenistan kurulması olanaklarını araştırmak ve Türklerin silahlarını teslim etmelerini sağlamak, bu silah ve cephaneyi Kafkas Ermenilerine götürmek ve Anadolu'da olup bitenleri yakından takip etmektir.
46. **Cevat Paşa:** İsmail Cevat ÇOBANLI (İstanbul,1870-1938) Harbiye'den Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle mezun oldu. Saray maiyetinde ve muhtelif memuriyetlerle Avrupa'da görev yaptı. Hassa Ordusu'nda Fırka Komutanı ve Ferik (Korgeneral) oldu. Erkan-ı Harbiye Mektebi Müdürü, Balkan Harbinde Şark Ordusu Erkan-ı Harbiye Reisi, Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı yaptı. 18 Mart zaferinin kazanılmasında büyük etkisi oldu. Bundan dolayı kendisine 18 Mart Kahramanı unvanı verildi. Daha sonra Galiciya ve Filistin cephelerinde görev yaptı. 8 inci Ordu Komutanı oldu. İstanbul'da harbiye Nazırlığı ve Genelkurmay Başkanlığı

yaptı. Mütarekede Malta'ya gönderildi, oradan dönüşte Adana ve Diyarbakır mıntıkasında Komutanlık yaptı. Sonra Yüksek Askeri Şura Azalığına tayin edildi. Bu görevi sırasına İstanbul'da öldü ve Erenköy'e gömüldü.

47. **Yakup Şevki Paşa:** Yakup Şevki Subaşı (Harput,1876 – İstanbul,1939) Elaziz Askeri Rüştıyesi'ni, Erzurum Askeri İdadisini ve Harbiye'yi bitirdi. Harbiye'de Askeri Taktik ve Strateji öğretmenliği yaptı. Balkan Savaşına katıldı. Dünya Savaşı'nda Galiçya Cephesi ve Çanakkale Cephesi'nde görev aldı.Kars'ın Ruslardan geri alındığı harekâtı yönetti. 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesinden sonra, 18 Mart 1920'de İngiliz İşgal Kuvvetleri tarafından tutuklanarak Malta'ya sürüldü. İngilizlerle yapılan esir değişiminden sonra Ankara'ya gelerek Milli Mücadele'ye katıldı. Başkomutan Mareşal Gazi Mustafa Kemal tarafından 2. Ordu Komutanlığı'na atandı. Büyük Taarruz sırasında, saldırı planını çok riskli bularak itiraz etti, ancak ast üstü ilişkisine bağlı kalarak verilen emirleri de harfiyen uyguladı. Zafer, Subaşı'nı hem çok şaşırtmış, hem de katıksız bir Atatürk hayranı yapmıştır. Milli Mücadele'nin ardından askeri hayatına devam ederek Orgeneral rütbesi aldı ve Yüksek Askeri Şura Üyeliği'ne atandı.
48. **Mürsel Paşa:** Mürsel Bakü (Erzurum,1881-İstanbul,1945) Kafkasya asıllı Türk askeri. Batum'da 5. Kafkas Piyade Tümeni komutanlığı yaptı. Kafkas İslam Ordusu ile Bakü Muharebesi (1918)'ne katılarak Bakü'nün Ermeni Taşnak'larından ve Bolşevik'lerden kurtulmasını ve 28 Mayıs 1918'de kurulmuş olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti hükümetinin Gence'den Bakü'ye taşınmasını sağladı. Malta sürgünleri arasında yer aldı. Dönüşünde Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Büyük Taarruz'da 1. Süvari Tümeni'ne komuta etti ve Mirliva olarak generalliğe terfi etti. 15 Eylül 1918'de Bakü'de Osmanlı sancağını göndere çeken Mürsel Paşa dört yıl sonra İzmir'e giren ilk Türk generali olarak Türk bayrağını hükümet konağına çeken Yüzbaşı Şerafettin'in komutanıydı. 7. Kolordu Komutanlığına bir süre vekâleten baktı. Bu sürede Şeyh Said İsyanının bastırılmasında hizmetleri oldu. Bir dönem Kocaeli milletvekilliği yaptı.

49. **Dr.Abdülselemi Paşa:** Emekli general, eski Yemen komutanı.
50. **Dr. Fazıl Bey:** Fazıl Berki Tümtürk (Kastamonu,1881 - Ankara,1941) İstanbul Askeri Tıbbiyesinde Yüksek öğrenimini tamamladı. Askeri yüzbaşı iken staj ve ihtisas için Almanya'ya gönderildi. Uzun yıllar Milletvekilliği, çocuk Esirgeme Ve Türk hava Kurumu Müfettişliklerinde bulundu. Donanma cemiyetinin ilk kurucularından olan fazıl berki, 1919 yılında İngilizler tarafından Malta Adasına sürülmüştür. Yedi dil bilen Fazıl Bey, ateşli hitabeti ve yazdığı milli şiirleri ile temayüz etmiştir.
51. **Hüseyin Avni Bey:** Hüseyin Avni Ulaş (Erzurum,1887 - Beykoz,1948) Erzurum ve Sivas kongrelerine katıldı. Ocak 1920'de İstanbul'da toplanan Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kapatılmasından sonra, 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan TBMM'ye katıldı. Celalettin Arif Bey'le Doğu Anadolu'da bağımsız bir yönetim oluşturma çabaları başarısız olunca birinci mecliste Mustafa Kemal'in güçlenmesine karşı olan hareket içinde yer aldı ve 1921'in sonlarında İkinci Grup'un önderlerinden oldu. Grubunun desteğiyle TBMM ikinci başkanlığına seçildi. İzmir suikastına adı karışmıştı ve idamla yargılandı. Ancak daha sonra suçsuzluğu kanıtlanarak beraat etti. 1923 seçimlerinde meclis dışı kaldı. 1945'de kurulan Milli Kalkınma Partisi'nin kurucuları arasındadır.
52. **Tunalı Hilmi Bey:** (Eskicuma, 1871-İstanbul, 1928) Fatih Askeri Rüşdiyesi'ni bitirdi. Kuleli Askeri İdadisi öğrencisiyken Teşvik adlı gizli bir haftalık dergi çıkardığı için tutuklandı. Daha sonra girdiği Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de "Gizli Mektepliler" adlı bir örgüt kurdu. Ekim 1895'te son sınıf öğrencisiyken Avrupa'ya kaçarak Cenevre'ye yerleşti. Öğrenimini Cenevre üniversitesinde sürdürerek pedagoji bölümünü bitirdi. Avrupa'da ilk yıllarını Jön Türk hareketinin kuruluş çalışmalarıyla geçirdi. Meşveret ve Mizan gazetelerinde yazılar yazdı. Hutbe adını verdiği küçük broşürlerde Jön Türklerin düşüncelerini dile getiren propaganda yazıları kalem aldı. Mücadele çizgisini ılımlı bulduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde Osmanlı İhtilal Fırkasını kurdu. 1898'de İttihat ve Terakki Cemiyeti müfettişi olarak Mısır'a gitti, Cemiyetin Kahire'deki şubesini örgütleyerek Avrupa'ya döndü. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra İstanbul'a geldi, başta

İnkılâp olmak üzere çeşitli yayın organlarında yazılar yazdı. 1920'de Bolu mebusu olarak Son Osmanlı Meclisi Mebusan'ına girdi. İstanbul'un işgali ve meclisin çalışamaz duruma düşüp dağılması üzerine Ankara'ya geçti ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gene Bolu'yu temsil etti. 1921 Anayasası'nın hazırlık çalışmalarına katıldı. Uzun ve ateşli meclis konuşmaları akıllardadır.

53. **Vali Refet Bey:** Kastamonu'dan sonra Adana valisi oldu.
54. **Ali Fuat Paşa:** Ali Fuat Cebesoy (İstanbul,1882-1967) Harbiye'de Mustafa Kemal'in sınıf arkadaşıdır. Sivas Kongresi sonrasında Umum Kuvayı Milliye komutanı olarak görevlendirildi. Ayaklanmaların bastırılmasından sonra Ankara'ya çağrılarak Moskova Büyükelçiliğine atandı. Mustafa Kemal'in talimatını yerine getirmekle yükümlü olduğu bu zor görevi başarıyla yürüttü ve 10 Mayıs 1921'de Ankara'ya dönerek Mecliste siyasi çalışmalarına başladı. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanlığını yaptı. 1925'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurucuları arasında yer aldı. Ertesi yıl İzmir Suikastı olayında tutuklandı, yargılandı ve beraat etti. İkinci dönem siyasi hayatı İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı yıllarında başladı. Milletvekili olarak tekrar Meclise girdikten sonra Bayındırlık Bakanlığı (1939-1943) ve TBMM Başkanlığı (1947-1950) yaptı.
55. **Gazeteci Enver:** Enver Behnan Şapolyo (İstanbul,1900 - 1972) Ankara'da yayınlanan Öğüt Gazetesi ile Yenigün Gazetelerinde muhabirlik, sonrada muharrirlik etmeye başlamıştır. Hakimiyet-i Milliye, Ulus, Konya Babalık gazetelerinde çalıştıktan sonra Hüseyin Cahit Bey'in Tanin gazetesinin Ankara muhabirliğini yapmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra İstanbul'da Son Telgraf, Cumhuriyet, Yeni Türkiye, Vakit, Akşam, Gece Postası, İkdâm, Yeni Sabah gazetelerinde muharrirlik ve musahhihlik yapmıştır. 1955 yılında Zafer Gazetesi'nde çalışarak bu gazetede Tarihi makaleleriyle, Atatürk'ün Hayatı, Milli Mücadelenin iç âlemi adlı tefrikaları yayınlanmıştır. Gazeteciliğinin yanında Ankara ve İstanbul'daki muhtelif lise-lerde tarih öğretmenliğini sürdürmüştür.
56. **Gazeteci Necmettin Sahir:** Necmettin Sahir Silan. Eylül 1921'de Sakarya Savaşı'nın sürdüğü günlerde Meclisin Evrak ve Tahrirat Müdürüdür. Birinci Meclisteki milletvekiline

“Kazanılacak olan İstiklal Savaşımızın başarılı ve verimli olması neye bağlıdır?” sorusunu yönelttiği bir anket çalışmasında milletvekillerinden yazılı görüşlerini istemiştir. Bu ankete göre katılanların %43’ü (136 kişi) ekonomik gelişmelere ağırlık verilmesini, %28’i (89 kişi) halk egemenliğine önem verilmesini, %37’si (107 kişi) eğitim ve cahillikle mücadele edilmesini istemiştir.

57. **Ankara Valisi Yahya Galip:** Yahya Galip Kargı (1874 - 1942) İstanbul Hükümeti’nin emirleri doğrultusunda olmak üzere Mustafa Kemal Paşa’yı tutuklatarak engellemeye çalışan Ankara Valisi Muhittin Paşa’nın tutuklanmasından sonra defterdar iken Ankara Valiliğine seçilmiştir. Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti’nin 27 Aralık 1919’da Ankara’da karşılaşması sırasında Ankara valisi olarak aktif görev almıştır. Mecliste 1931 tarihine kadar üç dönem Kırşehir milletvekili olarak bulunmuştur.
58. **Mahmut Esat Bey:** Mahmut Esat Bozkurt (Kuşadası,1892 – İstanbul,1943) İsviçre’de Lozan ve Freiburg üniversitelerinde öğrenim gördü ve kapitülasyonlar konusunda doktora yaptı. İzmir’in Yunanlılar tarafından işgalinden sonra Kurtuluş Savaşı’na katılmak üzere yurda döndü ve Ege Bölgesi’nde Kuvayı Milliye teşkilatının içinde yer alarak önemli yararlıklar gösterdi. İzmir’den milletvekili olarak Meclis’e girdi. 12 Temmuz 1922’de İktisat Vekilliği’ne seçildi. 20 Nisan 1924’te kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun hazırlayıcıları arasında yer aldı. 22 Kasım 1924’de Adliye Vekilliği’ne atandı. Onun Adalet bakanlığı sırasında Ankara Hukuk Mektebi açıldı. Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Kabotaj Kanunu, Borçlar Kanunu, Ticaret Kanunu, Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu gibi Türkiye Cumhuriyeti hukuk sisteminin temel yasaları onun döneminde hazırlandı ve yürürlüğe girdi. TBMM’de Birinci Dönemden ölümüne kadar sürekli İzmir Milletvekili olarak görev yaptı.
59. **Topal Osman:** Muhafız kıtası Komutanı Topal Osman Ağa. (Giresun,1883 - Ankara,1923) Mustafa Kemal Paşanın Giresunlulardan oluşan ve 19 Mayıs 1919’dan itibaren yanından ayırmadığı savaşçı. Balkan harbinde Çatalca cephesinde Bulgarlara karşı savaşırken sağ diz kapağından yaralandığı için

toplandı. İstiklal Sakarya savaşında emrindeki Giresun gönüllü alayı kahramanlarındandı. Koçgiri İsyanı'nın bastırılmasında görev almıştı. Çankaya Muhafız Kıtâ Komutanlığını yaparken, TBMM'de Mustafa Kemal Paşayla ağır şekilde tartışan ve karşılıklı silah çekme noktasına gelen milletvekili Ali Şükrü Bey'i 27 Mart 1923 günü durup dururken ve kendi bildiğine öldürdüğü kesinleşti. Tutuklanacağını anlayınca birkaç adamıyla birlikte saklandığı Ayrancıdaki bağ evinde çatışmaya girdi ve yakalandı. Çatışmada aldığı yara sonucu öldü.

60. **Ali Rıza Efendi:** Ali Rıza Özdarende. (Amasya, 1876 – İstanbul, 1952) Gümüşhacıköy müftüsüyken milli mücadele'nin başlamasıyla Gümüşhacıköy Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde görev aldı. Ulusal direniş için çalıştı. TBMM'nin I. Dönemi'ne Amasya Milletvekili seçilerek 23 Nisan 1920'de Meclisin açılışında hazır bulundu. Meclis'te Anayasa, Şer'îye ve Evkaf komisyonlarında çalıştı. III. Toplantı yılında Şer'îye ve Evkaf Komisyonu'nun başkanlığını yaptı. Kabul edilen Belediye Başkanlarının seçimi ve Dâhiliye Vekaleti kanun taslaklarını hazırladı. II. Dönemde milletvekilliği sona erince İstanbul'a yerleşti. Politika ve herhangi bir işle meşgul olmadı.
61. **Şükrü Bey:** Mehmet Şükrü Saraçoğlu (Ödemiş, 1887 – İstanbul, 1953) Mekteb-i Mülkiye'yi bitirerek İzmir Valiliği Maiyet Memurluğu'na atandı. İzmir Sultanisi'nde matematik öğretmenliğine, daha sonra İttihat ve Terakki Ticaret Mektebinin Müdürlüğü görevine getirildi. 1914 yılında devlet bur-suyla Belçika'ya öğrenime gitti. Sonra Cenevre Siyasi İlimler Akademisi'nde dört yıl okudu. Mondros Mütarekesi'nden sonra Cenevre'de Türk Talebe Cemiyeti'ni kurarak bu cemiyet adına Fransızca bir derginin yayınlanmasını üstlendi. İzmir'in işgalinde bir İtalyan gemisine kaçak binip yurda döndü. Ulusal Kurtuluş Hareketi'ne katıldı. Kuşadası, Nazilli ve Aydın yörelerindeki Kuvva-i Milliye hareketlerinin örgütlenmesinde çalıştı. Osmanlı Meclisi Mebusanına İzmir milletvekili olarak seçildiyse de bu göreve katılmadı. 1923'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İzmir Mebusu olarak girdi. 1926'da Yunanlılarla kurulan Mübadele Komisyonu'na başkanlık etti. Maarif, Adliye ve Hariciye Vekilli yaptı. 1942 yılında Refik Saydam'ın ölümü üzerine Başbakanlık yaptı. 1948'de iki yıl Türkiye Büyük Mil-

let Meclisi Başkanlığı ve bu arada 17 yıl da Fenerbahçe Spor Kulübü başkanlığı yaptı. 1950 seçimlerinde parlamentoya giremeyince siyaseti bıraktı.

62. **Fethi Bey:** Ali Fethi Okyar (Pirlepe,1880 – İstanbul,1943) Harbiye Mektebinden piyade teğmen olarak 1900 yılında mezun oldu. Vatan Hürriyet Cemiyeti'nde Mustafa Kemal ile beraber çalıştı. 1913'de İttihat ve Terakki Genel Merkezi'ne üye seçilmiş ve Genel Sekreter olmuştur. Aynı yıl Sofya'ya elçi olarak tayin edildi. İzzet Paşanın kısa süren Sadrazamlığında Dâhiliye Nazırı olarak görev alan Fethi Bey, Damat Ferit Paşa tarafından tutuklandı. Bütün muhaliflerini ortadan kaldırmak isteyen Damat Ferit, Fethi Bey'i Enver, Cemal ve Talat Paşaların kaçmalarına göz yummakla suçlandırmış ve Malta'ya sürgüne göndermiştir. Büyük Millet Meclisi tarafından Büyük Taarruzda Dâhiliye Nazırı olarak seçilen Fethi Bey, Roma, Paris ve Londra'ya giderek, Yunanlıların Anadolu'dan çekilmelerini sağlayacak bir barış için çalışmıştır. Rauf Orbay'ın Başbakanlık görevinden ayrılması üzerine Başbakan, Cumhuriyetin ilanından sonra TBMM Başkanı seçildi. Terakkiperver Fırkanın kurulmasından sonra Başbakanlıktan ayrılan İsmet İnönü'nün yerine tekrar oldu. Şubat 1925'te başlayan Şeyh Sait İsyanı sırasında Başbakanlıktan ayrıldı. Büyükelçi olarak çalıştığı Paris'ten 1930 yılında dinlenmek için yurda gelen Fethi Okyar'a Mustafa Kemal tarafından yeni bir parti kurması teklifi yapılması üzerine, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu. Fakat bu parti kapatıldı. Montreux Antlaşması'nın mimarları arasında bulundu. 1939'da Bolu Milletvekili oldu. İkinci Refik Saydam kabinesinde Adalet bakanlığı yaptı.

63. **Refet Paşa:** Refet Bele (Selanik,1881-İstanbul,1963) 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal ile Samsun'a çıkarak Kurtuluş Savaşı'nı başlatanlar arasında yer almış ve Atatürk'ün çalışma arkadaşları arasına girmiştir. Saltanatın kaldırıldığını Sultan Vahdettin'e tebliğ eden, 4 Kasım 1922'de İstanbul'un idaresine TBMM namına el koyan, Vahdettin'in İstanbul'dan kaçışından sonra Abdülmecit Efendi ile görüşen ve TBMM tarafından halife seçilmesi üzerine ona uyması gereken şartları tebliğ eden kişi Refet Bey olmuştur. Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal Paşa ile görüş ayrılıklarına düşmüş ve Terakkiperver Cum-

huriyet Fırkası kurucuları arasına yer almıştır. İzmir suikastı sanıklarındandır. Beraat ettikten sonra tekrar milletvekili olmuştur. Beşinci dönem İstanbul bağımsız milletvekilliğinin ardından üç dönem Demokrat Parti milletvekili olarak mecliste yer almıştır.

64. **Hüseyin Rauf Bey: (ORBAY)** (İstanbul,1881 - 1964) Bahriye Mektebini 1899'da bitirip deniz subayı oldu. Amerika, İngiltere, Almanya gibi dönemin önemli ülkelerinde çeşitli dış görevlerde bulundu. Askeri Yaşamı Trablusgarp ve Balkan Savaşları'na katılmış, deniz savaşlarındaki başarısı nedeniyle "Hamidiye Kahramanı" unvanını kazanmıştır.Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa'dan sonra Türkiye'nin üçüncü Başbakanı olmuştur. Büyük Millet Meclisi'nde muhalif grubun lideridir. 1924-1925'te muhalif arkadaşları ile Kâzım Karabekir başkanlığında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuştur. Tedavi için Viyana'ya gittiği sırada İzmir suikastı davasında idamla yargılandı ve 10 yıl hapis cezası aldığı için geri dönmedi. 1933'de çıkan af kanunundan yararlanmak istemedi ve ancak 1935'de yurda döndü. 1939'da İnönü'nün ısrarıyla Kastamonu mebusluğu, 1942'de İngiltere büyükelçiliği görevlerini kabul etmiş ancak 1944 yılında istifa etmiştir.
65. **Refik Bey: Refik Koraltan** (Divriği, 1890 - İstanbul,1974) İstanbul Hukuk Fakültesi'ni 1914'te bitirerek devlet hizmetine girdi. Savcılık ve emniyet müdürlüğü yapmıştır. Kurtuluş Savaşı'nda Konya'da bir süre Kuvay-ı Milliye içinde çalışmış o sırada birinci TBMM'ye Konya'dan milletvekili seçilmiştir. 1935 yılına kadar kesintisiz olarak milletvekilliği yaptı. O yıl yöneticilik görevine döndü. Artvin (1936-1938), Trabzon (1938-1939), Bursa (1939-1942) valiliklerinde bulundu. 1942'de Bursa'dan milletvekili seçildi. 1946 yılında kurulan Demokrat Parti'nin dört kurucusundan biri oldu. 14 Mayıs 1950 seçimlerinden TBMM başkanlığına seçildi. 27 Mayıs 1960 İhtilalinde yargılanarak mahkûm oldu ve bir müddet sonra affedildi. O tarihten sonra siyasetle uğraşmayı bıraktı.
66. **Şeyh Said: (Hınıs,1866 - 1925)** Nakşibendi tarikatının liderlerinden olup Ermeni Soykırımına karşı çıkan fetvalar vermiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus ordularının

Doğu Anadolu'ya ilerlemesinden dolayı Piran'a (Dicle) taşınmak zorunda kalmış ve savaştan sonra Hınıs Kolhisar'a yerleşmiştir. Birinci Meclisin Bitlis milletvekili Yusuf Ziya tarafından aşiretler arasındaki tanınmışlığı ve sözünün geçmesi nedeniyle gizli Kürt İstiklal komitesine üye yapıldı. 1924 yılında Yusuf Ziya tutuklandı. Suçunu itiraf etti ve Cibranlı Halit, Hasananlı Halit, Hacı Musa ile birlikte Şeyh Sait'in de adını verdi. Aynı köyde Jandarmanın beş suçluyu tutuklama girişimi üzerine çıkan çatışma nedeniyle ayaklanma hareketi başlamadan yakalandı. 1925 yılında isyan elebaşısı olmaktan İstiklal Mahkemesinde yargılanmış ve idam edilmiştir.

67. **Hamdullah Suphi Bey:** Hamdullah Suphi Tanrıöver. (İstanbul,1885 -1966) Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in ilk yıllarının edebiyatçılarından ve siyaset adamlarından. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı (1920) Antalya üyesi olarak seçilmiştir. TBMM ilk döneminde Antalya, 1923'te İstanbul milletvekilliği yaptı. İstanbul'daki işgalci güçlere karşı düzenlenen açık hava toplantılarında, ve daha sonra TBMM'de hitabetin etkili örnekleri olarak gösterilen konuşmalar yaptı. 1920 ve 1925 yıllarında iki kez Milli Eğitim Bakanı oldu. 1927'de yeniden İstanbul milletvekili seçildi ve 1935'te Bükreş Büyükelçiliği'ne atandı. 1946'da İstanbul milletvekili olarak yeniden Meclis'e girdi. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti listesinden bağımsız Manisa milletvekili, 1954'te yine DP'den İstanbul milletvekili seçildi. 1957'de Hürriyet Partisi adayı olarak katıldığı seçimleri yitirdi ve ölümüne kadar Türk Ocakları Merkez Heyeti'nin Başkanlığını yürüttü. Kültür ve siyaset hayatının renkli simalarından ve coşkulu hatiplerinden biri olan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in konuşmalarından seçmeler 'Dağ Yolu', yazıları da 'Günebakan' isimli kitaplarda toplandı.
68. **John Dewey:** (Burlington, 1859-1952) yılları arasında yaşamış olan ve aletçilik olarak bilinen felsefe akımının kurucusu ünlü ABD'li filozof ve eğitim kuramcısı. Pragmatizmi mantıksal ve ahlaki bir analiz kuramı olarak geliştirmiştir. Dewey'e göre "üretimin nihai hedefi meta üretimi değil, birbirleriyle eşitlik temelinde ilişkilenen özgür insanların üretimi olmalıdır". "Eğitim bir vazoyu suyla doldurmak değil, bir çiçeğe kendi tarzında büyüebilmesi için yardımcı olmaktır." Dewey'in

eğitim reformuna olan ilgisi ABD ile sınırlı kalmamıştır. 1920'lerde Çin, Meksika, Japonya, Türkiye ve Rusya gibi modernleşen ve eğitim altyapılarını oluşturmaya çalışan ülkeleri ziyaret etmiş ve reform çabalarına destek vermiştir. Dewey 1924 yazında, iki ay gibi sınırlı bir zaman aralığında Atatürk'ün davetiyle Türkiye'ye gelmiştir. İstanbul, İzmir, Bursa ve Ankara'da, okulların kapalı olduğu yaz aylarında yaptığı incelemelerin sonucunda Türkiye'nin eğitimde reform çabalarına sıcak yaklaştığı, Ankara'da mahrumiyet koşulları altında altyapısı kurulan Cumhuriyet idealinden etkilendiği ve bu ideale sempatiyle baktığı görülmektedir. Yazdığı raporda, Türkiye'yi eğitimde "aşırı merkezileşme" çabalarına karşı uyardığı, maarif vekâletini 'çeşitliliğin' esas alınması yönünde uyardığı dikkati çekmektedir. Ayrıca, köy enstitüleri fikri konusunda da Dewey'in esin verici olduğu ifade edilmektedir.

69. **Omar Buyse:** Prof. Dr. Omar Buyse Mısır asıllıdır. uzun yıllar Amerikada kalarak eğitim usullerine dair incelemelerde bulunan daha sonra Belçika'ya geçerek "İş Üniversitesi"ni kuran ve dört yıl yöneten, Belçika Mesleki Eğitim Müdürüdür. 1927 yılında Türkiye'ye gelmiş ve Türkiye'nin mesleki teknik eğitim açısından durumunu ortaya koyan bir rapor hazırlamıştır. Raporunda mevcut sanat okullarının programlarının günün ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğunu, bu okulların yörelerinin sanat erbabına da hizmet etmesi gerekirken onlarla hiç ilgisi bulunmadığını belirtmiştir. Belçika dan bilgiler sunarak Belçika ve benzeri batı ülkelerindeki ekonomik kalkınma, teknik eğitimin gelişmeleri konularına değinmiştir.
70. **Müştaşar Kemal Zaim Bey:** Kemal Zaim Sunel. (Nevre-kop,1889-?) İstanbul Üniversitesini bitirdi. Fransa'da ihtisas yaptı. Eyüp Sultan Rüştîye Mektebinde Matematik öğretmen vekili olarak mesleğe girdi. Beyrut Sultanisi, Ticaret Mektebi, Edirne Sanayi Mektebi Matematik Öğretmenliği yaptı. 1921'de Üsküdar Sultanisi-Fransızca, Çamlıca Kız Sultanisi ve Galatasaray Matematik öğretmeni olarak çalıştı. 1925' de Maarif Vekaleti 1. Sınıf Müfettişliğine, 30.05.1926'da Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğüne atandı. 13.10.1927'de de Vekâlet Müsteşarlığına atandı. 18.12.1929'da Konya Milletvekili seçildi. Ziraat ve Merkez Bankası Genel Müdürlüklerinde bulundu.

71. **Ali Saip Paşa:** Ali Saip Ursavaş (Kerkük,1887- Ankara,1939) Harbiye'yi bitirdi. Mondros Mütarekesi'nin ardından Anadolu'nun işgali başlayınca Güneydoğu Anadolu'da "Namık" takma adıyla Kuvayi Milliye katıldı. Fransız işgali sırasında Mustafa Kemal'den aldığı emirle Urfa Jandarma Komutanı ile birlikte Urfa Savunması direnişini örgütledi. 23 Nisan 1920'de açılan TBMM'ye Urfa milletvekili olarak girdi. Aralık 1920'de Urfa Kuvayi Milliye Komutanı olarak bölgedeki aşiret reislerini Fransız işgaline karşı topladı. Aktif olarak savaştı. Konya İstiklal Mahkemesi reisliği yaptı. 1923'te Kozan milletvekili seçildi. 1926'da Doğu İstiklal Mahkemesi başkanı oldu. 1931'de ve 1935'te yeniden milletvekili seçildi. Atatürk'e karşı suikast girişimine adı karıştıysa da suçsuz bulundu. Urfa kahramanı ve Atatürk'ün yakın silah arkadaşı olduğundan soyadı kanunu çıktığında, soyadı Ursavaş olarak Atatürk tarafından verildi.
72. **İzmir Valisi Kâzım Paşa: Mehmet Kâzım Dirik** (Manastır,1881 – İstanbul,1941) 1899'da Harp Okulu'nu, 1912'de de Erkân-ı Harbiye'yi bitirerek kurmay yüzbaşı oldu. I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale ve Suriye cephelerinde savaştı. 1922'de generalliğe yükseldi. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra askerlikten ayrılan Kâzım Dirik, Bitlis ve İzmir'de valilik yaptı. İzmir'de valilik yaptığı dönem Mustafa Kemal'e İzmir suikastı teşebbüsünün düzenlendiği dönemdir. 1935'te atandığı Trakya Bölgesi Genel Müfettişliğini ömrünün sonuna kadar sürdürdü. Bu görevleri sırasında köy kalkınması ve eğitim konularında yaptığı çalışmalar bölge halkının yaşam düzeyini yükseltmiştir.
73. **Gaspralı İsmail Bey: Kırım'lı İsmail Gasprinskiy** (Avcıköy, 1851-Bahçesaray,1914) Türk ve İslam toplumlarının eğitim, kültür reformu ve modernleşmeye ihtiyacı olduğunu fark eden ilk ve tek Müslüman entelektüeldir. "Dilde, fikirde, işte birlik!" sözüyle Türk halklarındaki birlikteliğin temel ilkelerini oluşturmuş ve günümüzde de bu söz bu birlik mücadelesinin hedefini göstermektedir. Düşüncelerini 1883'te kurduğu ve 1918'e kadar varlığını sürdüren "Tercüman" adlı gazetesiyle yaymıştır. Yayınlarında Türk halklarını birlik ve dayanışmaya çağırır.
74. **Yusuf Akçura:** Kazan'lı Prof.Yusuf Akçura (Ulyanovsk,1876 – İstanbul,1935) 1904 yılında yayımladığı Üç Tarzı Siyaset adlı

makalesi Türkçülük akımının manifestosu kabul edilir. Çeşitli Avrupa ülkelerinde Rusya'daki Türklerin haklarını dile getiren konferanslar verdi. 1918 yılında Rusya'daki Türk esirleri kurtarmak için Hilal-i Ahmer temsilcisi olarak Rusya'ya gitti ve bir yıl kaldı. 1919 yılında yurda döndüğünde arkadaşı Ahmet Ferit (Tek) Bey'in kurduğu siyasi bir parti olan Milli Türk Fırkası'na katıldı. Aynı yılın sonunda İngilizler tarafından tutuklandı. 1920'de hapisten çıkınca Ahmet Ferit Bey'in baldızı Selma Hanım ile evlendi ve Milli Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçti. Hariciye Vekâletinde Genel Müdür olarak görev yaptı. 1923 yılında İstanbul mebusu seçilerek meclise girdi. Mustafa Kemal Atatürk'ün çalışma arkadaşı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kültürel yapısının oluşmasında katkıları olmuştur. 1931'de Atatürk tarafından Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşunda görevlendirildi ve ertesi yıl kurumun başına getirildi. 1.Türk Tarih Kongresi'ni yönetti. 1933 Üniversite Reformundan sonra İstanbul Üniversitesi'nde Siyasi Tarih profesörü oldu.

75. **Emrullah Efendi:** Emrullah Efendi (Lüleburgaz,1858 – Yeşilköy,1914) Türk siyasetçi ve eğitimcisi. Yanya, Selanik, Halep, Aydın'da Milli Eğitim Müdürlüğü yaptı. II. Abdülhamit'in baskı rejiminden kurtulmak için İsviçre'ye gitti. Padişahın emriyle Meclis-i Maarif üyeliğine getirildi. Servet-i Fünun'a ve çeşitli dergilere Emri adıyla eğitimle ilgili yazılar yazdı. Hazırladığı ansiklopedinin ancak ilk cildini tamamlayabildi. Mekteb-i Sultani Müdürü, bir süre sonra da Maarif Meclisi İlmi Daire Başkanı oldu. 2.ve 3. dönem Meclis-i Mebusan Kırkkilise (Kırklareli) milletvekilliğine seçildi. 1909'da Maarif Nazırı oldu. Maarif Nazırlığı sırasında Türkiye'de ilk kez Tedrisat-ı İpdidaiye kanunu hazırlamış, köy ve kentlerde imece yoluyla okul yapılması için kampanya açılmasını önermiştir.
76. **Satı Bey:** Emrullah Efendi'nin bu politikasının zıddını -sözlü olarak o zaman, yazılı olarak da 1917'lerde- Sâtı Bey savunmuştur. Sâtı Bey, eğitimin Tuba ağacı gibi değil tabii ağaçlar gibi geliştiğini, çürük bir ilköğretime dayanacak orta ve yüksek öğretimin hiçbir zaman kaliteli olmayacağını savunmuştur. Sâtı Bey'e göre, Osmanlı'nın sağlıklı bir eğitim sistemi kuramamasına, Tuba ağacı gibi tepeden kuruluş ve

tepeden beslenme neden olmuştur. Bir eğitim reformu yaparken öğretim kademelerini birbirinden ayırmak doğru değildir, zira bütün öğretim kademeleri arasında çok kuvvetli bağlantılar vardır. Eğer yükseköğretimi güçlendirmek istiyorsak, sadece onların öğretim elemanlarını güçlendirmek yetmez; öğrencisini de iyi hazırlamalıdır.

77. **Şevket Süreyya: Şevket Süreyya Aydemir** (Edirne, 1897 - Ankara,1976) Türk yazar, düşün adamı, iktisatçı, tarihçi. Kadro Hareketi'nin önderlerindendir. Çeşitli dönemlerde farklı ideolojileri savunan Aydemir, ülkesinin kurtuluşu ve ilerlemesi gibi temel bir hedefe sahipti. Gençliğinde Turancı; 1920-1927 yılları arasında Türkiye Komünist Partisi yöneticisi; 1927 sonrasında Kemalist rejimin savunucusu ve kuramcısı olarak çalıştı. Siyasi faaliyetlerinden dolayı mahkûm oldu ve mahkûmiyetini Afyon Cezaevi'nde çekti. 1927'de afla birlikte çıktı. Vedat Nedim Tör'le birlikte TKP'den ayrıldı. 1928'de Bürokrat olarak Ankara'da çalışmaya başladı. 1951 yılında kadar eğitimci ve iktisatçı olarak çeşitli devlet görevlerinde bulundu. 27 Mayıs'tan sonra oluşan yeni düşünce ortamında kurulan sosyalist eğilimli Devrim ve Yön gibi dergilerde yazıları yayınladı. Kendi yaşamını anlattığı Suyu Arayan Adam (1959), Atatürk ve İnönü dönemlerini incelediği üçer ciltlik Tek Adam (1963-65) ve İkinci Adam (1966-68) adlı kitapları en ünlü eserleridir.
78. **Dr. Reşit Galip:** (Rodos,1897 - İstanbul,1934) 1917'de İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesini bitirdi. Türk ocakları çalışmalarına katılan ateşli gençlerden biriydi. 1919'da köy kalkınmasına hizmet amacıyla Tavşanlı'ya gitti. Yunan saldırısı üzerine Kütahya ve dolayında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurulmasında çalıştı. Kurtuluştan sonra Mersin'de serbest hekimlik yaptı. 1925'de Aydın Milletvekili olarak meclise girdi. Şeyh Sait ayaklanmasında Şark İstiklal mahkemesi üyeliğinde bulundu. 1932'de Milli Eğitim bakanı oldu. Bir yıl sonra bakanlıktan çekildi. CHP idari Heyeti ve Dil Tetkik Cemiyeti üyesi iken genç yaşta öldü. Reşit Galip 1933 üniversite reformunu yapılmasında etkili olmuş, gazetelerde Cumhuriyet devrimleri lehinde yazılar yazmıştı.
79. **Grigory Petrov: Grigoriy Spridonoviç Petrov** (Petrogat,1868

- Paris,1925) Rusya'nın en ünlü papazlarından, en çok okunan halk yazarlarından biri oldu. Söz söyleme becerisi çok güçlüydü. Eserleri on milyonlarca Rus halkı tarafından okunuyordu. Onun böyle büyük bir ün kazanmasını ve faaliyetlerini kilise çevreleri çekemedi, papazlık görevinden ayrıldı. Kendisini yazarlığa ve hatipliğe verdi. Petrov'un en önemli işlevi uyuyan halkı uyandırmak olmuştur. Çalışmaları Çar polislerince izlendi. Daha sonraki Bolşeviklerle de geçinemedi. Halk için geniş bir özgürlüğü savunuyor, bilim adamlarının politika, parti ve dinin dışında kalmasını istiyordu. Hakkında soruşturmalar başlatılmıştı.1920'de oğlu ve yakınları ölmüştü. Kırım'dan İstanbul'a kalkan bir vapura en son yolcu olarak atlayarak canını kurtarabildi. Yeşilköy'de yoksulluk içinde yaşadı. Daha sonra Triyeste'ye gitti. Burada Yugoslav aydınları onu tanıyarak yardımcı oldular; Belgrad Üniversitesine profesör olarak tayin edilmesini sağladılar. Yugoslavya'nın çeşitli yerlerini dolaşarak kültür, uygarlık, din, iş, kardeşlik konularında konferanslar verdi. "Beyaz Zambaklar Ülkesi" adlı kitabının Rusça elyazmasını daha önce Finlandiya'da beraber olduğu Bulgaristan'daki dostu D. Bojkov'a göndermişti. Kitap 1925'te Sofya'da yayınlandı.

80. **Nafi Atuf Bey:** Nafi Atuf Kansu. Eğitimci, yazar (Mekke 1890 – Ankara 1949). Şair ve yazar Ceyhun Atuf Kansu'nun babası. Mülkiye Mektebi'ni bitirdikten sonra öğretim görevleri almayı yeğledi, Edirne'de öğretmen olarak çalışırken eğitsel dergiler çıkardı. İstanbul'da öğretmen olunca Muallim dergisini yayımladı, Kurtuluş Savaşı'nda vakitli bir seçim yaparak Ankara'ya geçti. Hakimiyet-i Milliye gazetesinde de çalıştı, yazdı; Milli Eğitim örgütünün çeşitli kademelerinde yöneticilikler yaptı, en son müsteşarlık görevini yürüttü. Sırasıyla Erzurum, Giresun ve Kırklareli milletvekilliği yaptı. Ölümüne kadar sürerken halkevlerini örgütlemek, Ülkü dergisini çıkarmak gibi yan işlerde sorumluluk aldı. Pedagoji Tarihi, Türk Maarif Tarihi ve Türklerin Terbiyeye Hizmetleri adlı eserleri vardır.
81. **Dr. Akil Muhtar Bey:** Hekim Muhtar Akil ÖZDEN (İstanbul,1877 - 1949) Mektebi Tıbbiye-i Şahane'de öğrenim görürken II. Abdülhamit'in baskıcı yönetiminden kaynaklanan siyasal nedenlerle İsviçre'ye kaçmak zorunda kaldı. 1902'de Cenevre Tıp Fakültesi'ni bitirerek hekim oldu. Bir süre Paris'te

Pasteur Enstitüsü'nde öğrenimini sürdürdü. 1907'de farmakodinami doçentliğine getirildi. Bu görevi sırasında yaptığı araştırmalar sonucu anesteziik cisimlerin etkisini ortaya çıkartan basit ve duyarlı bir yöntem buldu. Yöntemiyle morfin ve türevlerinin anesteziik özelliklerini ve etki derecelerini belirlemeyi başardı. 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanı üzerine Türkiye'de göreve çağrılarak, askeri ve sivil tıp okullarının birleştirilmesiyle kurulan Tıp Fakültesi'nde önce halk sağlığı profesörlüğüne, 1910'da tedavi kliniği ve farmakodinami profesörlüğüne atandı. 1933'de ordinaryüs profesörlüğe yükseltildi, 1944'de emekliye ayrıldı. 1946'da milletvekili oldu.

82. **Dr. Mazhar Osman Bey: Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman Usman.** (Sofulu,1884 – İstanbul,1951) Ruh ve sinir hastalıkları uzmanı, Türkiye'de ilk modern ruh sağlığı hastanesini kuran Türk hekimi. 1904 yılında Askeri Tıbbiye Okulunu yüzbaşı rütbesiyle bitirdi. Gülhane Askeri Hastanesi Akliye Servisi'nde öğretmen yardımcılığına başladı. Berlin ve Münih'e giderek nöroloji ve psikoloji dallarında uzmanlık eğitimi aldı. Haseki'deki Akıl Hastalıkları Müşahedehanesi başhekimisi ve müdürü oldu. Daha sonra Haydarpaşa Askeri Hastanesi akliye ve asabiye mütehassıslığına getirildi. 1927 yılında Bakırköy'de Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'ni kurarak uzun süre başhekimliğinde bulundu. 1933'te İstanbul Üniversitesi psikiyatri Kliniğine ordinaryüs profesör olarak atandı. 1941'de başhekimlik görevini bıraktı ve öğretim üyesi olarak çalışmalarını sürdürdü.
83. **Dr. Fahrettin Kerim Bey: Ordinaryus Profesör Doktor Fahrettin Kerim Gökay** (Eskişehir,1900 – İstanbul,1988) Eski İstanbul Belediye Başkanı, Valisi ve İstanbul Milletvekili. Tıp fakültesinden 1922 yılında mezun olduktan sonra, Emraz-i Akliye uzmanı oldu. Uzun süre öğretim üyesi olarak görev yaptı. sekiz yıl İstanbul Valiliği ve Belediye Reisliği yaptıktan sonra, İsviçre Büyükelçiliği'ne atandı. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, İmar ve İskan Bakanlığı görevlerinde bulundu. Basılmış birçok eseri mevcuttur.
84. **Ahmet Haşım: (Bağdat,1885 – Kadıköy,1933)** Sembolizmin öncülerinden Türk şairi. Çeşitli yerlerde memur olarak çalışan Hâşım, daha çok öğretmenlik yaptı. Sanâyi-i Nefise Mekte-

binde (Güzel Sanatlar Akademisi) mitoloji dersleri hocalığı ve 'Mülkiye Mektebindeki Fransızca öğretmenliği görevlerine ölünceye kadar devam etti.Hâşim'in sanat ve edebiyata ilgisi Galatasaray Sultanisinde başlar. Bilinen ilk manzumesi "Leyâl-i Aşkım" 1901'de "Mecmua-i Edebiyye"de yayınlandı. Bu dönemde Muallim Naci, Abdülhak Hâmid, Tevfik Fikret ve Cenab Şahabeddin'in tesiri altında kaldı. Son sınıfta iken Fransız şiirini ve sembolistleri tanıdı. Bundan sonra kendi şahsiyetini gösterdi ve ilk şiirlerini kitaplarına almadı. Pi-yâle kitabına aldığı "Şi'r-i Kamer" serisindeki şiirleri hayal zenginliği, iç ahenkteki kuvvet ve büyük telkin kabiliyeti ile dikkat çekti ve beğenildi. "Edebiyatı ideolojinin değil, estetiğin emrine vermek" prensibinden hareket eden Fecr-i Âti grubunun yayın organı Servet-i Fünûn dergisinde şiirler yayınladı ve Servet-i Fünûn - Edebiyat-ı Cedide - topluluğuna yapılan hücumlara makaleleriyle katıldı. Göl Saatleri adlı şiirleriyle haklı bir şöhret kazandı.

85. **Yakup Kadri:** Yakup Kadri Karaosmanoğlu (Kahire,1889 – Ankara,1974) Yazarlığa Ümit, Servet-i Fünun, Resimli Kitap gibi dergilerde başladı. Fecr-i Âticiler'in "sanat şahsi ve muhteremdir" görüşünü paylaştığı ve ""sanat için sanat" yaptığı bu ilk döneminde oyun, makaleler, denemeler, düzyazı şiirler ve öyküler yazdı. Balkan Savaşı ve Dünya Savaşı sırasında ülkenin durumu, sanat anlayışını değiştirmesine yol açtı. Türk toplumunun çeşitli dönemlerdeki gerçekliğini sergilemek istediği için bir ikisi dışında yapıtlarında belli tarihsel dönemleri ele aldı. Kiralık Konak I. Dünya Savaşı öncesinin, Hüküm Gecesi II. Meşrutiyet'in, "Sodom ve Gomore" Mütareke döneminin, "Yaban" Kurtuluş Savaşı yıllarının, Ankara Cumhuriyet'in ilk on yılının, "Bir Sürgün" II. Abdülhamid döneminin işlendiği romanlardır. Manisa'nın tanınmış ailelerinden Karaosmanzadelere mensuptur. Kadro dergisinin 1934'te yayımına son vermek zorunda kalmasından sonra Tiran elçiliğine atandı. Daha sonra Prag, Lahey, Bern, Tahran ve Bern elçiliklerine getirildi. 27 Mayıs 1960'tan sonra Kurucu Meclis üyeliğine seçildi. Siyasal yaşamının son görevi 1961-1965 arasındaki Manisa milletvekilliği oldu. Ölümünden önce Mustafa Kemal Atatürk'ün ve İsmet İnönü'nün en güvendiği aydınlardan biri

olarak görülmüş ve tavsiyeleriyle Cumhuriyet Halk Partisi'nin kimi politikalarının şekillenmesinde önemli etkileri olmuştur.

86. **Falih Rıfku: Falih Rıfku Atay** (İstanbul, 1894 - 1971) Birinci Dünya Savaşı'nda yedek subay olarak Suriye'ye gitti ve Cemal Paşa'nın özel kâtipliğini yaptı. Suriye ve Filistin'deki savaş anılarını Ateş ve Güneş (1918) kitabında topladı. Cemal Paşa'nın Bahriye Nazırı olması üzerine Kalemi Mahsusa müdür yardımcılığına getirildi (1917). Ali Naci (Karacan), Necmettin Sadık (Sadak) ve Kâzım Şinasi (Dersan) ile birlikte kurduğu Akşam gazetesinde Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen yazılar yazması nedeniyle Divan-ı Harp'te yargılandı, fakat İkinci İnönü Muharebesi'nin kazanılması üzerine idamdan kurtularak Anadolu'ya geçti. Cumhuriyet döneminin en etkin gazetecilerindendi. 1923'ten itibaren Bolu ve Ankara milletvekilliği yaptı. İzmir'in kurtuluşundan sonra tanıştığı Mustafa Kemal'in dostluğunu kazandı ve bu döneme ilişkin anılarını Atatürk'ün Bana Anlattıkları (1955), Çankaya (1961) ve Atatürk Ne İdi? (1968) adlı kitaplarda topladı. Yeni Türk Alfabesinin hazırlanması ve uygulanması sırasında Dil Encümeninde görev aldı. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın tutumuna şiddetle karşı çıktı. Ulus gazetesinin başyazarlığını yaptığı dönemde Ankara şehir planı jürisinde üyelik ve İmar Komisyonunda başkanlık yaptı. CHP'nin yayın organı Hakimiyet-i Milliye (daha sonra Ulus) ve Milliyet gazetelerindeki köşe yazılarında Atatürk devrimini ve batılılaşmayı savundu. Demokrat Parti'nin 1950'de iktidara geçmesinden sonra Dünya gazetesini kurarak (1952) muhalefete geçti.

87. **İsmet Paşa: İsmet İnönü.** (İzmir, 1884 - Ankara, 1973) İlk ve orta öğrenimini Sivas'ta tamamladıktan sonra Mühendishane İdadisini bitirdi. 1903 yılında Harbiyeden, 1906 yılında Harp Akademisinden mezun oldu. Yemen İsyanı'nın bastırılması harekâtına katıldı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Kafkas Cephesi'nde Kolordu Komutanı olarak Atatürk'ün emrinde çalıştı ve öğrencilik yıllarından beri devam eden dostlukları ile devletin geleceği hakkında ortak fikirleri gelişti. Suriye Cephesi'nde savaştı. Albay İsmet Bey mebusluk ve bakanlık da uhdesinde kalarak Garp Cephesi Komutanlığı'na getirildi. Batı Cephesi Komutanı olarak Çerkez Ethem isyanını bastırdı. Bir-

inci ve İkinci İnönü Savaşlarını yönetti. Tuğgeneral rütbesine yükseldi. Sakarya Meydan Savaşı ve Büyük Taarruz'dan sonra kazanılan zafer üzerine Mudanya Mütarekesi'nde Büyük Millet Meclisi'ni temsil etti. Lozan Barış Konferansı'na Dışişleri Bakanı ve Türk heyeti başkanı olarak katıldı. 24 Temmuz 1923'te Lozan Andlaşması'nı imzaladı. Cumhuriyetin ilânından sonra Başbakan olarak görev aldı. İnönü, Atatürk İnkılâplarının gerçekleşmesinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin sağlam temeller üzerine oturtulmasında Atatürk'ün en yakın mesai arkadaşıydı. Atatürk'ün ölümünden sonra TBMM tarafından Türkiye'nin ikinci Cumhurbaşkanı olarak seçildi. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'yi savaş felâketinin dışında tutmayı başardı. Savaştan sonra çok partili siyasi rejime geçilmesine büyük destek oldu. 1950 yılında, yapılan seçimleri kaybettikten sonra, 1960 yılına kadar Ana Muhalefet Partisi Başkanı olarak siyasi yaşamını sürdürdü. 27 Mayıs harekâtından sonra Kurucu Meclis üyeliğine seçildi ve 10 Kasım 1961 tarihinde Başbakanlığa atandı. 1965 yılında bu görevden ayrıldıktan sonra milletvekili olarak siyasi yaşamına devam etti. 1972'de Parti Genel Başkanlığı ve milletvekilliğinden istifa etti.

KAVRAMLAR DİZİNİ

1. **Wilson Prensipleri:** ABD Kongresinde 8 Ocak 1918 günü devlet başkanı Woodrow Wilson'ın yaptığı konuşmada savaş sonrası kurulacak yenedünya düzenini belirleyecek 14 ilke.
2. **Tuba Ağacı Tezi:** Son Osmanlı Maarif Nazırlarından Emrullah Efendi'nin öne sürdüğü "Tuba Ağacı Nazariyesi" yenilikçi bir eğitim modeliydi. Ona göre devletin en önemli görevlerinden biri, ilmi himaye etmektir. İlim yukandan başlar. Eğitim ağacının kökü cennetteki Tuba ağacı gibi yukarıdadır. Önce doğru bilgi ile donatılmış adamlar yetiştirmeli, onlar orta ve ilkokul öğretmenlerini yetiştirmeli, onlar da çocukları eğitmelidir. Eğitim başladıktan sonra hem alt derecedeki okullarda yapılan öğretim üst derecedekileri belirler hem de üst derecedekiler alttakileri, ama işe başlarken önce bir elit kadro yetiştirilmelidir. Emrullah Efendi'nin bu görüşü, o zamanki İttihat ve Terakki Fırkası'nın eğitim politikasında en önemli ilkelerden biri oldu. Emrullah Efendi'den sonra bu Parti'nin "ideologu" olan Ziya Gökalp da milli eğitimin üniversitelerden başlayarak öğretmen okullarına ve liselere, onlardan da ilkokullara ineceğini, bu yapılmadan eğitimde bir ilerleme sağlanamayacağını belirtiyordu.
3. **Etniki Eterya:** Emanuel Ksantos tarafından, 1814 yılında, Yunan Kurtuluş Savaşı ve bağımsızlık hareketini gerçekleştirmek için kurulmuştur. Merkezi Atina'da bulunan Filomos Cemiyeti, Etnik-i Eterya'ya bağlanarak, bu cemiyetin batı kültürü almış Yunan gençlerinden yararlanılmıştır. Rum tüccarlarının, ünlü ve etkili ailelerin, kilisenin tanınmış din adamlarının örgüte katılması sağlanmıştır. Cemiyetin başına 12 Nisan 1820 tarihinde yapılan toplantıda, Çar Aleksandr'ın yaveri Aleksandr İspilanti getirildi. Eflak, Boğdan hareketlerinde, Mora (1821) ve Girit ihtilallerinde (1897) etkin rol oynayan Etnik-i Eterya, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma döneminde asıl amaçlarından saparak "Megalo Idea" (Büyük Yunanistan) fikrini savunarak emperyalist bir nitelik kazanmıştır.

YER ADLARI DİZİNİ

1. **Aya Triyonda Kilisesi:** Samsun ya da Trabzon vilayetleri içindeki Aya Triada (Hıristiyanlığın kutsal üçlüsü) anlamına gelen Ortodoks kiliselerden biri.
2. **Karatay Medresesi:** KONYA KARATAY MEDRESESİ Medrese Karatay İlçesi, Ferhuniye Mahallesi, Adliye Bulvarı'nda Aladdin Tepesi'nin kuzeyinde yer almaktadır. Karatay Medresesi, Sultan II. İzzeddin Keykavus Devrinde, Emir Celaleddin Karatay tarafından, 649, H. (1251 M.) yılında yaptırılmıştır. Mimarı bilinmemektedir. Osmanlı Devrinde de kullanılan medrese XIX. yüzyılın sonlarında terk edilmiştir. Medrese Selçuklular Devrinde hadis ve tefsir ilimleri okutulmak üzere "Kapalı Medrese" tipinde Sille taşından inşa edilmiştir. Tek katlıdır. Giriş doğudan gök ve beyaz mermerden yapılmış kapı ile sağlanmaktadır. Kapı Selçuklu Devri taş işçiliğinin şaheser bir örneğidir.
3. **Darende:** Doğu Anadolu'nun batı ucunda Malatya'nın Kuzey batısına düşer. İl merkezine uzaklığı 110 km dir. Doğusunda Hekimhan ve Kuluncak, batısında Gürün (Sivas) ve Elbistan, güneyinde Akçadağ, kuzeyinde ise Kangal (Sivas) ilçeleri ile komşudur. İlçenin yüz ölçümü 1356 km²'dir. Rakımı 958 ile 2150 metre arasında değişmektedir. Coğrafi yapı bakımından dağlık ve engebelerlidir. İlçe topraklarını Güneydoğu Torosların kuzeye doğru yönelmiş dağ sıraları ve bunların arasında bulunan çöküntü alanı engebelenlendirmektedir. Bu alanın güneyinde Nurhak Dağları'nın uzantıları bulunmaktadır. Ayrıca kuzeydoğuya doğru uzanan ve Tohma Çayı vadisi ile kesilen bu dağlık alanda ayrı ayrı dağlar bulunmaktadır. Güneydoğu Torosların bir kolu olan Hezanlı Dağı (2.283 m) ilçenin batısını engebelenlendirir. Çok az yayla ve ovaya sahiptir. En büyük akarsuyu ise Tohma çayıdır.
4. **Maşatlık:** Müslüman olmayanların, özellikle Yahudilerin mezarlıklarının bulunduğu yerlere denir.
5. **Frenk Mahallesi:** İzmir'de Levanten nüfusun ve diğer etnik grupların yaşadığı, limana daha yakın, dış ticaret şirketlerinin, bankaların, ithalat ve ihracat depolarının olduğu Kemeraltı çarşısının kuzeyindeki mahalleye verilen ad.
6. **İzmir Muallim Mektebi:** Vali Rahmi Aslan Bey tarafından

yirminci yüzyılın başlarında inşaatına başlanmıştır. Yunan işgal komiserliği İonia Üniversitesi kurmak amacıyla yapıyı tamamlamıştır. Kurtuluştan sonra 1923 yılından itibaren Erkek Muallim Mektebi olarak kullanılmıştır. Okul, 1926 yılında Kızılçullu'ya taşınmasından sonra da burası Kız Lisesi olmuştur.

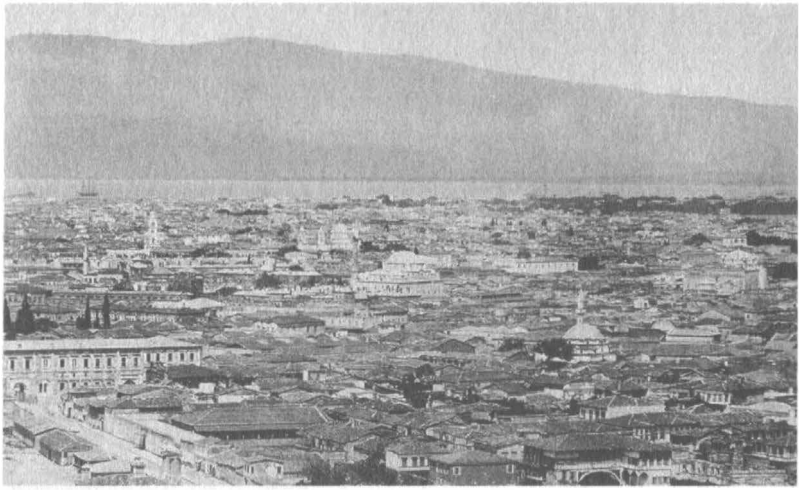
7. **Balıkesir İdman Yurdu:** Balıkesir civarında oluşacak Kuvayi Milliye için genç insanların idman yapması, sağlık bilgileri, atış talimleri alması ve direniş bilincinin gelişmesi için M.Necati ve birkaç vatanseverin önyak olmasıyla 19 Aralık 1919 günü kurulan spor kulübü.
8. **Altay İdman Kulübü:** Şark İdadisi'nde Necati Bey ile Vasıf Çınar tarafından öğrencilerin futbol oynaması destekleniyordu. 15-16 yaşlarında olan Talat Erboy, Nejat Evliyazade, Sabri Süleymanoviç, Kemal Tahsin Soydam, Hasan Tahsin Soydam, Şimendiferci lakabıyla anılan Rıfat İyison, Mazlum Bey ve Hüsnü Bey ile Çakır Kemal Bey de ilk futbolcular olarak spor tarihine isimlerini yazdırdılar. Türkiye'de ilk futbol tüzüğünü İngilizce'den tercüme edenler Baha Esat Tekant, Talat Erboy ve Nejat Evliyazade idi. 16 Ocak 1914 tarihinde Altay filen kuruldu. İttihat Terakki Cemiyetinin müfettişi Celal Bayar, o dönem Şark İdadisi'nde faaliyet gösteren Altay'ın kuruluşu için para yardımında bulundu.
9. **Ihtık (Bozoğlak) Köyü:** Erzincan ili Kemah ilçesi'nin dört nahiye merkezinden biridir. Etrafı tepelerle çevrili bir vadiye kurulmuş ve yüzyıllar boyunca bir çok uygarlığın konaklama merkezi olmuştur. Adını egemenliği altında bulunduğu "Aldık" Türkmen boyundan aldığı sanılmaktadır. Daha sonraları kullanılan şive farklılıklarıyla "Ihtık" olarak (Her yerden görülemeyen kuytu, rüzgar almayan yer anlamına gelmektedir.) söylendiği kabul edilmekte olup bu isim Cumhuriyet döneminde Bozoğlak olarak değiştirilmiştir. Köye 1983 yılında elektrik gelmiştir.
10. **Cebeci Mezarlığı:** Cebeci Asri Mezarlığı, Türkiye'nin başkenti Ankara'nın Altındağ semtinde Çinçin bağlarının arka kısmında bulunan mezarlıktır. En büyük bölüm olan müslüman mezarlığı yanında hristiyan ve musevi bölümleri de var. Mezar sayısı 220.000' dir. Türk kültürünün ve siyasetinin önemli bazı isimlerinin mezarlarını barındırır.

Notlar

1. Zeki Arıkan, “Mustafa Necati’nin Mütareke’deki Yazıları” başlıklı çalışmasından “Şehitizadelerimiz” yazısı.
2. Mustafa Necati’nin Mütareke yazılarından “Genç Zabitler”
3. “Teşkilâtsızlık” a.g.e. sayfa 633
4. Haydar Rüştü Öktem, Mütareke ve İşgal Anıları Sayfa 63, (Hazırlayan Zeki Arıkan) 1991, Ankara
5. Haydar Rüştü Öktem, a.g.e. Sayfa 65
6. Ali Çetinkaya, Milli Mücadele Dönemi Hatıraları, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, 1993, Sayfa 13
7. Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacım Muhittin Çarıklı’nın Kuvayı Milliye Hatıraları, (Hazırlayan, Prof. Dr. Şerafettin Turan) Ankara, 1967, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yayınları, Sayfa 81
8. Kâzım Özalp, Milli Mücadele 1919–1922, Ankara 1985, Cilt I
9. TBMM Zabıt Ceridesi Devre I, Cilt 2, 1940 basımlı, Sayfa 18
10. Alıntılar, “Tarih Sohbetleri” dergisindeki Cemal Kutay’ın yazısından, Mayıs 1971, sayı 2, sayfa 119.
11. Mustafa Eski, “Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Mustafa Necati” Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara 1999, sayfa 52
12. İlhan Selçuk, “Yzb. Selahattin’in Romanı” Çağdaş Yayınları, İstanbul 1995, sayfa 41

13. Mustafa Eski, a.g.e. sayfa 53
14. Enver Behnan Şapolyo'nun "Türk Kültürü Araştırma Dergisi"nin 87nci sayısındaki yazısından
15. M. Rauf İnan, "Mustafa Necati, Kişiliği, Ulusal Eğitime Bakışı, Konuşma ve Anıları" Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, Ankara 1980, sayfa 233
16. M. Rauf İnan, a.g.e. sayfa 225
17. "M. Necati Bey ve İstiklâl Mücadelesi Hatıraları" Darende Kültür Derneği yayını, Ankara 1953
18. Mustafa Eski, "Mustafa Necati Beyin Kastamonu'daki Çalışmaları" Ayyıldız matbaası, Ankara 1999, sayfa 57
19. Necmettin Sahir Silan, "Birinci Dönem TBMM Üyelerinin Gelecekte Bekledikleri" Ankara 2004, sayfa 332
20. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, "Nutuk" Cilt II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1961, sayfa 724
21. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt I, sayfa 283
22. Kemal Arı, "Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Türkiye'de mübadele, imar ve iskân işleri" Mustafa Necati Sempozyumu 9-11 Mayıs 1991, Kastamonu, Ankara Ayyıldız matbaası, sayfa 51
23. Kemal Arı, Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923- 1925" İstanbul 1995
24. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt I, sayfa 826
25. Aynı ceridenin bir sonraki sayfası
26. Kemal Arı, a.g.e. sayfa 56
27. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 8, sayfa 697
28. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 10, sayfa 144
29. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 19, sayfa 230

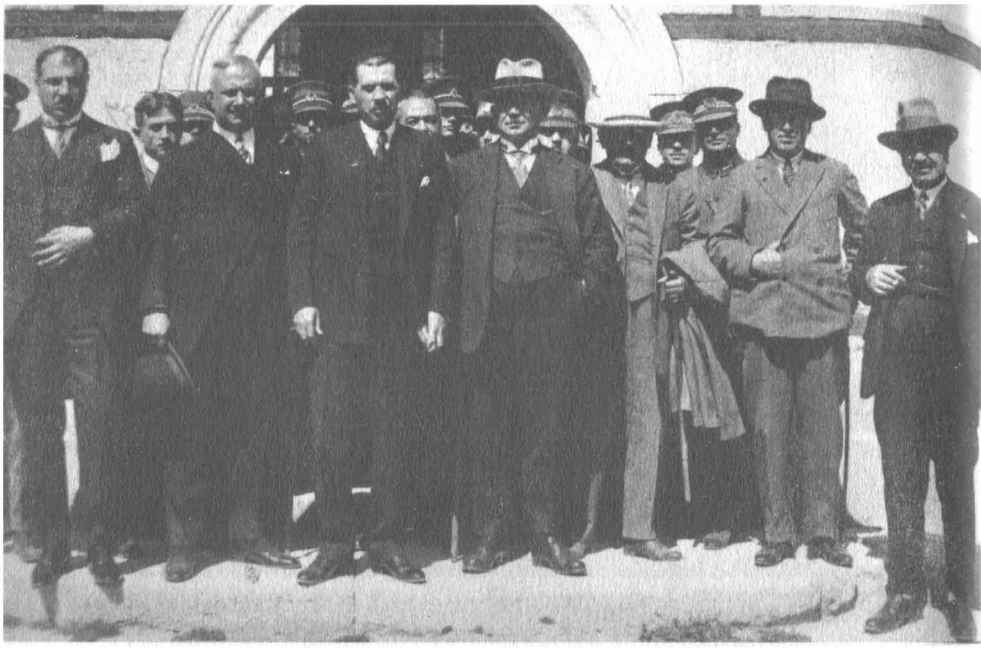
30. Mustafa Necati'nin Avrupa gezisi sonrası gazetecilere verdiği demeçten ve M. Kemal Atatürk'ün söylev ve demeçlerinden bilgilenererek...
31. "Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitime İlgili Söylev ve Demeçleri" Türk Devrim Tarihi Enstitüsü yayınları, Cilt I, Ankara 1946, sayfa 345-431
32. Ahmet Bekir Palazoğlu, "1919-1928 Başöğretmen Atatürk" Ankara 1991, sayfa 255
33. Rauf İnan, a.g.e. sayfa 219
34. Rauf İnan, a.g.e. sayfa 24'den esinlenerek
35. Rauf İnan, a.g.e. sayfa 25'den esinlenerek
36. 1 Ocak ve 2 Ocak 1929 günkü Cumhuriyet gazetesi nüshaları
37. Mehmet Emiroğlu, "Unutulmayan Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati" Emel yayınları, Ankara 1967, sayfa 21
38. Rauf İnan, a.g.e. sayfa 43

1900 yıllarında İzmir

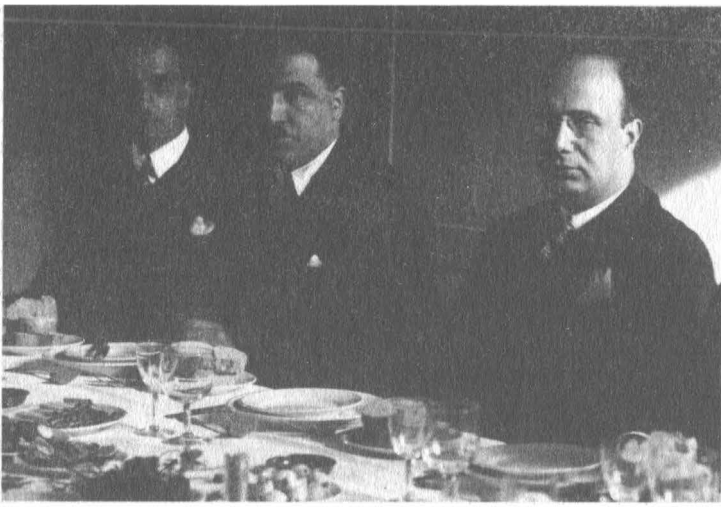

Bahribaba Parkı

(soldan sağa) Mustafa Necati, Recep Peker, TBMM Başkanı Kâzım Özalp, İhsan Eryavuz (şapkalı), Cevat Abbas Gürer (sağdan ikinci), Ali Çetinkaya (en sağda)

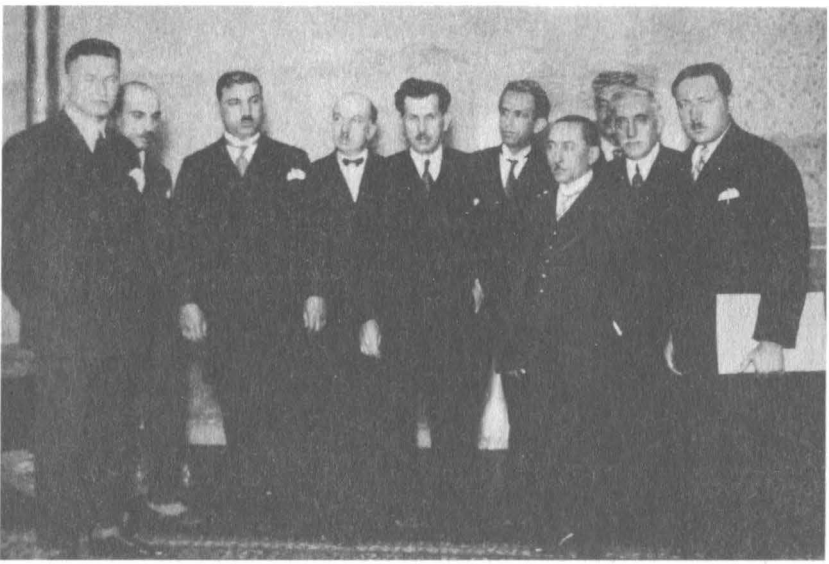

(soldan sağı) Galatasaray Mektebi Müdürü, Mustafa Necati Bey, Vasıf Çınar

Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey
Galatasaray Lisesi yöneticileriyle birlikte- 1928

(Soldan sağa) İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Mustafa Necati, Kâzım Özalp (ortada), İbrahim Çallı, Cemil Uybadın, Reşit Galip (en sağda)

Salih Bozok (ortada), Mustafa Necati (sağında), Nuri Conker (en sağda)

10 Mayıs 1928 Ankara

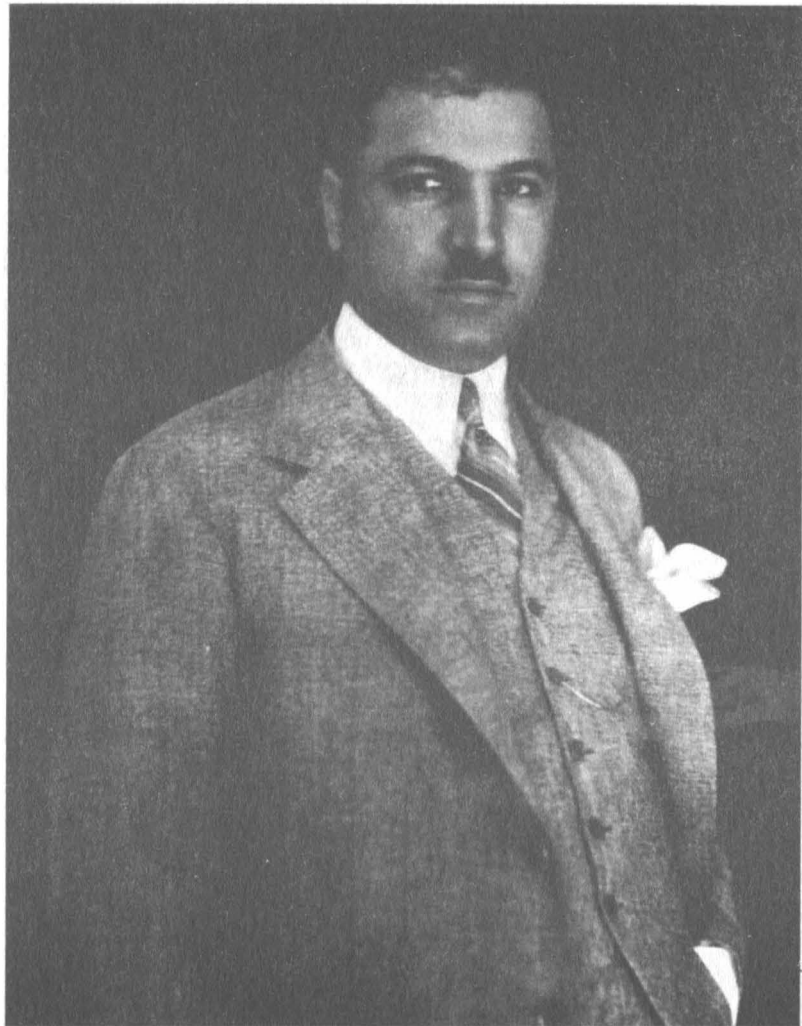
Mustafa Necati Bey Ankara'da bir söylev verirken- 1922

مصطفى نجاتي
مبارك وكراماتي

Mustafa Necati Bey'in Kartviziti İzmir Mebusu Mustafa Necati, Maarif Vekili

**10 Mayıs 1928 Ankara, 19 Mayıs Gençlik ve Spor
Bayramı provalarında**

**Mustafa Necati Bey'in Sanay-i Nefise Mektebini
Ziyareti (DGSA) öğrencileriyle birlikte**

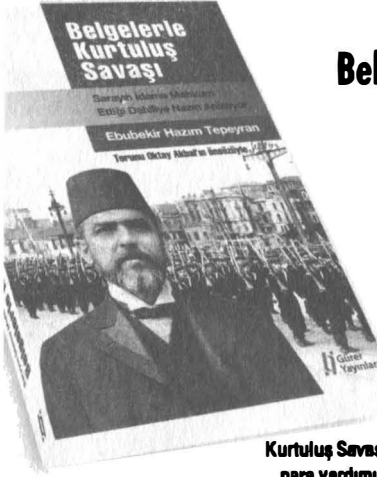
**(soldan sağa) Emin Koral (askeri üniformalı), Recep
Peker, Kâzım Özalp (ortada), Mustafa Necati (sağda)**

(soldan sağı) Hakkı Şinasi Paşa, İsmail Hakkı Uzun
Çarşılı, TBMM Başkanı Kâzım Özalp, Mustafa Necati
(en sağıda)

Son zamanları

Ebubekir Hazım Tepeyran

Belgelerle Kurtuluş Savaşı

Sarayın İdamı Mahkum Ettiği

Dahiliye Nazırı Anlatıyor

Ebubekir Hazım Tepeyran'ın anılarını okurken, tarih kitabı okuyormuş duygusu değil de, Zalimce Bir Yargılama bölümünde bugünü, Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları bölümünde sanki yarını okuyormuş duygusu yaşarsanız şaşmayın... Yüz yıl önceki yaşadıklarımız size çok yakın, çok tanıdık gelecek. Günümüz diline uygun biçimde sadeleştirilmiş metniyle bir solukta okuyacaksınız.

Kurtuluş Savaşı'nda Sovyetler'den gelen 1.100.000 rublelik para yardımının özgün belgelerle ilk kez gün ışığına çıkıyor.

Tepeyran, 1864'de Niğde'de doğdu. Devlet adamı, vali, diplomat, bakan, milletvekili... Romancı, şair, ressam... 50 yılı aşkın süreyle yakın tarihimizin çok önemli konularında devlet hizmeti yaptı. Osmanlı döneminde, İstanbul'un İtilaf Kuvvetleri'nce işgali sırasında Dahiliye Nazırı (içişleri bakanı)... Gericilerin şahlandığı 31 Mart vakası sonrası II. Abdülhamid tahttan indirilip Yıldız Sarayı basıldığında İstanbul şehremini (belediye başkanı ve vali)...

- Mustafa Suphi ve arkadaşlarının ölümü,
- Koçgiri hareketi gibi, Kurtuluş Savaşı'nın önemli olaylarının yaşandığı illerde Ankara Hükümeti adına valilik yaptı...

Osmanlı döneminde, Bursa valiliği görevinde Mustafa Kemal ile temas kurdu; Kuvayı Milliye'yi destekledi. İstanbul işgal altındayken, Padişah Vahdettin ile görüşmesinde, "... güvenilecek biricik güç bundan ibarettir..." diyerek, "gizli buyruklarla desteklemesi" önerisinde bulundu.

- Tepeyran, Kuvayı Milliye'ye desteği yüzünden tutuklandı.
- Yıllar öncesinde "Yıldız Sarayı yağmasına" katıldığı bahanesiyle, Nemrut Mustafa Paşa başkanlığındaki Harp Divanı'nda yargılandı. Ölüm cezasına çarptırıldı. Cezası önce hücre hapsine, sonra da Padişah Vahdettin tarafından kürek cezasına çevrildi.
- Meclis'te, Mustafa Kemal'e destek verip, cumhuriyet rejiminin kabul edilmesi için önerge verenler arasındadır.

ISBN: 978-605-6785-20-8 Sayfa: 360 Türü: Tarih

Turgut Gürer

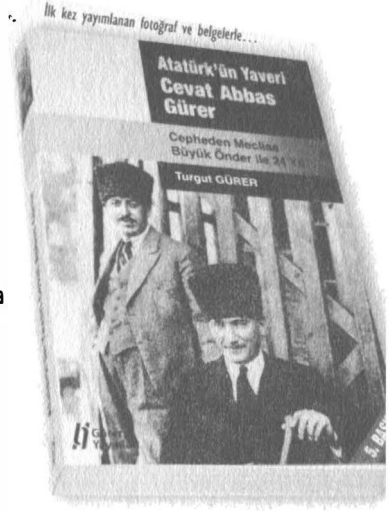
Atatürk'ün Yaveri

Cevat Abbas Gürer

Cepheden Meclis Büyük Önder ile 24 Yıl

"...Atatürk'ün yaverini tanımanın mutluluğu, Atatürk'ü sevenler için az buz mutluluk olmasa gerek..." İhan Selçuk

• Mustafa Kemal "Geldikleri gibi giderler" sözünü O'na söyledi. • I. Dünya Savaşı'nda ve Kurtuluş Savaşı'nda... Anafartalar'da, Halep'te, Bandırma Vapurı'nda yaveriydi. • Atatürk'ün, "19 Mayıs"tan aylar önce Anadolu'ya karadan geçme planı. • Bandırma Vapurı'na binecek kadronun oluşturulmasını isteyecek kadar ona güvenmişti. • Amasya Genelgesi'nin yazıldığı gece... • Atatürk'e ilişkin hiç bilinmeyen anılar • Türk Hava Kurumu'nun kurucu başkanı, TBMM beş dönem milletvekili • Balkanlardaki gizli görevi...

"Çeyrek yüzyıl süren bir dostluğun öyküsü... Daha da çok, kardeşçe beraberliğin... Yakın tarihimizi derinliğiyle öğrenmek, anlamak isteyenlere çok yararlı olacak bir yapıt." Oktay Akbal, *Cumhuriyet*

"Mustafa Kemal'in diğer yarısı... Cevat Abbas için böyle diyenler olmuş... Bu kitap herkes için Cumhuriyet'in kuruluşu ve ilk yıllarıyla ilgili ve birinci elden daha çok bilgi sahibi olmak isteyenler için önemli bir kaynak..." Okay Gönensin, *Vatan Kitap*

"Kitaba büyük bir heyecanla ve saygıyla yaklaştım... 'Cepheden Meclis'e' uzanan süreç, Anafartalar'dan başlıyor, Ulusal Mücadele'yi içine alıyor ve Cumhuriyet'e sürüyor... kitabı okurken, Cevat Abbas'ın kumaşını daha da yakından görüyor ve hayran kalıyorsunuz." Server Tanilli, *Cumhuriyet*

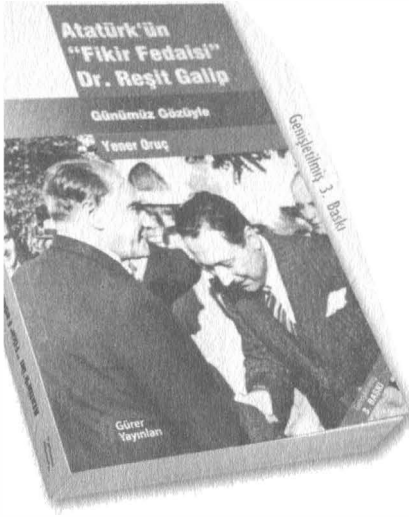
"Cumhuriyet'te uğraşanların ibretle okuyacağı önemli bir kaynak kitap..." Nail Güreli, *Milliyet*

"Atatürk'e, dönemine, Cumhuriyet'in kuruluşuna, Cumhuriyet sonrasında siyasal olaylara tanıklık eden önemli bir kişinin, Atatürk'ün yaveri Cevat Abbas Gürer hakkında yayımlanan kitap, Cevat Abbas'ın büyük liderin sır kalebi, karakutusu olduğunu belgelerde kanıtıyor..." Doğan Hızlan, *Hürriyet*

"Tam 24 yıl Mustafa Kemal'in savaş meydanlarında, yurt gezilerinde, Meclis görüşmelerinde yanbaşında bulunmuştur. Cevat Abbas'ın hatıraları o yüzden değerli ve çarpıcı" Melih Aşık, *Milliyet*

"Bir lider nasıl başarılı olur? Bir komutan emrindeki askerleri nasıl ölüme yollar? Nasıl zafere ulaşır? Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinin sırrı nedir? İşte bu kitapla bu sorunun yanıtına ışık tutan pek çok ipucu var." Emre Kongar, *Cumhuriyet*

ISBN: 978-975-61000-0-8 Sayfa: 456 Türü: İnceleme-Tarih

Yener Oruç
Atatürk'ün "Fikir Fedaisi"
Dr. Reşit Galip
Günümüz Gözüyle

"Devrimleri gerekirse babamıza karşı bile savunuruz diye meydan okuyan Dr. Reşit Galip'in şerefine... Onu daha yakından tanımak isteyenlere, yeni yayımlanan çok kapsamlı bir çalışmayı, Yener Oruç'un 'Atatürk Fikir Fedaisi: Dr. Reşit Galip' kitabını... tavsiye ediyorum]..."
Can Dündar, Milliyet Pazar

"Bir solukta okunan enfes bir kitap... İşte cumhuriyet devrimciliği budur..."
Deniz Som, Cumhuriyet

"Reşit Galip olayı bir devrimci cesaretin hem de Mustafa Kemal büyüklüğünün hikâyesidir..." **Melih Aşık, Milliyet**

Atatürk Dolmabahçe'deki yemekte Milli Eğitim Bakanı Esat Mehmet'i sert bir dille eleştiren Dr. Reşit Galip'e, "Yoruldunuz, biraz dinleseniz iyi olacak, buyurun istirahat edin!.." dedi. Bunun üzerine Dr. Reşit Galip "Burası sizin değil milletin sofrası, oturmak benim de hakkım..." karşılığını verdi. Atatürk, "Öyleyse biz kalkalım" diyerek masayı terk etti. Olaydan birkaç ay sonra Reşit Galip'in bir radyo konuşmasını dinleyen Atatürk, aynı sofrada, kulağına "Yarın Milli Eğitim Bakanı'sın!" diye ısıldayacaktı.

- Atatürk O'nu "Hem doktordur, hem hukuk doktordur, hem siyaset doktordur, hem edebiyat doktordur ve güzel arkadaştır" diye anlatıyordu.
- 1929'da "Türk ulusuna özgü gelenekler içinde harem ve tesettür yoktur Türk kadını hiçbir anında tesettürü seçmedi" dedi
- 1932 yılında, 39 yaşında Milli Eğitim Bakanı oldu
- 1933'de Üniversite Reformu'nu başlattı.
- Nazizm'den kaçan ünlü profesörleri Türkiye'ye davet etti.
- Her öğrencinin, her sabah okuduğu "Türküm, doğruyum, çalışkanım" diye başlayan andı O'nundur.

"Genç öğretmenim! Yarınki yaşam sizin güçlü elleriniz arasında doğacaktır. Geleceği elde etmek için devamlı ağır görevler yüklenerek yürüyeceksiniz. Var olan yaşama, yıldan yıla artan bir güç ve gittikçe çoğalan bir hızla ilerleyeceksiniz. Bu yükselme yolunuzda sayısız zorluklarla karşılaşacaksınız. Bu zorluklar, sizin azminizi çoğaltmaktan başka bir işe yaramayacaktır."

Milli Eğitim Bakanı **Mustafa Necati**, Millet Mektepleri açılış törenleri için konuşmasını yazdı. Özellikle köy kadınlarına okuryazarlığı bir an önce öğretmek gerekiyordu. Köy anaları okuryazar olursa, onların çocukları da okuryazar olurdu. Üç yılda bir milyon kişi hedeflemişti. Üç yıl bittiğinde okuryazarlığını sürdürebilecek durumdaki yurttaş sayısı, bir milyon iki yüz kişi oldu. Ama hiçbir bakanlık görevlisi hedefi aşan bu sayıyı Necati Bey'e söyleyemedi.

Mustafa Kemal Paşa'nın onayıyla ilk meclise seçilmiştir Mustafa Necati. **Kurtuluş Savaşı**'nda Müdafaayı Hukukçu ve gerektiğinde Kuzey Ege dağlarında Kuvayı Milliye Müfreze Komutanıdır...

Milli Eğitim Bakanlığı süresinde **yeni harf, yeni rakam, yeni ölçü birimleri** kanun tasarılarını hazırlayan, planlayan, kanunlaşması ve Millet Mektepleri'yle uygulanmasına öncülük eden, devrimci bir devlet adamı... **Lozan Antlaşması**'nın kabulünden hemen sonraki uygulamalarda zorunlu göçle ilgili esasları koyan, ilk Mübadele, İmar ve İskân Bakanı... **Hilafetin** kaldırılmasından sonra İslami Hukuk döneminin sona ermesine emek veren, bir **Adalet Bakanı**...

Mustafa Necati, **Köy Mektepleri** ve **Köy Enstitüleri**'nin düşünsel temellerini attı. Türkiye'de öğretmenlik onun döneminde itibarlı bir meslek oldu.

Millet Mektepleri'nin açılacağı gün, 1 Ocak 1929'da otuz beş yaşında öldü.

Vakitsiz ölüm haberini alan **Atatürk**'ün ağladığı aktarılır.

Cumhur Utku, "Devrimin Çoban Yıldızı Mustafa Necati"de Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atan devrimcilerden **Mustafa Necati Uğural**'ın, kısa yaşamöyküsünü, bir roman kurgusu içinde anlatıyor.

ISBN 978-605-5765-35-2

22 TL

